

SĚRBIA TJETĚR
DRUGA SRBIJA
THE OTHER SERBIA

2

**Miloš
Minić**

am
admovere

SËRBIA TJETËR
DRUGA SRBIJA
THE OTHER SERBIA

SĚRBIA TJETĚR 2

MILOŠ MINIĆ

botues:

ADMOVERE

(transitional justice |
education | peacebuilding)

përgatiti për botim:

Shkëlzen Gashi

përkthimi nga sërëbishtja:

Anton Berishaj

dizajni i kopertinës dhe
faqosja:

Jetë Dobranja

shtypi:

Iliri

tirazhi:

150 copë

dhjetor 2023

Prishtinë

hulumtimi dhe botimi u përkrahën nga:
KFOS (Kosovo Foundation for Open
Society)

Ky material/produkt është financuar nga
KFOS (Kosovo Foundation for Open So-
ciety). Përgjegjësia për përmbajtjen i ta-
kon tërësisht krijuesit. KFOS nuk ndan
domosdoshmërisht pikëpamjet dhe in-
terpretimet e shprehura.

SĚRBIA TJETĚR 2
MILOŠ MINIĆ

Hyrje

Projekti “Sërbia tjetër” i përmbledh për lexuesin qëndrimet e intelektualëve sërbë që i kundërshtuan shkeljet drastike të të drejtave të njeriut ndaj shqiptarëve në Kosovë nga ana e autoriteteve sërbe, që prej kohës së shfuqizimit të autonomisë së Kosovës nga Sërbia më 23 mars 1989 e deri në hyrjen e trupave të NATO-s më 12 qershor 1999, e madje edhe më tej. Këto shkelje kulmuan gjatë viteve 1998–1999 në krime lufte e krime kundër njerëzimit, me vrasjet e afro 10 mijë shqiptarëve civilë, përdhunimet e mijëra grave, deportimin e gati një milion shqiptarëve, djegien dhe shkatërrimin e rreth 100 mijë shtëpive, si dhe me dëme të tjera shpirtërore e materiale.

Për këtë qëllim hulumtuam gjerësisht artikuj dhe intervista të botuara gjatë këtij harku kohor prej mbi tri dekadash nëpër gazetatat ditore dhe publikimet javore të Kosovës, të Sërbisë, e më gjerë. Në këtë vëllim, të dytin me radhë, përfshimë fragmente nga artikujt dhe intervistat e më të spikaturit intelektual të këtillë, diplomatit Miloš Minić [1914–2003], në të cilat ky flet mbi shkeljet brutale të të drejtave të njeriut të shqiptarëve në Kosovë gjatë viteve ‘90. Veç këtyre, me rëndësi të veçantë e pamë përfshirjen e fragmenteve në të cilat Minić shpalos mendime mbi statusin e Kosovës dhe raportet e saj me Sërbinë, si dhe mbi raportet shqiptaro-sërbe përgjithësisht.

Që në hyrje, Minić rendit me saktësi, qartësi e korrektësi, ngjarjet kryesore historike me ndikim në raportet mes shqiptarëve e sërbëve, që nga luftërat ballkanike të viteve 1912-1913, për të vazhduar me periudhën ndërmjet dy luftërave botërore 1918-1941. Minić, që vetë ishte pjesëmarrës në luftën nacional-çlirimtare antifashiste në Sërbi, thotë se pas Luftës së Dytë Botërore “njësitë ushtarake partizane dhe pushteti i ri i instaluar në Kosovë kryen akte të shumta dhune, të përcjella me mosdurim shovinist ndaj shqiptarëve të Kosovës”.

Duke qenë funksionar në organet republikane sërbe e ato federative, Minić shton edhe se “në vitet 1955-1956 në ‘aksionin për grumbullimin e armëve’ në Kosovë, të realizuar nga shërbimi i sigurimit

shtetëror (UDB), u keqtrajtuari dhjetëra mijëra shqiptarë të Kosovës”. Nuk ka dilemë se pas Luftës së Dytë Botërore kishte mosbesim ndaj shqiptarëve, i cili sipas Minić-it nxitej kryesisht nga UDB-ja për shkak të qëndrimit të ngulitur nacionalist dhe shovinist serb dhe pasqyrohej në mbizotërimin e kuadrove serbe e malazeze në krejt Kosovën. Pas “Plenumit të Brionëve” më 1966 nisën ndryshimet e rëndësishme në Kosovë, të cilat gjatë viteve 1970 kulmuan me autonomi të lartë të Kosovës në kuadër të Sërbisë e të Jugosllavisë. Me zbutjen e klimës politike, kuadrot shqiptare depërtuan edhe në pozitë më të larta në Kosovë, në Sëri e në Jugosllavi.

Megjithatë, me ardhjen në pushtet të Slobodan Milošević-it në fundin e viteve 1980, Sëria ia shfuqizoi autonominë Kosovës, vrau dhjetëra demonstrues shqiptarë, përjashtoi dhjetëra mijëra shqiptarë nga puna, ndëshkoi rëndë me burg intelektualë e aktivistë politikë shqiptarë. Minić e sheh terrorin shtetëror serb kundër shqiptarëve në Kosovë si tiparin kryesor të regjimit dhe të politikës së Milošević-it kundrejt Kosovës. Madje, përveçse e cilëson si regjim të represionit, të përndjekjeve policore dhe të terrorit shtetëror kundër shqiptarëve të Kosovës, e krahason edhe me politikën hegjemoniste të Pašić-it e të Karađorđevićëve. Nga ana tjetër, lëvizjen nacionale të shqiptarëve të Kosovës dhe rezistencën paqësore joviolente kundër regjimit, e krahason me lëvizjen çlirimtare joviolente e antikoloniale të Gandit në Indi.

Pjesa më e madhe e artikujve të Minić-it trajtojnë vitet 1998-99 të Kosovës. Që në fillimin e vitit 1998, në një letër që Minić i dërgonte Slobodan Milošević-it, asokohe President i RFJ-së, i kërkonte ta braktiste idenë e referendumit kundër përzjerjes së bashkësisë ndërkombëtare në zgjidhjen e çështjes së Kosovës, ngaqë asnjë konflikt që kërcënon paqen dhe sigurinë e vendeve të tjera, nuk mundet me qenë çështje ekskluzive e brendshme. Në letër ai e paralajmëronte Milošević-in edhe për ndërhyrjen e NATO-s, duke i thënë se do të detyrohej të pajtohej që Kosova të fitonte të paktën njëfarë “statusi special” në kuadër të federatës, të njëjtë me statusin e Sërbisë dhe të Malit të Zi. Minić ishte i bindur se shqiptarët e Kosovës nuk do të praninin asgjë

më pak, sepse sundimi i paskrupullt dhjetëvjeçar i terrorit policor kishte lënë pasoja të rënda në gjendjen e tyre shpirtërore dhe në përcaktimet e tyre ndaj Sërbisë e Jugosllavisë.

Pothuajse në të gjithë artikujt, Minić i kërkon Milošević-it me ndërmarrë hapa për me ndalë përshkallëzimin e situatës në Kosovë dhe me gjetë një zgjidhje politike duke negociuar me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës. Planet e Sërbisë për zgjidhjen e çështjes së Kosovës ai i konsideron joserioze e të papërgjegjshme, simulime “dialogu” sa me bindë publikun botëror se janë përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës ata që nuk e duan zgjidhjen e çështjes me “dialog”. Për të është joserioze dhe qesharake që shqiptarët e Kosovës të konsiderohen pakicë kombëtare duke iu referuar teorive juridike shterpe, prandaj propozon status special për Kosovën, të tipit republikë e tretë në kuadër të Jugosllavisë ose edhe pavarësi të plotë.

Minić-in e shqetëson fakti se kur është në pyetje Kosova, regjimit të Milošević-it i bashkohet pothuajse krejt opozita, Kisha Ortodokse, Akademia e Shkencave dhe e Arteve, Shoqata e Shkrimtarëve, e të tjera me radhë. Duke pasë parasysh këtë, ai këmbëngul që forcat demokratike të Sërbisë ta zgjidhin çështjen e Kosovës, sepse për katastrofën që po përjeton Sërbia, përgjegjësinë nuk do ta bartë vetëm regjimi aktual që po e shpie Sërbinë në theqafje, por edhe forcat demokratike, nëse nuk bashkohen për të ofruar zgjidhje krejt të kundërt për Kosovën, me gjithë akuzat e mundshme të regjimit për “tradhti nacionale të sërbitizmit”. Minić madje shkon aq larg sa thotë se përgjegjësia morale dhe politike në botë do të bjerë edhe mbi popullin sërb nëse i jep mbulesë politikës së regjimit të Milošević-it.

Pjesën më të jashtëzakontë të shkrimeve të Minić-it e përbën kundërshtimi i aksioneve mizore të forcave policore e ushtarake sërbe e jugosllave në Kosovë, në të cilat pësuan kryesisht gra, fëmijë, të moshuar, e përgjithësisht popullatë e pafajshme civile shqiptare. Për Minić-in, Milošević-i ishte dhe mbetej përgjegjës për gjithçka që, gjatë luftës, po ngjante në Kosovë: vrasjet, shkatërrimet, plaçkitjet dhe dëbimet brutale e masive të popullsisë civile shqiptare nga forcat policore

e ushtarake serbe e jugosllave. Këto, pohon Minić, kishin për qëllim “t’i dëbonin të gjithë shqiptarët nga Kosova dhe ta shndërronin Kosovën në krahinë të pastër etnike serbe”. Ai madje e akuzon edhe bashkësinë ndërkombëtare për ndërhyrjen e vonuar në Kosovë, sikurse më parë në Bosnje, për t’i ndërpre krimet.

Minić-i konstaton se Milošević-i me politikën e vet e ka sjellë popullin serb në pozitë tragjike që të pësojë vuajtje çfarë nuk i mban mend në historinë më të re, kurse popujve fqinjë, me të cilët ka jetuar bashkë gati një shekull në bashkësinë e njëjtë shtetërore, u ka shkakuar plagë, viktima, shkatërrime dhe fyerje të rënda e të paharrueshme. Prandaj, ai shtron një mori pyetjesh: Pse po na ndodh kjo tragjedi? Kush na futi në këto fatkeqësi? Kush e bart përgjegjësinë politike, historike dhe penale për katastrofën që po përjetojnë Serbia dhe populli serb? Pse e gjithë bota e zhvilluar në Perëndim është kundër Serbisë dhe popullit serb? Kur do ta kuptojë populli serb se po i bie rrugës së gabuar e të rrezikshme e t’i kthehet politikës për të cilën sot angazhohet pakica demokratike në Serbi, e cila shikon më larg dhe përpara me qëllim të realizimit dhe sigurimit të interesave vitalë të popullit serb?

Kulmin e kundërshtimit të krimeve Minić e arrin me letrën e hapur publike që ia dërgon Presidentit Milošević fill pas përfundimit të bombardimeve të NATO-s, më 23 qershor 1999, në të cilën shtron edhe tema të rëndësishme për marrëdhëniet serbo-shqiptare: kush ka dhënë urdhra që Kosova të spastrohet etnikisht nga shqiptarët e Kosovës përmes dëbimeve dhe ekzekutimeve masive? Kush ishin ata që i dëbonin nga shtëpitë familjet shqiptare të Kosovës, duke ua lënë nga dhjetë minuta sa t’i rrëmbenin më të domosdoshmet, që ua plaçkisnin pasuritë e shtëpitë, këto të fundit duke ua djegur në fshatra e qytete, që ua rrënonin e digjinin fshatrat e vendbanimet, ua asgjësonin dokumentet personale për të mos u kthyer më kurrë në Kosovë?

Pas botimit të mendimeve të intelektualëve Bogdan Bogdanović, e tani Miloš Minić, në kuadër të projektit “Serbia tjetër” do t’i përfshijmë edhe fragmentet nga artikujt dhe intervistat e disa intelektualëve të tjerë serbë që, ndonëse të paktë, megjithatë ishin, e që për fat të keq

nuk janë më në këtë botë: Srđa Popović [1937–2013], Lazar Stojanović [1944–2017], Bogdan Denitch [1929–2016], Ilija Đukić [1930–2002], Ivan Đurić [1947–1997], Mihajlo Mihajlov [1934–2010], Mirko Kovač [1938–2013], e të tjerë.

Të gjithë këta intelektualë u frymëzuan nga socialdemokratët sërbë si Dimitrije Tucović, Kosta Novaković, Dušan Popović, Dragiša Lapčević, Triša Kaclerović, e të tjerë, të cilët gjatë viteve 1912-13, kur Sërbia e pushtoi Kosovën, kundërshtuan krimet e llahtarshme të shtetit sërb ndaj popullatës së pafajshme civile shqiptare në Kosovë. Sa për ilustrim, një artikull i socialdemokratit Tucović, në gazetën socialiste të Beogradit 'Radničke novine' të kohës thotë: "Ne bëmë tentativë vrasjeje me paramendim mbi një komb të tërë". Një artikull redaksional i kësaj gazete thoshte se posedonte të dhëna për krime aq të tmerrshme të forcave sërbe ndaj shqiptarëve, sa parapëlqente të mos i publikonte fare. Për fat të keq, këto krime u përsëritën fill pas Luftës së Parë Botërore, më 1918-1919, pastaj gjatë periudhës mes dy luftërave botërore, në fund të Luftës së Dytë Botërore (1944-1945), pastaj gjatë viteve 1946-1966, e në fund edhe gjatë dekadës së fundit të shekullit të kaluar (1989-1999).

Projekti "Sërbia tjetër" jo vetëm ofron modele të intelektualit që i kundërshton padrejtësitë dhe krimet e kryera nga autoritetet shtetërore të udhëhequra prej 'bashkëkombësve' të vet, pavarësisht prej arsyetimeve të tyre, por edhe nderon intelektualin që kësisoj shpesh e vet jetën e vet në rrezik, duke dëshmuar guxim mahnitës që kurrsesi nuk duhet të kalojë pa mirënjohjen e merituar. Fatkeqësisht, këto personalitete te populli sërb janë pa si tradhtarë e janë paragjykuar, njolloosë, anatemuar e sulmuar, ndërkaq te populli shqiptar janë shikuar kryesisht me mosbesim dhe rrjedhimisht janë shpërfillë.

Shpresojmë se nga ky publikim do të përfitojnë gazetarët, analistët politikë, dhe ata aktivistë të shoqërisë civile që merren me marrëdhëniet shqiptaro-sërbe; politikanët e përfshirë në negociata që kanë për qëllim normalizimin e këtyre marrëdhënieve; studentët, akademikët, dhe publiku i gjerë, duke i përfshi këtu gjeneratat e ardhshme

në Kosovë, Sërbi, Shqipëri, Ballkan, si dhe të interesuarit kudo në botë, pasi që publikimi do të jetë online dhe, përveçse në shqip e sërbisht, edhe në anglisht.

Kosova e pasluftës nuk e ka ndonjë rrugë, shesh, a shkollë, me emrin e diplomatit e humanistit Miloš Minić, ndonëse ai e kishte kundërshtuar ashpër terrorin shtetëror të pushtetit të Milošević-it në fillim të viteve '90. Prandaj, le të jetë ky publikim një mirënjohje modeste për kontributin e madh të intelektualit të jashtëzakontë Miloš Minić për mbrojtjen e të drejtave të njeriut të shqiptarëve të Kosovës, si dhe për kontributin e tij drejt ndarjes paqësore e miqësore të shqiptarëve me sërbët, por edhe bashkëjetesës së tyre mbi baza të tolerancës dhe të mirëkuptimit të ndërsjellë.

Shkëlzen Gashi

Miloš Minić (1914-2003)

U lind më 1914 në fshatin Prelina në afërsi të qytetit të Çaçakut, ku edhe e kreu shkollimin fillor e të mesëm. Studimet për drejtësi i mbaroi në Universitetin e Beogradit. Që nga viti 1935 ishte anëtar i Lidhjes Komuniste të Rinisë së Jugosllavisë e më pas i Partisë Komuniste të Jugosllavisë. Gjatë luftës antifashiste nacional-çlirimtare, mbajti poste partiake e ushtarake. I udhëhoqi negociatat me Draža Mihailović-in dhe bashkëluftëtarët e tij çetnikë, që t'i luftonin bashkërisht okupatorët nazifashistë. Pas çlirimit të Beogradit ishte shef i Departamentit për Mbrojtjen e Popullit për qytetin e Beogradit. Më pas shërbeu si prokuror publik në Sërbi dhe si përfaqësues i prokurorisë ushtarake të Armatës Popullore të Jugosllavisë. Rasti më i madh legal i Minić-it ishte “Procesi i Beogradit”, i mbajtur më 1946, në të cilin u dënua me vdekje lideri i lëvizjes çetnike sërbe, Draža Mihailović, me disa prej bashkëpunëtorëve të ngushtë, prandaj ky rast njihet edhe si “Gjykimi i Draža Mihailović-it”. Minić mbajti pozita të ndryshme në Qeverinë e Sërbisë e të Jugosllavisë. Gjatë viteve 1970 ishte Ministër i Jashtëm i Jugosllavisë. Në këtë kohë nënshkroi Marrëveshjen e Osimos për demarkimin e kufijve ndërmjet Italisë dhe Jugosllavisë. Gjatë viteve 1990 ishte ndër kritikët e paktë të regjimit të Slobodan Milošević-it, me theks të veçantë ndaj politikës së tij kriminale kundrejt shqiptarëve të Kosovës. Vdiq më 2003 në moshën 89-vjeçare në Beograd e u varros në Çaçak.

Vërejtje hyrëse

Që nga fillimi i vitit 1998 kriza kosovare është në qendër të vëmendjes të opinionit vendas dhe botëror. Në pranverë të këtij viti kjo krizë u shndërrua në një konflikt të armatosur të forcave policore dhe ushtarake të Serbisë e të RFJ-së me forcat e UÇK-së, organizatës ushtarake të lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës. Konflikti u përhap dhe u shndërrua në luftë që zgjati nga marsi deri në nëntor të vitit 1998, kur u ndal dhe u vendos armëpushimi, në bazë të marrëveshjes së arritur më 12 tetor 1998, midis përfaqësuesit të bashkësisë ndërkombëtare, ambasadorit amerikan Richard Holbrooke dhe përfaqësuesit të RFJ-së, Slobodan Milošević.

Në bazë të kësaj marrëveshjeje, po atë muaj u nënshkrua marrëveshja midis ministrit të punëve të jashtme të Polonisë, Bronisław Geremek (në emër të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë - OSBE) dhe ministrit të punëve të jashtme të RFJ-së, Živadin Jovanović, që misioni i OSBE-së në Kosovë ta mbikëqyrë zbatimin e marrëveshjes së arritur. Po ashtu, u nënshkrua edhe marrëveshja midis gjeneralit Wesley Clark, komandant i forcave të NATO-s dhe gjeneralit Perišić, kreu i Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë së Jugosllavisë, që forcat NATO-s të kontrollojnë nga ajri zbatimin e dakordimit për çështjet ushtarake nga marrëveshja Holbrooke–Milošević.

Pas hyrjes në fuqi të këtyre marrëveshjeve, lufta e përmasave të gjera u ndërpre, por vazhduan përleshjet më të mëdha e më të vogla, ndërsa në muajt e parë të vitit 1999 filluan përsëri konfliktet e mëdha. Kështu, gradualisht në Kosovë, edhe krahas negociatave midis delegacionit të qeverisë së Serbisë dhe RFJ-së, nga njëra anë, dhe delegacionit të shqiptarëve të Kosovës, nga ana tjetër, me ndërmjetësimin

ndërkombëtar – raundi i parë i të cilave u mbajt në Rambuje (afër Parisit) nga 6-23 shkurt 1999, ndërsa i dyti në Paris më 14-16 mars 1999, përsëri u ripërtëri lufta e përmasave të gjera. Nga 24 mars 1999, kur forcat e NATO-s filluan me bombardimin e RFJ-së, lufta shpërtheu dhe u shndërrua në qërim brutal hesapësh të forcave ushtarake e policore serbe me UÇK-në e shqiptarëve të Kosovës dhe me popullatën civile shqiptare, ndërsa pastrimi etnik i shqiptarëve nga Kosova, si dhe ikja e popullatës serbe dhe pjesëtarëve të komuniteteve tjera nacionale nga frika e shkatërrimeve të luftës, arriti përmasat e katastrofës humanitare, të barabartë me atë në luftërat në Bosnje dhe Kroaci, madje edhe më të madhe.

Lufta në Kosovë e rrezikoi skajshmërisht paqen dhe sigurinë, jo vetëm në Serbi dhe RFJ, por edhe në Ballkan, në Europë Juglindore, në Europë dhe në botë.

I

Shqiptarët e Kosovës që dhjetë vjet e zhvillojnë betejën për çlirim nga zgjedha e regjimit që ua imponoi Slobodan Milošević-i, kryetari i tanishëm i RFJ-së. Ai këtë regjim, në cilësinë e kryetarit të Republikës Socialiste të Serbisë, ia imponoi Kosovës me anulimin dhe abrogimin, me ndryshimet në Kushtetutën e RSFJ-së dhe Serbisë nga viti 1989 – të autonomisë që Kosova e kishte në kuadër të Serbisë dhe të Jugosllavisë.

Ai status, deri në abrogimin e tij, i siguronte të drejtat e gjera autonome që Kosova i kishte në bazë të Kushtetutës së RSFJ-së dhe Kushtetutës së Serbisë të vitit 1974. Me po të njëjtin akt u anulua dhe abrogua edhe autonomia e Vojvodinës.

Regjimi me këtë akt i shkeli të drejtat e liritë qytetare dhe të njeriut, e edhe ato nacionale, posaçërisht të bashkësive nacionale joserbe, përfshirë bashkësinë nacionale të shqiptarëve të Kosovës, e cila përbën shumicën dërmuese të numrit të përgjithshëm të banorëve në Kosovë.

Dhjetë vjet po zgjatë regjimi i represionit, përndjekjeve policore dhe terrorit shtetëror kundër shqiptarëve të Kosovës dhe lëvizjes së tyre

nacionale, nën akuzat për separatizëm, shkëputje nga Serbia dhe Jugosllavia, bashkim me Shqipërinë dhe krijimin e “Shqipërisë së Madhe”.

Forcat e organizuara politike, partitë politike dhe organizatat e tjera të shqiptarëve të Kosovës për dhjetë vjet kanë bërë përpjekje këmbëngulëse që me rezistencë paqësore joviolente ndaj një regjimi të tillë, ngjashëm me lëvizjen e dikurshme çlirimtare joviolente dhe antikoloniale të Mahatma Gandhi-t në Indi, ta kthejnë lirinë dhe të drejtat që u janë rrëmbyer dhe shkelur.

Viteve të fundit gjithnjë e më shumë pjesëtarë të lëvizjes nacional-çlirimtare të shqiptarëve të Kosovës po e humbisnin besimin se me politikën e rezistencës joviolente mund të realizohen kërkesat dhe qëllimet e tyre; gradualisht po e humbisnin edhe durimin dhe kalonin në aksione të armatosura të organizuara, me qëndrimin se vetëm me luftë të armatosur mund të çliroheshin nga ai regjim i padurueshëm dhe se mund t’i kthenin të drejtat dhe liritë e veta nacionale të humbura, të cilat i kishin në Krahinën Socialiste Autonome të Kosovës në kohën e ekzistencës së RSF të Jugosllavisë.

Kështu u krijua UÇK-ja, e cila nga aksione të veçuara terroriste në fillimet e luftës së armatosur, së shpejti kaloi në luftë guerile. Çdo ditë e më tepër UÇK-ja me luftën e armatosur po fitonte gjithnjë e më shumë simpati, mbështetje dhe ndihmë të çdo lloji të rretheve gjithnjë e më të gjera të masave popullore të shqiptarëve të Kosovës dhe ishte në rrugë të mbarë për t’u shndërruar në organizatën e tyre politike, dhe jo vetëm ushtarake, më me ndikim.

Regjimi e nisi luftën me forca të mëdha policore dhe ushtarake për shuarjen e kësaj kryengritjeje të shqiptarëve të Kosovës, me qëllim të asgjësimit të lëvizjes së tyre nacional-çlirimtare, e para së gjithash të UÇK-së.

Lufta në Kosovë po përhapej shpejt. Rreziku i madh nga përhapja e luftës e vuri në lëvizje bashkësinë ndërkombëtare – OKB-në, Grupin e Kontaktit të fuqive të mëdha (ShBA, Rusia, Britania e Madhe, Franca, Gjermania dhe Italia), pastaj OSBE-në, BE-në dhe NATO-n – që të ndër-marrin të gjithë hapat dhe masat e domosdoshme për ta parandaluar

një zhvillim të tillë. Me ushtrimin e ndikimit dhe presionit mbi regjimin e Beogradit dhe prijësit e shqiptarëve të Kosovës, këto organizata ndër-kombëtare e kishin për qëllim që të sigurojnë jo vetëm një armëpushim, por edhe ndaljen përfundimtare të luftës, dhe që me negociata midis palëve të përfshira në luftë të mundësojnë arritjen e një marrëveshjeje për zgjidhjen paqësore të krizës kosovare.

Këto organizata të baskësisë ndërkombëtare këmbëngulin, tani për tani, që deri te një zgjidhje e tillë të arrihet pa ndryshimin e kufijve, krahas ruajtjes së integritetit territorial të RFJ-së.

II

Në një situatë të tillë, me çështjen e krizës kosovare po merren sot qeveritë, partitë politike, qarqet politike dhe profesionale shkencore, të gazetarëve, ushtarake e të tjera, si ato vendase, ashtu edhe të huaja.

Në kërkim të shkaqeve të kësaj krize dhe zgjidhjeve të mundshme, të shumtë janë ata që kthehen në të kaluarën e afërt dhe më të largët të relacioneve së rbo-shqiptare, posaçërisht në Kosovë.

Historia e atyre relacioneve pas luftërave ballkanike të vitit 1912 dhe 1913 (për të mos u kthyer në shekullin nëntëmbëdhjetë dhe fillimin e shekullit njëzet deri në vitin 1912), pas të cilave Kosova iu bashkua Mbretërisë së Serbisë, si dhe nga krijimi i Mbretërisë së Serbëve, Kroatëve dhe Sllovenëve në vitin 1918 (me emrin Mbretëria e Jugosllavisë – që nga vendosja e diktaturës së gjashtë janarit nga mbreti Aleksandar Karađorđević në vitin 1929) dhe deri në vitin 1941, kishte lëvizur nën shenjë e mungesës së të drejtave dhe shtypjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës, ashtu si, fundja, të të gjithë shqiptarëve në Mbretëri.

Qe ajo periudha historike e ngritjes së hegjemonizmit sër-bomadh, e fitores së bartësve dhe krerëve të tij në figurën e oborrit mbretëror dhe partisë më të fuqishme të Nikola Pašić-it (Partia Radikale Sërbe) dhe sundimit të tyre shumëvjeçar. Në atë kohë e krijua një nga trashëgimitë historike më të rënda në historinë e marrëdhënieve së rbo-shqiptare, e cila, siç ndodh rëndom në histori (për shembull në

marrëdhëniet angleze-irlandeze ose ruse-polake dhe të tjera), bartet nga gjenerata në gjeneratë dhe kurrë nuk harrohet, njësoj si sërëbët që nuk e harruan kurrë robërinë pesëshekullore nën turqit.

Është e vërtetë se në Mbretëri nuk qenë vetëm shqiptarët të shtypur në pikëpamje nacionale dhe të privuar nga të drejtat nga hegjemonistët sërëbomëdhenj, por edhe maqedonasit, kroatët dhe të tjerët. Por, shtypja më e rëndë nacionale ushtrohej mbi shqiptarët, bashkë me maqedonasit. Lëvizjet e tyre nacionale janë përndjekur me ashpërsi, ngjashëm si Partia Komuniste e Jugosllavisë në ilegalitet.

Mirëpo, në krizën aktuale kosovare dhe luftën në Kosovë ajo e kaluar nuk është as shkaku kryesor dhe as i drejtpërdrejtë i krizës, i kryengritjes së shqiptarëve të Kosovës dhe luftës në Kosovë. Shkaku kryesor dhe i drejtpërdrejtë duhet kërkuar te regjimi dhjetëvjeçar që Slobodan Milošević-i ia imponoi Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës pas vitit 1988.

III

Në Luftën e Dytë Botërore, në të cilën Jugosllavinë e kishin okupuar dhe copëtuar okupatorët fashistë gjermanë dhe italianë, Kosova bënte pjesë nën Italinë e Mussolini-t dhe i qe bashkuar Shqipërisë. Italia fashiste e kishte krijuar ashtu “Shqipërinë e Madhe”, si koloni të vetën në Ballkan. Në një Shqipëri të tillë pushteti i kuisling shqiptar, serbët dhe malazezët i mbante në një pozitë ku qenë të privuar nga të drejtat nacionale. Dhe kjo në marrëdhëniet serbo-shqiptare qe një trashëgimi e rëndë dhe e paharruar historike.

Por lufta e lëvizjes masovike nacional-çlirimtare të popullit shqiptar në Shqipëri, si dhe më pak masovike në Kosovë e Maqedoni, krah për krah dhe në lidhje të ngushtë dhe koordinim me luftën anti-fashiste nacional-çlirimtare të popujve të Jugosllavisë, ka sjellë në relacionet serbo-shqiptare në tërësi, pra edhe në Kosovë, përmbajtje të reja të ndihmës reciproke, bashkëpunimit dhe mirëbesimit, në një rritje të vazhdueshme.

Me fitoren në luftën nacional-çlirimtare dhe me krijimin Jugosllavisë federative të re, e cila u zhvillua si një vend socialist, u krijua një epokë e re e marrëdhëneve më të mira serbo-shqiptare. Por, edhe në këtë periudhë dyzetë e pesë vjeçare kishte kriza në këto marrëdhënie.

Kriza më e rëndë kërcënoi në kohën kur Shqipëria e Enver Hoxhës iu bashkua në vitin 1948 sulmit të Bashkimit Sovjetik të Stalin-it dhe Byrosë Informativë të Partive Komuniste ndaj pavarësisë së Jugosllavisë së re. Qe kjo një sfidë e rëndë për shqiptarët e Kosovës dhe të gjithë shqiptarët në Jugosllavi. Ata i bënë ballë në masë të madhe kësaj sfidë dhe nuk u rreshtuan në anën e politikës armiqësore të Shqipërisë së Enver Hoxhës kundër Jugosllavisë, të cilën ai e udhëhoqi me konsekuencë deri në vdekjen e tij.

Fillimisht si një krahinë autonome në përbërje të Republikës së Serbisë, Kosova e nisi ecjen e saj nga prapambeturia e përgjithshme që ishte e barabartë me nivelin e ulët të zhvillimit të kolonive afrikane. Në vitin 1958 Kosova përfshihet në programin e zhvillimit të republikave të pazhvilluara të Jugosllavisë, bashkë me Maqedoninë, Malin e Zi dhe Bosnjën e Hercegovinën, i cili financohej nga Fondi për Zhvillimin e Republikave të Pazhvilluara dhe Krahinës Autonome të Kosovës e Metohisë.

Të drejtat autonome të krahinës në fillim qenë të kufizuara, ashtu si, fundja, edhe kompetencat e republikave federale dhe Krahinës Autonome të Vojvodinës. Me Kushtetutën e RSFJ-së të vitit 1963 Kosova e fiton statusin e krahinës autonome të barazvlershëm me të Vojvodinës dhe në atë kohë zgjerohen të drejtat e tyre autonome, si dhe kompetencat e republikave. Me amendamentet kushtetuese në Kushtetutën e RSFJ-së të vitit 1968, të drejtat autonome të Kosovës e Vojvodinës zgjerohen edhe më shumë dhe ato, si “elemente të federatës”, sigurojnë pjesëmarrje të fuqizuar në trupat përfaqësues dhe organet e RSFJ-së. Me amendamentet kushtetuese në Kushtetutën e RSFJ-së të vitit 1971, të drejtat autonome të Vojvodinës dhe Kosovës zgjerohen më tej në masë të madhe dhe forcohet mëvetësia dhe përgjegjësia e tyre për zhvillimin e vet, si krahina socialiste autonome në përbërje të Republikës Socialiste të Serbisë, si dhe për zhvillimin e Serbisë dhe RSFJ-së.

Në masë të madhe zgjerohen edhe kompetencat e republikave socialiste, ndërsa ngushtohen kompetencat e Federatës dhe trupave e organeve të saj më të larta shtetërore. Me kushtetutat e RSFJ-së dhe të RS të Serbisë të vitit 1974, si dhe me kushtetutat e Vojvodinës dhe Kosovës, të drejtat autonome nga amendamentet kushtetuese të vitit 1971 konkretizohen dhe përcaktohen në mënyrë më të plotë.

U ndërmor një reformë e madhe e rregullimit shtetëror të RSF të Jugosllavisë në linjën e decentralizimit të kompetencave të Federatës, me zgjerimin e madh të kompetencave të republikave dhe krahinave autonome, njëkohësisht edhe në linjën e zmadhimit të mëvetësisë dhe përgjegjësisë së vetëqeverisjes shoqërore demokratike dhe socialiste në të gjitha bashkësitë në ekonomi dhe në të gjitha fushat tjera të jetës së shoqërisë.

E tillë që, në pika të shkurtra, rruga e zhvillimit të statusit autonom të Kosovës e Vojvodinës në përbërje të Republikës së Serbisë dhe RSFJ-së.

Në atë periudhë historike Kosova, Vojvodina, si dhe të gjitha republikat dhe RSFJ në tërësi, realizuan një zhvillim shumë të shpejtë në fushat e ekonomisë, arsimit, kulturës, shkencës, shëndetësisë, sigurimeve sociale dhe ngritjen e shpejtë të standardit të jetesës së popullit. Nga radha e vendeve të pazhvilluara RSFJ hyri në dekadën e tetë të këtij shekulli si një vend me zhvillim mesatar, ndërsa në përbërjen e saj edhe KSA e Kosovës, edhe pse edhe në këtë kohë që në një stad zhvillimi më të ulët se KSA e Vojvodinës dhe gjashtë republikat socialiste jugosllave, shkallën e zhvillimit të të cilave, edhe krahas tempit të shpejtë të daljes nga prapambeturia e rëndë, nuk e kishte arritur ende.

IV

Edhe në këtë periudhë historike (1945-1989) kohë pas kohe ndodhnin çrregullime dhe pasoja negative në marrëdhëniet serbo-shqiptare në Kosovë, të cilat përfaqësojnë një pjesë përbërëse të trashëgimisë së

keqe historike që mbahet mend dhe, natyrisht, bartet nga një gjeneratë në tjetrën.

Për shembull: pas çlirimit të Kosovës njësitë ushtarke partizane dhe pushteti i ri i instaluar kanë kryer akte të shumta dhune mbi shumë shqiptarë që iu kundërvunë mobilizimit të dhunshëm, politikisht të përgatitur, në ushtri, pak para përfundimit të luftës, të përcjellë edhe me mosdurimin shovinist ndaj shqiptarëve të Kosovës nga disa komandantë dhe luftëtarë të njërive partizane. Për shkak të ngjarjeve të tilla që instaluar administrimi ushtarak gjashtëmujor në Kosovë. Në Kongresin Themelues të Partisë Komuniste të Serbisë i qenë nënshtruar një kritike të ashpër të gjitha ato gjëra të papranueshme që në atë kohë kishin ndodhur ndaj shqiptarëve në Kosovë.

Shembulli i dytë: në vitin 1955 dhe 1956 në Kosovë është ndërmarrë aksioni i “grumbullimit të armëve”. Këtë aksion e kishte realizuar UDB-ja me përkrahjen e udhëheqësisë së LK të Serbisë dhe Kosovës. Në atë aksion janë keqtrajtuar dhjetëra mijëra shqiptarë të Kosovës. Kjo domosdoshërisht është dashur dhe ka lënë pasojë të rënda afatgjate për marrëdhëniet serbo-shqiptare në Kosovë.

Shembulli i tretë: gjatë kohë ekzistoi, për afërsisht deri në gjysmën e viteve gjashtëdhjetë, në radhët e Lidhjes Komuniste, përfshirë këtu edhe udhëheqësinë republikane, krahinore po edhe shumë udhëheqësi lokale të LK të Serbisë, një lloj mosbesimi ose, më saktë, një besim i pamjaftueshëm ndaj personaliteteve të spikatura a më pak të spikatura (kuadrove) nga radhët e shqiptarëve të Kosovës nga rrethi i komunistëve, intelektualëve dhe mjediset tjera, si me rastin e zgjedhjeve në detyra me përgjegjësi në Lidhjen e Komunistëve ose në tupat dhe organet shtetërore, ashtu edhe në fushën e ekonomisë, kulturës, arsimit dhe fushat e tjera. Ky mosbesim u nxit më së shumti nga shërbimi i sigurimit shtetëror (UDB), si dhe, më rrallë, nga individë nga radhët e anëtarëve serbë e malazezë të udhëheqësisë partiake krahinore.

Shkaku kryesor i kësaj dukurie nuk që, rëndom, për arsye të qëndrimeve politike dhe sjelljes në punë të kuadrove shqiptarë, por qëndronte te disponimi i ngulitur nacionalist dhe shovinist serb ndaj

shqiptarëve, çfarë nuk qe e pranishme vetëm jashtë radhëve të Lidhjes Komuniste, por edhe në radhët e saj, dhe që, varësisht nga shkaset, kohë pas kohe shpërfaqej në mënyrë të dukshme. Kjo pasqyrohej në mbi-zotërimin e kuadrove serbe dhe malazeze në Kosovë, në udhëheqësitë, si partiake ashtu edhe shtetërore, ekonomike etj., si dhe në shërbimet e sigurisë shtetërore dhe publike, shërbimet kadrovike dhe disa të tjera.

Pas plenumit të katërt të njohur si “Plenumi i Brioneve” të KQ të LKJ-së (1966), në të cilin parregullsitë iu nënshtruan kritikës, në rend të parë në punën e organeve të shërbimit të sigurisë në nivele të ndryshme, e posaçërisht në Kosovë, si dhe në punën partiake në organizata të shumta, u bënë ndryshime të rëndësishme në Kosovë dhe kuadrot shqiptarë depërtuan deri te pozitat më me përgjegjësi në Krahinë, në nivel të Republikës dhe në nivel të Federatës.

Ndikimi i shërbimit të sigurisë në udhëheqësitë partiake, shpesh mbi njerëzit me më shumë ndikim në udhëheqësi të caktuara, dhe në jetën politike përgjithësisht, u rrit në periudhën e presionit të Stalin-it dhe Byrosë Informative të partive komuniste mbi LKJ-në dhe Jugosllavinë. Në atë periudhë, ky shërbim ka luajtur një ndër rolet kryesore në mbrojtje të pavarësisë së vendit nga subversioni i rrezikshëm që e ushtronte Bashkimi Sovjetik dhe vendet fqinje nën dominimin e tij. Kjo qëndron dhe nuk mund të vihet në pikëpyetje edhe përkundër tepri-meve të njohura në ngritjen e dyshimeve dhe privimin nga liria të shumë njerëzve të pafajshëm dhe keqtrajtimit çnjerëzor në Goli Otok të atyre që ishin në vuajtje të ndëshkimit.

Kjo dukuri, ndërhyrja e shërbimit të sigurimit në jetën partiake, politike dhe shoqërore përgjithësisht, vazhdoi në praktikë edhe pas ndaljes së atij presioni dhe shkaktoi pasoja të dëmshme dhe gjithnjë e më të rënda, ndërsa më e rënda ishte vënia nën kontroll dhe nën survejim nga shërbimi i sigurimit shtetëror i një numri tepër të madh njerëzish, midis të cilëve edhe të një numri tepër të madh të anëtarëve të Lidhjes Komuniste në organizatat dhe udhëheqësitë bazë, në organet shtetërore, në ndërmarrjet ekonomike dhe organizata e institucione të

tjera. Në Kosovë kjo u zbatua në trajtë shumë më të gjerë, posaçërisht ndaj kuadrove shqiptarë.

Në raportin e komisionit të posaçëm që iu dorëzua plenumit të katërt të KQ të LKJ-së në vitin 1966 në Brione – e gjithë kjo doli në shesh me shumë të dhëna dhe iu nënshtrua kritikës, ndërsa u morën vendime për masat dhe hapat për korrigjimin e asaj praktike të dëmshme.¹

Pas atij tubimi dhe vendimeve të tij, gjendja në atë pikëpamje pati ndryshuar shpejt për të mirë. Ndryshime të mëdha kishte pasur edhe në Kosovë në këtë pikëpamje, e posaçërisht me zgjerimin e autonomisë së Kosovës dhe Vojvodinës me amendamentet kushtetuese të vitit 1968 dhe 1971 dhe në bazë të kushtetutave të RSFJ-së, Serbisë, Kosovës e Vojvodinës të vitit 1974.

Pasojat e këtyre ngjarjeve në krizën aktuale kosovare, po ashtu, e kanë ndikimin e vet të rëndësishëm, por në vetvete nuk e kanë rëndësinë e një prej shkaqeve kryesore të shpërthimit dhe zhvillimit të krizës kosovare. Por, edhe këto ngjarje bëjnë pjesë në trashëgiminë negative në marrëdhëniet serbo-shqiptare në Kosovë.

Në gjysmën e viteve shtatëdhjetë u ashpërsuan kontestet dhe konfliktet politike në Serbi midis trupave dhe organeve politike të Republikës dhe trupave e organeve politike të Kosovës e Vojvodinës për shkak të mospajtimit rreth funksionimit të organeve shtetërore në linjën e relacioneve republikë-krahina autonome, në bazë të dispozitave të kushtetutave të Federatës, Republikës së Serbisë dhe të krahinave të vitit 1974. Ndodhnin mosmarrëveshje, pothuajse, të përditshme, debate shterpe dhe rritej mosbesimi reciprok.

---

1 Një kohë të shkurtër pas plenumit të katërt të KQ të LKJ-së, sekretari i një komiteti komunal më rrëfeu se organet e UDB-së të asaj komune pas marrjes së direktivës e kishin dorëzuar arkivin e tyre për shqyrtim dhe se kishin konstatuar që për secilin nga rreth tridhjetë anëtarë të komitetit komunal të Lidhjes Komuniste kishte ekzistuar një dosje me të dhëna e zbulimit për secilin prej tyre, për personalitetin dhe veprimtarinë e tyre, e po ashtu edhe për shumë nga udhëheqësit në ekonomi dhe të tjerë, intelektualët dhe personalitetet tjera; kështu patën kuptuar se kishin punuar nën mbikëqyrjen e atyre organeve.

Njëkohësisht me shpejtësi fuqizohet ndikimi i nacionalizmit serb, posaçërisht në strukturat e burokratizuara të komunistëve dhe të udhëheqësive partiake e shtetërore në pushtet, në lidhje shkakore me ngushtimin e pushtetit të trupave dhe organeve më të larta, si dhe të organeve drejtuese të Republikës së Serbisë mbi krahinat autonome të Kosovës e Vojvodinës. Kjo përkonte natyrshëm me zgjerimin e njëkohshëm të ndjeshmërisë nacionaliste edhe në radhët e shqiptarëve të Kosovës. Përhapja e nacionalizmit serb në raport me shqiptarët e Kosovës e nxiste përhapjen e nacionalizmit shqiptar, dhe e kundërta, posaçërisht të ekstremizmit shovinist serbomadh dhe shqiptaromadh.

Autorë të veçantë, të cilët kanë shkruar për fillimet e zhvillimit të krizës akute në Kosovë, me të drejtë dhe me vërtetësi kanë vlerësuar se dy nacionalizmat hegjemonistë e ekstremistë e nisën luftën midis tyre lidhur me sundimin mbi Kosovën.

Njëkohësisht ashpërsohen raportet midis republikash dhe popujve të Jugosllavisë gjatë zbatimit të ndryshimeve kushtetuese në rregullimin federativ të Jugosllavisë pas vitit 1974 dhe shfaqet dukuria e përhapjes së shpejtë të ndjeshmërive nacionaliste dhe mosdurimit nacional në marrëdhëniet midis tyre dhe rritet me shpejtësi ndikimi i forcave nacionaliste në popull në gati të gjitha republikat dhe krahinat.

Në politikën e udhëheqësisë së Serbisë bëhet një zhvendosje graduale nga parimet demokratike dhe qëndrimet e programit të Lidhjes Komuniste të Jugosllavisë mbi çështjen nacionale dhe zhvillimin e marrëdhënieve ndërnacionale në RSFJ dhe RS të Serbisë, si dhe nga parimet e ndërtimit federativ të RSFJ-së dhe Serbisë mbi të cilat qenë vendosur kushtetutat e Jugosllavisë, Serbisë dhe krahinave autonome.

Kjo dukuri fillimisht u shfaq në trajtën e pakënaqësisë në rritje të udhëheqësisë politike dhe midis kuadrove udhëheqës republikanë në Serbi me autonominë e gjerë të Vojvodinës dhe Kosovës, si dhe me kompetencat e ngushta të trupave dhe organeve republikane të pushtetit mbi këto dy krahina autonome, posaçërisht mbi Kosovën.

Në këtë proces do të mbisundojnë forcat me orientim hegje-
monist në udhëheqësinë politike dhe shtetërore të Serbisë, të cilat e
sollën në pushtet Slobodan Milošević-in.

Dukuria e rritjes së shpejtë të nacionalizmit serbomadhe përg-
jithësisht, posaçërisht të mosdurimit nationalist në relacionet ser-
bo-shqiptare, në mënyrë më të theksuar spikat në Kosovë dhe në Serbi
pas demonstratave të shqiptarëve të Kosovës në vitin 1981, në të cilat u
shqua, midis tjerash, edhe parulla “Kosova Republikë”.

Në vitin 1988 vijnë në pushtet në Serbi forcat e personifikuara
në figurën e Slobodan Milošević-it dhe politikën e tij serbomadhe heg-
jemoniste, të cilat ndaj Kosovës kalojnë në kursin e “shpejtësisë së
premtuar me lehtësi” për zgjidhjen e problemeve dhe vendosjen e rendit
në Kosovë.² Me hapat dhe masat e politikës së Milošević-it në Kosovë,
ashpërsimi i shpejtë i krizës kosovare përshpejtohet papritur.

Represioni policor bëhet mjete kryesor i politikës ndaj shqiptarëve
të Kosovës. Procese gjyqësore të njëpasnjëshme kundër një varg in-
telektualësh, aktivistësh politikë, udhëheqësish në ekonomi dhe të
tjerëve nga radhët e shqiptarëve të Kosovës, sipas rregullit nën akuza
për separatizëm dhe irredentizëm dhe shqiptohen ndëshkime të rën-
da me burg shumëvjeçar.

Në kohën e grevës së njohur të minatorëve të Trepçës dhe pas
saj ky kurs arrin gjer atje sa burgoset dhe dënohet Azem Vllasi, sekretar
i mëhershëm i Komitetit Krahinor të Lidhjes Komuniste, shqiptar i spi-
katur – udhëheqë politik nga gjenerata e re e anëtarëve kosovarë të
Lidhjes Komuniste, e krahas tij edhe drejtori i Kombinatit “Trepça” dhe
disa shqiptarë të tjerë të spikatur të Kosovës.

U përshpejtua dhe u intensifikua përjashtimi nga puna i mijëra
shqiptarëve të Kosovës, fillimisht nga shërbimi i sigurimit shtetëror
dhe publik, pastaj nga shumë sipërmarrje dhe institucione. Një lloj i

---

2 I ndjeri Dragiša Pavlović, në kohën sa qe sekretar i Komitetit të Qytetit të Lidhjes së
Komunistëve të Beogradit, e kishte thënë këtë në kritikën e daljeve para publikut dhe
deklaratave të Milošević-it për Kosovën, pas ardhjes së tij në pushtet në Serbi; për këtë
arsye ai qe shkarkuar dhe përjashtuar nga Lidhja Komuniste.

veçantë i terrorit shtetëror bëhet tipar kryesor i regjimit të Milošević-it dhe politikës së tij ndaj shqiptarëve në Kosovë.

Me ardhjen në pushtet të udhëheqësisë së Milošević-it, politika e Serbisë kalon hapur në pozitat e nacionalizmit dhe hegjemonizmit serbomadh. Pikësëpari në politikën ndaj Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës, pastaj edhe ndaj popujve dhe bashkësive nacionale të tjera, si dhe ndaj republikave të tjera në Jugosllavinë e mëparshme. Kjo doli në pah posaçërisht në procesin e shpërbërjes së RSFJ-së dhe në luftërat në Kroaci dhe Bosnje.

Kjo politikë do të sjellë në vitin 1989 te shfuqizimi i njëmendtë i autonomisë së Vojvodinës dhe Kosovës, në bazë të dispozitave të reja të kushtetutave dhe ligjeve. Në ditën e miratimit të atyre ndryshimeve kushtetuese policia qëlloi me armë mbi demonstruesit shqiptarë në rrugët e Prishtinës, me ç'rast shumë sish u vranë dhe u plagosën. Po atë ditë në Beograd festohej me valle e këngë miratimi i Kushtetutës së re të Serbisë dhe "bashkimi i Serbisë" (këndohej "Dhe Serbia nga tri pjesë tani u bë e tërë").

Pas këtyre ndryshimeve, nga autonomia nuk mbeti asgjë, edhe pse vetëm formalisht, gati vetëm me emër, qe definuar statusi i Kosovës e Vojvodinës si krahina autonome.

Rregullimi shtetëror i Republikës së Serbisë u shndërrua në një makineri shtetërore burokratike e centraliste, me kryetarë rrethesh, policinë dhe gjyqësorin e dëgjueshëm si shtyllë kurrizore e sistemit, ndërsa vetëqeverisja lokale e komunave u reduktua në një nivel të përafërt me atë të shteteve me rregullimin dhe sistemin më burokratik, centralist dhe unitarist, por u zhduk edhe çdo gjurmë e vetëqeverisjes punëtore dhe shoqërore.

V

Përveç në periudhat e cekura të shmangies nga parimet demokratike në fushën e çështjes nacionale dhe marrëdhënieve ndërnacionale, Kosova, si edhe Vojvodina, e kishte një autonomi të gjerë në të cilën shqiptarët

e Kosovës, si bashkësia nacionale më e madhe dhe më e rëndësishme në Kosovë, e kishin rolin më të rëndësishëm në administrimin me Krahinën në kufijtë e të drejtave të saj autonome, si dhe në zhvillimin e saj ekonomik, shoqëror, arsimor, kulturor e social. Në atë kohë bashkësia e tyre nacionale e përjeton një ngritje në të gjitha fushat e jetës shoqërore.

Autonominë e tillë Kosovës nuk mund t'ia vinin nën dyshim ose komprometonin as dukuritë, në përmasa më të ngushta ose ndonjëherë edhe më të gjera, e rasteve individuale të dhunës dhe sjelljes shoviniste, si dhe shkeljes së të drejtave individuale ose nacionale të pjesëtarëve të caktuar të popullatës serbe e malazeze dhe bashkësive të tjera nacionale në Kosovë nga shqiptarë të moshës minore ose të rinj të joshur nga ndikimi i nacionistëve dhe shovinistëve ekstremistë shqiptarë.³

Të gjitha rastet e tilla shovinistët serbë në kohën e sundimit të Milošević-it në Serbi, të nxitur dhe mbështetur nga regjimi, i shfrytëzonin gjerësisht për qëllime propagande dhe politike dhe i keqpërdornin për ta ndezur flakë urrejtjen shoviniste në radhët e popullit serb ndaj shqiptarëve të Kosovës dhe për ta fituar mbështetjen masive të popullit serb për politikën serbomadhe, nacionaliste dhe hegjemoniste në procesin e shpërbërjes dhe shkatërrimit të Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë.

Koha dhe rrjedha e ngjarjeve u dhanë të drejtë atyre që në deklaratat apo shkrimet e veta pohonin se me politikën e Milošević-it në Kosovë filloi shkatërrimi dhe shpërbërja e RSFJ-së.

Regjimi i Milošević-it i braktisi në tërësi parimet dhe drejtimin e politikës socialiste e demokratike ndaj çështjes nacionale, çfarë e

---

3 Në librin "Raporti i komisionit të pavarur: Nyja e Kosovës – të zgjidhet apo të pritet?" (botimi: Beograd, 1990, Ndërmarrja Botuese Hromos, Titograd, recensentë – Rastko Močnik dhe Žarko Puhovski), një grup sociologësh dhe politikologësh – Srđa Popović, Ivan Janković, Vesna Pešić, Nataša Kandić dhe Svetlana Slapšak – i kanë publikuar të gjeturat për gjendjen në Kosovë, në bazë të hulumtimit që e kanë kryer dhe një shumësie të dhënash statistikore dhe të tjera që i kanë mbledhur, dhe në këtë raport kanë konstatuar, midis tjerash, se veprat kriminale të dhunës, përdhunimit dhe të tjera midis komunitetesh etnike dhe brenda komunitetesh etnike në Kosovë për nga numri dhe lloji janë përpjestimisht të njëjta ose shumë të ngjashme si edhe në republikat tjera të ish RSFJ-së, si dhe që, sipas rregullit, më së paku të jenë kryer për motive politike.

mbronte në fund të shekullit të kaluar Svetozar Marković-i, ndërsa në fillim të këtij shekulli deri në Luftën e Parë Botërore, Dimitrie Tucović-i dhe Partia e tij Socialiste në Serbi, posaçërisht ndaj Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës, si dhe marrëdhëniet serbo-shqiptare në tërësi. Ia ktheu shpinën edhe politikës ndaj çështjes nacionale të Partisë Komuniste të Jugosllavisë, posaçërisht në punën e saj gati dyzetvjeçare, në të cilën në krye të saj qe Josip Broz Tito.

VI

Me politikën e tij në Kosovë dhe ndaj shqiptarëve të Kosovës pas vitit 1988, si dhe me luftën e tanishme në Kosovë, të cilën e ndërmori me qëllim të ngulfatjes së lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës, Milošević-i u bë pasardhës besnik i politikës serbomadhe hegjemoniste të Nikola Pašić-it dhe forcave politike në Serbi që u kishte prirë ai për disa dekada, si dhe i oborrit mbretëror të Karađorđević-ëve – në Serbi para Luftës së Parë Botërore dhe në Mbretërinë e Jugosllavisë pas vitit 1918, gjatë tërë kohës së ekzistencës së saj.

Në këtë ndërmarrje, në atë politikë shtetomadhe, serbomadhe, nacionaliste dhe hegjemoniste në tërësi, e posaçërisht ndaj Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës, qëndron, për bindjen time më të thellë, si dhe në pajtim me faktet historike, shkaku kryesor i krizës së sotme dhe luftës në Kosovë, e cila shpërtheu në këtë krahinë dhe e vuri në pikëpyetje edhe vetë mbijetesën e Serbisë dhe të Jugosllavisë si shtete sovrane.

Kur shpërtheu lufta në Kosovë, qe e natyrshme të dilte në pah dhe doemos doli në pah edhe trashëgimia e rëndë nga historia e marrëdhënieve serbo-shqiptare, si një nga shkaqet dhe faktorët e një rëndësie jo të vogël në zhvillimin e krizës kosovare dhe rrjedhës së luftës në Kosovë.

Kjo politikë serbomadhe e ka goditur më rëndë bashkësinë nacionale të shqiptarëve të Kosovës, të ekspozuar ndaj përndjekjeve dhe shtypjes nacionale dhjetëvjeçare, e cila deri tani ka pësuar viktima dhe vuajtje të rënda.

Por, ajo i ka shkaktuar dëme tragjike dhe viktima edhe popullit serb, në emër të të cilit udhëhiqet politika e Milošević-it. E në veçanti goditje të rëndë nga kjo politikë kanë pësuar serbët e malazetët në Kosovë. Me shpërthimin e luftës është vënë në pikëpyetje edhe vetë mbijetesa e tyre e mëtejme në Kosovë. Atyre u kërcënohet rreziku që ta përjetojnë fatin e ngjashëm të serbëve të dëbuar nga “Republika e Krajinës Sërbe”, respektivisht nga krahina e Kninit dhe Sllavonisë Perëndimore në Kroaci.

Regjimi i Milošević-it po manipulon me fatin e tyre për të qëndruar në pushtet, e kësaj në masë të madhe i shërben edhe politika e tij e tanishme ndaj krizës në Kosovë dhe problemit të Kosovës, i cili u bë problem ndërkombëtar i rendit të parë.

30 mars 1999

Letër e hapur Presidentit të Republikës Federale të Jugosllavisë, z.Slobodan Milošević

Zoti president,

Ju tani kërkoni që të shpallet një referendum në të cilin qytetarët e Serbisë do të deklaroreshin rreth pyetjes që Ju e keni formuluar si në vijim: “A e pranoni pjesëmarrjen e përfaqësuesve të huaj në zgjidhjen e problemit të Kosovës e Metohisë?”

Ju pyes: pse nuk e keni shtruar edhe një pyetje: “A jeni të gatshëm që të merrni pjesë në luftë, nëse kriza në Kosovë shndërrohet në një konflikt luftarë?”

Vetëm në një rast të tillë do të informoheshit më saktë me anë të referendumit për qëndrimin e njëmendtë të popullit në Serbi, i cili, jam i sigurt, nuk është i gatshëm që ta përballojë edhe një luftë dhe edhe një palë sanksionesh të reja ndërkombëtare.

Politika Juaj në Kosovë edhe e ka sjellë atje krizën e tashme të rëndë e të përgjithshme, tepër të rrezikshme për paqen dhe sigurinë në Ballkan, Europë dhe botë, por po ashtu edhe për vetë mbijetesën e vendit tonë si një shtet i pavarur dhe sovran.

Ju e refuzoni ndërmjetësimin e bashkësisë ndërkombëtare në zgjidhjen e problemit të Kosovës, me arsyetimin se Kosova është çështje e brendshme e Serbisë dhe se ndërmjetësimi ndërkombëtar do ta lëndonte sovranitetin e vendit tonë. Vërtet është e vështirë të kuptohet çfarë doni të arrini me refuzimin që ta njihni dhe pranoni faktin se kriza kosovare është ndërkombëtarizuar prej kohësh.

Është e pamundur që Ju të mos e dini se OKB, e krijuar pas Luftës së Dytë Botërore, e ka, si një nga qëllimet dhe detyrat e saj më

të rëndësishme, që të kujdeset për ruajtjen e paqes dhe sigurisë në botë, ndërsa Këshilli i Sigurimit i saj e ka obligimin dhe të drejtën që të përzihet gjithandej në botë ku shfaqet një kërcënim për paqen dhe sigurinë në botë, e posaçërisht atje ku shpërthejnë konflikte lufte ose shfaqet rreziku akut nga shpërthimi i konflikteve të luftës. Kësaj të drejte të OKB-së asnjë vend nuk ka të drejtë t'i kundërvihet.

Asnjë kontest apo konflikt që e kërcënon ose mund të shndërrohet në kërcënim për paqen dhe sigurinë e vendeve të tjera, siç është edhe kriza në Kosovë, asnjë vend nuk ka të drejtë ta shpallë si çështje ekskluzive të vetën të brendshme, nëse bashkësia ndërkombëtare e vlerëson se bëhet fjalë për një çështje ndërkombëtare.

Në marrëdhëniet ndërkombëtare bashkëkohore është e shpeshtë praktika e ndërmjetësimit ndërkombëtar dhe "shërbimeve të mira". Dhe gjithmonë është në interes të vendeve ose popujve që janë në konteste ose konflikte. Është e papërgjegjshme dhe e dëmshme të frikësohet populli se ndërmjetësimet e tilla mund të shkojnë në dëm të sovranitetit të tij.

Nëse Juve këshilltarët Tuaj politikë apo ekspertët ju këshillojnë ndryshe, me vetëdije a pa vetëdije, ata Ju mashtrojnë.

Në interes të Serbisë dhe popullit serb, të cilit i është drejtuar në radhë të parë apeli Juaj më i ri, hiqni dorë nga ky referendum i Juaji, dhe angazhohuni personalisht në negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës dhe personalisht merreni përgjegjësinë për zgjidhjen e krizës kosovare.

Është e vështirë të besohet që dhe Ju personalisht nuk mendoni sot se në ç'masë politika Juaj ka qenë shkak i shfaqjes së separatizmit dhe terrorizmit në Kosovë në përmasat e tanishme.

Po ta kishte vendosur politika Juaj në Kosovë një rend demoratik, në të cilin të gjithë qytetarët dhe të gjitha nacionalitetet do ta ndjenin se njihen, respektohen dhe mbrohen të drejtat dhe liritë e tyre - në vend se në atë krahinë ta vendosnit regjimin brutal policor, me represionin e pamëshirë dhe përndjekjet kundër një numri të madh të shqiptarëve të

Kosovës – as separatizmi dhe as terrorizmi në Kosovë nuk do të arrinin përmasa të rrezikshme për stabilitetin dhe sigurinë e vendit.

Për të gjitha këto, kërkesa Juaj për të mbajtur referendum në Serbi, çfarë e keni propozuar, nuk është “politikë popullore”, siç e thoni Ju në letrat Tuaja drejtuar Milutinović-it, Tomić-it e Marjanović-it, por, është fare e qartë, është një manipulim krejtësisht i qartë me popullin, me qëllim që ta shmangni ose vononi zgjidhjen e njëmendtë të problemit të Kosovës dhe, në të njëjtën kohë, që me referendum të fitoni një mbulesë për përgjegjësinë Tuaj pse kriza kosovare ka arritur në një shkallë të tillë të ashpërsimit saqë tani e rrezikon edhe vetë mbijetesën e Serbisë dhe RFJ-së.

Që nga viti 1988 deri më sot i gjithë pushteti në Serbi ka qenë në duart Tuaja. Ju keni qenë deri pak kohë më parë president i Republikës së Serbisë. Ju në vitin 1989 e keni shkatërruar autonominë reale të Kosovës dhe Vojvodinës, duke ua lënë vetëm “autonominë” në letër. Ju, kjo është më se e besueshme, do të vini së shpejti në një situatë nga e cila nuk do të keni rrugëdalje tjetër, por vetëm të pajtoheni me faktin që Kosova të fitojë të paktën një “status special” në RFJ, të ngjashëm me atë që sipas marrëveshjes së Dejtonit, respektivisht të Parisit, e fitoi Republika Serbe në Bosnjë e Hercegovinë.

Kjo s’do të ishte kurrfarë fatkeqësie as për Serbinë e as për popullin serb, por do të mund të shënonte një zgjidhje të përhershme të krizës kosovare dhe vendosjen e stabilitetit politik dhe shoqëror, si dhe të kushteve për rimëkëmbjen ekonomike dhe përparimin e mëtejshëm të vendit në të gjitha fushat.

Por, vërtet, kjo do ta kishte kuptimin e një disfate të re e të rëndë të politikës, të gabuar dhe fatale për popullin serb në çdo pikëpamje, të cilën Ju në dhjetë vjetët e fundit e udhëhiqni në mënyrë të paprekshme, me një këmbëngulësi të jashtëzakonshme. Pas një disfate të tillë, Ju do të duhej t’i pësonit konsekuencat gjegjëse.

Mos u shërbeni, Ju lutem, me këtë referendumin Tuaj, me këtë manovër të tejudkshme dhe njëkohësisht të rrezikshme. Ju duhet të jeni i vetëdijshëm se kështu u jepni zjarr jo vetëm qëndrimeve armiqësore

në popullin serb kundër shqiptarëve të Kosovës, por edhe qëndrimeve armiqësore kundër fuqive të mëdha dhe komunitetit botëror të popujve në tërësi. A e pyesni veten ndonjëherë ku do ta shpiejë kjo popullin sërëb dhe Sërbinë? Ndërpritni këtë punë të rrezikshme që po e bëni sa nuk është bërë vonë.

Dhe, ndaleni sa më parë fushatën e egër të medias shtetërore dhe të ngjashmeve me të, si dhe të personaliteteve politike nga partitë në pushtet, të cilët të gjithë njerëzit që mendojnë ndryshe nga Ju për krizën në Kosovë dhe për referendumin, i kërcënojnë se nuk janë patriotë, por “tradhtarë të popullit serb”, sepse kjo mund të çojë në konflikte të reja politike në popullin e Sërbisë.

Mos e shtyni me këtë Referendumin Tuaj⁴ Sërbinë dhe popullin fatkeq serb në fatkeqësi të reja. Kishte mjaft fatkeqësi gjatë këtyre

---

4 Nga letra e Presidentit të RFJ-së kryetarëve të Republikës, Qeverisë dhe Kuvendit Popullor të Serbisë. “Është e njohur se kemi refuzuar të pranojmë pjesëmarrjen e përfaqësuesve të huaj në zgjidhjen e çështjeve të brendshme të vendit tonë, e posaçërisht në zgjidhjen e problemeve në Kosovë e Metohi, të cilat përfaqësojnë çështje të brendshme të Serbisë.” Dhe më tej: “Mbi vendin tonë është grumbulluar rreziku që për këtë arsye t’u ekspozohet të gjitha presioneve të mundshme”. Dhe më tej: “Konsiderojmë se gjatë gjithë kësaj kohe të krizës në hapësirat e Jugosllavisë së mëparshme kemi udhëhequr një politikë popullore, e jo një politikë personale, madje as politikë partiake. Dhe se edhe me këtë rast refuzimi ynë që faktori i huaj të marrë pjesë në zgjidhjen e çështjes së brendshme të Republikës së Serbisë – Kosovës e Metohisë, përfaqëson po ashtu një politikë popullore, e jo një politikë personale ose partiake”. Nëse kjo është e saktë a jo, përgjigje mund të japin vetëm vetë qytetarët. Për këtë arsye ju propozoj që, në mënyrë siç është përcaktuar me Ligjin Kushtetues në Serbi, të filloni procedurën për shpalljen e referendimit që do t’i përgjigjej pyetjes: - A e pranoi pjesëmarrjen e përfaqësuesve të huaj në zgjidhjen e problemeve në Kosovë e Metohi?” Milošević-i as që e mori në konsideratë Letrën time të hapur dhe Kuvendi i Serbisë e shpalli referendumin më 6 prill 1998. Referendumi u mbajt më 23 prill 1998. I citoj informacionet për referendumin: “Rezultatet e referendimit Në referendumin e mbajtur më 23 prill 1998 kanë votuar 5,297,776 qytetarë ose 73.05 për qind nga votuesit e regjistruar në listat zgjedhore – me “jo” janë deklaruar 5.017.383 ose 94.73 përqind e qytetarëve, ndërsa me “po” 180.692 ose 3.41 për qind e votuesve pjesëmarrës”. Dhe më tej: “Pas pranimit të të gjitha procesverbaleve dhe përpunimit të të dhënave është konstatuar se në referendum ka marrë pjesë trupi votues prej 7.252.304 qytetarësh që janë deklaruar në 9.835 vendvotime. Në referendum kanë dale 5.297.776 qytetarë ose 73.05 përqind që janë deklaruar nëse e pranojnë pjesëmarrjen e përfaqësuesve të huaj në zgjidhjen e problemeve në Kosovë e Metohi. Nga ky numër, 94.73 përqind (ose 5.017.383 qytetare) e kanë rrumbullakësuar fjalën JO, ndërsa 3.41 përqind (180.692) e

dhjetë vjetëve të fundit, posaçërisht në Bosnjë dhe Kroaci, kur Ju e kishit fjalën kryesore në politikën e brendshme dhe të jashtme të Serbisë, si dhe të RFJ-së që nga formimi i saj deri më sot.

Mos prisni që të shpërthejë lufta në Kosovë, dhe vetëm atëherë t'i kërkonti ndërmjetësit ndërkombëtarë, por pranojeni menjëherë ndihmën e tyre që në negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës, të vini më lehtë te një zgjidhje e pranueshme reciprokisht e krizës dhe ta parandaloni shpërthimin e luftës në Kosovë.

Me respekt,
Miloš Minić

5 prill 1998

Kjo letër është botuar më 6 prill 1998 në gazetat: Danas, Dnevni telegraf, Večernje novosti, Svedok, Plus, Vijesti, Pobjeda etj.

---

qytetarëve e kanë rrumbullakësuar fjalën PO. Fletëvotime të pavlefshme qenë 1.86 përqind ose 98.498". (Të gjitha pjesët nga letra e Milošević-it dhe pjesët e raportit të Komisionit për Referendum janë cituar nga publikimi Politika Ndërkombëtare, nr. 1067, i datës 1.VI.1998). Lexuesi mund ta vlerësojë vetë korrektësinë e letrës së Milošević-it dhe Vendimit të Kuvendit të Serbisë dhe vlerën e referendimit të mbajtur nëse i krahason me rrjedhën e ngjarjeve pas referendimit të mbajtur, posaçërisht, nëse e krahason këtë me vendimet e Këshillit të Sigurimit, Grupit të Kontaktit të fuqive të mëdha dhe Këshillit të NATO-s nga janari i vitit 1998.

“Qeveria e Unitetit Popullor” dhe “Forca e Tretë Politike” në Sërbi

Situata politike në Serbi tani po lëviz në shenjë të ashpërsimit të shpejtë të të gjitha krizave, e posaçërisht të krizës në Kosovë.

Kriza politike në Serbi u ashpërsua papritmas pas aksionit të gjerë të armatosur të njërive policore të Ministrisë së Punëve të Brendshme të Serbisë në Drenicë dhe fshatrat tjera në Kosovë, ku lëviznin grupe më të vogla të UÇK-së dhe kryenin sulme para së gjithash kundër policisë. Ai aksion i policisë filloi më 28 shkurt të vitit 1998, kishte zgjatur në mënyrë intensive një muaj dhe ende vazhdon. Në atë aksion kanë humbur jetën disa pjesëtarë të policisë dhe disa pjesëtarë të grupeve të armatosura, ndërsa në një numër më të madh qenë vrarë gra, fëmijë dhe shqiptarë të moshuar.

Pikërisht këtu, në ashpërsimin e shpejtë të krizës kosovare dhe përkeqësimin e situatës politike në Serbi dhe RFJ, qëndrojnë edhe motivet dhe arsyet kryesore të kursit të regjimit të Milošević-it drejt “unitetit kombëtar”, i cili u shfaq në trajtën e përpjekjeve për krijimin e frontit të forcave të bashkuara serbomëdha e nacionaliste dhe koalicionit të SPS-së dhe JUL-it me partitë politike të këtij orientimi në krijimin e “qeverisë së unitetit kombëtar”.

As në vend e as në botë nuk ka mëdyshje se për këtë problem të madh të brendshëm, si dhe prej kohësh edhe ndërkombëtar, të fatit të mëtejshëm të Kosovës, duhet me urgjencë të gjendet një zgjidhje, me negociata dhe marrëveshje, për t’i parandaluar rreziqet evidente nga shpërthimi i një lufte përmasash më të gjera në Kosovë dhe në viset përreth, dhe e cila do të mund ta vinte në pikëpyetje edhe mbijetesën e këtij

vendi si sovran dhe të pavarur në bashkësinë europiane dhe botërore të shteteve dhe popujve të pavarur.

Se kriza kosovare e ka një rëndësi të tillë ndërkombëtare, e konfirmon fakti se, për shkak të rrezikut nga shpërthimi i luftës, janë vënë në lëvizje edhe organizatat ndërkombëtare (Grupi i Kontaktit i gjashtë fuqive të mëdha, OSBE, BE, KS i OKB-së, NATO), si dhe qeveritë e shteteve të interesuara drejtpërdrejt për situatën në Kosovë dhe lidhur me Kosovën. Milošević-i, Serbia dhe RFJ-ja gjenden nën një trysni të madhe ndërkombëtare.

Radhën e ka, sipas të gjitha gjasash, kthimi i masave ndërkombëtare të izolimit të vendit, e është më se i mundshëm edhe kthimi i sanksioneve të hequra.

“Muri i jashtëm i sanksioneve” nuk do të hiqet, sepse qeveria nuk do dhe as që e planifikon t’i përmbushë kërkesat e Grupit të Kontaktit dhe Gjykatës së Hagës për krime lufte.

Milošević-i dhe regjimi do të detyrohen të pranojnë një zgjidhje të problemit të Kosovës. Do të jetë ajo, sipas të gjitha gjasash, një Dejton i ri për Kosovën. Në fund, ai nuk do të ketë rrugëdalje tjetër, por vetëm të pajtohet me një gjë të tillë. Por, me të gjitha mënyrat e mundshme ai do të bëjë rezistencë dhe do ta mbrojë politikën e vet të gjertanishme në Kosovë, e cila edhe e ka krijuar krizën kosovare, ndërsa populli i Serbisë, para së gjithash populli serb, do ta paguajë jashtëzakonisht shtrenjtë një sjellje të tillë të Milošević-it dhe aleatëve të tij tani më të afërt – Šešelji-it dhe të tjerëve.

Mendoj se fuqitë e mëdha nuk do të lejojnë që kriza kosovare t’u “dalë nga duart”, pra të shpërthejë lufta në Kosovë. Sepse lufta në Kosovë do të mund të shkaktonte një përhapje zinxhirore të zjarrit të luftës në Ballkan. Fuqitë e mëdha nuk do të përmbahen nga çfarëdo lloj masash për ta parandaluar shpërthimin e një lufte të tillë.

Nuk guxohet të harrohet se Ballkani – Mesdheu Lindor – Lindja e Afërt – Lindja e Mesme deri te Gjiri Persik kanë qenë gjithmonë, e do të mbesin edhe në të ardhmen, një regjion gjeografik, ekonomik, politik dhe ushtarako-strategjik të rëndësisë më të madhe strategjike për

fuqitë e mëdha, si dhe për paqen dhe sigurinë në botë. Është parë kjo edhe në Luftën e Parë dhe në Luftën e Dytë Botërore, si dhe në kohën e Luftës së Ftohtë dhe konfrontimit të ShBA dhe Bashkimit Sovjetik, si dhe bllokut ushtarako-politik perëndimor e lindor gjatë gjithë periudhës pas Luftës së Dytë Botërore, deri në përfundimin e Luftës së Ftohtë dhe shpërbërjen e Bashkimit Sovjetik dhe bllokut lindor ushtarako-politik. Çdo analizë më e thelluar e relacioneve të tashme ndërkombëtare do të mund të argumentonte se atë rëndësi për fuqitë e mëdha ky regjion nuk e ka humbur as sot.

Radhën e ka, sipas të gjitha gjasave, kthimi i masave të izolimit ndërkombëtar, e është i mundshëm edhe kthimi i sanksioneve të hequra.

Milošević-i ka demonstruar me koalicionin me Šešelji-in se nuk do të shkojë në negociata serioze me shqiptarët e Kosovës për zgjidhjen e krizës kosovare, si dhe që është i vendosur t'u kundërvihet OSBE-së, Grupit të Kontaktit, Këshillit të Sigurimit, Bashkimit Europian.

Ai llogarit, është më se e qartë, në mospajtimet brenda Grupit të Kontaktit, si dhe në mbështetjen e Ruisë dhe Kinës në Këshillin e Sigurimit.

Ky i pari, jam i bindur, do të pasojë, ndërsa luftën askush nuk do të duhej ta përjashtonte. Nisur nga njohja ime e lëvizjeve në marrëdhëniet ndërkombëtare, fuqitë e mëdha, siç e kam thënë tanimë, nuk do ta lejojnë shpërthimin e një lufte të re në Ballkan. Më parë mund të pasojë një intervenim i një lloji UNPROFOR-i të ri, në bazë të vendimit të Këshillit të Sigurimit, por është i mundshëm, nëse kërcënon një rrezik imediat i luftës, edhe intervenimi i njëanshëm i forcave të NATO-s, që me një aksion ushtarak parandalues të pengojnë shpërthimin e luftës dhe të imponojnë zgjidhjen e krizës kosovare – në mënyrë të ngjashme siç e imponuan marrëveshjen e Dejtonit, respektivisht të Parisit, për Bosnjën e Hercegovinën – e kjo do të thotë një zgjidhje që është e mundshme në kushtet e dhëna të brendshme dhe ndërkombëtare.

Meqenëse e njoh mirë qëmoti situatën në Kosovë – kam njohuri që i kam marrë gjatë dekadave të shkuara – pres që edhe kjo lëvizje

e re e Milošević-it, mendoj për “qeverinë e unitetit popullor” të tijën, si dhe për referendumin e tij famëkeq për “përzierjen e huaj” ose “mospërzierjen” në zgjidhjen e problemit të Kosovës, do ta përshpejtojë thellimin e krizës në Kosovë.

Një nga pasojat e rënda të këtij hapi të tij do të jetë, për fat të keq, braktisja masive e Kosovës e atyre pak serbëve e malazezëve të mbetur në Kosovë. Dhe kjo do të jetë edhe një pasojë tragjike e re e luftës “patriotike” të Milošević-it dhe Šešelji-it për “serbizmin”, për “shpëtimin” e popullit serb dhe të Serbisë.

Bashkimi i Milošević-it me Šešelji-in bazohet mbi qëndrimin e tyre identik ndaj krizës në Kosovë. Në esencë, është po ajo politikë nacionaliste e serbomadhe që Milošević-i e udhëhoqi në Kroaci dhe në Bosnje, në realizimin e së cilës Šešelji-i ka marrë pjesë me çetat e tij vullnetare çetnike.

Drašković-i dhe Mihailović-i (Demokracia e Re) kanë thënë se aleanca e Milošević-it me Šešelji-in nuk është “asgjë e re, sepse Milošević-i e ka krijuar Šešelji-in dhe kudo që i është dashur ai e ftonte atë dhe hynte me të në aksione të përbashkëta”.

Nuk kam arsye që të mos iu besoj. Ata janë të informuar më mirë se unë.

Por edhe unë e kam të njohur lidhjen midis atyre të dyve që para luftës në Kroaci, që nga koha kur zhvillohej një fushatë e gjerë – politike, psikologjike, propagandiste dhe e armatosur për përgatitjen edhe të serbëve jashtë Serbisë edhe në Serbi për luftërat në Kroaci dhe Bosnje e Hercegovinë; edhe më vonë në ato luftëra, kur Šešelji-i tubonte vullnetarë dhe çetat e veta çetnike i stërviste në poligonet ushtarake dhe nga ushtria furnizohej me armë dhe me gjithë pajisjet tjera ushtarake, pastaj me ndihmën e ushtrisë dhe policisë i zbarkonte njësitë e veta në Bosnje dhe Kroaci, ku, siç është e njohur gjerësisht, kanë kryer krime të rënda lufte mbi popullatën kroate dhe myslimane.

Qëllimi: Milošević-i dhe SPO i bashkojnë forcat, për të patur një pozicion më të fuqishëm në negociatat për zgjidhjen e problemit të Kosovës, që të mund t’u bëjnë rezistencë më të fuqishme fuqive të

mëdha (ShBA, Grupit të Kontaktit, Bashkimit European) dhe t'ua pamundësojnë imponimin e zgjidhjes së tyre për krizën kosovare dhe kështu edhe zgjidhjen e problemit të statusit të Kosovës, i cili do të mund ta rrezikonte pushtetin e Beogradit në Kosovë, çfarë ekziston që dhjetë vjet – që për ta është e papranueshme.

Milošević-i dhe rrethi i tij me ndihmën e të cilit e mban gjithë pushtetin, do të përpiqet që për Kosovën të arrijë një zgjidhje kompromisi lidhur me çështjen më të vështirë të statusit të Kosovës, e cila nuk do ta kontestonte pushtetin e Beogradit mbi Kosovën ose, thënë ndryshe, “sovrانيتetin dhe integritetin territorial të Serbisë dhe RFJ-së”.

“Muri i jashtëm” i sanksioneve nuk do të hiqet. Sepse qeveria nuk do dhe as që planifikon t'i përmbushë kërkesat e Grupit të Kontaktit. Për shembull, Milošević-i nuk guxon t'i çojë në Hagë të dyshuarit për krime lufte, të cilët i kërkon Gjykata e Hagës, ndërsa gjenden në Serbi, e të tillë nuk janë pak, por që lëvizin të lirë nëpër Serbi, para së gjithash tre oficerë të lartë të Ushtrisë Jugosllave që e kanë shkatërruar Vukovarin. Milošević-i nuk guxon ta bëjë këtë edhe për veten e tij – por jo pse edhe ai do të mund të arrinte në Hagë – siç e mendojnë disa kundërshtarë të tij, por para së gjithash për faktin se me gjykimin e kriminelëve të luftës nga Serbia, Gjykata e Hagës do ta njolloste edhe gjithë politikën serbo-madhe dhe agresive të Milošević-it në luftërat në Kroaci dhe Bosnje e Hercegovinë, ndërsa po ashtu edhe vetë atë si prijatar të asaj politike”.

Në ndërkohë, që nga 28 shkurti dhe zgjedhja e qeverisë së Serbisë në Kuvend më 24 mars të vitit 1998, situata politike në Serbi është ashpërsuar me shpejtësi me aksionin e gjerë të armatosur të njëjësive policore speciale të Ministrisë së Punëve të Brendshme të Serbisë në Drenicë dhe fshatrat tjera në Kosovë, ku lëviznin grupe më të vogla të UÇK-së. Me ato ngjarje kriza kosovare ka hyrë mu në qendër të ngjarjeve në Serbi dhe RFJ dhe është shndërruar në një ndër problemet më të rëndësishme që e preokupojnë opinionin publik vendas dhe botëror. Ky aksion i forcave policore ka filluar më 18 shkurt, ka zgjatur më shumë se një muaj dhe po vazhdon ende.

Në situatën e krijuar, Milošević-i e ka zgjedhur rrugën e kundërvënies me çdo çmim ndaj presionit të organizatave ndërkombëtare: e hedh poshtë “përzierjen e tyre në çështjet e brendshme të Serbisë”; e shpall që krizën në Kosovë duhet ta zgjidhë vetëm Serbia si “çështje të brendshme të Serbisë në kuadër të Kushtetutës së Serbisë”, për më tepër se as RFJ nuk duhet të merret me krizën në Kosovë; që kurrfarë ndërmjetësimi ndërkombëtar në negociatat e qeverisë së Serbisë me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës nuk do ta lejojë; se ndërkombëtarizimi i krizës kosovare është i papranueshëm, meqenëse kjo do ta cenonte sovranitetin dhe integritetin territorial të RFJ-së dhe Serbisë – dhe gjithçka në këtë frymë.

Te Šešelji-i e sheh një aleat më të besueshëm në rezistencën ndaj presioneve ndërkombëtare, por, çfarë është e një rëndësie tepër të madhe, edhe në mobilizimin e nacionalizmit dhe shovinizmit serbomadh në relacion me shqiptarët e Kosovës, për ta shmangur ashtu kompromisin në negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës për një zgjidhje të tillë të problemit të Kosovës që do të ishte e pranueshme edhe për Serbinë dhe RFJ-në, nga njëra anë, dhe për shqiptarët e Kosovës, nga ana tjetër – dhe që në çdo mënyrë të vazhdojë gjendja ekzistuese në Kosovë, me ca përmirësime të vogla të pashmangshme.

Në këtë mënyrë, mund të supozohet, Milošević-i shpreson se do të mund ta shmangë edhe hapjen e çështjes: kush është përgjegjës për politikën dhjetëvjeçare në Kosovë që ka sjellë te kjo krizë e tashme kosovare?

Duke iu referuar “politikës popullore” të cilën, siç thotë, ai e udhëheq, ka kërkuar nga trupat më të lartë shtetërorë të Serbisë që ta shpallin një referendum, pastaj le të “vendosë populli” nëse i “pranon ndërmjetësimi ndërkombëtarë” në zgjidhjen e krizës kosovare. Kërkesa e tij është pranuar dhe Kuvendi i Serbisë më 6 prill e ka shpallur një referendum të tillë.

Është e pamundur që Milošević-i nuk t’i ketë menduar pasojat serioze, të dëmshme dhe të rrezikshme të një zgjidhjeje të këtillë të çështjes së përbërjes së qeverisë së re të Serbisë për relacionet e

brendshme politike në Serbi dhe RFJ. Por, ai të gjitha këto ia ka nënsh-truar qëllimit për t'i fuqizuar forcat e veta për rezistencë kundër presion-it të faktorëve ndërkombëtarë, për ta "mbrojtur Kosovën", për Serbinë "pjesë integrale e pandashme" e së cilës është Kosova, për të parandaluar imponimin eventual të zgjidhjes së problemit të Kosovës nga faktorët ndërkombëtarë, e cila do t'i siguronte Kosovës maksimumin e pavarësisë brenda RFJ-së – në të vërtetë për të penguar një zgjidhje që do të thoshte edhe një disfatë e rëndë për politikën e tij serbomadhe e nacionaliste.

10 prill 1998

Ky artikull, i shkurtuar dhe me ndryshime të caktuara në radhitjen e tekstit, u botua në gazetën "Danas", në numrat e 14, 15 dhe 16 prillit të vitit 1998.

Vendimi i parë i “Qeverisë së Unitetit Popullor” për Kosovën

Është e qartë se qeveria preferon të flasë për “biseda” ose “dialog”, e jo për “negociata”. Bisedat nuk obligojnë për arritjen e një marrëveshjeje – do të zhvillohen biseda, pastaj Qeveria ose Kuvendi do të vendosin çfarë të duan. “Negociatat” obligojnë që të arrihet një marrëveshje midis palësh që negociojnë dhe duhet të negociohet derisa të arrihet një marrëveshje, sepse në të kundërtën nuk ka zgjidhje të problemit në kontest – kriza ekzistuese mbetet e pazgjidhur.

Qeveria e shmang ta thotë me kë ekziston kontesti në Kosovë, ndërsa është e ditur botërisht se problemi me shqiptarët e Kosovës e përfaqëson thelbin dhe përmbajtjen e problemit të Kosovës, respektivisht të krizës kosovare. Me nacionalitetet e tjera nuk ka çështje kontestuese, ose ato janë të një rëndësie jothelbësore. Ndërsa serbët dhe malazezët në Kosovë janë pjesë e kombeve sunduese dhe bartës të pothuaj të gjitha funksioneve shtetërore e shoqërore; trupat dhe organet shtetërore të Serbisë nëpërmjet tyre sundojnë dhe qeverisin në mënyrë absolute në Kosovë, pa pjesëmarrjen e shqiptarëve të Kosovës në qeverisje në krahinë, në të cilën përbëjnë 90 për qind të numrit të përgjithshëm të popullsisë. Por me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës, qeveria, edhe Qeveria e Republikës së Serbisë edhe Qeveria e RFJ-së, duhet të negociojnë derisa të mos e arrijnë një marrëveshje për zgjidhjen e problemit të Kosovës.

Përfaqësuesve të shqiptarëve të Kosovës qeveria ua mvesh se duan të vendosin “njëanshëm”. Kur bëhet fjalë për negociata, vendimi merret ekskluzivisht me marrëveshje midis dy a më shumë palëve. Në

rastin konkret, do të thotë se nuk mund të vendosin “njëanshëm” as përfaqësuesit e shqiptarëve e as qeveria.

Çdo qeveri serioze në Serbi do ta kuptonte se në Kosovë bëhet fjalë për një lëvizje nacionale masive dhe të fuqishme të shqiptarëve të Kosovës, e cila u zhvillua dhe u poq për të paktën dhjetë vjet në kushtet e një regjimi të paskrupullt policor dhe përndjekjeve.

Shqiptarët janë pakicë në Serbi, por janë shumicë në Kosovë, ndërsa ata përbëjnë edhe përafërsisht 20 për qind të popullsisë së përgjithshme të Serbisë. Ata e kanë krijuar një lëvizje nacionale që lufton për pavarësinë e Kosovës. Me përfaqësuesit e asaj lëvizjeje duhet të negociojnë dhe të merren vesh për statusin e Kosovës përfaqësuesit e trupave dhe organeve më të larta dhe më përgjegjëse shtetërore të Republikës së Serbisë dhe RF Jugosllavisë.

Ose ky status i Kosovës do të jetë pavarësia dhe shkëputja nga Serbia dhe RFJ ose një status special i caktuar, i cili do të mund ta kënaqte atë lëvizje nacionale dhe interesat e shqiptarëve të Kosovës dhe të ofronte kushte që do t’ia mundësonin asaj lëvizjeje ta pranojë një zgjidhje të krizës në Kosovë në kufijtë ekzistues shtetërorë të RF Jugosllavisë – ashtu siç, tani për tani, kërkojnë në mënyrë kategorike OSBE, BE dhe të gjitha fuqitë e mëdha.

Çështja kryesore dhe më e rëndësishme është që ajo zgjidhje të jetë e tillë që edhe në të tashmen, edhe në të ardhmen, të jetë në pajtim me interesat jetike të popullit serb, si dhe të gjitha kombësive në Kosovë dhe në Serbi, e po ashtu edhe me interesat e të dy republikave që e përbëjnë RFJ-së, por edhe të RFJ-së si shtet i përbashkët federativ.

Një zgjidhjeje të tillë me marrëveshje do t’i bëjnë rezistencë të ashpër dhe do të përpiqen që ta pamundësojnë me të gjitha mjetet burokracitë në kreun politik dhe shtetëror të Republikës së Serbisë dhe RFJ-së, bashkë me forcat e nacionalizmit dhe shovinizmit serbomadh që është ende i fuqishëm dhe me ndikim të madh te masat e gjera të popullit serb, të vendosura që me çdo çmim ta mbajnë në duart e veta pushtetin dhe regjimin ekzistues në Serbi – me këtë duhet llogaritur. Por këtë problem duhet ta zgjidhin forcat demokratike të popullit serb.

Edhe në lëvizjen nacionale të shqiptarëve të Kosovës, në këtë duhet llogaritur po ashtu, forcat ekstreme nacionaliste, sipas njohurive të mia për atë lëvizje, do të bëjnë rezistencë të ashpër duke kërkuar pavarësinë e Kosovës. Por këtë problem duhet ta zgjidhë vetë lëvizja nacionale e shqiptarëve të Kosovës, duke e synuar një zgjidhje të krizës kosovare që në rrethanat historike të dhëna është e mundshme të arrihet.

Një zgjidhje e tillë me marrëveshje e problemit të Kosovës, jam i bindur, është edhe e mundshme edhe reale të arrihet dhe realizohet në rrethanat ekzistuese të brendshme – aspak të favorshme - dhe të jashtme, ndërkombëtare – përkundër të gjitha rezistencave në rrugën drejt një zgjidhjeje të tillë të problemit akut të Kosovës.

Për këtë arsye nuk besoj se te njerëzit e kthjellët dhe politikisht të arsimuar në vendin tonë dhe në këtë moment mund të gjendet dikush që do të mund të shpresonte se kjo dhe e këtillë çfarë është “qeveria e unitetit popullor”, mund të realizojë një zgjidhje me marrëveshje për problemin e Kosovës. Do t’i mbetet për ta zgjidhur një qeverie të re me një përbërje politike tjetërfare.

Përsëri janë “fajtorë” për terrorizmin në Kosovë, siç thotë qeveria, “përfaqësuesit e huaj”, ndërsa atyre u bashkohen si fajtorë “liderët” e shqiptarëve të Kosovës (qeveria thotë “separatistëve”). Vetëm nuk është fajtorë politika dhjetëvjeçare në Kosovë, të cilën disa, jo pa arsye, e quajnë “terrorizëm shtetëror”. Fajtorë nuk janë as ata që një politikë të tillë e zbatojnë, e para së gjithash trupat dhe organet më të larta të Republikës së Serbisë, respektivisht ata që gjatë dhjetë vjetëve të fundit e kanë zëvendësuar njëri-tjetrin në ato trupa dhe organe. Ndërkaq, ç’është e vërteta, ata e bartin gjithë përgjegjësinë për gjendjen e përgjithshme në Kosovë çfarë është ajo sot, për këtë krizë politike të rëndë dhe të rrezikshme me të cilën në Kosovë po përballet sot Republika e Serbisë dhe RFJ.

Kjo është vetëm edhe një deklaratë e papërgjegjshme e qeverisë që jo vetëm e ndërson popullin në Serbi kundër shteteve, përfaqësuesit e të cilave e kanë vizituar Kosovën, por atë popull edhe e mashtron se

për krizën në Kosovë është fajtorë bota e jashtme. Të gjithë janë fajtorë,
por jo qeveria dhe pushteti në Serbi!

20 prill 1998

*Botuar në gazetën Danas, në numrat e 21 dhe 23 prillit të vitit
1998*

Terrorizëm apo fillim i luftës guerile të shqiptarëve të Kosovës

Në Kosovë, ashtu siç mund të parashikohej, kriza po ashpërsohet me shpejtësi. Ngjarjet janë nisur në atë drejtim para “referendumit” në Serbi më 24 prill 1998. Filluan me aksione të veçuara gjatë disa muajve të fundit, të cilat i kryente një organizatë e veçantë e shqiptarëve të Kosovës, e krijuar jashtë partive politike dhe organizatave jopartiake në përbërje të lëvizjes së tyre nacionale demokratike dhe paqësore.

Ajo u shfaq dhe doli në shesh në krizën kosovare me emrin UÇK dhe vitin e shkuar nisi me sulmet e armatosura mbi patrulla dhe stacione policore të caktuara, si dhe mbi personalitete të caktuara të nacionalitetit serb, malazez e shqiptar.

Kjo organizatë e ka hedhur poshtë politikën e zgjidhjes paqësore të krizës në Kosovë dhe taktikën e rezistencës joviolente ndaj regjimit ekzistues, si mjet për realizimin e programit politik nacional dhe qëllimeve të atij programi, të cilat janë përmbledhur në kërkesën “Kosova e pavarur”.

Politikën e rezistencës joviolente e ka udhëhequr dhe e udhëheq Lidhja Demokratike e Kosovës e dr. Ibrahim Rugovës, ndërsa me dallime më të vogla në taktikë dhe qëllime e ndjekin edhe partitë tjera dhe organizatatat jashtëpartiake të shqiptarëve të Kosovës.

Politika dhe taktika dhjetëvjeçare e rezistencës joviolente e atyre organizatave të tyre nuk arriti që ta detyrojë regjimin e Slobodan Milošević-it – sundimi i të cilit në Kosovë realizohet me trysninë policore dhe të llojeve tjera, si dhe me përndjekjen e një numri të madh të shqiptarëve të Kosovës – për një zgjidhje paqësore të krizës me negociata

dhe marrëveshje midis qeverive në Serbi dhe RFJ me përfaqësuesit e lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës. Qeveria e Serbisë gjatë dhjetë vjetëve të shkuara që nga abrogimi i autonomisë së gjerë që e kishin Kosova dhe Vojvodina – qëkur i gjithë pushteti në Serbi është në duart e Slobodan Milošević-it – dhe qeveria e RFJ-së që nga themelimi i këtij shteti të ri federativ, nuk kanë dhënë as edhe një shenjë të vetme se e pranojnë me seriozitet atë rrugë të zgjidhjes së krizës kosovare.

Politika e rezistencës joviolente e shqiptarëve të Kosovës, e cila gjatë dhjetë vjetëve nuk arriti të ndikojë të regjimi që ta pranojë zgjidhjen paqësore të krizës kosovare, gradualisht nuk po i përmbushte më pritjet e pjesëtarëve të kombësisë shqiptare në Kosovë. Shumë prej tyre filluan ta humbasin durimin dhe nisi të zgjerohej radikalizimi në lëvizjen e tyre nacionale.

Nga ky proces radikalizimi u shfaq dhe u zgjerua organizata UÇK, e cila me luftën e armatosur nisi me realizimin e qëllimeve që organizatat politike të shqiptarëve të Kosovës gjatë viteve të shkuara të rezistencës joviolente ndaj regjimit nuk arritën dot, dhe jo vetëm t'i ralizinin qëllimet e lëvizjes së tyre nacionale, por as ta vënë në lëvizje sadopak zgjidhjen e krizës kosovare me negociata dhe marrëveshje.

Ngjarjet e përgjakshme në Drenicë që filluan më 28 shkurt 1998 dhe ngjarjet jo më pak të përgjakshme në kufi dhe brezin kufitar me Shqipërinë që filluan më 24 prill – me një numër të madh shqiptarësh të vrarë edhe në Drenicë dhe në dy fshatra kufitare (shumica), shënuan, është fare e qartë, hyrjen e krizës kosovare në një etapë të re në të cilën lufta e armatosur e shqiptarëve të Kosovës, e organizuar në UÇK, sipas të gjitha gjasave do të zgjerohet dhe do ta marrë mbështetjen dhe simpatitë e masave të kombësisë shqiptare në fshatrat dhe qytetet e Kosovës.

Protestat masive dhe paqësore të shqiptarëve në qytete në Kosovë, të cilat po zgjasin më shumë se njëzet e pesë ditë, dëshmojnë si për faktin se është koha e fundit që kriza kosovare të zgjidhet, po ashtu edhe për zemërimin te masat për shkak të aksioneve mizore të forcave policore e ushtarake në Kosovë, në të cilët pësuan shumë

më tepër gratë, fëmijët, të moshuarit dhe popullata tjetër civile, sesa pjesëtarët e UÇK-së dhe policisë.

Ato protesta përfaqësojnë një kurajim të madh për aksionet e organizatës UÇK dhe janë shprehje e solidaritetit me viktimat e atyre aksioneve policore.

Përgjegjësia morale dhe politike në sytë e shqiptarëve të Kosovës dhe në botë bie mbi popullin serb, i cili me një shumicë të madhe në refrendumin e mbajtur kohë më parë u dha mbulesë atyre aksioneve policore e ushtarake dhe politikës së tillë të regjimit dhe populli serb do të detyrohet t'i lajë mëkatet që nga momenti i tashëm dhe kushedi deri kur.

Fillimi i ndryshimit të karakterit të luftës së armatosur të shqiptarëve të Kosovës

Nga dita në ditë me shpejtësi po shpeshtohen ngjarjet që po parajmërojnë gjithnjë e më qartë se ka gjasa që aksionet e armatosura, të cilat po i ndërmerren UÇK-ja, të dalin së shpejti nga korniza e aksioneve të veçuara dhe të shndërrohen në konflikte të armatosura më të mëdha e më të gjera të grupeve më të mëdha ose njërive të UÇK-së me forcat e policisë dhe të ushtrisë.

Kështu do të ndryshonte edhe karakteri i luftës së armatosur: nga aksionet të veçuara në luftë guerile të përmasave më të gjera në Kosovë – si dhe pasoja të caktuara lidhur me të.

Terrorizmi, kudo që të shfaqet, i nënshtrohet dënimit të bashkësisë ndërkombëtare. Për terrorizmin opinioni publik demokratik botëror nuk ka mirëkuptim as kur vjen nga radhët e një kombi të shtypur, të cilit i shkelen të drejtat nacionale, edhe kur është i drejtuar kundër kombit shtypës, respektivisht kombit në emër të të cilit rregjimi sundues kryen shkeljen e të drejtave.

Kjo, sipas rregullit, ndryshon, kur opinioni botëror ballafaqohet me luftën e kombit të shtypur, me luftën guerile ose të përmasave më të gjera, kundër shtetit të kombit shtypës. Luftërat e tilla për liritë dhe të drejtat nacionale nxisin gjithmonë, e posaçërisht në kohën e sotme,

solidaritetin dhe mbështetjen e opinionit publik demokratik dhe qeverive demokratike. Në aso rrethanash, rregullisht, bashkësia ndërkombëtare intervenon me qëllim të zgjidhjes së konfliktit dhe vendosjes së paqes, me mjete paqësore, me ndërmjetësim ose në ndonjë mënyrë tjetër, po nëse kjo nuk jep rezultate, pason, krahas intervenimit politik, edhe ndërhyrja ushtarake e forcave ndërkombëtare.

Në kushtet e një shkalle të lartë të homogjenizimit nacional të masave të kombësisë shqiptare një luftë e tillë, fillet e së cilës shihen që sot në Kosovë, i ka të gjitha gjasat që të zgjerohet, pa marrë parasysh faktin se sa forca të fuqishme policore dhe ushtarake do t'i fusë regjimi në betejën për asgjësimin e grupeve dhe njësisë të UÇK-së dhe shuarjen e lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës në tërësi.

Në Kosovë është gjithnjë e më e dukshme se po fuqizohet homogjenizimi nacional, respektivisht uniteti i shqiptarëve të Kosovës në vendosmërinë e tyre që të qëndrojnë në angazhimin e tyre që gjendja ekzistuese në Kosovë duhet të tejkalohet dhe duhet të ndryshohet me themel, ashtu që të realizohen kërkesat dhe interesat e tyre nacionale. Dhe që ky ndryshim të vijë në rrugë paqësore me negociata dhe marrëveshje, po nëse kjo nuk do të jetë e mundshme, atëherë me luftë të armatosur dhe intervenimin e bashkësisë ndërkombëtare.

Nuk do të befasohesha nëse në Kosovë krijohen së shpejti më shumë territore, të cilat forcat policore do të jenë të detyruara t'i braktisin dhe të tërhiqen në qytete, prej të cilave do të nisen në aksione të armatosura kundër forcave të UÇK-së, të cilat do t'i kontrollojnë ato territore.

Nëse përpjekjet për zgjidhjen e krizës kosovare të përfaqësuesve të qeverisë së Serbisë dhe të RFJ-së dhe përfaqësuesve të lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës, si dhe përpjekjet e Grupit të Kontaktit, OSBE-së, Unionit European, Këshillit të Sigurimit – shkurt të bashkësisë ndërkombëtare – nuk do të sjellin, në një kohë sa më të shkurtë, një marrëveshje për zgjidhjen e krizës kosovare, ekzistojnë të gjitha kushtet që e këtuillë të jetë perspektiva e zhvillimit të situatës në Kosovë, në Serbi dhe RFJ.

Një analogji historike

Nga perspektiva ime e këtu rreth situatës në këtë moment pashmangshëm m'u imponua një analogji historike. Në të vërtetë, lufta e armatosur e tashme e shqiptarëve të Kosovës ka nisur të zhvillohet ngjashëm me fillimet e luftës së armatosur të lëvizjes partizane nacional-çlirimtare në ish-Jugosllavinë në vitin 1941 kundër okupatorëve fashistë gjermanë, italianë e të tjerë të Jugosllavisë. Ky mendim, gjithsesi, më feksi tashti për arsye të gjithë asaj që kam përjetuar si luftëtar i lëvizjes partizane jugosllave në kohën e luftës nacional-çlirimtare 1941-1945.

Në atë kohë kam qenë një nga organizatorët e kryengritjes në rrethin e Valevës, në cilësinë e instruktorit të Komitetit Krahinor të Partisë Komuniste të Jugosllavisë për Serbinë pranë Komitetit të Qarkut të Partisë të Rrethit të Valevës, i cili udhëhiqte me përgatitjet politike dhe organizative të kryengritjes.

Kam parasysh se rrethanat historike në vitin 1941 qenë thelbësisht tjetërfare nga rethanat e brendshme dhe ndërkombëtare në të cilat kriza kosovare po hyn tani në një etapë të re të ashpërsimit dhe zgjerimit të luftës së armatosur të UÇK-së të shqiptarëve të Kosovës. Prandaj, e kam të qartë se në asgjë nuk mund të barazohet kjo lufta e tyre e tanishme me kryengritjen popullore dhe luftën nacional-çlirimtare në Serbi dhe në tërë ish-Jugosllavinë.

Por ngjashmëritë e fillimeve, shfaqjes, zgjerimit dhe mënyrës së ndërmarrjes së aksioneve të armatosura fillestare e kësaj lufte të armatosur të tyre tani dhe asaj tonës nga viti 1941 nuk mund të mos vihen re.

Nuk e fsheh frikën time serioze që zhvillimi në Kosovë tani shumë shpejt të mos i marrë tiparet e zhillimit të luftës së armatosur në kohën e kryengritjes në Serbi në verën dhe vjeshtën e vitit 1941.

Aq më shumë për t'u besuar është kjo për faktin se uniteti nacional i tanishëm i shqiptarëve të Kosovës është në një nivel shumë më të lartë nga sa ishte uniteti i popullit serb në luftën kundër okupatorëve fashistë.

Kombi serb ishte në atë kohë i përçarë në dy pjesë: njëra që luftonte në vendin e okupuar kundër pushtuesve fashistë gjermanë, italianë dhe të tjerë të popullit serb dhe popujve të tjerë të ish-Jugosllavisë për çlirimin nga zgjedha fashiste; dhe e dyta që nuk luftonte kundër atyre okupatorëve, por luftonte ekskuzivisht në anën e okupatorit dhe në bashkëpunim me të kundër asaj pjesës së parë të kombit të vet.

Edhe sot kombi serb është i përçarë lidhur me Kosovën: pjesa e parë, shumicë, të cilës i prijnë nacionalistët serbomëdhenj dhe e cila i ofron ende mbështetje (nuk dihet deri kur do të jetë kështu) politikës së atyre forcave që me çdo kusht ta mbajnë në Kosovë gjendjen dhe raportet ekzistuese (me ca përmirësime të vogla), dhe e dyta, tani për tani pjesa pakicë, e cila angazhohet për një zgjidhje demokratike afatgjate të problemit të Kosovës me negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës dhe një marrëveshje të pranueshme për të dyja palët, dhe për një zgjidhje të mundshme dhe të realizueshme në kushtet ekzistuese të brendshme dhe ndërkombëtare.

Nuk është një rast i tillë sot me shqiptarët e Kosovës. Uniteti i tyre është tani për tani më i fortë në luftën e tyre për zgjidhjen e problemit të Kosovës në frymën e aspiratave të tyre.

Milošević-i dhe qeveria e Serbisë i ftojë shqiptarët e Kosovës në biseda, por nuk janë të gatshëm që të hyjnë në negociata serioze

Milošević-i, pas përfundimit të “referendumit” të njohur, i porositi përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës që të hyjnë në biseda me përfaqësuesit e qeverisë së Serbisë për zgjidhjen e problemit të Kosovës. Ai vetë, politika e të cilit e ka krijuar krizën kosovare, siç shihet, do të mbetet anash dhe të mos e marrë përgjegjësinë personale, por nga “prapavi-ja” ta dirigjojë delegacionin e qeverisë së Serbisë në bisedat dhe negociatat me përfaqësuesit e lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës.

E, përse vetëm me përfaqësuesit e qeverisë së Serbisë? Vallë kriza kosovare nuk e rrezikon edhe Malin e Zi dhe mbijetesën e RFJ-së?

Sa mund të shoh unë, edhe përkundër kësaj nuk u shkon në mendje që të hyjnë në negociata serioze me shqiptarët e Kosovës, të cilat do të kishin gjasa që të çonin te një marrëveshje. Nëse asgjë tjetër, këtë e konfirmon referendumi i para ca kohëve në Serbi. Ky referendum u ka shërbyer për t'i nderur ndjeshmëritë serbomëdha, armiqësore e nacionaliste të populli serb kundër shqiptarëve dhe kundër bashkësisë ndërkombëtare.

E mu për këtë dëshmon edhe propaganda e fuqishme në po atë frymë i të gjitha mjeteve shtetërore të informimit publik dhe të tjera, të cilat e mbështesin, e justifikojnë dhe mbrojnë politikën e Milošević-it dhe qeverisë së Serbisë ndaj krizës në Kosovë.

Pa ndërmjetësimin e përfaqësuesve të bashkësisë ndërkombëtare nuk mund të ketë zgjidhje të krizës kosovare

Tani Milošević-i dhe partnerët e tij kryesorë në politikën e tij ndaj Kosovës, Šešelji-i dhe Drašković-i (me shtojcën e JUL-it), duke u fshehur pas “vullnetit të popullit serb” të “shprehur” në “referendum” – sepse ai vërtet që një referendum i pastër serb – të gjithë së bashku, në “unitet nacional” të plotë, të bashkuar në frontin nationalist serbomadh, po nxitojnë drejt theqafjes së vet dhe me vete në greminë po marrin, dhe mund ta hedhin, para së gjithash popullin serb, si dhe Serbinë dhe RFJ-së në tërësi.

Shkatërrimi do të jetë i pashmangshëm nëse në çastin e fundit nuk vijnë në vete dhe nuk e bëjnë kthesën rrënjësore drejt marrëveshjes së domosdoshme, urgjente, me përfaqësuesit e lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës lidhur me zgjidhjen afatgjate të krizës kosovare, duke përfshirë edhe gjënë më të rëndësishme në atë zgjidhje – çështjen e statusit të Kosovës. Dhe pikërisht për një zgjidhje të mundshme dhe reale në rrethanat ekzistuese të mundshme, një zgjidhje që do të jetë e pranueshme për të dyja palët dhe do t'u përgjigjet interesave të Serbisë, RFJ-së, si dhe Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës, po edhe të gjitha komuniteteve nacionale dhe qytetarëve që jetojnë në Kosovë.

Pa ndërmjetësimin e përfaqësuesve të komunitetit ndërkom-bëtar, jam thellësisht i bindur se nuk mund të zhvillohen as negociatat e dëshirueshme në kushtet e përgjithshme ekzistuese, e aq më pak të arrihet një zgjidhje e tillë e krizës kosovare që do t'i përmbushte kushtet e cekura më lart.

Nuk kam, më duhet ta pranoj, shpresë se treshja Milošević–Šešelji–Drašković – i zhytur aq thellë në batakun nationalist serbomadh, do të dalë nga ky batak. Mund ta bëjë këtë nëse presionet e brendshme dhe ndërkombëtare do ta vendosnin me “shpatulla pas murit” dhe do ta detyronin të arrijë një zgjidhje afatgjate për krizën kosovare. E posaçërisht nuk ka shpresa që kjo “trini”, që me aq akordancë doli në “referendum”, do të mund që me një zgjidhje të tillë afatgjate të hapë perspektivat e një zhvillimi shoqëror stabil, demokratik e progresiv të Serbisë, Kosovës e RFJ-së shumë nacionale në tërësi.

Shumë më tepër besoj se një detyrë të tillë mund ta përmbushë vetëm një udhëheqësi e re politike, në Serbi dhe RFJ, me një përbërje politike tjetërfare nga kjo e sotmja – një përbërje që do të përfshinte forcat e bashkuara demokratike, të cilat tani janë të thyera dhe të shkapërderdhura nëpër parti politike të vogla fare dhe organizata jashtëpartiake. Vetëm ato, të bashkuara, do të ishin në gjendje të sigurojnë unitetin e shumicës së popullit serb dhe jo mbi baza nacionaliste, por në bazë të angazhimit për një Serbi paqedashëse, demokratike e përparimtare, tolerante në raportet nacionale me popujt tjerë dhe me një qasje miqësore ndaj tyre dhe një shteti federativ të anëtareve të barabarta në të gjitha aspektet, të hapur ndaj bashkëpunimit të gjithanshëm paqedashës me fqinjët e vet dhe komunitetin botëror të shteteve dhe popujve.

Dhe në këtë proces edhe gjer te zgjidhja demokratike e drejtë dhe afatgjate e krizës kosovare.

8 maj 1998

Botuar në gazetën Naša Borba, në numrin e 8 majit 1998.

Nga po shkon kriza kosovare?

Si një dëshmi e veçantë mund të shërbejë edhe përvoja me marrëveshjen Milošević–Rugova lidhur me kthimin në shkolla në Kosovë të nxënësve dhe studentëve shqiptarë, e nënshkruar para më shumë se një viti e gjysmë. Ajo marrëveshje nuk është zbatuar deri në këto ditët e fundit, kur kriza kosovare u përshkallëzua me shpejtësi. Në atë kohë filloi një trysni e fuqishme mbi RFJ-në dhe Serbinë që urgjentisht t'i nisin negociatat rreth zgjidhjes së krizës kosovare, që të mos shpërthente një konflikt i armatosur më i gjerë në Kosovë, i cili do të mund të shndërrohej në një luftë të re në Ballkan dhe që do ta rrezikonte pashmangshëm paqen dhe sigurinë në Europë dhe botë. Nën një presion të tillë, regjimi pranoi ta zbatonte marrëveshjen Milošević–Rugova për shkollat, për t'i plotësuar sadopak kërkesat e komunitetit ndërkombëtar dhe t'i shmangë sanksionet e reja që do të mund të pasonin me përshkallëzimin e mëtejshëm të krizës në Kosovë.

Kam konkluduar se pa ndërmjetësimin e përfaqësuesve të komunitetit ndërkombëtar nuk do të jetë e mundshme nisja e negociatave midis qeverisë së Serbisë dhe RFJ-së, më një anë, dhe përfaqësuesve të shqiptarëve të Kosovës, më anë tjetër. Për arsye se qëndrimet, kërkesat dhe qëllimet e palëve të kundërvëna ishin diametralisht të kundërta dhe në të vërtetë përfaqësojnë dy skajshmëri, ndërsa mosbesimi i akumuluar i ndërsjellë midis tyre përbën një nga pengesat më të rëndësishme që i ndan dhe nuk i lejon të vendosin lidhje të drejtpërdrejta, të takohen dhe të fillojnë me negociata serioze që do të kishin gjasa t'i sillnin te një marrëveshje për zgjidhjen e problemit të Kosovës.

Të shtunën, më 9 maj në mbrëmje, nga raportimet televizive mësuam se ministri i punëve të jashtme, Jovanović, ka njoftuar OSBE-në se qeveria e RFJ-së, në të vërtetë Milošević-i – qeverinë e RFJ-së nuk e pyet njeri për asgjë – nuk e pranon Felipe Gonzáles-in për ndërmjetës në zgjidhjen e krizës kosovare, pa marrë parasysh se OSBE ia kishte besuar atij këtë rol.

Sot, më 11 maj, nga informacionet e radios, televizionit dhe shtypit mësojmë se Milošević-i në bisedë me të dërguarit e presidentit të ShBA dhe sekretares së shtetit, Madeleine Allbright, zotërinjtë Gelbard dhe Holbrooke, ka refuzuar ndërmjetësimin e përfaqësuesve të komunitetit ndërkombëtar në zgjidhjen e problemit të Kosovës, duke iu referuar “referendumit” të mbajtur para pak kohësh – përkundër faktit se bisedat e tyre në Beograd dhe Prishtinë tanimë, pa mëdyshje, janë një formë e caktuar e “ndërmjetësimit ndërkombëtar” në krizën kosovare.

Ndërkaq kriza në Kosovë po përshkallëzohet më tej dhe po thellohet. Konfliktet e armatosura po shpeshtohen dhe po zgjerohen, ndërsa grupet e organizatës UÇK po rriten me ardhjen e luftëtarëve të rinj. Kam ardhur te vlerësimi, për aq sa kisha mundësi ta kuptoja kahun e zhvillimit të situatës, se konfliktet e armatosura tashmë po dalin përtej kornizës së ngushtë të aksioneve terroriste dhe po shndërrohen në fillimin e një lufte guerile në Kosovë, të cilën po e organizon dhe udhëheq ajo pjesë e lëvizjes nacionale të shqiptarëve – gjithnjë e më e madhe në numër – që e ka humbur besimin se me luftën nëpërmjet rezistencës joviolente ndaj regjimit, çfarë e bën Lidhja Demokratike e Kosovës e dr. Ibrahim Rugovës dhe partitë tjera politike dhe organizatat tjera në lëvizjen e tyre nacionale, mund të zgjidhet problemi i Kosovës dhe se mund të realizohen kërkesat dhe qëllimet e lëvizjes së tyre. Ata e kanë ndërmarrë luftën e armatosur me besimin se vetëm në atë mënyrë është e mundshme të realizohen ato qëllime.

Për dalje nga kriza kosovare, para se ajo të shndërrohet në një luftë përmasash të gjera, e cila mund të sjellë edhe te një intervenim ushtarak të forcave të komunitetit ndërkombëtar në Kosovë në rrethanat e sotme ndërkombëtare – nuk shoh asnjë rrugë tjetër pos që

Milošević-i dhe qeveritë e Serbisë dhe RFJ-së, më një anë, dhe përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës, më anë tjetër, t'i pranojnë përfaqësuesit e komunitetit ndërkombëtar si ndërmjetës në negociata, para se të bëhet vonë, para se situata të dalë jashtë çdo kontrolli dhe të shndërrohet në një vatër të re lufte në hapësirat e ish RSF të Jugosllavisë dhe në Ballkan.

Vetëm koha, madje tepër shpejt, mund të dëshmojë nëse dhe kur Milošević-i dhe kreu i Serbisë do të detyrohen që, nën tryshninë e komunitetit ndërkombëtar, ta ndryshojnë sjelljen e tyre të tanishme ndaj krizës kosovare, ta ndalin justifikimin me "vullnetin e popullit serb të shprehur në referendum" dhe ta pranojnë këtë tanimë të vetmen rrugë të mundshme që ka gjasa ta ndalë zgjerimin e luftës në Kosovë dhe që problemi i Kosovës të zgjidhet në bazë të respektimit të interesave të shqiptarëve të Kosovës, si dhe të gjitha komuniteteve nacionale të tjera që jetojnë në Kosovë, po edhe të interesave të Serbisë dhe RFJ-së.

Nëse dëshmohet se ata nuk janë në gjendje ta bëjnë një gjë të tillë, si perspektivë e shohim vetëm ardhjen në pushtet në Serbi dhe RFJ-së të forcave politike të bashkuara me përbërje demokratike politike, të cilat do të ishin të afta që këtë vend ta nxjerrin nga kriza duke i zgjidhur problemet e ngutshme, midis të cilave në vend të parë në momentin aktual është problemi i Kosovës. Kam frikë, për fat të keq, se do të dëshmohet se kanë të drejtë ata që janë të mendimit se një gjë e tillë nuk mund të ndodhë brenda natës dhe se nevojitet kohë, është e pasigurt sa do zgjasë derisa të realizohet një mundësi e tillë. Ndërsa zgjidhja e krizës kosovare është urgjente dhe e ngutshme. Të tillë e shoh situatën e krijuar në këtë moment dhe rrjedhën e mundshme të mëtejme të krizës kosovare.

9 maj 1998

Ky artilull është botuar, në një version më të shkurtër, në gjuhën shqipe në revistën prishtinase ZËRI, në numrin e 16 majit 1998 dhe në numrin e 27 qershorit 1998. Është botuar edhe në gazetën Danas në tërësi në numrat e 20-21 qershorit deri më 29 qershor 1998. Dhe ai tekst është në këtë libër.

Shënim lidhur me artikullin “Nga po shkon kriza kosovare?”

Krahas gjithë kësaj, për opinionin e brendshëm dhe të jashtëm nuk është e njohur çfarë janë propozimet për zgjidhjen e problemit të Kosovës që i kanë ofruar Milošević-i dhe qeveria e Serbisë dhe RFJ-së, me të cilat delegacioni, të cilin e ka emëruar Milošević-i, po shkon në negociata me delegacionin e udhëheqësisë së shqiptarëve të Kosovës.

Drafti i Statutit për autonominë e Kosovës, i publikuar nga delegacioni i qeverisë së Serbisë si një propozim për negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës, po të mos ishte një shembull i mjerë i joseriozitetit të krijuesve të tij, do të ishte qesharak për faktin deri në ç’masë nuk ka lidhje me peshën dhe kompleksitetin e situatës reale në Kosovë sot.

Propozime të tjera të njohura për opinionin nuk ka, përveç deklaratash të ndryshme të politikanëve nga qeveritë dhe kreu i partive politike në pushtet si: “pakicat kombëtare në Kosovë kanë më shumë të drejta nga ato të parapara me standardet ndërkombëtare, por shqiptarët nuk duan t’i shfrytëzojnë ato”, “Kosovës – autonomi sipas standardeve ndërkombëtare” (Cilave, çfarë? Në Europë dhe botë ka shumë lloje, tipa autonomie), “Kosovës – autonomi çfarë e ka Vojvodina” (Sikur Vojvodina ka vërtet një autonomi të njëmendtë! – Çfarë ironie!), “Kosova është çështje e brendshme e Serbisë”, “Kosova është pjesë integrale e Serbisë dhe zgjidhja e problemit të Kosovës mund të arrihet vetëm në bazë të ruajtjes së sovranitetit dhe integritetit territorial të Serbisë dhe RFJ-së”, dhe për më tepër, sa për kuriozitet, “Kosovën duhet shpallur tokë të shenjtë serbe” (“Kuvendi kishtar-popullor” në “Deklaratën” e 14 qershorit) dhe të ngjashme.

Organizatrat politike të shqiptarëve të Kosovës kanë më shumë qëndrime dhe kërkesa të përcaktuara të përfaqësuesve të partive politike: “Pavarësia e Kosovës dhe shkëputja nga Serbia dhe RFJ-ja”, “Kosova – republikë e tretë në RFJ”, “Fillimisht t’i kthehet Kosovës statusi që e ka pasur sipas kushtetutës së RSFJ-së nga viti 1974, tek pastaj negociata për zgjidhjen definitive të problemit të Kosovës”. Qëllimet dhe kërkesat e UÇK-së për opinionin nuk janë të njohura ende.

Është e panjohur se çfarë zgjidhjeje e krizës kosovare me marrëveshje, mund të arrihet dhe nëse një gjë e tillë është e mundshme në negociata midis dy palëve. Ose zgjidhja do të duhet të imponohet, ngjashëm siç është imponuar me marrëveshjen e Dejtonit vendosja e paqes dhe zgjidhja e problemit të Bosnjës e Hercegovinës pas luftës katërvjeçare?

E gjithë kjo flet mjaftueshëm lidhur me pyetjen: “Nga po shkon kriza kosovare?” Dhe se, në rast të mospërmbushjes së kërkesave të fundit të Grupit të Kontaktit, janë të gjitha gjasat që konflikti luftarak të zgjerohet në Kosovë, si dhe të zgjerohen sanksionet kundër Serbisë dhe RFJ-së, të rriten gjasat për intervenimin ushtarak të NATO-s në Kosovë, ndoshta edhe më gjerë, të fuqizohet izolimi ndërkombëtar i Serbisë dhe RFJ-së, të rrënohet ekonomia plotësisht, të varfërohet më tej vendi dhe populli dhe të kemi një rënie të mëtejme të standardit të jetës të të gjitha shtresave të popullit, përveç klasës së të pasurve të rinj. Dhe të ballafaqohet me sfida të rënda, para së gjithash populli serb, por edhe të gjithë qytetarët e Serbisë dhe RFJ-së, pa marrë parasysh përkatësinë nacionale.

Populli serb nuk ka absolutisht kurrfarë interesi që të luftojë kundër popullit shqiptar në Kosovë, as ta shtypë atë, por, përkundrazi, ka interes historik që me atë popull të jetojë në të ardhmen në miqësinë më të mirë. E pikërisht në emër të popullit serb po zbatohet politika e tashme në Kosovë dhe ndaj Kosovës nga koalicioni i bashkuar Milošević–Šešelji–Drašković (SPS/JUL–SRS–SPO). Rezistenca e prindërve të ushtarëve në njësitë ushtarake në Kosovë, si dhe refuzimi i shumë policëve që t’i dërgojnë në Kosovë, flet mjaftueshëm për gjendjen

shpirtërore në Serbi kundër luftës në Kosovë, kundër dërgimit të ushtarëve rekrutë dhe policëve në luftë kundër shqiptarëve të Kosovës.

Për katastrofën që vendi mund ta përjetojë nuk do ta bartë përgjegjësinë vetëm aleanca Milošević– Šešelj– Drašković, të cilët po e shpiejnë popullin dhe vendin në theqafje. Situata në vend, sa jam në gjendje ta kuptoj në tërësinë e saj, tani është bërë e tillë sa nga bashkimi i forcave demokratike varet gjithçka, si dhe se mbi ta bie përgjegjësia e rëndë për fatet e popullit dhe shtetit, nëse tani dështojnë t'i përgjigjen detyrës së tyre historike.

16 qershor 1998

Kriza kosovare në fund të vitit 1998

I

Lufta po bën kërdrinë në Kosovë – Këshilli i Sigurimit kërkon që të ndalet ofensiva e forcave policore dhe ushtarake

Lufta në Kosovë po bën kërdrinë më shumë se gjashtë muaj dhe fundi nuk po i shihet, nëse nuk ndodh një kthesë nga lufta drejt paqes. Pasojat e politikës luftarake të Milošević-it po i shohim të gjithë ne në vend dhe e gjithë bota. Viktima të shumta në të dyja anët, ndërsa shumë më të mëdha në anën e shqiptarëve të Kosovës, shkatërrimi i fshatrave dhe vendbanimeve nga granatimet e forcave të policisë serbe dhe një-sive të ushtrisë jugosllave janë të barabarta me “tokën e djegur”, qindra mijëra shqiptarë të Kosovës, si dhe shumë serbë të Kosovës, janë larguar dhunshëm nga shtëpitë e tyre, në radhë të parë gratë, fëmijët, pleqtë dhe të tjerët.

Kanë pasuar dënimet e rënda të opinionit botëror dhe vendimet e trupave më të përgjegjshëm të komunitetit ndërkombëtar, KS të OKB-së, OSBE, KE, Këshillit të NATO-s, me kërkesat që Milošević-i dhe qeveria e Serbisë t'i ndërpresin ofensivat e forcave policore e ushtarake nëpër fshatrat e shqiptarëve të Kosovës në ndjekje të grupeve të armatosura të UÇK-së, të tërhiqen trupat nga Kosova në vendet ku kanë qenë para operacioneve ofensive në Kosovë, ndërsa të dyja palët t'i ndërpresin aksionet e armatosura dhe menjëherë t'i nisin negociatat përfaqësuesit e qeverisë dhe të shqiptarëve të Kosovës për zgjidhjen e problemit të Kosovës dhe arritjen e marrëveshjeve përkatëse.

Milošević-i ka deklaruar publikisht se do të veprojë në pajtim me vendimet e komunitetit ndërkombëtar dhe do t'i zbatojë masat që

kërkohen nga ai, ndërsa ka vazhduar me operacionet e forcave policore dhe ushtarake, si edhe para marrjes së këtyre vendimeve. Ai llogarit, është më se e qartë, që me deklaratën e tij mund ta mashtrrojë edhe opinionin botëror edhe atë të brendshëm, ta vazhdojë luftën e egër dhe të përgjakshme kundër jo vetëm formacioneve të armatosura të shqiptarëve të Kosovës, por edhe kundër popullatës civile, duke u justifikuar se lufta po zhvillohet kundër “terrorizmit të ekstremistëve shqiptarë”, njësoj “siç zhvillojnë luftë kundër terrorizmit edhe të gjitha vendet tjera”.

Kështu ai e ka humbur besimin e komunitetit ndërkombëtar, nëse e ka patur ndonjëherë. Dhe e ka sjellë Serbinë dhe RFJ-në në tërësi, pra edhe Malin e Zi, në zgrip të intervenimit ushtarak të forcave të NATO-s për ta ndaluar luftën në Kosovë. I gjithë vendi është në rrezik që të përjetojë shkatërrime të rënda dhe vdekjen e një numri të madh njerëzish edhe në ushtri, edhe në popullatën civile. Në këtë moment vetëm shtrohet pyetja kur do të ndodhë një gjë e tillë, pas disa javësh ose ditësh, nëse Milošević-i nuk ndalet dhe nuk u bindet vendimeve të komunitetit ndërkombëtar. Përgjegjësinë më të madhe për gjendjen në të cilën janë sjellë Serbia dhe Mali i Zi, që do të thotë RFJ, e bart presidenti Milošević, e bashkë me të këtë përgjegjësi e bartin edhe të gjitha udhëheqësitë e partive politike dhe krerët e tyre, të cilët politikën e tij të luftës në Kosovë po e zbatojnë ose i japin mbështetje të gjithanshme.

Mbetem me shpresë se rreziqet që tani i kërcënojnë do të vënë në lëvizje kthjellimin te masat e gjera të popullit serb nga fanatizmi nacionalist dhe shovinist, të të gjithë atyre që ende nuk janë kthjellur, se do t'i hapin sytë, do të tranden dhe syhapur do ta shohin humnerën në zgrip të të cilës i ka sjellë politika serbomadhe e mbrapshtë dhe skajshmërisht e rrezikshme që po e zbaton Milošević-i bashkë me treshen aleate Šešelj–Drašković–Bulatović.

13 tetor 1998

II

Negociatat dhe marrëveshja Holbrooke-Milošević për ndërprerjen e luftës

ShBA e ka marrë rolin prijës në kërkimin e një zgjidhjeje për krizën kosovare, në radhë të parë për ndaljen e luftës në Kosovë dhe hapjen e negociatave midis palës serbe dhe shqiptare me qëllim të arritjes së një marrëveshjeje për dalje nga kriza dhe për pozitën e Kosovës. Në Beograd më 5 tetor ka ardhur Richard Holbrooke, ndërmjetësi kryesor dhe arkitekti i Marrëveshjes së Dejtonit për ndërprerjen e luftës dhe vendosjen e paqes në Bosnje e Hercegovinë në vitin 1995.

Ne negociatat nëntëditëshe është arritur marrëveshja Holbrooke-Milošević, në bazë të së cilës Milošević-i ka marrë obligimin që t'i plotësojë kërkesat e Këshillit të Sigurimit, Grupit të Kontaktit të gjashtë fuqive të mëdha, OSBE-së, BE-së dhe Këshillit të NATO-s lidhur me ndërprerjen e operacioneve ushtarake të forcave të policisë serbe dhe ushtrisë jugosllave në Kosovë dhe tërheqjen në bazat në të cilat ato kanë qenë të stacionuara përpara dërgimit të tyre në Kosovë, si dhe të zbatojë masat tjera nga vendimet e këtyre trupave ndërkombëtare lidhur me krizën kosovare dhe luftën në Kosovë.

Dje Holbrooke-u e paraqiti raportin e tij para Këshillit të Sigurimit rreth rezultateve të negociatave me Milošević-in.

Këshilli i NATO-s, i mbajtur dje, ka marrë vendimin mbi aktivizimin e aksionit ushtarak të NATO-s kundër RFJ-së, por që operacionet do të shtyhen për katër ditë – duke i dhënë nëntëdhjetë orë afat Milošević-it që t'i përmbushë kërkesat e Rezolutës nr. 1199 të Këshillit të Sigurimit dhe gjashtë pikat e konkluzave të Grupit të Kontaktit nga takimi i fundit i mbajtur në tetor në Londër.

Presidenti Clinton ka deklaruar se Milošević-i ka pranuar që t'i tërheqë forcat e policisë nga Kosova dhe që vëzhguesit e OSBE-së të vijnë në Kosovë për ta verifikuar zbatimin e obligimeve të marra. Por që kërcënimi me aksion ushtarak të NATO-s mbetet në fuqi,

sepse “shumë varre e dinë sa u përmbahet Milošević-i obligimeve të marra”.

13 tetor 1998

III

Aspektet ndërkombëtare dhe rëndësia e marrëveshjes Holbrooke-Milošević

Nga perspektiva e gjendjes së marrëdhënieve ndërkombëtare dhe zhvillimit të situatës ndërkombëtare në kohën më të re, dakordimi dhe marrëveshja Holbrooke-Milošević është e shumëkuptimshme. Ka domethënie tepër të madhe për forcimin e autoritetit ndërkombëtar dhe ndikimit të OKB-së, e posaçërisht të KS.

Karta e OKB-së e ka përcaktuar që KS e ka për obligim të kujdeset për ruajtjen e paqes dhe të sigurisë në botë. Kudo që të shfaqet një kërcënim që mund të rrezikojë paqen dhe sigurinë botërore, Këshilli i Sigurimit është i obliguar që të intervenojë. Vendimet e Këshillit të Sigurimit është i obliguar t'i respektojë secili shtet dhe nuk ka të drejtë t'u kundërvihet vendimeve të tij duke iu referuar parimeve të sovranitetit dhe mospërzierjes në punët e brendshme të shteteve të pavarura anëtare të OKB-së.

Sipas kësaj marrëveshjeje, OSBE për herë të parë e merr rolin e sigurimit operacional të paqes dhe sigurisë në Europë me aksionin e saj në Kosovë me verifikuesit, të cilët i dërgon në Kosovë me detyrën që të verifikojnë respektimin dhe zbatimin e marrëveshjes Holbrooke-Milošević, të cilin e kanë miratuar Këshilli i Sigurimit dhe OSBE. Ky është një kualitet i ri në krahasim me veprimtarinë e gjertanishme të OSBE-së ose, më saktë, një funksion i ri i kësaj organizate, të cilin e merr mbi vete efektivisht dhe e zbaton, duke krijuar ashtu një precedent për veprimet e saj në rast të shfaqjes së ndonjë krize të re të rrezikshme për paqen dhe sigurinë në regjionin në të cilin ajo shtrihet. Padyshim, kështu fuqizohet autoriteti ndërkombëtar, ndikimi dhe prestigji i OSBE-së.

Aleanca ushtarake e NATO-s, është më se e qartë, po evoluon, pas rolit që e ka pasur dhe e ka ende në Bosnje, me rolin e saj në zgjidhjen e krizës kosovare dhe po shndërrohet në një forcë të armatosur në shërbim të OKB-së dhe OSBE-së, e cila aktivizohet kur është e domosdoshme për të siguruar zbatimin e vendimeve të të gjitha organizatave të komunitetit ndërkombëtar, të cilat e sigurojnë paqen dhe sigurinë botërore.

Sa u përket ShBA-ve që pretendojnë rolin udhëheqës në botë, në shembullin e krizës kosovare, besoj përfundimisht, është vërtetuar se duhet ta marrin në konsideratë se Europa dhe bota nuk pranojnë që ShBA me vullnetin e tyre dhe sipas dëshirës së tyre të intervenojnë në konfliktet që e rrezikojnë paqen dhe sigurinë në botë ose në regjione të caktuara të botës. ShBA, njësoj si fuqitë e tjera të mëdha botërore, duhet që aksionin e tyre ta koordinojnë dhe të përfshijnë në aksionin e përbashkët shtetet anëtare të OKB-së, OSBE-së, NATO-s. Kurdo që përpiqen të sillen në kundërshtim me këtë, ato shkaktojnë tensione në marrëdhëniet ndërkombëtare, të cilat janë të mbarsura gjithmonë me rreziqe për paqen botërore.

Nga kriza kosovare edhe Grupi i Kontaktit del me një prestigj të rritur, sepse edhe në shembullin e krizës kosovare është dëshmuar që ky grup shtetesh, joformal nga pikëpamja e të drejtës ndërkombëtare, është një formë e domosdoshme e koordinimit të fuqive të mëdha në aksionet dhe në rastet e konflikteve dhe krizave midis shtetesh ose në shtete të veçanta, të cilat mund ta rrezikojnë paqen në botë. Krijimi i Grupit të Kontaktit shënon një përgjegjësi të veçantë të fuqive të mëdha për ruajtjen e paqes në botë. Ekzistimi dhe veprimi i tij, siç është dëshmuar, është e një ndihmese të madhe për harmonizimin e qëndrimeve në përgatitjen, marrjen dhe zbatimin e vendimeve, posaçërisht në Këshillin e Sigurimit, por edhe në OSBE.

Vëmendjen e opinionit vendas dhe botëror e ka marrë edhe politika e Rusisë ndaj krizës kosovare dhe luftës në Kosovë. Nga etapa e kaluar e krizës kosovare Rusia dhe Jelcini po dalin të palënduar. Nga interesat e tyre të veçanta, të cilat burojnë nga kriza e thellë ekonomike,

sociale e politike në Federatën Ruse, politika e Jelcinit dhe e Ruisë ndaj krizës kosovare dallohej nga politika e fuqive të tjera të Grupit të Kontaktit rreth çështjes së përdorimit të forcës për ta detyruar Milošević-in dhe RFJ-në që t'i përmbushin kërkesat e Rezolutës nr. 1199 të Këshillit të Sigurimit dhe kërkesat e Grupit të Kontaktit. Rusia e ka kundërshtuar me këmbëngulje përdorimin e forcës, ndërsa qëndrimi i palëkundshëm i ShBA-ve dhe fuqive të tjera të mëdha ishte që një gjë e tillë është e domosdoshme. Është shmangur situata që shfaqej në horizont – që të prishet partneriteti ShBA-Rusi dhe partneriteti i fuqive të mëdha në Grupin e Kontaktit, për pasojë, ndoshta, të përkeqësohet në mënyrë dramatike situata europiane dhe globale ndërkombëtare në drejtim të ripërtëritjes së Luftës së Ftohtë.

Qëndrimet e personaliteteve nga qeveria dhe kreu shtetëror i Ruisë janë fuqimisht në mbështetje të qëndrimeve nga Deklarata e përbashkët moskovite Jelcin–Milošević rreth problemit të Kosovës dhe kundërshtimit të vendosur ndaj intervenimit ushtarak të NATO-s në Kosovë. Këtu, siç duket, i kishin varur shpresat Milošević-i dhe aleatët e tij, edhe ata në qeveri dhe disa të tjerë që deklarohen si parti opozitare.

Mirëpo Rusia nuk e ka përdorur veton kundër Rezolutës nr. 1199 të Këshillit të Sigurimit, i ka pranuar gjashtë pikat e Grupit të Kontaktit për problemin e Kosovës dhe e ka miratuar marrëveshjen Holbrooke–Milošević, me të cilën Milošević-i u detyrua të pranonte obligimin që ta ndërpresë ofensivën e forcave policore dhe ushtarake në Kosovë, ta tërheqë një pjesë të forcave policore dhe ushtarake nga Kosova, si dhe kushtet tjera nga ajo marrëveshje.

Milošević-i dhe aleatët e tij, besoj, janë aq të arsyeshëm ta dinë se kufiri deri tek i cili Rusia mund dhe do të shkojë është interesi i saj vital, ndërsa ai sot është – të mos hyjë në një konfrontim me ShBA dhe fuqitë e NATO-s dhe të mos i vërë në dyshim partneritetin e saj me to, posaçërisht për interesat e politikës së Milošević-it në Kosovë, ashtu siç nuk e ka bërë një gjë të tillë as në rastin e luftës në Bosnje dhe Kroaci, për hir të politikës së tij luftarake ndaj atyre dy ish-republikave të RSFJ-së, kur e shpallën pavarësinë dhe u bënë shtete të pavarura dhe sovrane.

Por, Milošević-i dhe ata që e mbështesin po përhapin dhe ushqejnë te populli përfytyrimin e rremë se Serbia dhe RFJ nuk janë aq të izoluara në botë, sa janë vërtet të izoluara me sanksionet ndërkombëtare, të cilat i ka sjellë politika serbomadhe luftarake e kreut të Serbisë në procesin e shpërbërjes dhe pas shpërbërjes së ish RSF të Jugosllavisë. Ata duan që shumica në popull t'u besojë se nuk janë pa aleatë, ashtu siç janë në të vërtetë, se kanë mbështetjen dhe mbrojtjen për politikën e tyre të Rusisë, si dhe të Kinës, edhe pse është e qartë se këto dy fuqi të mëdha gjithçka që bëjnë e bëjnë për hir të interesave të tyre, e nëse kjo shkon në dobinë e tyre mund të manipulojnë edhe me RFJ-në dhe me Serbinë. Njerëzit kryesorë të regjimit e bëjnë këtë me paramendim, me bindjen se kjo u shërben si një nga mekanizmat për ta mbajtur pushtetin.

Me marrëveshjen Holbrooke–Milošević krijohen kushtet preliminare për negociatat e qeverive të Serbisë dhe RFJ-së me përfaqësuesit politikë të shqiptarëve të Kosovës për zgjidhjen e problemit të Kosovës, për ç'arsye edhe ka shpërthyer kriza kosovare që është shndërruar në luftë në Kosovë.

Populli serb dhe populli shqiptar në Kosovë janë në pozitën që të punojnë në tejkalimin e pasojave të rënda dhe ndikimit afatgjatë rrënues në marrëdhëniet midis këtyre dy popujve, të cilat i kanë lënë presioni dhjetëvjeçar policor dhe përndjekjet kundër shqiptarëve të Kosovës dhe lufta në Kosovë e regjimit të Milošević-it. U hapet kështu rruga për të zhvilluar mirëbesimin e ndërsjellë dhe rregullimin e kushteve të një jete të përbashkët dhe bashkëpunimit të ndërsjellë me interes të dyanshëm.

Periodha kalimtare e “zgjidhjes së përkohshme” të problemit të Kosovës ofron gjasa edhe për Serbinë edhe për shqiptarët e Kosovës që në kushte të reja, kur me zgjedhje të vendoset pushteti autonom në Kosovë, të bëjnë gjithë ç'është e mundur të bëhet për të gjetur një zgjidhje përfundimtare të problemit të Kosovës dhe krizës kosovare: ose një krahinë autonome me autonominë maksimale të mundshme në kuadër të Serbisë dhe me një pozitë të veçantë në rregullimin kushtetues të RFJ-së, ose një republikë e tretë në përbërje të rendit

kushtetues të rirregulluar të RFJ-së, ose pavarësi e Kosovës të shkëputur nga Serbia dhe RFJ-ja.

Këta do të ishin treguesit kryesorë ndërkombëtarë që kanë dalë në pah në shembullin e krizës kosovare, luftës në Kosovë dhe marrëveshjes së arritur Holbrooke-Milošević për ndërprerjen e luftës dhe kalimin në një rrugë paqësore negociatash midis palëve në konflikt, në kërkim të zgjidhjes për problemet në Kosovë; ata, të gjithë bashkë, përbëjnë elemente pozitive në lëvizjen më të re të marrëdhënieve ndërkombëtare në perspektivën e ruajtjes së paqes dhe bashkëpunimit paqedashës në botë.

13 tetor 1998

IV

Rëndësia e marrëveshjes Holbrooke-Milošević për Serbinë dhe RFJ-në

Do të ishte normale që të pësonte një plasaritje fronti nationalist serbomadhi Milošević–Šešelji–Drašković–Bulatović. Por te ne, në vendin e absurdit, asgjë më nuk është normale kur bëhet fjalë për problemin e Kosovës. Sepse fronti më i gjerë nationalist serbomadhi në realitet vihet në lëvizje gjithnjë kur përshkallëzohet kriza kosovare dhe lidhur me çështjen: çka do të ndodhë me Kosovën – “tokën e shenjtë serbe”?

Në raste të tilla katërshes së përmendur i bashkohen jo vetëm Koštunica dhe Mihailović (Demokracia e Re), por edhe personalitete të spikatura nga kreu i Kishës Ortodokse Serbe dhe akademikë të njohur nga Akademia Serbe e Shkencave dhe e Arteve, po edhe pjesa më e madhe e elitës intelektuale, ekonomike–afariste dhe burokratike, si dhe strukturat komanduese ushtarake dhe policore.

Partitë opozitare të bashkuara tek Aleanca për Ndryshime deri sot nuk kanë dalë para opinionit me një qëndrim të definuar të përbashkët rreth problemit të Kosovës; e përsërisin vetëm qëndrimin sa të përgjithësuar, aq edhe të papërcaktuar se janë për “negociatën dhe zgjidhjen paqësore politike”. Nuk kanë dalë ose nuk e kanë guximin që të

dalim me një propozim konkret, për ca arsye të njohura vetëm për ta; parashikojnë, siç duket, se regjimi, duke i përdorur të gjitha mjetet, do t'i akuzonte për “tradhti nacionale të serbizmit”.

Sipas të gjitha gjasave, në momentin aktual në skenën politike në Serbi është arritur një shkallë e lartë homogjenizimi e kombit serb rreth problemit të Kosovës, dhe një qëndrim refuzues, mund të thuhet armiqësor ndaj shqiptarëve të Kosovës, problemeve dhe kërkesave të tyre, për të cilat angazhohet dhe lufton lëvizja nacionale e shqiptarëve në Kosovë.

Ende, vërtet, një numër i vogël njerëzish mendon edhe për të ardhmen dhe i japin përparësi zgjidhjes demokratike të problemit të Kosovës, e cila do të vendoste një bazament të fortë për miqësi midis popullit serb dhe shqiptarëve të Kosovës, si dhe popullit shqiptar në tërësi. Edhe pse sot pakicë, ata angazhohen dhe luftojnë për interesat e vërteta vitale të popullit serb dhe Serbisë duke iu kundërvënë “tiranisë së shumicës”, e cila qëndron në mbështetje të politikës së rrezikshme të regjimit ndaj Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës, me të cilën regjimi po përpiqet që ta imponojë një “zgjidhje” të tillë të problemit të Kosovës që do ta lërë, në të vërtetë, të pazgjidhur krizën kosovare dhe jostabilitetin në vend, si dhe armiqësinë në marrëdhëniet serbo-shqiptare në shekullin e ardhshëm.

Skena e tashme e lëvizjes politike në Serbi është një shembull klasik si shumica e një populli, në këtë rast e popullit serb, po udhëhiqet rrugës për në katastrofë në të gjitha fushat e jetës së tij, rrugës që e shkatërron të ardhmen dhe gjeneratat që sapo hyjnë në jetë dhe të atyre që do të vijnë. Në këtë moment është e paqartë kur do të nisë t'i hapë sytë shumica e asaj “shumice”, kur do ta kuptojë se po i prijnë rrugës së gabuar dhe të rrezikshme dhe t'i kthehet politikës për të cilën sot angazhohet pakica demokratike midis forcave politike të Serbisë, ajo që shikon më larg dhe përpara me qëllim të realizimit dhe sigurimit të interesave vitale të veta, të popullit dhe vendit të vet.

18 tetor 1998

V

Kriza kosovare ka hyrë në një etapë të re

Komuniteti ndërkombëtar është vonuar në Kosovë, si edhe më parë në Bosnje, dhe nuk e ka ndalur më parë luftën gjashtëmujore (prill-tetor 1998) në Kosovë. Po të ndalej lufta më parë, do të kishte më pak të vrarë dhe të plagosur nga të dyja palët. Do të kishte më pak fshatra të shkatërruara dhe të plaçkitura nga forcat policore e ushtarake serbe. Nuk do të detyroheshin me qindra mijëra pjesëtarë të popullatës shqiptare të braktisnin fshatrat e veta të rrënuara për të shpëtuar jetën lakuriqe, që i ka marrë përmasat e “pastrimit etnik”. Dukej sikur “pastrimi etnik” është një nga qëllimet e ofensivës së madhe të forcave policore e ushtarake në Kosovë, krahas qëllimit që të shfarosen forcat e UÇK-së të shqiptarëve të Kosovës dhe të shuhet me dhunë lëvizja e tyre nacionale kundër gjendjes ekzistuese – regjimit policor në Kosovë dhe përndjekjes së një numri kolosal të shqiptarëve të Kosovës.

18 tetor 1998

VI

Disfata e politikës së Milošević-it në Kosovë

Politika dhjetëvjeçare e Milošević-it në Kosovë ka pësuar disfatë të plotë. Kanë pësuar disfatë edhe ofensivat e forcave policore dhe ushtarakë të tij në Kosovë, edhe pse përfaqësuesit e regjimit u binin këmbanave se e paskan shkatërruar UÇK-në dhe vendosur rendin në Kosovë, se duke iu falënderuar kësaj kanë mundur ta pranojnë marrëveshjen Holbrooke–Milošević, në pajtim me të cilën i kanë tërhequr një pjesë të forcave policore dhe ushtarake nga Kosova dhe i kanë ndalur operacionet e mëtejme policore dhe ushtarake.

Në realitet, UÇK nuk është shkatërruar, vetëm se ofensivat policore dhe ushtarake e kanë detyruar udhëheqësinë e UÇK-së që ta braktisë taktikën e mbrojtjes së fshatrave nga sulmet e forcave serbe të organizuara dhe të armatosura më mirë – taktikë me të cilën forcat e

UÇK-së kanë pësuar humbje të mëdha – dhe të kalojnë në taktikën e luftës klasike guerile, me të cilën në të vërtetë e fitojnë një përparësi të caktuar në përlëshjet me forcat policore dhe ushtarake serbe. Këtë e konfirmojnë informacionet që arrijnë nga Kosova nëpërmjet mediave publike të informimit, të cilat thonë se pasi forcat policore dhe ushtarake tërhiqen, ashtu në fshatra kthehet UÇK-ja, numerikisht bëhet më masive dhe e rrit armatimin. Në të njëjtën kohë është në rritje influenza politike e UÇK-së midis shqiptarëve të Kosovës në dëm të partive politike të tyre, ndikimi i të cilave, siç duket, është në rënie e sipër.

Ajo pjesë e lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës që është e mishëruar në partitë politike dhe organizatat jashtëpartiake ka mbetur në skenën politike, përkundër ofensivave policore e ushtarake që bënë gjëmën në Kosovë. Nuk ka dallime dhe mungesë uniteti midis krerëve të këtyre organizatave politike lidhur me çështjen e qëllimit final të lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës; të gjithë janë për pavarësinë e Kosovës, e kjo do të thotë shkëputje nga Serbia dhe RFJ në një shtet të pavarur. Dallimet që ekzistojnë midis tyre janë rreth çështjes se cilës rrugë duhet ecur dhe si të arrihet qëllimi.

Regjimi i Milošević-it ia atribuon vetes si sukses se me ta pranuar marrëveshjen me Holbrooke-un e ka shpëtuar Serbinë nga bombardimi nga forcat e NATO-s. Por nuk e thotë njëkohësisht: kush është ai që e ka sjellë Serbinë para rrezikut nga një bombardim i tillë? Po ai regjim me politikën e vet ndaj Kosovës dhe në Kosovë e ka shkaktuar atë rrezik dhe qe i detyruar që ta shmangë në momentin e fundit. Do të ishte normale që populli të kërkojë përgjegjësi nga regjimi për frikën e përjetuar, e jo ta falënderojë dhe t'i japë merita për “politikën e urtë të presidentit Milošević”. Por, një gjë të tillë tash për tash nuk ka, e që do të ishte më se normale.

Regjimi mund t'ia atribuojë vetes si sukses vetëm – me kusht do të mund të konsiderohej kjo si “sukses” – sa vijon: një zgjidhje e përkohshme – autonomi e Kosovës, dhe jo një zgjidhje definitive që e kërkon pala shqiptare – pavarësinë e Kosovës. Tri vjet janë një periudhë e shkurtër – do të qe më mirë të jetë pak më e gjatë – mirëpo kjo është

kohë e çmuar për Serbinë dhe RFJ-së që me një varg hapash përkatës dhe masash praktike t'i riparojë dëmet e shkaktuara, para së gjithash, në marrëdhëniet serbo-shqiptare në Serbi dhe RFJ dhe t'i përmirësojë kushtet e përgjithshme për një marrëveshje mbi zgjidhjen përfundimtare të problemit të Kosovës, e cila do të ishte e pranueshme për të dyja palët – edhe për shqiptarët e Kosovës dhe për të gjitha komunitetet tjera nacionale në Kosovë, si dhe për Serbinë dhe për RFJ-në.

Por as që duhet argumentuar se disfatë kryesore e regjimit të Milošević-it është: gjendja ekzistuese në Kosovë që po zgjat tani e dhjetë vjet dhe që nuk mund të mbahet e tillë më tej; ai regjim në Kosovë duhet të likuidohet në interes të popullit serb, Serbisë dhe RFJ-së dhe në interes të shqiptarëve të Kosovës dhe të gjitha komuniteteve nacionale që jetojnë prej kohësh së bashku në Kosovë.

Kjo disfatë kryesore është edhe disfata e rëndë politike personale e Milošević-it, një "pilulë e hidhur" që duhet ta përbijë. Ai e rrënoi autonominë e Krahinës Autonome të Kosovës dhe e instaloi në Kosovë një rend për shkak të të cilit shpërtheu kriza kosovare, ndërsa tani ai rend duhet të heqet.

Edhe kësaj here pyes veten: a është e mundur që ai njeri të mos ketë kurajo morale të mjaftueshme që vetes dhe opinionit t'ia pranojë se për gjithçka që po ndodh tani në Kosovë ai, në radhë të parë, e bart përgjegjësinë më të rëndë para popullit dhe para historisë? A do ta falë populli serb për të gjitha disfatat që i pësoi nën udhëheqjen e tij në dekadën e fundit të shekullit njëzet?

Nuk besoj se një gjë e tillë është e mundshme, nuk besoj se ky brez dhe brezat e ardhshëm të popullit serb do të pajtohen me mashtrimin; se për gjithçka që i ka ndodhur dhjetë vjetët e fundit është fajtor dikush tjetër, e jo prijësit e tij, posaçërisht se për gjithçka është fajtor "komuniteti botëror, i cili ka qëndrim armiqësor ndaj popullit serb", se janë fajtores fuqitë e mëdha perëndimore dhe "rendi i ri ndërkombëtar". Besoj, përkundrazi, se personaliteti i tij dhe vepra e tij do ta gjejnë vendin jo në faqet e ndritshme, por në faqet e errëta të historisë së popullit serb.

18 tetor 1998

VII

Serbia po e feston disfatën e rëndë si fitoren e vet të madhe

Richard Holbrooke më 13 tetor në një konferencë për shtyp ka deklaruar se negociatat, të cilat i ka zhvilluar me Milošević-in kanë përfunduar me marrëveshje. Shkurt ka thënë edhe cilat janë pikat kryesore të marrëveshjes: tërheqja e forcave policore dhe ushtarake nga Kosova në vendin ku kanë qenë para marsit të vitit 1998, ndërprerja e operacioneve të atyre forcave, mbikëqyrje ndërkombëtare të zbatimit të marrëveshjes, negociata midis palës shqiptare dhe asaj serbe për zgjidhjen politike të krizës kosovare në bazë të propozimit të ndërmjetësuesit amerikan në negociata, ambasadorit amerikan në Shkup, Christopher Hill-it, marrëveshja duhet të zbatohet (tërheqja e forcave policore dhe ushtarake) në afatin prej katër ditësh (për aq kohë shtyhet intervenimi ushtarak i forcave të NATO-s).

Po atë ditë, Milošević-i i është “drejtuar popullit” dhe ka thënë se është shmangur rreziku nga intervenimi ushtarak i NATO-s, se zgjidhja e krizës duhet gjetur në rrugë politike, se vendi i është ekspozuar presionit tepër të madh të huaj, se marrëveshja e arritur është në intetresin e popullit dhe të ngjashme.

Po atë ditë kanë filluar t’i arrijnë Milošević-it urimet për përfundimin e suksesshëm të negociatave dhe pse me “politikën e tij të urtë” e ka mbrojtur integritetin territorial dhe sovranitetin e RFJ-së dhe tërësinë e Serbisë.

Që nga ai moment, nga dita në ditë, të gjitha kanalet e TV të Serbisë, radio, gazetat e regjimit, posaçërisht *Politika*, janë të stërm-bushura me urime drejtuar Milošević-it, me deklarata mbështetjeje, letra nga komunitat, nga sipërmarrjet, nga partitë e koalicionit qeverisës, nga propaganda e regjimit në mënyrë tanimë të njohur dhe të stërvitur.

18 tetor 1998

VIII

Pse nuk ka rezistencë më masive kundër dhunës mbi të drejtat e njeriut dhe të qytetarit për liri të informacionit, pse hesht populli?

Ka të ngjarë që një nga arsyet kryesore, nëse jo edhe arsyeja kryesore, është se Milošević-i, dhe të gjithë ata që bashkë me të udhëheqin ose e mbështesin politikën e tij ndaj krizës kosovare dhe zgjidhjes së problem-it të Kosovës, ka arritur që duke manipuluar me patriotizmin dhe duke abuzuar me ndjenjat patriotike të popullit serb t'i bindë se nuk është koha për çfarëdo protestash dhe "ndasish", si dhe për përshkallëzimin e situatës së brendshme politike në Serbi, se është i domosdoshëm "uniteti popullor" gjithnjë derisa të zgjasë kriza kosovare, se protestat dhe ndasitë "nuk do të ishin një akt patriotik", por kjo do të ishte e barabartë me "tradhtinë kombëtare", sepse do t'u shkonte në favor "terroristëve shqiptarë në Kosovë" – siç e quajnë ata tekstualisht UÇK-në, e në kohë të fundit edhe gjithë lëvizjen nacionale të shqiptarëve të Kosovës, përfshirë këtu edhe Ibrahim Rugovën e "moderuar".

Njerëzve kryesorë të regjimit nuk do t'u dhembë koka nga deklaratat e tyre të "ashpra" dhe ftesave për luftë për instalimin e demokracisë. Ndërsa nuk janë të gatshëm ta japin një deklaratë të përbashkët ose një propozim për zgjidhjen e krizës më të rëndë në vend, krizës kosovare. Dhe jo çfarëdo propozimi, por një propozim, të kundërt me politikën e regjimit ndaj shqiptarëve të Kosovës dhe lëvizjes së tyre nacionale, që do të mund të shërbente si një bazë për marrëveshje me përfaqësuesit politikë të shqiptarëve të Kosovës për një zgjidhje të tillë të problemit të Kosovës që do të siguronte një jetë të përbashkët në liri dhe barazi të të gjitha nacionaliteteve dhe të të gjithë njerëzve në Kosovë dhe në Serbi e RFJ, si dhe mëtimin e miqësisë së popullit serb dhe shqiptarëve të Kosovës pas periudhës së rëndë nëpër të cilën po kalon Kosova viteve të fundit, e posaçërisht sot.

IX

Pikënisja historike-politike e qëndrimit të krerëve të qarqeve politike të shqiptarëve të Kosovës rreth zgjidhjes përfundimtare të problemit të Kosovës

Nga perspektiva historike mund të gjenden fakte historike në favor të qëndrimit të udhëheqësve politikë të shqiptarëve të Kosovës. Do të përpiqem t'i cek, me bindjen se ato fakte vështirë që mund të vihen në dyshim më seriozisht dhe të mohohen.

1. Në Jajce në nëntor të vitit 1943, Këshilli Antifashist i Çlirimit Popullor të Jugosllavisë (AVNOJ) e ka shpallur krijimin e shtetit federativ nga ish Mbretëria e Jugosllavisë. Asambleja kushtetuese, në nëntor të vitit 1945, e ka miratuar Kushtetutën e Republikës Popullore Federative të Jugosllavisë (FNRF). Më pas të gjitha republikat i kanë miratuar kushtetutat e tyre. Kosova, respektivisht Këshilli Krahinor i Kosovës u deklarua atëbotë që të jetë një krahinë autonome në përbërje të Republikës së Serbisë. Në po të njëjtën mënyrë ka vepruar edhe Vojvodina, respektivisht Këshilli Krahinor i Vojvodinës, duke vendosur që Vojvodina të jetë krahinë autonome në përbërje të Republikës së Serbisë. Me kushtetutën e Serbisë është vendosur po kështu.

As Vojvodina, as Kosova nuk i kishin delegacionet e tyre të paruarura në Sesionin e Dytë të AVNOJ-it në Jajce në nëntor të vitit 1943, prandaj nuk e kishin as mundësinë të marrin pjesë në marrjen e vendimeve të Sesionit të Dytë të AVNOJ-it mbi themelimin e Jugosllavisë së re federative. Me vendimet e tyre për të hyrë në përbërje të Serbisë, Kosova ashtu si edhe Vojvodina, me statusin e njëjësive autonome, kanë vendosur edhe që, nëpërmjet Serbisë, të hyjnë edhe në përbërje të RPF të Jugosllavisë.

Është fakt historik se në marrjen e vendimeve në Sesionin e Dytë të AVNOJ-it dhe vendimeve të këshillave antifashiste të republikave, si dhe vendimeve të këshillave popullorë të Kosovës e Vojvodinës një rol vendimtar e kanë patur vendimet e Komitetit Qendror të Partisë Komuniste të Jugosllavisë, e organizuar në bazë të parimit të centralizmit

demokratik dhe udhëheqësive partiake në Serbi, Kroaci, Slloveni, Bosnje e Hercegovinë, Mal të Zi dhe Maqedoni. Vendimet e KQ të PKJ-së dhe të udhëheqjes partiake në Serbi kanë qenë obligative edhe për udhëheqësitë e PKJ-së për Kosovën dhe Vojvodinën. Shteti i ri federativ jugosllav është krijuar sipas konceptcionit të Partisë Komuniste të Jugosllavisë, të cilës i janë bashkuar edhe përfaqësuesit e partive dhe rrymave të tjera politike, të cilat kishin marrë pjesë në kuadër të lëvizjes antifashiste nacionalçlirimtare në luftën nacionalçlirimtare të popujve të Jugosllavisë në vitet 1941-1945.

2. Kur u shpërbë RSFJ nuk vlenin më vendimet me të cilat është krijuar RSFJ.

A mund të konsiderohet në mënyrë analogjike se ashtu nuk kishin më vlerë as vendimet me të cilat ishte konstituuar Republika e Serbisë, me dy njësitë autonome – Vojvodinën dhe Kosovën, meqenëse e kishin pasur statusin e krahinave autonome në Serbi dhe në të njëjtën kohë një status të caktuar në RSFJ – si “elemente të federatës”? Mendoj se po, edhe krahas qëndrimit të komunitetit ndërkombëtar dhe OSBE-së për pandryshueshmërinë e kufijve midis shtetesh, në rastin konkret midis ish republikave të RSFJ-së. Nuk do të ishte e mundshme të argumentohet se Kosova dhe Vojvodina kanë qenë të detyruara ta pranojnë *status quo ante* në raport me statusin e tyre në Serbi në situatën e re që u krijua me shpërbërjen e RSFJ-së, e posaçërisht të mos kenë kurrfarë statusi në shtetin e ri federativ – RFJ – kështuqë me kushtetutën e RFJ-së u anulua statusi i tyre në federatë, të cilin e kishin në pajtim me Kushtetutën e RSFJ-së – dhe të mos iu ofrohet mundësia nga organet më të larta të Serbisë dhe Malit të Zi, të cilat e kanë konstituuar RFJ-në, që të deklarohen për statusin e vet në Serbi dhe për statusin në RFJ.

Atyre kjo nuk u qe mundësuar. Serbia konsideronte se ato janë territore të saj, statusin e të cilave e rregullon ajo me kushtetutë, respektivisht që e kishte përcaktuar me Kushtetutën e vet në vitin 1989. Kuvendi i Republikës së Serbisë të Milošević-it atë vit, në emër të “unitetit të Serbisë” me atë Kushtetutë i kishte anuluar të drejtat kushtetuese të Kosovës dhe Vojvodinës dhe në realitet ishte shndërruar një shtet unitar

burokratik–centralist, pa autonomi reale të dy krahinave, duke e ruajtur vetëm emrin dhe statusin formal juridik të këtyre krahinave pa kurrfarë pushteti legjislativ dhe gjyqësor, e realisht edhe pa pushtet ekzekutiv.

Edhe pas asaj Kushtetute të Serbisë të vitit 1989 krahinat autonome Kosova dhe Vojvodina kanë mbetur me statusin e “elementeve të federatës” gjithnjë deri në shpërbërje të RSFJ në vitin 1991. Pas shpërbërjes, askush nuk i ka pyetur nëse e pranojnë që të mos jenë “elemente të federatës” edhe në RFJ-në e re, me të drejtat që i kishin në nivel federate në RSFJ.

Jam i bindur se nuk mund të argumentohet se organet supreme të Serbisë dhe Malit të Zi kanë patur të drejtë t’i privojnë nga e drejta Vojvodinën dhe Kosovën që të deklarohen për statusin e vet “si elemente të federatës” në RFJ, të cilën e kanë krijuar ato. Edhe pse ishte e drejtë legjitime e Vojvodinës dhe Kosovës që të deklarohen për atë çështje, ato nuk kanë mundur ta shfrytëzojnë këtë të drejtë të tyre. Por, përkundër këtij fakti, kjo e drejtë e tyre nuk është shuar.

Nga qëndrimi i Aganit se kurrë nuk e kanë njohur shtetin e ri, rrjedh që Kosova, respektivisht shqiptarët e Kosovës si komuniteti më i madh nacional në Kosovë, kërkojnë që të respektohet e drejta e tyre që të deklarohen për statusin e Kosovës në RFJ, si dhe për statusin e Kosovës në Republikën e Serbisë.

Situata e krijuar me shpërbërjen e Jugosllavisë nga perspektiva e të drejtës ndërkombëtare, si dhe nga perspektiva e të drejtës kushtetuese të ish RSFJ-së dhe RFJ-së së tanishme, e ka hapur çështjen e të drejtës së Kosovës dhe Vojvodinës që banorët e këtyre dy krahinave të deklarohen për statusin e krahinave në RFJ dhe Republikën e Serbisë në mënyrën më të rëndomtë demokratike: ose me referendum ose me vendimet e kuvendeve të tyre të zgjedhura legalisht.

3. Domethënia politike e qëndrimit të Aganit reduktohet në një: kur është shpërbërë RSFJ Kosova e ka fituar të drejtën në vetëvendosje. Pikërisht shpërbërja e RSFJ-së i ka kthyer të gjitha marrëdhëniet midis republikave federale dhe krahinave autonome Kosovës e Vojvodinës në gjendjen çfarë ka qenë në vitin 1945 para Kushtetutës së RPFJ-së

dhe Serbisë, ose më saktë – në gjendjen çfarë ka qenë edhe më heret – në gjendjen çfarë, në pikëpamje të rregullimit të ri shtetëror të ish-Jugosllavisë, në vitin 1943 para Sesionit të Dytë të AVNOJ-it në nëntor të vitit 1943 dhe vendimeve historike të atij sesioni. E kjo do të thotë se të gjithë, të gjitha republikat dhe dy krahinat, e kanë fituar të drejtën që të deklarohen për statusin e tyre të ri. Dhe të gjithë e kanë shfytëzuar një gjë të tillë, përveç Kosovës dhe Vojvodinës, pas vitit 1991.

4. Tani kjo e drejtë e Kosovës dhe Vojvodinës është në konflikt me qëndrimin e pranuar ndërkombëtar, posaçërisht me qëndrimin e miratuar në Aktin Përfundimtar të Konferencës për Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Europë në Helsinki në vitin 1975: mbi mosndryshimin e kufijve midis shtetesh. Problemi që shfaqet: si të sillen në harmoni e drejta për vetëvendosje dhe parimi i moslejueshmërisë së ndryshimit të kufijve, respektivisht ndarja e shteteve?

Shpërbërja e BRSS-së, RSFJ-së dhe Çekosllovakisë e ka hapur problemin: a janë krijuar me këtë shpërbërje, pas të cilës janë njohur të gjitha shtetet e reja, të krijuara nga këto tri ish-shtete, precedentët për shmangien e parimit të moslejueshmërisë së ndryshimit të kufijve, meqenëse shpërbërja e këtyre shteteve në realitet do të thoshte shmangie nga ky parim?

Nëse pranohet se ata precedentë janë krijuar, shrohet pyetja: a ka të drejtë Kosova që t'u referohet këtyre precedentëve, duke e shtruar kërkesën e vet që, tri vjet pas përmbylljes së marrëveshjes për një zgjidhje të përkohshme të problemit të Kosovës (Marrëveshja Holbrooke–Milošević), të deklarohet për zgjidhjen përfundimtare të çështjes së statusit të saj në Serbi dhe RFJ ose jashtë tyre? Për këtë çështje mund të ketë konteste të mëdha politike dhe juridike, por është pak e besueshme që kjo e drejtë mund t'i mohohet Kosovës.

Duke i marrë në konsideratë të gjitha këto, rëndësi kyçe edhe për zgjidhjen kalimtare të problemit të Kosovës dhe për zgjidhjen përfundimtare të statusit shtetëror të Kosovës do të ketë, sigurisht, zhvillimi i situatës së brendshme politike në Serbi dhe RFJ dhe zhvillimi i raportit të forcave të palëve në konflikt në Kosovë, si dhe zhvillimi i marrëdhënieve

ndërkombëtare, posaçërisht i marrëdhënieve midis fuqive të mëdha në Grupin e Kontaktit të gjashtë fuqive të mëdha dhe ndikimit të tyre mbi palët në konflikt që të dakordojnë një marrëveshje të pranueshme reciprokisht për zgjidhjen e problemit të Kosovës dhe përfundimit të krizës kosovare dhe luftës në Kosovë.

X

Armëpushim i brishtë në Kosovë

Dy ngjarje të rënda në një ditë ndodhën më 15 dhjetor. Në Pejë persona të maskuar dhe të armatosur janë futur me vrull në kafeterinë “Panda” dhe kanë hapur zjarr nga armë automatike mbi rininë serbe, gjimnazistë minorenë, duke vrarë pesë djem dhe duke plagosur trembëdhjetë djem e vajza. Një krim i llahtarshën dhe i neveritshëm terrorist! Komunikatat zyrtare dhe të gjitha mjetet e informimit i publikojnë emrat e djemve të vrarë dhe thonë se këtë krim e ka kryer UÇK. Jehona e krimit në vend dhe në botë është shumë e madhe, e dënimet të ashpra. Opinioni në vend ka përjetuar një shok të vërtetë nga llahtaria e krimit; radhiten protestat dhe dënimet nga të gjitha anët nga i tërë vendi dhe nga të gjitha mjediset shoqërore. Gati të gjitha dënimet në Serbi drejtohen në adresë të UÇK-së, të cilën të gjithë pa përjashtim e akuzojnë për terrorizëm.

Ngjarja e dytë ka ndodhur në kufi me Shqipërinë. Komunikatat zyrtare dhe të gjitha mjetet e informimit njoftojnë se rreth dyqind shqiptarë të Kosovës janë përpjekur ta kalojnë ilegalisht kufirin dhe të hyjnë në Kosovë, por kanë hasur në ushtrinë, e cila në karakoll e ruan kufirin dhe se gjatë shkëmbimit të zjarrit janë vrarë tridhjetë e tetë shqiptarë, midis tyre edhe dy gra. Komunikatat thonë se këta shqiptarë ishin të armatosur dhe se ishin në uniforma të UÇK-së, se janë konfiskuar shumë armë, ndërsa nëntë “terroristë” janë zënë robër. Emrat e të vrarëve dhe të zënëve robër nuk njoftohen. Ushtria i ka ftuar në vendngjarje verifikatorët e OSBE-së dhe përfaqësuesi i tyre ka deklaruar se ushtria ka vepruar në mënyrë të zakonshme në rastet e kalimeve ilegale të kufirit dhe se nuk bëhet fjalë për përdorim të tepruar të armëve nga njësitë

ushtarake. Edhe këtë lajm e kanë publikuar mjetet vendase dhe ndër-kombëtare të informimit.

Më 16 dhjetor në varrimin e pesë djemve në Pejë salikimin e ka udhëhequr patriku Pavle dhe në përcjelljen e fundit ishin të pranishëm mbi dhjetë mijë njerëz.

Në Serbi të gjitha deklaratat dhe propaganda e fuqishme krim-in në Pejë ia atribuojnë UÇK-së, e akuzojnë atë organizatë për terror-izëm dhe kërkojnë nga komuniteti ndërkombëtar që ta shpallë UÇK-në organizatë terroriste. Propaganda serbe po e shfrytëzon në mënyrë të paskrupullt këtë tragjedi të rëndë për diskreditimin në vend dhe në botë të UÇK-së dhe tërë lëvizjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës – deri tek Ibrahim Rugova si terrorist.

Ky krim në Pejë u ka shkaktuar një dëm kolosal moral dhe poli-tik shqiptarëve të Kosovës, ndërsa edhe më shumë i ka shërbyer Mi-lošević-it dhe politikës së tij në Kosovë, politikës së “pacifikimit” dhe imponimit të “zgjidhjes” se vet të problemit të Kosovës.

Qëndrimet antishqiptare në radhët e gjera ndër serbë, të cilat janë të pranishme gjatë kohë nën ndikimin e nacionalizmit serb, me këtë krim janë ndezur edhe më shumë.

Asgjë nuk ndryshon as fakti që UÇK dhe përfaqësuesi i tyre poli-tik, Adem Demaçi, e kanë dënuar krimin në Pejë dhe e kanë hedhur poshtë akuzën se atë krim e ka kryer UÇK-ja. Ibrahim Rugova po ashtu e ka dënuar krimin në Pejë. Vuk Drašković-i edhe Rugovën, përkundër kësaj, e akuzon si frymëzues të atij krimi. Drašković-i kujdeset që vetëm ta gjejë një fjalë edhe më të rëndë akuze ose dënimi për shqiptarët e Kosovës nga fjalët e rënda me të cilat e bën të njëjtën gjë edhe Vojislav Šešelj-i, duke bërë garë me të në patriotizmin e remë serb, ngjashëm si me ata të dytë bëjnë garë në po këtë gjë edhe disa personalitete të njohura nga udhëheqësia e JUL-it dhe SPS-së. Për të gjithë ata patri-otizmi serb është vetëm një monedhë për ankand politik në garën midis tyre se kush është patriot më i madh serb, duke llogaritur ashtu se kjo më së shumti ndez te populli serb.

Kjo ngjarje i ka kontribuar përkeqësimit të situatës së rëndë në Kosovë më shumë se rastet e tjera të rrëmbimit dhe vrasjes së njerëzve të caktuar të nacionalitetit serb dhe të tjerë nga radhët e popullsisë civile ose njësisive policore e ushtarake në Kosovë nga grupet e armatosura të shqiptarëve të Kosovës, pjesëtarë të UÇK-së ose të grupeve jashtë kontrollit të UÇK-së.

Njeriu nuk mund e të mos konstatojë faktin se i gjithë opinioni vendas, por edhe i huaj, dhe mjetet e informimit e dënojnë vetëm krimin në Pejë. Ndërsa, vetëm sa kanë njoftuar se në kufi janë vrarë 38 shqiptarë të Kosovës, për këtë mynxyrë të tmerrshme në një natë të nesërmen nuk është folur më dhe heshtin si të mos bëhej fjalë për njerëz, sikur duan të thonë: çfarë kanë kërkuar e kanë gjetur, janë vetë fajtorë për masakrën, nuk e kanë respektuar armëpushimin, shteti ka qenë i detyruar që ta mbrojë integritetin e vet territorial. As nuk e mendojnë se ata 38 veta i kanë 38 familje dhe kushedi sa kushërinj dhe miq dhe çfarë ndiejnë ata për humbjen e bijve dhe bijave të tyre. Dhe për më tepër, sa do t'i fuqizojë dhe nderëzë kjo ngjarje ndjenjat antiserbe në masat e gjera të shqiptarëve të Kosovës.

Sikur askush nuk e mendon se, aq sa krimi në Pejë i ka shqetësuar dhe tronditur serbët e Kosovës dhe të tjerët, po aq vrasja e 38 shqiptarëve të Kosovës (me siguri, po ashtu, shumica prej tyre të rinj) duhet t'i ketë shqetësuar dhe tronditur shqiptarët e Kosovës dhe të gjithë shqiptarët.

Vallë a ka donjë njeri që nuk ka aq mend për të kuptuar se justifikimin e masakrës së shqiptarëve të Kosovës në kufi me arsyet e cekura askush nga shqiptarët e Kosovës dhe shqiptarët e tjerë në Serbi, Mal të Zi, Maqedoni dhe Shqipëri nuk do ta pranojë, por të gjithë do ta përfetojnë si një krim serb mbi shqiptarët e Kosovës? Dhe ku do të shpiejë e gjithë kjo? Në ripërtëritjen e luftës? Në çka tjetër?

Asnjë fjalë dyshimi nuk ka nëse krimin në Pejë e ka kryer dikush që, ndoshta, është hakmarrë për të vrarët e vet? Dihet çfarë kanë bërë forcat policore dhe ushtarake nëpër fshatrat e rrënuara përgjatë kufirit

përreth Pejës dhe Deçanit me popullsinë shqiptare që kishte ikur masivisht nga ato fshatra.

Nuk ka, po ashtu, asnjë fjalë dyshimi që krimin në Pejë, ndoshta, ka mundur ta kryejë ndonjë grup i armatosur jashtë kontrollit të UÇK-së? Në Çeçeni tani, sipas informacioneve në shtypin tonë, dy vjet pas ndërprerjes së luftës “operojnë” rreth treqind grupe të armatosura që janë jashtë kontrollit të qeverisë çeçene, policisë dhe ushtrisë. Në Kosovë, ku lufta nuk është ndaluar, por është shpallur vetëm një armëpushim, çdo krim i atribuohet UÇK-së, e ndoshta me dhjetëra grupe “të egra” të armatosura, mbi të cilat UÇK nuk ka kurrfarë kontrolli, kryejnë aksione “për llogari të tyre”. Grupet e këtilla janë dukuri përcjellëse të luftrave të tilla, siç janë luftërat në Çeçeni, në Kosovë, në Bosnje dhe Kroaci.

Në shfrytëzimin politik të krimit në Pejë propaganda e Milošević-it është përqendruar te synimi që sa më shumë ta diskreditojë UÇK-në, t’ia japë goditjen sa më të rëndë atij armiku kryesor të politikës së tij në Kosovë, ta kthejë opinionin vendas dhe botëror kundër UÇK-së, që të mund përfundimisht ta shkatërrojë plotësisht ushtarakisht dhe politikisht.

Është tepër pikëlluese dhe e tmerrshme që krimi i rëndë mbi ata djem në Pejë, vdekja e tyre, të shfrytëzohet për qëllime politike të një politike dhe regjimi që është aq mëkatar edhe ndaj shqiptarëve të Kosovës, e po ashtu edhe ndaj serbëve, në emër të të cilëve dhjetë vjet po e zbaton në Kosovë politikën e shtypjes dhe përndjekjes nacionale të shqiptarëve të Kosovës.

E pasojat? Vetëm valë të reja urrejtjeje midis serbëve dhe shqiptarëve të Kosovës.

Teksa po i shkruaj këto shënime, m’u kthye spontanisht në kujtesë viti 1989, dita kur u shpall Kushtetuta e Serbisë e Milošević-it me të cilën u anulua autonomia e Kosovës dhe e Vojvodinës. Derisa në Terazije në Beograd në gazmendin popullor për nder të asaj Kushtetute po hidheshin valle, në rrugët e Prishtinës po derdhej gjaku - policia kishte qëlluar në demonstratat e shqiptarëve të Kosovës.

Dhe mendova se në Kosovë që në atë kohë duhet të ketë lindur UÇK-ja e shqiptarëve të Kosovës, e cila nëntë vjet më vonë u shfaq në skenën e Kosovës dhe Serbisë.

XI

Mesazhi karakteristik për vitin e ri i presidentit të RFJ-së, Milošević

Të gjitha kanalet televizive dhe të radios dhe të gjitha gazetat e përditshme e kanë publikuar mesazhin e presidentit Milošević. Në atë mesazh ka pak gjëra që tashmë nuk janë thënë dhe përsëritur shumë herë për situatën në vend dhe posaçërisht në Kosovë në fund të vitit 1998, si dhe për politikën, planet, qëllimet, pritjet dhe premtimet e dhëna popullit në vitin 1999. Për këtë arsye një mesazh i tillë as që e meriton t'i kushtohet ndonjë vëmendje e veçantë. Megjithatë, një pjesë e tij e meriton një shqyrtim të caktuar; bëhet fjalë për katër qëndrimet e para në fillim të mesazhit:

I pari: “Po lëmë pas një vit të vështirë dhe të rëndësishëm”.

I dyti: “I vështirë, sepse presionet mbi vendin tonë në këtë vit ishin më të fuqishmet. Ndërsa i rëndësishëm, sepse në të, si përgjigje ndaj brutalitetit të këtyre presioneve, u bashkuan të gjithë qytetarët, të gjitha partitë, të gjitha institucionet e shtetit në vendosmërinë e paepur për të mbrojtur lirinë dhe dinjitetin e popullit dhe integritetin e vendit.”

I treti: “Presionet, të cilat kulminacionin e vet e arritën këtë vjeshtë, po bëhen me qëllimin që Kosova të mëvetësohet ashtu dhe aq sa shkëputja e saj nga Serbia, respektivisht Jugosllavia, të jetë e lehtë dhe logjike”.

Kuptimi i këtyre mesazheve është aq i qartë sa që nuk është e nevojshme të interpretohen dhe të shpjegohet rëndësia e tyre, dhe pikërisht: viti i kaluar ishte i vështirë për shkak të “presioneve brutale mbi vendin tonë”. Për gjithçka janë fajtores këto “presione”, pra nuk është fajtores politika shtetërore në Kosovë, as kushdo qoftë individualisht, pra as presidenti Milošević.

Po pse presionet? Për arsye se ato e kanë për qëllim që ta mëvetësojnë dhe shkëpusin Kosovën nga Serbia dhe Jugosllavia. Nuk e thotë kujt i intereson një gjë e tillë: KS, OKB, OSBE-së, NATO-s, Grupit të Kontaktit të fuqive të mëdha, të cilat në të vërtetë po ushtrojnë presion për të penguar zgjerimin e luftës në Kosovë.

Në mesazhin e Milošević-it flitet për “presionet brutale”, por nuk përmendet lufta jashtëzakonisht brutale në Kosovë, e cila u ndërpre falë presioneve në muajin tetor dhe u vendos armëpushimi me marrëveshjen Holbrooke–Milošević, të gjeneralëve Clark–Perišić dhe me marrëveshjen e ministrave të punëve të jashtme të Polonisë, Bronisław Geremek, në emër të OSBE-së, dhe Jugosllavisë, Živadin Jovanović.

Nuk ka asnjë fjalë se pse e kanë ose pse do ta kishin këto organizata ndërkombëtare si qëllim të tyre: “mëvetësimin” dhe “shkëputjen e Kosovës nga Serbia, respektivisht Jugosllavia?” Milošević-i është i obliguar që opinionit t’i ofrojë dhe t’ia argumentojë një përgjigje të qartë në këtë pyetje. Nëse nuk e bën një gjë të tillë, deshi s’deshi, i bie që ai me vetëdije po e mashtron opinionin tonë. Sepse nga momenti i përshkallëzimit të shpejtë të krizës kosovare në shkurt-mars të këtij viti të gjitha këto organizata ndërkombëtare kanë miratuar një qëndrim të qartë: zgjidhja politike e problemit të Kosovës brenda kufijve të RFJ-së (pra, pa ndryshim kufijsh) dhe në mënyrë paqësore në negociata midis qeverive të Serbisë dhe RFJ-së dhe përfaqësuesve të shqiptarëve të Kosovës.

Mendoj se mesazhi më i rëndësishëm është se “si përgjigje” ndaj presioneve “janë bashkuar të gjithë qytetarët, të gjitha partitë, të gjitha institucionet e shtetit” etj. Për Milošević-in, siç duket, janë bashkuar të gjithë qytetarët rreth politikës së tij ndaj Kosovës, nëse ai ka arritur që të krijojë “qeverinë e unitetit popullor” në Serbi (po punon që një qeveri e tillë të krijohet edhe në vend të qeverisë së tashme të RFJ-së), për më tepër të krijohet një front unik nationalist serbomadh (ata e quajnë këtë “patriotik”): SPS dhe JUL i Milošević-it – SRS e Šešelji-it – SPO e Drašković-it dhe SNP e Bulatović-it.

Kjo do të duhej të ishte njëfarë aleance e të “majtës” (nëse SPS, JUL dhe SNP kanë ende diçka nga idetë, politika dhe praktika e të majtës së njëmendtë?) dhe të djathtës, por jo të një të djathtë të tillë çfarë ekziston në sistemet parlamentare, por nga partia neofashiste e Šešeljit dhe partia e Drašković-it e ngarkuar me një antikomunizëm dhe çetnikizëm fanatik.

Ky front nationalist dhe hegjemonist serbomadh është një kombinim politik monstruoze, respektivisht një koalicion çfarë pas Luftës së Dytë Botërore nuk kemi mundur ta shohim në Europë, as që ekziston një i tillë sot.

Është posaçërisht e rëndësishme pjesa e mesazhit të Milošević-it që thotë:

“Përjashtimet, ku bëjnë pjesë disa parti më të vogla dhe individë, do të mbesin në kujtesë në të ardhmen për faktin se nuk kanë qenë në krah të vendit të tyre kur e kishte më së vështiri, ndërsa mashtrohen rëndë dhe më kot shpresojnë se do ta shmangin gjyqin e historisë dhe të nderit”.

Me këtë mesazh Milošević-i ka zbuluar para opinionit kush është nxitës i sulmeve propaganduese të egra, primitive e plot pafytyrësi ndaj partive demokratike opozitare, organizatave joqeveritare dhe të gjithë individëve, qytetarëve, të cilët janë, kush më shumë e kush më pak, kundërshtarë aktivë të politikës së tij katastrofale në dhjetë vjetët e fundit. Kundërshtarë, sepse ajo politikë e tij ka luajtur rolin kryesor në shpërbërjen e RSF të Jugosllavisë dhe e ka sjellë Serbinë dhe RFJ-në, si dhe popullin serb dhe malazias dhe të gjitha komunitetet tjera nacionale që jetojnë bashkë me ta në shtetin e përbashkët federativ, në zgrip të shkatërrimit të plotë, mu në cep të mbijetesës si popuj të lirë dhe shtete të pavarura e sovrane.

Se të dëgjueshmit dhe shërbëtorët e nënshtruar të tij e kanë kuptuar këtë mesazh të vitit të ri si një direktivë, e kanë dëshmuar në konferencën spektakolare për shtyp më 12 janar 1999 tre nënkryetarët e qeverisë serbe (Šešelji, Bojić dhe Marković), në të cilën kanë drejtuar akuzat më të rënda ndaj ShBA, se gjoja do ta rrëzojë pushtetin e Milošević-it

me financimin nga CIA të partive opozitare, organizatave joqeveritare, gazetave të pavarura dhe mediave të tjera, të personaliteteve të spikatura dhe personaliteteve të caktuara nga universiteti të njohura për opinionin, si dhe nga gjykatat dhe institucionet tjera.

Ata nuk ngurruan fare që ta paraqesin si një dokument “sekret”, të cilin, ja, ata po e zbulojnë, në të vërtetë një falsifikat të keq të një dokumenti, i cili që një muaj gjendet në Internet si propozim drejtuar Kongresit të ShBA nga Instituti Amerikan i Paqes, në emër të të cilit dr. Daniel Serwer po atë ditë ka deklaruar se ai dokument në Internet është dokument i tij, si dhe që Instituti i tij nuk ka kurrfarë lidhjeje as me CIA-n as me qeverinë e ShBA. Ai Institut përgatit dhe ia parashtron propozimet e veta Kongresit të ShBA dhe shteteve të tjera të ndryshme, dhe jo nga dje, posaçërisht atyre ku shpërthejnë kriza dhe ky nuk është kurrfarë kursi i ri në politikën amerikane. Sidoqoftë, sa i përket politikës së ShBA ndaj Serbisë dhe Jugosllavisë, posaçërisht që nga viti 1992, kur para zgjedhjeve u vendosën sanksionet ndërkombëtare kundër RFJ-së, ShBA kanë ndërmarrë hapa dhe masa të ndryshme që “çonin ujë në mullirin” e Milošević-it dhe e ndihmonin që të fuqizohej në pushtet kur arrinte në situata kritike; edhe pse qëllimet e hapave dhe masave të tilla amerikane ishin krejtësisht të kundërta, respektivisht qenë të kalkuluara për dobësimin e pozitës së Milošević-it dhe rrëzimin e tij nga pushteti. Në të vërtetë, ShBA e kanë dëshmuar shumë herë se nuk i njohin rrethanat dhe kushtet historike, shoqërore dhe politike në të cilat zhvillohen betejat politike në Serbi dhe Jugosllavi, si në atë të mëparshmen ashtu edhe në këtë të tashmen.

Por kësaj radhe, sipas të gjitha gjasave, nuk kemi të bëjmë me një aksion amerikan për rrëzimin e Milošević-it nga pushteti, por bëhet fjalë për një përpjekje të pasuksesshme për t’u hedhur hi syve edhe qeverisë së ShBA edhe opinionit vendas dhe botëror, e në radhë të parë të mashtrohet dhe t’i hedhet hi syve popullit serb.

Se çfarë është ky aksioni më i ri i regjimit kundër forcave demokratike në vendin tonë, ka mundur ta shohë gjithkush që më 12 janar në orën 19:30 e ka parë dhe dëgjuar ditarin e dytë të Televizionit

të Serbisë, në të cilin ka mundur të shohë dhe dëgjojë një nga ofensivat propagandistike më të paturpshme dhe të pista me akuza kundër partive demokratike jashtëparlamentare, mediave të pavarura, personaliteteve të caktuara dhe të tjerëve si pjesëtarë të kolonës së pestë, për mercenarizëm dhe për tradhti kombëtare.

Në këto sulme të marra janë përfshirë edhe të gjitha kanalet tjera televizive që janë në duart ose nën kontrollin e regjimit. Nga gazetatat në krye të kolonës marshojnë, si gjithmonë në situata të tilla, “Politika” dhe “Borba” e “kuqe”.

Nga personalitetet që në atë fushatë përndjekjeje ka shkuar më së largu në Televizion, është njëfarë magjistri, Ivan Marković, zëdhënës i JUL-it, i cili si mercenarë të huaj i akuzoi edhe Zoran Đinđić-in, kryetar-in e Partisë Demokratike, dhe ish gjeneralin, Vuk Obradović-in, si dhe Vesna Pešić-in dhe Nebojša Čović-in, etj. Në atë emision televiziv ai “luan i ri” u prezentua se një tip tërësisht i pastër i një fashisti të ri dhe tepër agresiv (pa marrë parasysh që zë vend në kreun udhëheqës të JUL-it të Mira Marković-it) – i gatshëm për të bërë çfarëdo lloj fëlligshtie.

Edhe mesazhi i Milošević-it i vitit të ri dhe e tërë kjo propagandë e turpshme kanë zbuluar se regjimi tani e ka vendosur si një nga qëllimet e tij kryesore që t’i diskreditojë para popullit forcat demokratike opozitare.

Pse pikërisht tani, kur zgjedhjet janë larg? Kjo, besoj, në radhë të parë ka të bëjë me mobilizimin e popullit serb për ta mbështetur politikën e tij të gjertanishme ndaj Kosovës dhe në Kosovë. Por është edhe në funksion të mbajtjes së pushtetit me çdo çmim – dhe kjo assesi nuk duhet shpërfillur.

Secilin qytetar tonin duhet ta brengosë thellësisht fakti se e tërë kjo është kobndjellëse, i gjithë ky aksion që me të gjitha tiparet e veta kryesore është kriminal, politik dhe propagandistik. Sepse mund ta ketë domethënien e përgatitjes politike e psikologjike për ripërtëritjen e një lufte përmasash të gjera në Kosovë dhe përdorimin masiv, krahas forcave policore, edhe të forcave të rregullta ushtarake, e ndoshta edhe të forcave paramilitare (për çka është i rysur Šešelji-i, siç e ka treguar edhe në luftën në Bosnje).

Për ta konfirmuar këtë, se pikërisht kemi të bëjmë me diçka të tillë, na e dëshmojnë fjalët e një gjenerali që flasin se si e ka kuptuar ai mesazhin e vitit të ri të Milošević-it. Bëhet fjalë për gjeneral-majorin Ljubiša Stojimirović, shef i shtabit të Armatës së Tretë të Ushtrisë së Jugosllavisë. E kam lexuar në faqen e parë të gazetës “Danas” të datës 12 janar informatën nga Nishi rreth deklaratave të këtij gjenerali, e cila thotë:

“...i ka akuzuar vendet perëndimore se po iu ofrojnë “mbështetje maksimale” terroristëve shqiptarë dhe ka vlerësuar se RFJ po ballafaqohet me një “rrezik të drejtpërdrejtë lufte”.

“Ato vende po iu ofrojnë ndihmë dhe mbështetje maksimale terroristëve shiptarë, sepse tek ata shohin një mjet për realizimin e qëllimeve të tyre”, ka thënë Stojimirović-i në ceremoninë e betimit të ushtarëve të klasës së dhjetorit në kazermën e Nishit “Heronjtë e Bubanjit”. Ato qëllime, sipas tij, janë që të na “thyejnë, shpartallojnë dhe ta fusin grindjen midis nesh për t’u bërë zotër të paprekshëm të kësaj pjese të Ballkanit”.

Ai i ka porositur ushtarët e rinj se gjenerata e tyre e “ka obligimin më të madh që sa më parë dhe sa më kualitativisht të stërvitet dhe përgatitet për mbrojtjen e atdheut tonë, i cili po ballafaqohet me rrezikun e drejtpërdrejtë të luftës”.

Ai kështu vetëm e ka interpretuar mesazhin e Milošević-it, ndërsa fjalët e tij të ashpra do të mund t’i kishte zili edhe Vojislav Šešelji-i, i cili kohëve të fundit është interpreti më i zëshëm i politikës zyrtare të RFJ-së, posaçërisht i politikës ndaj Kosovës. Nuk mund as ta mendoj, e aq më pak ta besoj se bindjet e këtilla të Šešelji-it janë aq shumë të përhapura midis kuadrove të oficerëve të Ushtrisë së Jugosllavisë, sepse do të detyroheshin, nëse do të ishte ashtu, të jem i bindur se vendi ynë po sulet drejt një tragjedie dhe shkatërrimi edhe më të rëndë nga ky i sotmi, nga i cili nuk do të këndellej as pas shumë dekadash.

Por e gjithë kjo njëkohësisht mund të thotë edhe diçka tjetër, si për shembull, se regjimi po përgatit masa të reja “demokratike” dhe ligje të ngjashme me Ligjin për Informacionet, Ligjin për Universitetin ose Ligjin, e turpshëm, për Privilegjet e Personave të Zgjedhur – si hapa

të mëtejme që duhet ta dëshmojnë se jemi “vendi më demokratik në Europë”, ashtu siç, më duket, ngjashëm e tha para ca kohësh edhe Milošević-i në intervistën e tij “famoze” në *Washington Post*. Ose, ndosh-ta edhe diçka shumë më të rëndë dhe të keqe: shpalljen e gjendjes së jashtëzakonshme sipas Kushtetutës ose në kundërshtim me Kushtetutën e RFJ-së.

E, sa i përket “historisë dhe nderit”, që sot mund të thuhet se Milošević-i është personaliteti më jokompetent në popullin serb që ka sadopak të drejtë t’i kërcënojë me “gjyqin e historisë dhe të nderit” ato forca, për fat të keq, të shpartalluara demokratike brenda popullit serb, të cilat i bënë rezistencë politikës së tij shkatërrimtare, para së gjithash për popullin serb, posaçërisht në luftërat e ti të palavdishme (në të cilat “Serbia nuk ka marrë pjesë”) në Kroaci dhe në Bosnje, si dhe në krizën e tanishme kosovare dhe luftën ende të pashuar në Kosovë.

Për Milošević-in do të qe më mirë të mendojë nëse ai, bashkë me të gjithë bashkëpunëtorët dhe aleatët e tij më të ngushtë, do ta shmangë “gjyqin e historisë dhe nderit”, si dhe çfarë vendi do t’i rezervohet në faqet e zeza të historisë së periudhës së sundimit të tij dhjetëvjeçar në Serbi dhe Jugosllavi në vitet tetëdhjetë dhe nëntëdhjetë të këtij shekulli.

Sa më përket mua, kam një bindje të palëkundshme se Milošević-i, si personaliteti më përgjegjës për gjithçka që ka ndodhur dhe që po ndodh, do ta zërë vendin e parë në ato faqe të zeza të popullit tonë, të Serbisë dhe Jugosllavisë – edhe të asaj të dikurshmes edhe të kësaj të tashmes.

XII

A mund të shmanget përtëritja e luftës në Kosovë?

Nuk shoh gati kurrfarë kushtesh që situata të zhvillohet drejt negociatave të suksesshme dhe arritjes së një marrëveshjeje midis dy palëve në konflikt në këtë etapë të krizës kosovare, në të cilën ende po zgjat armëpushimi i shpallur në tetor, meqenëse asnjëra prej tyre, edhe

përkundër deklaratave të përsëritura vazhdimisht se janë për “negociata dhe zgjidhje politike të problemit të Kosovës”, dhe që i japin kohë pas kohe, nuk po tregojnë gatishmëri që të heqë dorë nga programet e veta maksimaliste për zgjidhjen e problemit të Kosovës, as për një zgjidhje “kalimtare” – e posaçërisht për një zgjidhje definitive.

Nuk është, tani për tani, në horizont as ai kushti i vetëm që do të mund ta parandalonte pa mëdyshje përtëritjen e luftës në Kosovë. Ky kusht është ardhja e forcave të fuqishme ushtarake të komunitetit ndërkombëtar në një mision paqësor në Kosovë, ngjashëm si në Bosnje, ku janë ende dhe është e paqartë deri kur do të qëndrojnë atje.

Përvoja e marrë në Bosnje ka dëshmuar bindshëm se kushton shumë shtrenjtë, edhe për popujt me të cilët ka të bëjë, edhe për bashkësinë ndërkombëtare, hezitimi që në Këshillin e Sigurimit të merret me kohë një vendim i tillë, e pastaj të zbatohet në një afat të shkurtër. Në Kosovë, jam i bindur, do të kushtojë edhe më shtrenjtë se në Bosnje, posaçërisht për komunitetin ndërkombëtar, nëse edhe në krizën kosovare përsëritet një hezitim dhe ngurrim i ngjashëm.

Në rast të përtëritjes së luftës, komuniteti ndërkombëtar do të detyrohet, ndërkaq, të dërgojë forca ushtarake në Kosovë, për të parandaluar zgjerimin e luftës në vendet tjera ballkanike. Kriza kosovare qëmoti është ndërkombëtarizuar, respektivisht është bërë një problem ndërkombëtar, si një nga vatrat e krizës të rrezikshme për paqen në Europë dhe botë.

Mund të llogaritet me siguri se vetëm atëbotë palët në konflikt, me seriozitetin dhe përgjegjësinë e nevojshme, do të hynin në negociata dhe që, me ndërmjetësimin e komunitetit ndërkombëtar, të vinin të një marrëveshje për zgjidhjen e problemit të Kosovës, çfarë është e mundshme dhe e realizueshme në kushtet e dhëna të brendshme dhe ndërkombëtare. Nuk do të kenë nga t’ia mbajnë, nuk do të kenë rrugëdalje tjetër, por që në negociata të bëjnë lëshimet e domosdoshme nga qëndrimet dhe programet e tyre të tashme të ngurta dhe të lëvizin drejt kompromiseve. Atëbotë do të arrihet një “zgjidhje kalimtare”, përfshirë edhe statusin e përkohshëm shtetëror të Kosovës në kufijtë

shtetërorë ekzistues të RFJ-së – që është kërkesë e pakompromis e komunitetit ndërkombëtar deri sot.

Sa i përket kohëzgjatjes së “zgjidhjes së përkohshme” prej tri vjetësh, sipas varianteve të gjertanishme të draftmarrëveshjeve të ambasadorit amerikan Christopher Hill, konsideroj se një afat i tillë është tepër i shkurtër. Mendoj se zoti Hill i ka të njohura përvojat ndërkombëtare në rastet e ngjashme me rastin e Kosovës dhe do të vepronte me urtësi nëse do të arrinte t’i bindte të dyja palët në konflikt që ta pranonin një afat prej të paktën pesë vjetësh.

Afati prej pesë vjetësh do të mjaftonte që secila palë ta verifikonte çfarë marrëdhëniesh midis tyre do t’i zgjidhnin më së miri çështjet e interesave të tyre nacionale afatshkurtra dhe afatgjata. Brenda atij afati ato do të mund ta verifikonin në përvojën praktike, me një varg hapash dhe masash për zhvillimin e lidhjeve reciproke dhe të bashkëpunimit, posaçërisht në fusha të caktuara të jetës me interes të përbashkët, nëse do të mund të mbetnin të jetonin në një shtet të përbashkët dhe në çfarë forme të shtetit, shtetit federal apo një aleance shtetesh.

Një afat i tillë do të mundësonte që, në marrëdhëniet midis popullit serb dhe shqiptar në radhë të parë, të zbuteshin mosdurimi dhe urrejtja, të dobësoheshin ndjenjat e mosbesimit të ndërsjellë dhe armiqësisë, që te masat e popullit në të dyja anët të zgjeroheshin vetëdija për nevojën dhe rëndësinë e lidhjeve dhe bashkëpunimit në interes të ndërsjellë dhe të përbashkët në të tashmen dhe në të ardhmen.

30 dhjetor 1998

Kriza kosovare dhe lufta në Kosovë

Janar – qershor 1999

I

Sjell në vëmendje, po ashtu, se kriza kosovare nisi të rritet me shpejtësi me ardhjen në pushtet në Serbi të Slobodan Milošević-it dhe forcave në Lidhjen Komuniste dhe në popullin serb që e sollën në pushtet dhe të cilat ai i përfaqësonte. Me anulimin e autonomisë së vërtetë të Kosovës, bashkë me të edhe të autonomisë së Vojvodinës, kriza kosovare hyri në periudhën e përshkallëzimit të përshpejtuar.

Në skenën politike të Kosovës në fund të vitit 1997 dhe në fillim të vitit 1998 ndodhi një kthesë e vullshme drejt radikalizimit të shpejtë në lëvizjen nacionale të shqiptarëve të Kosovës. Partitë e tyre politike deri në atë kohë i prinin rezistencës së organizuar pasive ndaj regjimit të Milošević-it në Kosovë, rezistencë në të cilën ka marrë pjesë gati e gjithë popullata shqiptare e Kosovës. Atëbotë jashtë partive politike u shfaq një organizatë e re ushtarake-politike në lëvizjen e tyre nacionale, UÇK. E organizuan shqiptarët e Kosovës të gjeneratave më të reja, të cilët e kishin humbur besimin në mundësinë se politika e rezistencës pasive do t'u sillte shqiptarëve liritë dhe të drejtat e anuluarat me abrogimin e autonomisë së Kosovës, të cilën krahina e kishte në kohën e ekzistencës së RSFJ-së. Me radikalizimin në lëvizjen nacionale në plan të parë u theksuan kërkesat dhe qëllimet e luftës: “Kosova republikë” dhe “Kosova e pavarur”. Kjo organizatë e re e ndërmori luftën e armatosur kundër pushtetit serb dhe jugosllav për arritjen e atyre qëllimeve. Kërcënonte rreziku i shpërthimit të një lufte përmash të gjera në Kosovë. Secili njeri në Serbi që mendonte politikisht, e

që nuk identifikohet me regjimin e Milošević-it dhe nuk që "infektuar" nga etnet nacionaliste serbomëdha për "dheun e shenjtë" të Kosovës, e ka parandjerë se Serbia dhe RFJ-ja po ballafaqoheshin me një krizë të madhe dhe të rrezikshme në Kosovë.

Vetëm verbëria politike dhe preokupimi nacionalist ka mundur t'i shtyjë udhëheqësit e Serbisë dhe RFJ-së që të mos e kuptojnë me kohë që mbi vendin po grumbulloheshin rreziqe kolosale dhe të mos ndër-marrin hapa dhe masa gjegjëse për ta ndalur përshkallëzimin e krizës dhe me negociata me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës të gjejnë një zgjidhje politike të krizës kosovare.

Regjimi u orientua që ekskluzivisht me forcë dhe me një terror të intensifikuar kundër popullatës shqiptarë ta "zgjdhë" krizën, që me forcë ta shuajë luftën e armatosur të UÇK-së, e cila që nga fundi i vitit 1997 deri në mars të vitit 1998 e kishte para së gjithash karakterin e aksioneve të veçuara kundër pjesëtarëve të policisë në Kosovë dhe individëve nga radhët e popullsisë serbe dhe shqiptare, ndërsa që nga prilli i vitit 1998 lufta e UÇK-së filloi të shndërrohet në luftë guerile, me mbështetje të gjerë dhe pjesëmarrjen gjithnjë e më të gjerë të shqiptarëve të Kosovës.

Politika e tillë e regjimit të Milošević-it ndaj Kosovës doemos do të sillte dhe ka sjellë te zgjerimi i konflikteve të armatosura dhe lufta e përmasave më të gjera në Kosovë.

Një nga arsyt kryesore për vendimin e paktit NATO që ta nisë këtë operacion luftarak kundër RFJ-së, tepër tragjik posaçërisht për Serbinë, ishte ofensiva e madhe e forcave ushtarake, policore dhe paramilitare nën komandën supreme të Milošević-it (funksion që e usurpoi me shpalljen e gjendjes së luftës në vend në kundërshtim me dispozitat e Kushtetutës në fuqi të RFJ-së) kundër forcave të UÇK-së në Kosovë dhe, në atë ofensivë, të dëbimit brutal dhe masiv, respektivisht të pas-trimit etnik, të popullsisë civile të shqiptarëve të Kosovës.

Politika nacionaliste serbomadhe tërësisht e gabuar dhe fatale e Milošević-it në Kosovë, posaçërisht ndaj të shqiptarëve të Kosovës, e bazuar, midis tjerash, edhe në vlerësimet tërësisht të gabuara të

reagimit të mundshëm të faktorëve ndërkombëtarë, para së gjithash e fuqive të mëdha, solli presionin ushtarak dhe bombardimin e RFJ-së, Serbisë, Malit të Zi dhe Kosovës nga forcat e paktit NATO. Vendi dhe populli u futën njëkohësisht në dy luftëra, njëra kundër shqiptarëve të Kosovës, tjetra kundër NATO-s.

Në vend se problemi i Kosovës dhe kriza kosovare të zgjidhen në rrugë paqësore në negociata politike dhe me marrëveshje me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës – që ishte absolutisht e mundshme dhe e realizueshme që në prill të vitit 1998 – Milošević-i me politikën që e udhëhoqi dhe që po e udhëheq në krizën kosovare e shpërdori mundësinë reale që i ofrohej atëbotë për një zgjidhje paqësore politike të asaj krize.

Në vend të kësaj, me politikën e vet e ka shkaktuar tragjedinë e Kosovës dhe të Serbisë, tragjedinë e shqiptarëve të Kosovës çfarë nuk e kanë përjetuar kurrë në historinë e vet të gjatë, si dhe tragjedinë e popullit serb, posaçërisht të serbëve dhe malazezëve të Kosovës.

Me një politikë të tillë, duke u prirë forcave hegjemoniste dhe shoviniste të nacionalizmit serbomadhi, e ka rrezikuar mbijetesën e RFJ-së si shtet federativ, pavarësinë, sovranitetin dhe integritetin territorial të saj.

Ky do të ishte, i paraqitur shkurt dhe në mënyrë të përmbledhur, bilanci fatal i dy politikave të Milošević-it nga 6 prilli 1998 deri më 6 prill të vitit 1999.

II

Një vështrim i shkurtër i ngjarjeve në Kosovë dhe lidhur me Kosovën në periudhën janar-mars 1999

12 prill 1999

Së shpejti pas fillimit të bombardimeve më 24 mars të vitit 1999 regjimi me të gjitha mjetet përpiquej ta bindë opinionin vendas dhe të jashtëm se kolonat e paskaj të refugjatëve nga Kosova ikin nga bombardimet, ndërsa në të njëjtën kohë, duke u strehuar pas bombardimesh, nga

dita në ditë po e intensifikonte dëbimin e popullsisë civile shqiptare, me qëllimin strategjik gjithnjë e më të qartë që të dëbohen të gjithë shqiptarët nga Kosova dhe që Kosova të shndërrohej në një krahinë të pastër etnike serbe.

Realizimit të këtij plani të regjimit i shkonte për shtati bombardimi i Kosovës, sepse edhe bombardimi e rriste frikën te popullsia shqiptare, e cila duke ikur nga terrori i ushtrisë, policisë dhe bandave paramilitare e shpëtonte jetën lakuriq duke kaluar në Maqedoni, Shqipëri dhe Mal të Zi.

Njëkohësisht me operacionet luftarake në Kosovë, regjimi i Milošević-it i pranoi negociatat me përfaqësuesit politikë të shqiptarëve të Kosovës me ndërmjetësim ndërkombëtar. Taktikisht, negociatat e kishin rëndësinë e “gjetit të fikut”, i cili duhej ta fshihte karakterin e vërtetë dhe qëllimet kryesore të ofensivës së forcave ushtarake, paramilitare dhe policore në Kosovë kundër shqiptarëve të Kosovës në tërësi.

Delegacioni i Serbisë, me pjesëmarrjen e përfaqësuesve të qeverisë së Jugosllavisë, kjo u bë fare e tejdukshme, nuk shkoi në negociatat në Rambuje dhe Paris për të arritur një marrëveshje kompromisi me përfaqësuesit e shqiptarëve të Kosovës, por të ofrojë një “dëshmi” se edhe regjimi i Milošević-it është për një “zgjdhje paqësore politike” të krizës kosovare, ashtu siç e kërkonte komuniteti ndërkombëtar. Prandaj ai delegacion nuk bëri asgjë që të arrihej një marrëveshje e vërtetë dhe e mundshme me delegacionin e shqiptarëve të Kosovës.

Një rast më vete është “ndërmjetësimi” i komunitetit ndërkombëtar. Me gjithë respektin për ministrat e punëve të jashtme të Anglisë dhe Francës, Robin Kuk dhe Yber Vedrin, të cilët udhëhiqnin me organizimin e negociatave, nuk mund të anashkalohej, sipas vlerimeve të mia dhe në bazë të përvojës sime në fushën e punëve të jashtme dhe marrëdhënieve ndërkombëtare, fakti se organizimi dhe udhëheqja me negociatat është zhvilluar në mënyrë diletanteske, çuditërisht edhe joprofesionale (me aq shumë diplomatë profesionistë),

saqë kjo i nënshtrohet një kritike të rreptë.⁵ Njëkohësisht me ofensivën e forcave ushtarake, policore dhe paramilitare, tragjedinë kosovare e ka zmadhuar tmerrësisht dhe e ka përshkallëzuar krizën kosovare deri në shpërthim bombardimi i RFJ-së, Serbisë, Malit të Zi, posaçërisht me intensitet të veçantë bombardimi i Kosovës, nga aviacioni luftarak i paktit NATO.

Bombardimi pasoi pas përfundimit të pasuksesshëm të negociatave në Rambuje dhe Paris. Udhëheqësia e Milošević-it e RFJ-së, me përkrahjen e udhëheqësisë së dëgjueshme të Serbisë, ka refuzuar, siç është e njohur, ta pranojë marrëveshjen që e ka pranuar dhe nënshkruar delegacioni i shqiptarëve të Kosovës, e posaçërisht nuk i ka pranuar forcat paqësore ndërkombëtare në Kosovë, të cilat do të garantonin dhe mbikëqyrnin zbatimin e marrëveshjes. Një qëndrim të tillë e ka marrë me arsytimin se nuk do të pranojë forcat ushtarake të askujt në territorin e RFJ-së, sepse një gjë e tillë do të ishte shkelje e sovranitetit dhe integritetit territorial të saj.

Në kërcënimet e paktit NATO me bombardime, përgjigjja që se Jugosllavia do të mbrohet me të gjitha mjetet.

Kështu përfundoi periudha tremujore e ofensivës së njëkohshme të forcave ushtarake dhe policore përmasash të gjera në Kosovë kundër shqiptarëve të Kosovës dhe e negociatave të përfaqësuesve të Serbisë

---

5 Fakti i parë që e konfirmon këtë është mossa e negociatave. Fakti i dytë është se as në Rambuje, as në Paris, pala serbe dhe shqiptare as një herë të vetme nuk u ulën në të njëjtën tryezë dhe nuk zhvilluan biseda dhe negociata të drejtpërdrejta. Fakti i tretë është se fitohej përshtypja se organizatorëve dhe pjesëmarrësve në negociata më shumë u interesonte spektakli televiziv sesa bisedat dhe negociatat thelbësore. Negociatat aq të rënda dhe komplekse në një krizë aq të thellë dhe të përshkallëzuar siç ishte kriza kosovare, mund të shënojnë sukses dhe rezultatet e suksesshme mund të arrihen në biseda dhe negociata që në radhë të pare janë konfidenciale, siç e konfirmojnë këtë përvojat nga zgjidhjet e krizave të tjera të ndryshme në botë (për shembull, kriza e Lindjes së Afërt, kriza në Irlandën Veriore, lufta e Vietnamit, kontestet dhe përballjet territoriale jugosllavo-italiane etj). Para qindra kamerash televizive mund të prezentohet fundi i negociatave të suksesshme, por nuk mund të zhvillohen negociata me pritjet që të jenë të suksesshme. Në Rambuje dhe Paris u veprua pikërisht ashtu siç nuk ishte e përshtatshme, edhe pse kjo nuk mund të konsiderohet si arsye kryesore e mossa të negociatave.

dhe përfaqësuesve të shqiptarëve të Kosovës, me ndërmjetësim në negociata nga përfaqësuesit e komunitetit ndërkombëtar (përfaqësuesit e ShBA, Bashkimit Europian dhe Ruisë) në Rambuje nga 6 deri më 23 shkurt dhe në Paris nga 14 deri më 16 mars të vitit 1999.

Me bombardimin e RFJ-së nga forcat e NATO-s kriza kosovare dhe lufta në Kosovë kanë hyrë në një periudhë të re, të mbarsur me rreziqe të paparashikueshme për fatin e Kosovës, Serbisë dhe RFJ-së, si dhe për paqen dhe sigurinë në Ballkan, Europë dhe në botë.

Për rëndësinë, pasojat dhe shkaqet e një drejtimi të këllillë të zhvillimit të krizës, më të keqit nga të gjitha drejtimet që kanë mundur t'i zgjedhin akterët e krizës kosovare dhe luftës në Kosovë, mendimin tim e kam shprehur publikisht, në një deklaratë timen tepër të shkurtër dhe në fjalën e mbajtur në promovimin e librit tim të botuar para pak kohësh në Sarajevë.

Deklarata ime (një letër drejtuar gazetës “Danas”), me të cilën i jam bashkuar mllefrit dhe protestave në radhët e gjera të popullit në Serbi dhe Mal të Zi kundër bombardimit të RFJ-së nga aviacioni luftarak i paktit NATO, është botuar në atë gazetë në numrin e 3-4 prillit të vitit 1999 nën titullin “Bombat nuk e sjellin zgjidhjen”.

Ajo deklaratë imja është si vijon:

“I dashur *Danas*,

Gazeta juaj i ka botuar shumë artikuj të mi në të cilët kam propozuar si do të duhej që me rrugë paqësore, me negociata dhe marrëveshje të zgjidhet problemi i Kosovës, posaçërisht që nga koha kur kanë filluar konfliktet e para të armatosura në atë krahinë. As sot nuk do të ndryshoja ose tërhiqja asgjë nga ato që janë thënë në ata artikuj. Bombardimi i Serbisë dhe Malit të Zi nga forcat e NATO-s e ka ndryshuar rrënjësisht situatën në vendin tonë, në Ballkan, në Europë dhe në botë.

Radhët më të gjera të popullit të mllefosur në vendin tonë e përjetojnë këtë dhunë si një agresion dhe padrejtësi të rëndë, e dënojnë me termat më të ashpër dhe kërkojnë që të ndërpritet menjëherë. Me hidhërimin më të thellë marr pjesë në ato dënime dhe

kërkesa. Bombardimi tanimë ka shkaktuar pasoja të rënda të paimagjinueshme në vendin tonë, viktima të mëdha njerëzore dhe shkatërrime të tmerrshme, ndërsa forcave demokratike dhe demokratizimit të Serbisë u ka dhënë një goditje jashtëzakonisht të rëndë.

Pavarësisht nga arsyet dhe qëllimet që kanë qenë përcaktuese për qeveritë e vendeve anëtare të NATO-s, bombardimi edhe deri tani i ka shkaktuar fatkeqësi tepër të mëdha vendit tonë, popullit serb dhe malazez dhe të gjitha komuniteteve nacionale të tjera, ndërsa fatkeqësitë më të rënda shqiptarëve të Kosovës. Ky aksion ushtarak i NATO-s e ka shkaktuar intensifikimin e luftës në Kosovë dhe një ekzod kolosal të popullsisë nga Kosova, më së shumti të popullsisë shqiptare, që i ka arritur përmasat e një katastrofe humanitare. Bombardimi i ka komplikuar rëndë përpjekjet e mëtejme për zgjidhjen e krizës kosovare dhe i ka kthyer në fillim negociatat e reja të mundshme për zgjidhjen e kësaj krize.

Operacionet ushtarake të NATO-s kundër RFJ-së e kanë marrë karakterin e një aventure ushtarake, e cila e ka shkaktuar tensionin më të madh në marrëdhëniet ndërkombëtare pas përfundimit të Luftës së Ftohtë dhe e ka vënë në rrezik paqen dhe sigurinë në Europë dhe në botë. Nuk e di me saktësi cilat qëllime strategjike NATO dëshiron t'i arrijë me bombardimin e vendit tonë, por ato që i thekson publikisht – parandalimi i zgjerimit të luftës në Ballkan, ndalja e katastrofës humanitare dhe detyrimi i udhëheqësisë së Milošević-it të RFJ-së që t'i pranojë marrëveshjet për Kosovën nga Rambujeja – tanimë është e qartë, nuk do të realizohen me bombardimin e vendit tonë.

Bombardimi duhet të ndëpritet sa më parë, njëkohësisht të ndalen luftimet e armatosura në Kosovë, menjëherë të nisin negociatat dhe të ndërmerren urgjentisht hapa përkatës politikë dhe diplomatikë të komunitetit ndërkombëtar për zgjidhjen e problemit të Kosovës. Vetëm në këtë rrugë mund të zgjidhet kriza kosovare. Vendet e NATO-s duhet të heqin dorë nga qëllimi që me bombardimin e vendit tonë ta imponojnë zgjidhjen e kësaj krize të thellë dhe jashtëzakonisht komplekse.”

31 mars 1999

Miloš Minić

Në një bisedë me një mik timin të afërt, ai këtë veprim timin e përcolli me komentin: “Në rregull, është e pamundur të tumiret bombardimi i forcave të NATO-s, do të ketë pasoja të tmerrshme edhe për vendin tonë edhe për marrëdhëniet ndërkombëtare; por, vallë nuk është, për fat të keq, mundësi e vetme që forcës t’i përgjigjesh me forcë, që me forcë të ndërpritet dhuna e ushtrisë dhe policisë në Kosovë dhe të parandalohet regjimi i Milošević-it që ta realizojë planin e vet dhe ta arrijë qëllimin e qartë që t’i dëbojë të gjithë shqiptarët e Kosovës nga Kosova? Më në fund, edhe dënimet më të ashpra të huaja të aksionit ushtarak të NATO-s kundër RFJ-së, për shembull dënimet nga Rusia, Kina, India dhe disa të tjerë, ndërsa si arsye kryesore të dënimeve të veta në të cilat referohen është se NATO nuk ka guxuar ta ndërmarrë atë aksion ushtarak ndëshkues pa një vendim të Këshillit të Sigurimit, sepse sipas Kartës së OKB-së vetëm KS është i obliguar që të kujdeset për ruajtjen e paqes dhe sigurisë në botë dhe vetëm ai është i autorizuar të vendosë kur duhet përdorur forcën kundër një vendi që e rrezikon paqen dhe sigurinë botërore ose madje për ndonjë shkelje tjetër të Kartës së OKB-së. Si rrjedhojë: po ta vlerësonte Këshilli i Sigurimit se situata e krijuar është e paraparë me Kartën e OKB-së dhe të vendoste që të përdoret forca kundër RFJ-së, për shkak të operacioneve ushtarake të forcave të RFJ-së në Kosovë dhe gjenocidit mbi shqiptarët e Kosovës, bombardimi do të ishte i justifikuar, si një mjet i domosdoshëm që të parandalohet regjimi i Milošević-it që t’i realizojë qëllimet e veta të luftës në Kosovë. Dhe kjo, pa marrë parasysh viktimat dhe shkatërrimet nga bombardimi i vendit tonë. Përkundër gjithë kësaj, ai i ka parasysh rreziqet për marrëdhëniet ndërkombëtare dhe paqen në botë që burojnë nga fakti se NATO ka bërë një precedent të rrezikshëm, që një grup vendesh sipas gjykimit të vet mund ta përdorë forcën ushtarake kundër një vendi sovran duke përjashtuar Kombet e Bashkuara, duke përjashtuar Këshillin e Sigurimit. Por, përkundër kësaj, ia shtron vetes pyetjen: çfarë rreziqesh për paqen dhe sigurinë në Ballkan, në Europë dhe botë do të buronin nëse komuniteti ndërkombëtar do të mbetej

pasiv dhe do t'ia lejonte Milošević-it që në Kosovë t'i realizonte qëllimet e veta të luftës?”

Lu përgjigja këtyre fjalëve të tij: shtrimi i një pyetjeje të tillë është plotësisht i justifikuar. Nuk do të jetë as hera e parë as e fundit që forca të jetë “mami e historisë”. Por, janë të justifikuara, jam i bindur, edhe protestat kundër bombardimeve, të cilave u jam bashkuar, si dhe paralajmërimet e artikuluara në deklaratën time për gazetën “Danas”. Secili njeri më i kthjellët e ka pyetur veten, me fillimin e bombardimeve, ndërsa e pyet veten edhe sot: a është e mundshme të mos ketë patur rrugë tjetër, aksione dhe mjete të tjera të bashkësisë ndërkombëtare, përveç bombardimeve, që të parandalohet zgjerimi i luftës në Kosovë dhe të pamundësohet Milošević-i që t'i realizojë planet e tij të luftës në Kosovë? Dhe pikërisht të rrugëve më pak të rrezikshme edhe për paqen në regjionin tonë dhe në botë? Për më tepër, e kam krejtësisht të qartë që, nëse është e justifikuar pyetja që e shtron miku im, në të njëjtën kohë është i justifikuar edhe veprimi im; janë të justifikuara edhe pyetjet që i shtrojnë shumë njerëz të mllëfatur për shkak të bombardimeve. Këto të dyjat janë në kontradiktë me njëra-tjetrën, si dhe efektet e atij aksioni luftarak të NATO-s do të jenë doemos kontradiktore, në të vërtetë thellësisht të kundërta. Pastaj, deshëm – s’deshëm, me këtë duhet të pajtohemi dhe të presim që fundi i luftës në Kosovë dhe fundi i bombardimeve të dëshmojnë rezultatet dhe pasojat e përgjithshme që do të dalin nga këto ngjarje fatkeqe, nga këto ndodhi kundërtshënëse çfarë pasojash do të kenë për të tashmen, e posaçërisht për të ardhmen e Kosovës, Serbisë, RFJ-së, Ballkanit dhe Europës Juglindore, e po ashtu edhe për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve ndërkombëtare në tërësi.

PS: Tani, tetë ditë më vonë, kur këtë shënim timin po e përfshij në këtë fragment, është krijuar një situatë e re në Kosovë, në Serbi dhe RFJ, por edhe në marrëdhëniet ndërkombëtare. Mendoj se nuk do të jetë e tepërt që lidhur me këtë çështje t'i shtoj edhe disa fjalë.

Çështja e arsyeshmërisë ose joarsyeshmërisë së bombardimit të RFJ-së nga forcat e paktit NATO, lidhur me zhvillimin e luftës në Kosovë,

dëbimin masiv të popullsisë shqiptare nga Kosova dhe ekzekutimet masive të shqiptarëve të Kosovës, ka shkaktuar ndasi serioze në opinionin botëror edhe përkundër dënimit të përgjithshëm të regjimit të Milošević-it, Serbisë dhe RFJ-së, për shkak të pogromit mbi shqiptarët e Kosovës. Mendoj se këto ndasi do të zgjasin dhe se do të vazhdojnë të zhvillohen debate dhe polemika mbi justifikimin ose dënimin e aksionit të paktit NATO kundër RFJ-së. Kriteret edhe për njërin edhe për tjetrin qëndrim janë politike, ushtarake, etike, humanitare, si dhe nga perspektiva e të drejtës ndërkombëtare dhe e marrëdhënieve ndërkombëtare.

Aksioni ushtarak i paktit NATO padyshim që e ka pamundësuar realizimin e planit monstruoz të regjimit të Milošević-it që Kosovën ta pastrojë etnikisht nga shqiptarët e Kosovës. Po ashtu, nuk mund të mohohet se ai aksion, tani për tani, e ndoshta edhe për një kohë më të gjatë, e ka evituar rrezikun e zgjerimit të luftës në Kosovë në hapësira më të gjera të Ballkanit. Por kriza kosovare ka mbetur aty; dhe tek rezultatet e aksionit të komunitetit ndërkombëtar në Kosovë ndaj Serbisë dhe në vendet përreth mund ta zgjidhin definitivisht dilemën që e ka lënë pas vetes aksioni ushtarak i paktit NATO kundër RFJ-së. Kriter do të jetë: nëse në një kohë të afërme do të krijohen kushtet për një jetë të përbashkët të shqiptarëve, serbëve dhe komuniteteve tjera nacionale në Kosovë, nëse të gjithë të dëbuarit dhe refugjatët të cilitdo nacionalitet do të kthehen në Kosovë, nëse do të realizohet stabiliteti politik dhe shoqëror dhe një pushtet demokratik jo vetëm në Kosovë, por edhe në Serbi, i cili do të mund të garantojë siguri për të gjithë dhe me ndihmën e komunitetit ndërkombëtar të sigurojë një bazë të shpejtë për progresin edhe të Kosovës, edhe të Serbisë, edhe të Malit të Zi, edhe të vendeve të tjera të Ballkanit dhe Europës Juglindore.

Në të njëjtën kohë i shohim edhe kolonat gjithnjë e më të gjata të fëmijëve, grave dhe burrave fatkeqë të shqiptarëve të Kosovës në vendkalimet kufitare me Maqedoninë, Shqipërinë dhe Malin e Zi, si dhe flakët dhe tymin nga shtëpitë e rrënuara dhe të djegura të të dëbuarve nëpër fshatrat dhe vendbanimet gjithandej Kosovës (i shikojmë këto në televizionet e Malit të Zi, BeH, BBC, SKY NEWS (Londër) – jo në TV-në

e Serbisë, ditarët e të cilës në gjendjen e luftës dhe sipas urdhërave të prerë njëkohësisht i emitojnë të gjitha TV-të tjera, e cila i fsheh të gjitha këto, nuk e thotë asnjë fjalë dhe as që jep ndonjë regjistrim për to).

Shikojmë çdo mbrëmje edhe skenat e happening-ëve protestuese gazmore dhe koncerteve në sheshet e Beogradit, Novi Sadit dhe shumë qyteteve të tjera të Serbisë, në të cilat tubohen shumë njerëz gjeneratash të ndryshme, posaçërisht nga radhët e rinisë. I organizojnë, si duket, partitë politike dhe organizata të tjera besnike të regjimit të Milošević-it; thuhet që, në shenjë mosbindjeje dhe si mesazhe drejtuar botës, serbët nuk u frikësohen bombardimeve dhe se do të rezistojnë deri në fund në këtë luftë me paktin NATO, si dhe në shenjë mbështetjeje për politikën e regjimit të Milošević-it; të mbështetjes përkundër faktit që pikërisht ajo politikë e ka shkaktuar edhe luftën në Kosovë dhe bombardimin e vendit tonë nga forcat e paktit NATO.

Edhe me këtë rast forcat politike në pushtet po i keqpërdorin ndjenjat patriotike në masat e popullit dhe mllefën e tyre për shkak të bombardimit nga forcat e paktit NATO.

Fatkeqësisht, këta njerëz (aty janë të përfshirë edhe fëmijët), të mllefosur me të drejtë për shkak të bombardimit nga forcat e paktit NATO, nuk po tregojnë shenja hidhërimi dhe proteste për përndjekjen e shqiptarëve të Kosovës dhe krimet e tjera, të cilave u janë ekspozuar nga ushtria, policia dhe bandat paramilitare.

III

Shthurja dramatike e luftës në Kosovë dhe bombardimit të RFJ-së nga forcat e paktit NATO

20 qershor 1999

Histeria e luftës në Beograd dhe në Serbi arrin kulminacionin. Milošević-i është i gatshëm, siç duket, ta fusë vendin edhe në një luftë – luftë me paktin NATO, luftë me fuqinë më të madhe botërore.

I mbështetur pas murit me nënshkrimin e Marrëveshjes nga shqiptarët e Kosovës, nuk ka më nga t'ia mbajë, përveçse në luftë kundër paktit NATO – ose të ndryshojë qëndrim, të heqë dorë nga refuzimi që ta nënshkruajë Marrëveshjen; kështu do ta shpëtonte vendin nga nje luftë e çmendur me paktin NATO, nga goditjet katastrofale të forcave të paktit NATO, nga shkatërrimi dhe viktimat e pashmangshme në njerëz.

Kemi punë, fatkeqësisht, me një politikan në duart e të cilit është i gjithë pushteti në Serbi, i cili e ka marrë në duart e veta komandën me forcat e armatosura të vendit, e me të cilin e kemi, gjatë dhjetë vjetëve të fundit, një përvojë se nuk i intereson shumë as për humbjet në njerëz, as për humbjet materiale, as për interesat jetike të Serbisë dhe popullit serb në emër të të cilit i ka marrë dhe i ka zbatuar të gjitha vendimet në procesin e shkatërrimit të RSF të Jugosllavisë së dikurshme dhe luftërave në Kroaci, Bosnje dhe në Kosovë. Prandaj, asgjë tjetër nuk mund të presim, por vetëm edhe një luftë dhe pikërisht luftë me paktin NATO.

Pas të gjithave që i ka bërë në raport me krizën kosovare, me politikën e tij (nëse ajo vërtet mund të quhet politikë) në atë krizë, lufta me paktin NATO do të jetë pashmangshëm fundi i tij politik, e kështu edhe fundi i shkretërimit të llahtarshëm që nën udhëheqjen e tij i ka bërë nacionalizmi serbomadhi i orientimit hegjemonist, shovinist dhe ksenofobik në hapësirat e ish-RSFJ-së, duke përfshirë tani edhe Kosovën. Tani duhet pritur që edhe Serbia ta përjetojë një fat të ngjashëm.

IV

Fundi i luftës dhe fillimi i paqes për Kosovën, për Serbinë, për Malin e Zi, për RFJ-në

Po vijmë në rend dite probleme jashtëzakonisht të rënda dhe vështirësi kolosale. Po kthehen me qindra mijëra shqiptarë të Kosovës të dëbuar e

refugjatë nga Maqedonia, Shqipëria dhe Mali i Zi në fshatrat dhe qytetet, si dhe në shtëpitë e veta, atje ku nuk janë granatuar, rrënuar ose djegur.⁶

Njëkohësisht, dhjetëra mijëra serbë, malazezë, romë dhe një numër myslimanësh dhe goranësh, në kolona të gjata, bashkë dhe paralelisht me kolonat e njërive ushtarake dhe policore, në frikë nga hakmarrja e dytë nga Kosova në brendësi të Serbisë dhe në Mal të Zi.⁷ Nga frika e hakmarrjes për të gjitha që ua kanë bërë shqiptarëve në dhjetë vjetët e fundit, e posaçërisht nga fillimi i luftës në Kosovë, në emër të popullit serb dhe serbëve të Kosovës, pushteti, ushtria, policia dhe bandat paramilitare (të cilave iu bashkuan edhe disa serbë të Kosovës, malazezë, romë dhe të tjerë nga, siç njoftojnë raportet në shtypin e huaj, radhët e ithtarëve të Arkan Ražnatović-it dhe Vojislav Šešelj-it).

Atyre po u hakmerret politika e luftës e Milošević-it në Kosovë, të cilën shumica dërmuese e tyre e ka mbështetur gjatë dhjetë vjetëve të kaluara (nga radhët e tyre që formuar edhe “brigada goditëse gardiane” e Milošević-it në “revolucionin antiburoklinik” të tij, nën udhëheqjen e Šolević-it, Kecman-it, Bulatović-it dhe të tjerëve të njohur mirë tashme, e cila qëndronte në radhët e para të të gjithë mitingjeve në Serbi dhe Mal të Zi në kohën e marshit triumfues në pushtet të Milošević-it në krye të forcave të nacionalizmit serbomadnë në ish RSFJ). Milošević-i e kishte mbështetjen e shumicës së tyre dhe për luftën edhe në luftën në Kosovë. Ata tani e paguajnë çmimin e politikës së tij, e cila,

---

6 Gazeta “Danas” e 26 majit të vitit 1999 e ka sjellë informatën në vijim: “Gjenevë – Komisarati i Lartë për Refugjatë ka deklaruar sot se gjithsej 957.913 persona e kanë braktisur Kosovën nga marsi i vitit 1998. UNHCR thekson se 771.900 refugjatë gjenden në Shqipëri, BeH, Maqedoni dhe Mal të Zi. Shton se rreth 170.000 refugjatë e kanë braktisur Kosovën para 24 marsit kur ka filluar bombardimi i NATO-s mbi RFJ”.

7 Më 1 korrik të vitit 1999 TV e Malit të Zi, në ditarin e orës 19:30, nga burime pranë Komisarariatit për Refugjatë në Gjenevë e transmeton informatën vijuese: Nga Kosova kanë ikur, pas tërheqjes së ushtrisë dhe policisë, 73.000 serbë dhe malazezë, prej tyre rreth 20.000 në Mal të Zi, ndërsa 50.000 në “pjesën e mbetur” të Serbisë. Nga numri i përgjithshëm i refugjatëve shqiptarë ende në Kosovë nga Shqipëria nuk janë kthyer rreth 170.000, ndërsa nga Maqedonia dhe Mali i Zi rreth 100.000, ndërsa më shumë se 500.000 të tjerë janë kthyer.

para fatkeqësisë së tyre, u ka shkaktuar shumë të këqija dhe i ka veshur në të zi më shumë se një milion shqiptarë të Kosovës.

Pyes veten, teksa i shoh këto imazhe të paharrueshme: a mendojnë vallë ende se fajtori kryesor për fatkeqësinë e tyre është pakti NATO ose tanimë po vetëdijësohen dhe tek në ikje e sipër nga shtëpitë e veta nga Kosova e kuptojnë se fajtori kryesor gjendet te politika e Milošević-it në Kosovë, në regjimin e represionit dhe dhunës policore që e instaloi ai në Kosovë dhe udhëhoqi me të më shumë se dhjetë vjet, si dhe në luftën mizore që e zhvilloi, jo vetëm kundër lëvizjes nacionale për lirinë e shqiptarëve të Kosovës, por edhe kundër tërë popullsisë shqiptare në Kosovë.

Shqiptarët e Kosovës, pas tmerreve dhe viktimave që ua shkaktoi Serbia dhe RFJ e Milošević-it – është vështirë e imagjinueshme se do të pajtohen që të ardhmen e vet ta ndërtojnë “nën ombrellën” e Serbisë dhe RFJ-së.

Para kësaj lufte në Kosovë kjo ishte reale dhe e mundshme të realizohet me rrugë paqësore të bisedave dhe negociatave të përfaqësuesve të shtetit të Serbisë dhe RFJ-së me përfaqësuesit politikë të shqiptarëve të Kosovës dhe me një marrëveshje të pranueshme reciprokisht.

Tani nuk mund të supozoj si është e mundshme të krijohen kushtet në të cilat ata do të mund të heqnin dorë nga kërkesa për pavarësinë e Kosovës përgjithmonë. Realitetin e ri, të krijuar me luftë në Kosovë sot e shoh të tillë. Mendoj se këtu nuk gaboj.

Edhe krahas faktit që shqiptarët e Kosovës do të detyrohen ta marrin në konsideratë se komuniteti ndërkombëtar – KS i OKB-së, OSBE, BE, të gjitha fuqitë e mëdha, tani për tani, kërkojnë që kriza kosovare dhe problemi i Kosovës të zgjidhen në trajtën e një “autonomie të gjerë të Kosovës në kufijtë e RFJ-së”, me respektimin e parimit të “mosndryshueshmërisë së kufijve dhe ruajtjes së integritetit territorial dhe sovranitetit (edhe pse në të vërtetë vetëm atij formal) të RFJ-së”. Kjo është e mundshme të realizohet dhe, sipas të gjitha gjasave, ashtu do të duhet të jetë, por, jam thellësisht i bindur, vetëm si një zgjidhje

kalimtare e problemit të statusit të Kosovës dhe madje për një kohë të shkurtër, por jo më si një zgjidhje afatgjate.

Shumë kohë para shpërthimit të luftës në Kosovë, e posaçërisht para kësaj etape të fundit të luftës në Kosovë, midis më shumë zgjidhjesh të problemit të Kosovës, kam besuar se një zgjidhje afatgjate dhe definitive e problemit të pozitës së shqiptarëve të Kosovës dhe problemit të statusit shtetëror do të mund të realizohej në një bashkësi me Serbinë dhe Malin e Zi, në të cilën Kosova do ta kishte statusin e republikës (ose të një lloj “statusi special” të ngjashëm me statusin e Republika Srpska në Bosnjë e Hercegovinë – pra shumë më tepër se një “autonomi e gjerë”).

Llogarisja në faktin se përmasat e karakterit federal në një rregullim federativ të një shteti mund të jenë tepër të gjera, kështu që është e mundshme edhe një zgjidhje e tillë që kompetencat e trupave dhe organeve federative të kufizohen vetëm në një rreth më të ngushtë të interesave të republikave anëtare të federatës, të cilat mund t’i mbrojnë më mirë organet e përbashkëta federative se secila republikë më vete dhe e pavarur. Kjo, besoja unë, që e mundur të arrihej, por vetëm në një federatë demokratike të njëmendtë, thelbësisht tjetërfare dhe të bazuar në parime të tjera nga ato që është RFJ-së së sotme.

Tani pas kësaj lufte, më duket, as kjo nuk do të jetë e mundshme si një zgjidhje definitive. I tillë është mendimi im tani, edhe pse, formalisht, gati të gjithë e duan një zgjidhje në trajtën e një “autonomie të gjerë të Kosovës”.

Tani do të konsideroja se interesat më thelbësorë të popullit serb dhe malazez dhe komunitetit nacional të shqiptarëve të Kosovës dhe komuniteteve të tjera nacionale edhe në Kosovë, edhe në Mal të Zi, edhe në Serbi do të siguroheshin në mënyrë afatgjate, madje edhe të përhershme, në një aleancë republikash, në një bashkësi konfederale të republikave të Serbisë, Malit të Zi dhe Kosovës.

Do të mund të përmend një numër të madh arsyesh në favor të një mendimi të tillë. Ndërsa një nga ato, sa i përket Kosovës, më e rëndësishmja dhe gati në vetvete mjaftueshëm e fuqishme: është fakti i

palëkundur se pasoja të rënda në fushën e marrëdhënieve serbo-shqiptare në Kosovë ka lënë lufta e regjimit të pushtetit të Milošević-it kundër bashkësisë nacionale të shqiptarëve të Kosovës dhe lëvizjes së tyre nacionale, si dhe shtypja nacionale dhjetëvjeçare të cilës ata i qenë nënshtruar nga ai regjim.

Në mendimet e mia për këtë problem jashtëzakonisht kompleks dhe të ndjeshëm, dhe jo vetëm për Kosovën dhe popullin e Kosovës, por edhe për Serbinë dhe popullin në Serbi dhe për Malin e Zi dhe popullin në Mal të Zi, kam ardhur në përfundim se një zgjidhje e tillë do t'u konvenonte interesave edhe të Kosovës, edhe të Malit të Zi, edhe të Serbisë.

E posaçërisht është kjo një çështje e rëndësishme tani për Malin e Zi dhe interesat e tij afatgjata, pas përvojave tepër të këqija dhe të rënda të Malit të Zi në përgjithësi, po posaçërisht në kohën e “gjendjes së luftës”, me presidentin e RFJ-së dhe qeverinë e RFJ-së dhe masat e tyre në atë kohë në dëm të Malit të Zi, e posaçërisht me sjelljen e palejueshme të komandave ushtarake në Mal të Zi që i zbatonin urdhërat e tyre.

Krahas të gjitha këtyre, duhet patur parasysh edhe problemin akut të statusit të Vojvodinës, të cilës, në kuadër të një zgjidhjeje të tillë, më e pakta, do të duhej t'i kthehej statusi që e kishte sipas Kushtetutës së RSFJ-së të vitit 1974, i cili qe anuluar në të njëjtën kohë kur Milošević-i e pati anuluar autonominë e Kosovës në vitin 1989. Por, nuk besoj se do të realizohet një gjë e tillë pa një luftë të vendosur të forcave demokratike të Vojvodinës, të cilat, sipas vërejtjeve të mia, nuk e kanë ngritur zërin sa është dashur në kohën e luftës në Kosovë, posaçërisht në kohën e “gjendjes së luftës”.

Mali i Zi, i pakënaqur me gjendjen e raporteve në Federatë, e ka aktualizuar çështjen e ridefinimit të marrëdhënieve në Federatë dhe arritjes së një marrëveshjeje të re për bashkësinë me Serbinë. Kjo është, pa dyshim, një çështje që do zgjidhje. Por, nuk e di nëse është e mundshme dhe nëse kjo shpie te një rezultat i mirë dhe i vlefshëm, nëse vetëm përfaqësuesit e Serbisë dhe Malit të Zi negociojnë për këtë çështje të madhe dhe vendimtare për fatet e tyre, ndërkaq të mos jenë të përfshirë

aty edhe përfaqësuesit e Kosovës dhe Vojvodinës. Nëse mbetet në atë rrafsh, pasojat mund të jenë të rënda për stabilitetin dhe jetëgjatësinë e asaj bashkësie të mundshme serbo-malazeze.

Dhe e fundit për nga radha, do të mund të thuhej edhe e para për nga rëndësia, është sa vijon: se edhe një zgjidhje e tillë eventuale është e mundshme dhe ka gjasa që të jetë afatgjate vetëm me kusht që nacionalizmi hegjemonist serbomadh dhe ideja dhe programi i krijimit të “Serbisë së Madhe” të pësojnë disfatë një herë e përgjithmonë në radhët e popullit serb, si dhe që në radhët e popullit shqiptar, posaçërisht në bashkësinë nacionale shqiptare në Kosovë, të pësojë disfatë nacionalizmi shqiptaromadh dhe të braktisen përgjithmonë ideja dhe programi i krijimit të “Shqipërisë së Madhe”.

7 korrik 1999.

Opinion i botëror në krizën kosovare – Ndarjet në botë lidhur me bombardimin e RFJ-së nga pakti NATO

Në gjendjen e luftës të gjitha mjetet e informimit, gazetat e përditshme dhe periodike, radio, televizioni, gjithçka i qe nënshtruar propagandës së luftës të regjimit të Milošević-it. Pjesa më e madhe e atyre mjeteve të informimit, të gjitha kanalet televizive në Beograd, për shembull, e zbatonte një propagandë të furishme për “mbrojtjen e atdheut”, ndërsa gazetat dhe radio-stacionet e pavarura ose u ndaluan, ose u shpronësuan, ose u censuruan në atë mënyrë sa u ngjanin buletineve të përditshme të luftës të Komandës Supreme të Ushtrisë Jugosllave. Gjykuar sipas asaj propagande, e gjithë bota e dënonte NATO-n, ndërsa e mbështeste Serbinë, RFJ-në, pra edhe Milošević-in dhe luftën e tij në Kosovë dhe “mbrojtjen heroike në luftën kundër fuqisë më të madhe botërore”, kundër paktit NATO.

Një klimë të tillë në atë kohë e kishte krijuar propaganda e luftës e regjimit të Milošević-it.

I vetmi burim i informimit objektiv për ne në Beograd (kush e kishte këtë mundësi) ishin TV i Malit të Zi dhe TV i Bosnje e Hercegovinës, nëpërmjet satelitit, si dhe stacionet e huaja televizive dhe të radios.

Një vështrim prapa në angazhimin e faktorëve ndërkombëtarë në krizën kosovare

10 gusht 1999

Në krizën kosovare rol vendimtar kanë patur tre faktorë: i pari, regjimi i Milošević-it dhe forcat e tij ushtarake, policore dhe paramilitare, të mbështetura nga serbët në Kosovë dhe aparati administrativ në krahinë, në të cilin kishte më së shumti persona nga popullata e serbëve të Kosovës; i dyti, lëvizja nacionale e shqiptarëve të Kosovës dhe Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK); i treti, faktorët ndërkombëtarë.

Regjimi i Milošević-it nuk kishte kurrfarë kushtesh reale, përveç epërsisë ushtarake në numra dhe armë, që me luftë ta imponojë sipas vullnetit të vet zgjidhjen për problemin e Kosovës dhe në atë mënyrë ta “zgjidhë” krizën kosovare.

UÇK nuk kishte, as sa u përket numrave as armatimit, as për nga organizimi ushtarak, fuqi që të sundojë në Kosovë.

Bazuar në kushtet ekzistuese dhe raportin e forcave, lufta në Kosovë ka mundur të zgjasë dhe, sipas të gjitha gjasave, do të zgjasë ndoshta pesë, ose dhjetë, ose më shumë vite (si, për shembull, lufta dymbëdhjetëvjeçare në Liban), e që as njëra as tjetra palë në konflikt nuk do të kishte gjasa reale të fitojë dhe diktojë një zgjidhje më afatgjate të problemit.

Një situatë e tillë objektive ka kërkuar që komuniteti ndërkombëtar, posaçërisht Europa, të angazhohen pashmangshëm dhe ta marrin në duart e veta zgjidhjen e krizës kosovare ose të pajtohen me një luftë afatgjate në Kosovë, për të cilën ekzistonin të gjitha kushtet që të përhapet shpejt në Ballkan dhe ta rrezikojë paqen dhe sigurinë në Europë, po edhe në botë.

Kriza kosovare që nga fillimi i kishte të gjitha tiparet e një krize më të gjerë ndërkombëtare, e jo vetëm të një “çështjeje të brendshme” të Serbisë dhe RFJ-së.

Kërkesa kategorike që komuniteti ndërkombëtar t’i marrë gjërat në duart e veta po bëhej gjithnjë e më urgjente, për arsye se lufta në Kosovë po i trondiste të gjitha raportet në Europën Juglindore, posaçërisht në Ballkan. Njëkohësisht i dha një goditje të rëndë zhvillimit ekonomik në tërë atë regjion, prodhoi një destabilitet politik dhe ekonomik në të gjitha vendet përçark Kosovës, e rrezikoi edhe stabilitetin ekonomik në Bashkimin European dhe Europë në tërësi, shkaktoi dëme kolosale ekonomike në hapësirën europiane.

Prandaj, në zhvillimin e dhënë të situatës së krijuar me krizën kosovare, faktori european dhe ndërkombëtar është dashur që nga fillimi të angazhohet për ta ndalur zhvillimin e rrezikshëm të situatës në Europë.

Kjo është dashur të jetë e qartë për këdo që e njihte pak më mirë natyrën e krizës kosovare dhe të marrëdhënieve në Europën Juglindore, posaçërisht në Ballkan, madje fare e qartë që nga fillimi i konfliktit të armatosur në Kosovë. Por, gjithsesi, që komuniteti ndërkombëtar të angazhohet jo vetëm politikisht në rolin ndërmjetësues në negociatat midis palëve në konflikt, por edhe me forca ushtarake.

Që në pranverë, mars–qershor i vitit 1998, ishte e qartë se lufta po zgjerohej, se nga negociatat nuk do të dilte asgjë, sepse regjimi i Milošević-it nuk dëshironte kurrfarë ndryshimesh në Kosovë, ndërsa lëvizja nacionale e shqiptarëve të Kosovës dhe përfaqësuesit e saj politikë nuk pajtoheshin me një gjendje të tillë, por me vendosmëri kërkonin ndryshime radikale në Kosovë dhe në statusin shtetëror të Kosovës.

Komuniteti ndërkombëtar, OKB, OSBE dhe BE është dashur që mu atëherë të bëjnë diçka që është e domosdoshme, ndërsa nuk e kanë bërë – që sa më parë të bënin një vlerësim të saktë të situatës reale dhe që urgjentisht ta ushtronin trysninë më të madhe të mundshme mbi regjimin e presidentit Milošević dhe ta detyronin që të pranojë që forcat ndërkombëtare mu atëherë të vinin dhe ta vendosnin Kosovën

nën kontroll, derisa në negociata midis regjimit të Milošević-it dhe përfaqësuesve politikë të shqiptarëve të Kosovës të mos arrihej një marrëveshje për zgjidhjen e problemit të Kosovës.

Rezultat e lëshimit të atij momenti të duhur ishte: zgjerimi i shpejtë i luftës në Kosovë, ofensiva verore e Milošević-it e përmasave të gjera (korrik–tetor 1998) dhe ikja masive e popullatës shqiptare nga shtëpitë e veta përtej kufirit ose në vende të tjera në Kosovë, plaçkitja masive, granatimi dhe djegia e fshtreve me popullatë kryesisht shqiptare.

Momenti i dytë ishte në kohën kur Richard Holbrooke i zhvillonte negociatat me Milošević-in në tetor të vitit 1998 rreth zbatimit të Rezolutës 1199 të KS të OKB nga shtatori i vitit 1998, si dhe të vendimeve dhe rekomandimeve të Grupit të Kontaktit të fuqive të mëdha në pajtim me atë Rezolutë.

Holbrooke-u e pranoi kompromisin me Milošević-in, marrëveshjet në bazë të dakordimit të tyre, armëpushimi dhe të tjerat – si mos ta dinte me kë kishte punë, si mos të kishte përvoja të mëparshme nga negociatat me Milošević-in (për shembull, nga negociatat gjatë luftës në Bosnjë 1992-1995 dhe në Dejton 1995). Qe ai një kompromis i kalbur nga i cili Milošević-i nuk u frikësua edhe përkundër kërcënimit me bombardim nga pakti NATO.

Ky ishte një moment për të nxjerrë mësim nga mungesa e vendosmërisë në periudhën mars-qershor dhe që Milošević-i të detyrohet të pranojë që forcat paqësore ndërkombëtare ta vendosnin Kosovën në kontrollin e tyre, ose një gjë e tillë të realizohej pa pajtimin e tij.

Vetëm ashtu mund të arrihej që armëpushimi, me anë të negociatave politike dhe marrëveshjes përkatëse, të shndërrohej në paqe dhe në një zgjidhje të caktuar kalimtare të problemit të Kosovës.

Edhe ai moment qe lëshuar, e kjo iu hakmor rëndë të gjithëve, edhe Kosovës, edhe Serbisë, edhe RFJ-së, edhe komunitetit ndërkombëtar.

Momenti i tretë ishte në fund të dhjetorit të vitit 1998. Atëbotë regjimi i Milošević-it i kishte hedhur poshtë vërtet marrëveshjet e nënshkruara në tetor, edhe pse formalisht nuk i mohonte dhe filloi t'i

grumbullonte trupat drejt Kosovës dhe në Kosovë. Gjenerali Clark, komandanti i forcave të NATO-s në Europë, në një deklaratë ka thënë se lëvizja e trupave në Kosovë ka filluar më 23 dhjetor. Ky ishte momenti kur komuniteti ndërkombëtar është dashur që me forca ushtarake ta ndërpresë atë plan të regjimit të Milošević-it për ta përtërirë luftën në Kosovë dhe me forcë ta imponojë zgjidhjen e vet të çështjes së Kosovës.

Atëbotë e pata shkruar artikullin “A mund të shmanget përtëritja e luftës në Kosovë” (i botuar në gazetën “Danas” në fillim të janarit të vitit 1999), në të cilin publikisht kam paralajmëruar se vetëm ardhja urgjente e forcave ushtarake ndërkombëtare në Kosovë mund ta parandalojë përtëritjen e luftës.

Komuniteti ndërkombëtar nuk e ndërmori atë hap, ndërsa Milošević-i i futi në ofensivë në Kosovë, në periudhën janar-mars, njëqind deri në njëqind e dyzet mijë njerëz të armatosur mirë në njësitë ushtarake, policore dhe paramilitare dhe kaloi në realizmin e planit të dëbimit të të gjithë popullatës shqiptare në Kosovë dhe shndërrimin e kësaj kra-hine në “Kosovën serbe”⁸ etnikisht të pastër. Lufta mizore qe përtërirë

---

8 Me atë plan entuziazmoheshin të gjithë nacionalistët serbomëdhenj në fund të shekullit nëntëmbëdhjetë dhe gjatë shekullit njëzet. Ata kurrë nuk janë pajtuar me atë që historia gjatë shumë shekujsh e kishte bërë në Kosovë me shpërnguljet e detyruara dhe të padetyruara të popullsisë serbe në veri dhe ardhjen e popullsisë shqiptare në Kosovë, me ndryshimet kolosale demografike në Kosovë, edhe në atë rrugë, por edhe me natalitetin e lartë të popullsisë shqiptare në Kosovë. Ai plan reduktohej në “shpërnguljen e arnautëve” (me gjuhën bashkëkohore kjo quhet “pastrim etnik”) nga Kosova dhe kolonizimin e Kosovës, “tokës së shenjtë serbe”, me imigrimin e popullsisë serbe, shkurt një plan i krijimit të “Kosovës serbe”, me popullsi shumicë serbe. Ndër të parat “pastrime etnike” të tilla u kryen në fund të shekullit nëntëmbëdhjetë nga viset në jug të Serbisë, të posa çliruara nga sundimi i Perandorisë Otomane.

Një “pastrim etnik” të caktuar kishte edhe pas përfundimit të luftërave ballkanike më 1912 dhe 1913. Por shpërthimi i Luftës së Parë Botërore, e cila filloi me sulmin e Perandorisë Austro-Hungareze mbi Serbinë, për Serbinë dhe popullin serb hapi një çështje fundamentale në luftë për mbijetesë. Midis vitit 1918 dhe vitit 1941, gjatë dy dekadash të ekzistencës së Mbretërisë së Jugosllavisë, u bënë plane për shpërnguljen e “myslimanëve” nga Bosnja, Sanxhaku, Kosova dhe Maqedonia (“Serbia jugore”) dhe pjesërisht edhe u realizuan me marrëveshjet ndërshtetërore (para së gjithash me Turqinë). Nën emrin “myslimanë” shpërnguleshin edhe “arnautët”. Para Luftës së Dytë Botërore plani për “shpërnguljen e arnautëve” nga Kosova ringjallet në qarqet e nacionalistëve serbomëdhenj, madje edhe në organet zyrtare të qeverisë dhe jashtë

me dëbimin e qindra mijëra shqiptarëve të Kosovës dhe ekzekutimin masiv të tyre, me plaçkitjen dhe djegien e shtëpive të tyre në fshatrat, po të shumë prej tyre edhe në qytete.

Të gjitha këto i zbatonte në kohën që po zhvilloheshin negociatat në Rambuje dhe Paris në shkurt dhe mars të vitit 1999. Bombardimin e RFJ-së nga forcat e NATO-s ai e shfrytëzoi që t'i intensifikonte fuqishëm

---

atyre organeve. Me atë plan merreshin ithtarët e krijimit të “Serbisë së Madhe” në “Jugosllavinë e Madhe”, nga qarqet e borgjezisë sunduese dhe burokracisë më të lartë, posaçërisht nga qarqet e inteligjencisë së lartë, kryesisht beogradase. Gjatë përgatitjes së këtij Libri të Parë “Kriza kosovare dhe lufta në Kosovë 1998/1999” shfletova, nuk e di për të satën herë, një ligjëratë top sekrete të akademikut të ndjerë, profesor dr. Vasa Čubrilović, e mbajtur në Klubin Kulturor Serb më 7 mars të vitit 1937, me titullin “Plani për shpërnguljen e arnautëve dhe kolonizimi i Kosovës”. Në atë ligjëratë është parashtruar me shumë hollësi ai plan: edhe qëllimet, edhe arsyetimet, edhe rekomandimet për metodat, mekanizmin, mjetet dhe masat për realizimin e planit, përfshirë edhe marrëveshjet ndërshtetërore; edhe mënyra e financimit si e shpërnguljes, ashtu edhe e kolonizimit; është aty edhe një rekomandim i shkurtër për përdorimin e trysnive të caktuara për nxitjen e shqiptarëve që të shpërngulen nga Kosova. Po askund nuk përmenden dëbimi me dhunë dhe ekzekutimet masive të shqiptarëve të Kosovës, plaçkitja dhe djegia e fshatrave dhe shtëpive të tyre, mjete dhe masa me të cilat u shërbye regjimi i Milošević-it në realizimin e qëllimeve të njëjta ose të ngjashme me planet e nacionalistëve serbomëdhenj në kohërat e mëparshme dhe në kohën e ekzistencës së Mbretërisë së Jugosllavisë. Në Luftën e Dytë Botërore programi i lëvizjes çetnike të Draža Mihailović-it ishte krijimi i “Serbisë së madhe homogjene” në “Jugosllavinë e Madhe” (“Projekti i Stevan Molević-it për Serbinë homogjene” i 30 qershorit të vitit 1941 dhe “Programi i Lëvizjes Çetnike të Draža Mihailović-it”, të cilin e kishte shkruar Këshilli i Beogradit i kësaj lëvizjeje, ndërsa dr. Miloš Sekulić (nga Partia Agrare e Joca Jovanović-it dhe Milan Gavrilović-it) ia ka dorëzuar qeverisë së Simović-it në Londër në shtator të vitit 1941). Bazë e të dy versioneve të atij programi ishte zgjerimi i territoreve të Serbisë dhe Jugosllavisë në llogari të shteteve fqinje, “pastrimi etnik” dhe “shkëmbimi i popullatës” etj. Milošević-i u përpoq me forcë dhe me luftërat në Kroaci, Bosnje dhe Kosovë që t'i realizojë pikërisht qëllimet e atyre programeve hegjemoniste serbomëdha. Nuk besoj se janë të vetëdijshëm për këtë shumë ithtarë të tij. (Akademiku Vasa Čubrilović (1897-1990) ishte një historian i njohur, i cili me veprat e veta e ka nderuar edhe shkencën e historisë edhe Universitetin, ishte pjesëmarrës në atentatin historik të Sarajevës më 1914 (i ndëshkuar me 16 vjet burg) dhe ka dhënë një kontribut të madh në ndërtimin e vendit pas vitit 1945 e deri në vdekjen e tij. Ligjëratat e tij, sipas pikëpamjes sime, ishte vetëm një shprehje e lajthitjeve të mëdha dhe ndërgjegjeve të ngarkuara me nacionalizëm të atyre nacionalistëve serbë, të cilët – në rrugë të gabuar dhe joreale, të rrezikshme edhe për popullin serb edhe për popujt me të cilët ai ka jetuar bashkë në të njëjtën hapësirë, në të vërtetë në pajtim me planet e hegjemonistëve serbë – angazhoheshin për zgjidhjen e çështjes nacionale serbe.)

dëbimet dhe ekzekutimet masive, që sa më shpejt dhe sa më suksesshëm ta “pastronte etnikisht” Kosovën nga shqiptarët e Kosovës.

U mashtrua në vlerësimin se planin e paraparë do ta zbatonte i papenguar dhe ta vendoste ashtu komunitetin ndërkombëtar para aktit të kryer, ashtu ta “pastronte etnikisht” “krahinën jugore serbe” dhe ta instalonte “paqen” e vet në Kosovë dhe ashtu ta “zgjidhte” krizën kosovare. Pasi ta realizonte këtë, sigurisht që ka llogaritur se asgjë nuk do t’ia zinte rrugën “kolonizimit” të Kosovës me imigrimin e popullatës serbe të dëbuar ose refugjatëve nga Kroacia dhe Bosnja në kohën e luftërave në këto dy shtete të pavarura në vitet 1991-1995.

Sipas një deklarate të Richard Holbrooke-ut rreth bisedës së fundit me Milošević-in, i cili i ka refuzuar të gjitha kërkesat e komunitetit ndërkombëtar, kur i ka thënë se NATO do ta bombardojë RFJ-në, ai i është përgjigjur se e di këtë, por kërkesat e Grupit të Kontaktit dhe të NATO-s nuk do t’i pranojë.

Kur e kam parë këtë deklaratë të Holbrooke-ut, mendova: e ka gënjyer Holbrooke-un kur i ka thënë se e di që NATO do të bombardojë nëse nuk i pranon kërkesat që ia ka përcjellë Holbrooke-u; jam i bindur se ai ka qenë edhe një blufë i radhës në stilin e tij. Në të vërtetë, kësaj radhe u mashtrua dhe përsëri e ka vlerësuar gabimisht se gjithçka do të mbetej të kërcënimit e NATO-s, si edhe në tetor të vitit 1998, e se bombardimi nuk do të ndodhte për shkak të rezistencës së Rusisë, Kinës, Indisë dhe kundërshtarëve të tjerë të politikës së ShBA-ve dhe NATO-s në krizën kosovare.

Bombardimi u krye dhe, pas 74 ditësh bombardimi të Serbisë dhe RFJ-së, pasoi kapitulumi (i njëmendtë) i Milošević-it dhe regjimit të tij.

Dhe, në fund, tek pas tragjedisë së rëndë të Kosovës, Serbisë, RFJ-së, shqiptarëve të Kosovës, serbëve të Kosovës dhe komuniteteve tjera nacionale, forcat ndërkombëtare që nga 13 qershori gjenden në Kosovë si forca paqeruajtëse të OKB-së.

E ajo tragjedi e tmerrshme ka mundur të evitohet në momentin e fundit në dhjetor të vitit 1998, vetëm po të kishte vepruar komuniteti ndërkombëtar me vendosmëri dhe me kohë, po të mos i shpërdoronte

momentet kur mund ta parandalonte theqafjen në një tragjedi të këtillë të rëndë.

Letra e dytë e hapur Presidentit të Republikës Federale të Jugosllavisë, Slobodan Milošević

Beograd, 23 qershor 1999

Zoti president,

Po Ju drejtohem me këtë letër të hapur meqenëse ende jeni president i RFJ-së. Jua rikujtoj se më 6 prill të vitit 1998

Jua kam dërguar një letër të hapur lidhur me krizën në Kosovë dhe politikën Tuaj ndaj Kosovës që e ka shkaktuar atë krizë. Paralajmërimi me të mia dhe propozimeve nga ajo letër, natyrisht, nuk u keni kështuuar kurrfarë vëmendjeje.

E keni vazhduar politikën Tuaj katastrofale ndaj Kosovës, ndaj komunitetit nacional shqiptar në Kosovë dhe krizës kosovare. Dhe e keni sjellë në një katastrofë të rëndë Serbinë, RFJ-në, Kosovën, popullin shqiptar dhe serb, dhe komunitetet tjera nacionale në Kosovë.

Bilanci i asaj politikës Suaj hegjemoniste e serbomadhe është vuajtja e paparë e popullit të vendit tonë fatzi.

Deri para disa ditësh shikonim në ekranet televizive pamje të llahtarshme të kolonave të refugjatëve të shqiptarëve të Kosovës. I zëvendësuan, që nga fillimi i tërheqjes së ushtrisë dhe policisë nga Kosova, kolonat e refugjatëve të serbëve dhe malazezëve të Kosovës. Njëkohësisht filluan të kthehen në Kosovë kolonat e shqiptarëve të dëbuar të Kosovës. Më 19 qershor 1999 raportet e shtypit dhe televizionet vendase dhe të huaja flasin se gjer atëherë në Kosovë janë kthyer rreth pesëdhjetë mijë shqiptarë, ndërsa kanë ikur në Serbi dhe Mal të Zi rreth pesëdhjetë mijë serbë e malazezë.

Këto kolona refugjatësh na i rikujtonin ato të të dëbuarve dhe refugjatëve myslimanë, kroatë dhe serbë në luftërat në Bosnje dhe në Kroaci në vitet 1991-1995.

Tani, që nga ardhja e forcave ndërkombëtare në Kosovë, ndër-sa janë tërhequr ushtria, policia dhe bandat paramilitare nga Kosova, nëpërmjet TV të Malit të Zi dhe TV Bosnjes, por edhe televizioneve të caktuara europiane, i shikojmë regjistrimet e varreve masive në të cilat janë hedhur shqiptarët e vrarë të Kosovës: ende nuk dihet sa ka të varrosur në ato varre, ndërsa hulumtuesit ndërkombëtarë vlerësojnë se mund të jenë rreth dhjetë mijë. I dëgjojmë reporterët e televizioneve dhe radio-stacioneve nga Kosova që flasin se gati çdo familje shqiptare e ka të paktën një anëtar të vetin në ato varre.

Shumë prej nesh nuk kanë mundur t'i përmbajnë lotët teksa i shikonim ato pamje, për fatin e zi të atyre njerëzve të pafajshëm, edhe të shqiptarëve, edhe të serbëve dhe malazezëve dhe të tjerëve, ndërsa na kaplonte një zemërim i papërmbajtur kundër atyre që me politikën e vet i sollën këto ngjarje tragjike.

Pyes veten: sa ka nga ne që krizën në Kosovë e kemi përjetuar si një tragjedi të madhe njerëzore e nacionale të të gjithë të dëbuarve dhe refugjatëve dhe, para së gjithash, të atyre njerëzve të pafajshëm në varret masive, cili nga ne të paktën një herë nuk e ka ndjerë nevojën që t'i shtrojë publikisht disa pyetje tepër të mëdha. Dhe pikërisht pyetje madhore të një rëndësie vendimtare për të tashmen dhe për të ardhmen e popullit tonë serb, si dhe të marrëdhënieve midis serbëve dhe shqiptarëve, Kosovës dhe Serbisë e RFJ-së, si dhe për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve midis popujve të Ballkanit dhe Europës Juglindore. Ato pyetje janë:

- Kush i ka dhënë urdhërat që Kosova të pastrohet etnikisht nga shqiptarët e Kosovës, duke kryer dëbime dhe ekzekutime masive të shqiptarëve të Kosovës?

- Cilët oficerë të ushtrisë dhe policisë i kanë zbatuar ose kanë urdhëruar që të zbatohen, ose nuk e kanë parandaluar zbatimin e

urdhërave të tillë të paligjshëm dhe kundërkushtetues, ndërsa e kanë pasur fuqinë dhe të drejtën që t'i parandalojnë ato krime lufte?

- Cilat grupe paramilitare kanë operuar nëpër fshatrat dhe qytetet e Kosovës? A janë ata "tigrat" e Arkanit ose çetnikët e Šešelj-it ose banda të përbëra nga grupe të serbëve të Kosovës dhe të nacionaliteteve tjera?

- Kush ishin kryesit që i dëbonin nga shtëpitë familjet e shqiptarëve të Kosovës, duke ua lënë nga dhjetë minuta që t'i marrin gjërat më të domosdoshme, që i plaçkisnin ata dhe shtëpitë e tyre, i digjnin shtëpitë e tyre nëpër fshatra dhe qytete, i shkatërronin dhe digjnin fshatrat e tyre dhe vendbanimet, ua merrnin dhe ua digjnin dokumentet personale, që të mos mund të kthehen kurrë më në Kosovë?

Bëhet fjalë për krime lufte dhe kriminelë lufte dhe asnjë pushtet nuk ka të drejtë që t'i mohojë përgjigjet në këto pyetje, e posaçërisht t'i fshehë ato krime dhe urdhërdhënësit e ekzekutorët, sepse ato krime janë vepër e tyre.

Për ato krime është kompetente Gjykata Ndërkombëtare në Hagë, por paraprakisht ata duhet t'i gjykojnë gjykatat kompetente vendase.

Nga raportet e televizioneve dhe radiove kemi mësuar se komandanti i KFOR-it, Michael Jackson, e ka marrë një raport të shkruar nga komanda e forcave ushtarake se ushtria, policia dhe forcat paramilitare janë tërhequr nga Kosova, duke e zbatuar kërkesën e Rezolutës së Këshillit të Sigurimit të 9 qershorit të këtij viti.

Pra, ata tani janë në Serbi dhe në Mal të Zi dhe lëvizin lirisht të gjithë individët ose grupet nga radhët e ushtrisë, policisë dhe bandave paramilitare, të cilët janë kryes të krimeve të luftës në Kosovë.

Është nevojë më se urgjente që kriminelët e luftës të zbulohen sa më parë dhe të nxirren para gjyqit. Nëse njerëzit e tillë mbesin të pandëshkuar, do të mund të përjetonim varre masive nëpër Serbi, në të cilat do të hedhen serbët e ekzekutuar kundër të cilëve do të ndërseheshin bandat e organizuara paramilitare fashiste, çetnike dhe të tjera, të cilat kanë ikur në Serbi pas përfundimit të luftërave në Bosnje dhe Kroaci,

kanë jetuar dhe kanë lëvizur të lirë dhe përsëri janë përdorur në luftën në Kosovë për kryerjen e punëve më të pista dhe krimeve më të rënda mbi shqiptarët e Kosovës.

Lufta dhe krimet e luftës të kryera në Kosovë e kanë zgjuar mosdurimin, mosbesimin dhe urrejtjen midis serbëve dhe shqiptarëve.

Në sytë e shqiptarëve të Kosovës dhe opinionit europian e botëror do të jetë fajtor populli i gjithmbarshëm serb, gjithnjë derisa urdhërdhënësit dhe ekzekutorët e krimeve të luftës të mos zbulohen dhe të mos nxirren para gjykatave (sa është kjo e saktë mund të shihet nga deklarata e kryeministrit të Britanisë së Madhe, Tony Blair, në takimin e mbajtur para pak kohësh të krerëve të Grupit 8 të vendeve më të zhvilluara të botës në Këln, në të cilën është thënë përafërsisht kështu: një pjesë e fajit për gjithçka që ka ndodhur në Kosovë bie edhe mbi popullin serb, i cili i jepte mbështetje regjimit të Milošević-it dhe luftës së tij në Kosovë).

Dhe e kundërta, e njëjta gjë vlen edhe për krimet e luftës të kryera mbi serbët dhe pjesëtarët e komuniteteve të tjera nacionale në Kosovë nga individë dhe grupe nga radhët e UÇK-së ose të atyre jashtë përbërjes së UÇK-së, sadoqë numri i atyre krimeve të jetë pakrahasimisht më i vogël nga krimet e kryera mbi shqiptarët e Kosovës. Në rast se kryesit e atyre krimeve mbesin të pazbuluar dhe të pandëshkuar, në sytë e popullit serb për ato krime do të jetë përgjegjëse e tërë UÇK-ja dhe të gjithë shqiptarët e Kosovës.

Opinionin ka të drejtë që nga organet më të larta shtetërore të kërkojë që t'u përgjigjen këtyre pyetjeve.

Dhe jo vetëm kaq, por edhe të ndërmarrin masa dhe hapa praktikë që kriminelët e luftës të zbulohen, të gjenden dhe të nxirren para gjyqit, kudo qofshin dhe në funksione sado të larta të jenë.

Nuk do të ketë këndellje as të Serbisë as të popullit serb, të cilin e ka joshur dhe mashtruar propaganda e luftës e regjimit sundues, nëse kriminelët e luftës mbesin të fshehur në popull dhe të pandëshkuar. Nëse do të ndodhte një gjë e tillë, nëse këtë e lejojnë ata që kanë pushtetin shtetëror në Serbi dhe RFJ, mbi ta do të bjerë përgjegjësia

e rëndë historike pse faji për krimet e luftës të kryera në Kosovë mbi shqiptarët do të bjerë mbi forcat ushtarake dhe policore në tërësi dhe mbi tërë popullin serb.

E atëbotë edhe gjeneratat e ardhshme të popullit serb, jo vetëm ato të tashmet, do të detyrohen të jetojnë nën barrën e mosbesimit, armiqësisë dhe urrejtjes ndaj vetes nga shqiptarët e Kosovës dhe i tërë populli shqiptar. Dhe jo vetëm kaq, por edhe i mosbesimit dhe dyshimit ndaj popullit serb, Serbisë dhe faktorëve sundues edhe i pjesës më të madhe të opinionit publik në shumë vende të botës, para së gjithash Europës dhe Amerikës.

Krahas gjithë kësaj, vallë a do të ishte e mundshme jeta e përbashkët e njëres palë dhe tjetrës në Kosovë dhe në Serbi? Dhe si mund të përfytyrohet kthimi i jetës së popullit në një gjendje normale?

Vallë, a është e mundshme të realizohen kërkesat gjithnjë e më të fuqishme të grupacioneve dhe organizatave demokratike të serbëve, ndikimi i të cilave është në rritje pas përfundimit të luftës, që të shkohet me vendosmëri drejt demokratizimit të vendit, që, në radhë të parë, të anulohet urgjentisht gjendja e luftës me të cilën është instaluar diktatura ushtarako-politike dhe të shpallen të pavlefshme të gjitha vendimet, rregulloret dhe aktet tjera të trupave dhe organeve shtetërore, me të cilat është shpallur ajo gjendje dhe i është imponuar popullit?

Vallë, a mund të pritet që pa demokratizim dhe dalje nga izolimi ndërkombëtar – në të cilin vendi ynë i rrënuar, i shkretuar dhe i varfëruar nga lufta gjendet që nga viti 1992 për shkak të politikës së regjimit të Milošević-it – të zgjidhen çështjet me interes vital për çdo qytetar, për jetën e tyre dhe të familjeve të tyre në të tashmen dhe në të ardhmen, për t'i përmbushur nevojat e tyre elementare?

Vallë, a është e mundshme të pritet e gjithë kjo pa dorëheqjet e menjëhershme të presidentit të RFJ-së dhe qeverisë së RFJ-së, si dhe presidentit të republikës dhe qeverisë së Serbisë, të cilët bartin në radhë të parë përgjegjësinë, madje përgjegjësinë më të madhe, para popullit dhe para historisë për gjendjen në të cilën e kanë sjellë vendin dhe

popullin e vet me politikën e tyre në procesin e shpërbërjes së RSF të Jugosllavisë, e posaçërisht në krizën kosovare?

Zoti president,

Ju jeni personaliteti më i informuar në vend për gjithçka që ka ndodhur në Kosovë. Jeni president i RFJ-së, ndërsa i keni përvetësuar (ilegalisht ose legalisht – është njësoj) të drejtat dhe obligimet e komandantit suprem të forcave të armatosura të vendit. Nën komandën Tuaj supreme kanë luftuar në Kosovë dhe kundër paktit NATO forcat ushtarake, policore dhe paramilitare. Prandaj, Ju e keni, para kujt do qoftë tjetër, përgjegjësinë dhe obligimin më të madh që opinionit tonë dhe atij botëror t'u jepni shpjegime dhe përgjigje në pyetjet nga kjo letër imja e hapur drejtuar Juve.

Mbetem me shpresë, kam frikë të kotë, se do ta bëni një gjë të tillë dhe t'i përgjigjeni kështu kësaj letrës sime, në të cilën, jam i bindur, do të mundja fare lehtë dhe shpejt t'i mblidhja nënshkrimet e qindra mijëra qytetarëve të vendit tonë.

Miloš Minić

Nuk ka përgjigje në “Letrën e dytë të hapur Presidentit Milošević”

Më kot e pres përgjigjen në “Letrën e dytë të hapur presidentit të RFJ-së, Slobodan Milošević-it” të 23 qershorit 1999. Nuk çuditem aspak për këtë, as që më befason. Sepse, edhe kur e kam shkruar, kam besuar se përgjigje nga ai nuk do të marr. Mirëpo, megjithatë e kam shkruar dhe e kam dhënë të botohet për të tërhequr vëmendjen e opinionit tonë në pyetjet që i shtrova në këtë letër.

Edhe mua, e besoj edhe çdo qytetari, sado i aftë për të kuptuar çfarë po na ndodhte dhe na ndodhi, ka mundur t’i jetë e qartë se nga Milošević-i nuk mund të presim që të përgjigjet në pyetjet e shtruara, sepse ai personalisht në cilësinë e Komandantit Suprem, duke e përvetësuar arbitrarisht atë pushtet dhe funksion, i ka dhënë urdhërat ose i ka miratuar ose nuk i ka parandaluar, e ka mundur t’i parandalojë, dhe prandaj është përgjegjës për gjithçka që ka ngjarë në Kosovë në kohën e luftës që ai e udhëhoqi në Kosovë.

Ai e di më së miri, sepse ishte personaliteti me informacionet më të plota në vend për të gjitha; për pastrimin etnik me dëbimin e shqiptarëve kosovarë nga Kosova në operacionet ushtarake dhe policore gjithandej Kosovës; për ekzekutimet masive të shqiptarëve; për plaçkitjen masive, djegien dhe shkatërrimin e shtëpive të shqiptarëve nëpër fshatra dhe qytete; për planin e menduar mirë që në atë rrugë dhe në atë mënyrë të shkaktohet një frikë e tillë te popullata shqiptare, nga të moshuarit dhe gratë deri te fëmijët, që të gjithë ashtu siç dinë e si munden të ikin nga Kosova për të shpëtuar kokën. Dhe e gjithë kjo ka ndodhur edhe para fillimit të bombardimeve nga NATO, ndërsa

bombardimet janë shfrytëzuar që e gjithë kjo të intensifikohet në përmasat më të gjera.

Të gjitha këto ai i di fort mirë, ashtu si e di edhe se cilët komandantë të njësive ushtarake, policore dhe paramilitare, si dhe cilët udhëheqës politikë e shtetërorë në Kosovë dhe Serbi, kanë drejtuar dhe udhëhequr me kryerjen e atyre veprave kriminale. Numri i tyre është shumë i madh, nuk janë ata vetëm pesë vetë kundër të cilëve Gjykata e Hagës për krime lufte në ish-Jugosllavinë tashmë i ka ngritur aktakuzat.

1

Nuk më befason fakti që nuk ka përgjigje ndaj Letrës sime të dytë Milošević-it, njësoj si nuk kishte përgjigje as në atë Letrën e parë të hapur të 6 prillit 1998.

Por deri diku, dhe vetëm deri diku, befason, që ata të cilët veten e radhisin në opozitë ndaj regjimit të Milošević-it, as në deklarata të veçanta as në mitingje, të cilët po mbahen nëpër qytetet e Serbisë në kohë të fundit, nuk i përmendin krimet e rënda të luftës të kryera mbi popullsinë shqiptare të Kosovës. Befason dhe brengos, sepse “harresa” ose anashkalimi i asaj çështjeje ka pasoja tepër të rënda për procesin e demokratizimit në Serbi dhe në marrëdhëniet midis popullit serb dhe shqiptar në Kosovë dhe në tërësi.

Një pasojë e tillë e drejtpëdrejtë e dëmshme tanimë po ndikon, duke e ngadalësuar pjekjen e vetëdijes në radhët e popullit serb për faktin se çfarë ka ndodhur vërtet në Kosovë, pse ka ndodhur dhe kush është përgjegjës për këtë. Pa çlirimin e vetëdijes nga lajthitjet dhe mashtrimet nacionaliste, me të cilat i është helmuar vetëdija popullit, posaçërisht gjatë dhjetë vjetëve të fundit, nga regjimi i Milošević-it dhe ndihmësit e tij, është i paimagjinueshëm procesi i demokratizimit të Serbisë, e aq më pak një demokratizim i shpejtë dhe ndryshime të mëdha shoqërore.

Shembulli më i mirë për ta konfirmuar se në mitingjet opozitare dhe në deklaratat e tyre heshtet për krimet e luftës mbi shqiptarët në Kosovë është sjellja e Vuk Drašković-it dhe SPO-së së tij (për të cilën

ai thotë se është partia më e madhe opozitare në Serbi). Ai ka hyrë në qeverinë e Momir Bulatović-it në kulmin e dëbimeve masive të shqiptarëve nga Kosova dhe ekzekutimeve masive dhe është përjashtuar nga ajo qeveri për shkak të disa deklaratave të tij që asaj qeverie nuk i kishin pëlqyer.

Ai tani “bubullon” në deklaratat e tij të shpeshta në televizionin e tij Studio B në Beograd, për krimet e shqiptarëve mbi serbët, të cilët, që nga ardhja e KFOR-it në Kosovë, i kanë vrarë disa serbë, kanë hyrë në shtëpitë e tyre, kanë plaçkitur dhe djegur, duke ushtruar presion mbi serbët, romët dhe pjesëtarët e nacionaliteteve të tjera që të ikin nga Kosova, po të cilët më së shpeshti ato krime i kryejnë nga hakmarrja për të afërmit e tyre të ekzekutuar në varret masive ose i kryejnë ato ekstremistët shqiptarë që po ashtu e duan “Kosovën shqiptare etnikisht të pastër” dhe “Shqipërinë e madhe”.

Ai i akuzon forcat paqeruajtëse ndërkombëtare – KFOR që nuk e mbrojnë popullatën joshqiptare, ndërsa nuk kujtohet që të paktën të përmendë, nëse jo të akuzojë, ata midis serbëve që kanë kryer krime të rënda mbi mijëra shqiptarë të pafajshëm dhe kanë shkaktuar hakmarrjet dhe revanshet që tani, për fat të keq, po ndodhin – duke i shkaktuar një dëm të madh moral e politik kauzës për të cilën ka luftuar dhe për të cilën lufton lëvizja nacionale e shqiptarëve të Kosovës.

Prapë, nuk është në rregull që një politikan britanik u ka drejtuar qortim serbëve, me rastin e akuzave të ngjashme me ato të Vuk Drašković-it, qortim i merituar me sjelljen dhe qëndrimet e tyre, me vërejtjen se janë pakrahasimisht më të pakta në numër krimet e shqiptarëve mbi serbët sesa krimet e serbëve mbi shqiptarët e Kosovës. Konsideroj se një mënyrë e tillë e të menduarit nuk është e drejtë, sepse krimet, sado që të jenë, janë krime kushdo që t’i ketë kryer ato.

2

Mirëpo, është vërtet e llahtarshme që ndodhin edhe gjëra të këtila: më 23 korrik në fshatin Grackë e Vjetër në Kosovë një grup i

shqiptarëve i ka vrarë katërmbëdhjetë fshatarë serbë në fushat në të cilat po e përfundonin korrijen e grurit; po atë natë të gjitha televizionet e Beogradit, edhe ato të regjimit, edhe ajo “antiregjim” – Studio B, i dënonin fuqishëm shqiptarët e Kosovës, UÇK-në në radhë të parë, për atë krim të tmerrshëm, ndërsa as që e kanë përmendur faktin që hetuesit e Gjykatës së Hagës po atë ditë e kishin zbuluar edhe një varr masiv të ri, në vargun e varreve masive në të cilat janë varrosur shqiptarët e vrarë, në të cilin kishin gjetur mbetjet mortore të më shumë se shtatëdhjetë shqiptarëve të vrarë, midis të cilëve edhe të burrave e grave të moshuar rreth 70 vjeç dhe fëmijëve 3 vjeç.

Këtë lajm po atë natë, në të njëjtin emision të mbrëmjes kur ka njoftuar për serbët e vrarë në fshatin Grackë e Vjetër, e ka transmetuar televizioni i Malit të Zi në ditarin e mbrëmjes nëpërmjet satelitit.

Çfarë drite hedh kjo në gjendjen shpirtërore që, për fat të keq, ende mbizotëron në radhët e popullit serb? Vallë nuk mjafton kjo që njeriut t’i ngrijë gjaku në damarë, nga ajo që mund, për shkak të gjendjes së këtille, të parandjejë çfarë gjërash të tjera të tmerrshme mund të ndodhin në vendin tonë dhe çfarë mund të përjetojë populli ynë, e bashkë me të edhe popujt fqinjë, nga forcat nacionaliste serbomëdha.

Çfarë të shpresojë njeriu në Serbi? Nga kush të presë që ta nxjerrë vendin nga pozita katastrofale, të izoluar nga bota, ku ka arritur gjatë sundimit dhjetëvjeçar të Slobodan Milošević-it?

Vallë në atë popullin serb vetëm mitropoliti i Kosovës, Amfilohije, dhe politikani kosovar, Momčilo Trajković, kërkuar falje publike për krimet që popullit shqiptar në Kosovë ia kanë shkaktuar vrasësit nga njësitë policore ushtarake dhe paraushtarake nën komandën supreme të Slobodan Milošević-it, si dhe nën komandën e drejtpërdrejtë të gjeneralit të Armatës së Tretë, Pavković-it, dhe komandantit të Korpusit të Prishtinës, gjeneralit Lazarević, ministrit Stojiljković dhe oficerëve të tjerë të panjohur për publikun? Pse nuk ka edhe personalitete të tjera të spikatura nga kreu i partive demokratike në Serbi që ta bëjnë të njëjtën gjë që e kanë bërë këto dy personalitete të spikatura nga radhët e serbëve të Kosovës?

Është e pakuptueshme dhe e papranueshme që liderët opozitarë në Serbi nuk e kanë ngritur zërin deri tani dhe të kërkonin me vendosmërinë më të madhe që regjimi t'i lirojë mijëra shqiptarë nga Kosova të ndëshkuar me shumë vite burg të rëndë, në masën më të madhe të burgosur politikë, nën akuzat për separatizëm, pjesëmarrje në radhët e UÇK-së dhe kushedi për çka tjetër.

3

Fatmirësisht, nga dita në ditë po rriten shenjat se një gjendje e këtillë në Serbi nuk do të zgjasë shumë. Po rritet pakënaqësia e miliona njerëzve në të gjitha shtresat e popullit në Serbi, të cilët jetojnë nga puna e vet dhe të cilët e kanë përfunduar jetën e tyre të punës dhe me shumicë dërmuese jetojnë në zgrip të urisë ose në uri. Protestat masive janë shprehje e asaj pakënaqësie.

Po rritet një lëvizje e gjerë që, ndoshta, për një kohë jo aq të gjatë, do të bëhet forcë shoqërore e aftë që ta marrë në duart e veta fatin e Serbisë dhe popullit serb. Në atë lëvizje një vend të veçantë e kanë zënë organizatat joqeveritare dhe jopartiake në Beograd dhe në Serbi.

Me paraqitjet e veta që në kohën e luftës në Kosovë dhe bombardimit të vendit, ato organizata kanë treguar më së shumti guxim dhe patriotizëm të mirëfilltë, për dallim nga patriotët e rrejshëm mburracakë, të cilët janë shumuar në Serbi dhe i kanë ndotur gati të gjitha mjediset.

Ato në mes të luftës e kanë dërguar "Letrën miqve shqiptarë nga organizatat jopartiake" me dënime për luftën e Milošević-it në Kosovë dhe apele për miqësi midis popullit serb dhe shqiptar në Kosovë.

Ato ditëve të fundit (nga 23 organizata në fillim tani janë tubuar 57 organizata të tilla) kërkojnë që të ndërpriten procedurat penale të ndërmarra kundër mbi njëzet mijë rezervistëve që nuk i janë përgjigjur ftesës për mobilizim, sepse nuk kanë dashur që të shkojnë në luftën e ndyrë të Milošević-it në Kosovë.

Organizatat e bashkuara joqeveritare dhe jopartiake janë bërë një forcë e madhe morale e shoqërisë në Serbi, të cilat, jam i bindur, do të luajnë një rol të rëndësishëm në shpëtimin e Serbisë nga situata e pashpresë në të cilën gjendet sot.

4

Përkundër të gjithave, e vërteta për krimet e luftës dhe për gjithçka që ka bërë në Kosovë regjimi i Milošević-it po zbardhet gradualisht dhe do të dalë plotësisht në dritë.

Besoj se – nuk e di kur – edhe opinionin vendas dhe botëror do të dijë gjithçka dhe se asgjë nuk do të mbetet një sekret i fshehur. Dhe atëherë secili do të detyrohet të japë llogari për gjithçka që ka bërë në kohën e tragjedisë së Kosovës, Serbisë dhe RFJ-së, në kohën e luftës në Kosovë dhe luftës me NATO-n. Jam i bindur që askush nuk do të mund ta shmangë që të përgjigjet për veprat e veta, në radhë të parë para popullit të vet, të cilin e ka përfshirë në gjithçka që ka ndodhur, e i cili tani dhe në dekada të ardhshme do të detyrohet të paguajë për të gjitha të këqijat e kryera në emër të tij dhe kundër vetë atij.

Kjo çështje është një nga çështjet kyçe të demokratizimit të reformave politike, shoqërore dhe ekonomike në Serbi. Për këtë arsye besoj se ajo duhet të zgjidhet në procesin e ndryshimeve në Serbi, se nuk mund të anashkalohet, as që mund dikush ta mbulojë me heshtje, madje as në interesin e “pajtitimit” nacional të serbëve dhe shqiptarëve, midis të cilëve mbretëron urrejtja, e thelluar me luftën në Kosovë. E për këtë, krimet e luftës të kryera në emër të popullit serb mbi shqiptarët e Kosovës, së shpejti do të detyrohen t’i flasin popullit serb publikisht, posaçërisht forcat demokratike dhe organizatat e tjera demokratike dhe personalitetet e tyre të spikatura, e po ashtu edhe “elita” intelektuale në Serbi, e cila ende hesht për këtë çështje, përveç disa personaliteteve të nderuara që janë përjashtim; kështu e vërteta nuk do të mbahet e fshehur prej popullit serb.

Me këtë, tani për tani, mori fund rrëfimi im për krizën dhe luftën në Kosovë.

Ndërsa kriza kosovare vazhdon më tej dhe gjatë kohës do të pritet zgjidhja e saj përfundimtare dhe tejkalimi i pasojave të rënda dhe tragjike përmasash më të gjera që i ka lënë lufta në Kosovë. Për këtë, megjithatë, dikush dikur do të duhet të rrëfejë dhe të shkruajë.

5 gusht 1999

DRUGA SRBIJA 2

MILOŠ MINIĆ

Izdavač:

ADMOVERE

(transitional justice | education | peacebuilding)

Priredio za izdavanje:

Škeljzen Gaši

Dizajniranje korica i formatiranje:

Jeta Dobranja

Štampanje:

Iliri

Tiraž:

150 primeraka

Decembar 2023.

Priština

Istraživanje i izdavanje podržao:

KFOS (Kosovska fondacija za otvoreno društvo)

Ovaj materijal/produkciju finansirala je KFOS (Kosovska fondacija za otvoreno društvo). Odgovornost za sadržaj u potpunosti snosi kreator. KFOS ne deli nužno izražene stavove i tumačenja.

DRUGA SRBIJA 2
MILOŠ MINIĆ

Uvod

Projekat 'Druga Srbija' za čitaoca prikuplja stavove srpskih intelektualaca koji su se suprotstavili drastičnom kršenju ljudskih prava Albanaca na Kosovu od strane srpskih vlasti, od vremena kada je Srbija ukinula autonomiju Kosova 23. marta 1989. do ulaska NATO trupa 12. juna 1999, pa čak i nakon toga. Ta kršenja su tokom 1998. i 1999. kulminirala ubistvima oko 10 hiljada albanskih civila, silovanjima hiljada žena, proterivanjem gotovo milion Albanaca, paljenjem i uništavanjem oko 100 hiljada kuća, kao i ostalim duševnim i materijalnim štetama.

Tim ciljem smo naširoko istraživali članke i intervjuje objavljene tokom ovog vremenskog perioda od preko tri decenije po dnevnim i nedeljnim novinama i publikacijama na Kosovu, u Srbiji i šire. U ovom tomu smo obuhvatili isečke iz članaka i intervjuja najistaknutijeg intelektualca, diplomate Miloša Minića [1914-2003], u kojima govori o brutalnim kršenjima ljudskih prava Albanaca na Kosovu tokom 90-ih godina. Pored toga, od posebnog značaja nam je bilo da uključimo i isečke u kojima Minić ističe svoje stavove o nezavisnosti Kosova i odnosima koje ono ima sa Srbijom, ali i o albansko-srpskim odnosima uopšte.

Počev od samog uvoda, Minić precizno, jasno i korektno navodi glavne istorijske događaje koji su uticali na odnose između Albanaca i Srba, od balkanskih ratova 1912-1913, pa do perioda između dva svetska rata 1918-1941. Minić, koji je i sam bio učesnik narodnooslobodilačkog antifašističkog rata u Srbiji, kaže da su posle Drugog svetskog rata "partizanske vojne jedinice i nova vlast uspostavljena na Kosovu počile brojne akte nasilja, praćene šovinističkom netrpeljivošću prema Albancima sa Kosova".

Kao funkcioner u republičkim i federativnim organima Srbije, Minić dodaje i da je "tokom 1955-1956, u 'akciji prikupljanja oružja' na Kosovu, koju je vršila Služba državne bezbednosti (UDBA), na desetine hiljada kosovskih Albanaca bilo maltretirano". Nema sumnje da je nakon Drugog svetskog rata postojalo nepoverenje prema Albancima, koje je, prema Minićevim rečima, uglavnom podsticala UDBA zbog duboko

ukorenjenog srpskog nacionalističkog i šovinističkog stava, te se ono odražavalo i u prevlasti srpskih i crnogorskih kadrova širom Kosova. Nakon “Brionskog plenuma” 1966. godine, na Kosovu su počele značajne promene, koje su tokom 1970-ih kulminirale visokom autonomijom Kosova u okviru Srbije i Jugoslavije. Kako je politička klima postala blaža, albanski kadrovi su prodrli na najviše položaje na Kosovu, u Srbiji i Jugoslaviji.

Međutim, dolaskom Slobodana Miloševića na vlast krajem 1980-ih, Srbija je ukinula autonomiju Kosova, ubila desetine albanskih demonstranata, otpustila desetine hiljada Albanaca sa njihovih radnih mesta i oštro kaznila albanske intelektualce i političke aktiviste. Minić srpski državni teror nad Albancima na Kosovu vidi kao glavno obeležje Miloševićevog režima i politike prema Kosovu. Zapravo, osim što ga opisuje kao režim represije, policijskog progona i državnog terora nad kosovskim Albancima, on ga poredi i sa hegemonističkom politikom Pašića i Karađorđevića. S druge strane, on poredi nacionalni pokret kosovskih Albanaca i njihov nenasilni mirni otpor režimu sa Gandijevim nenasilnim i antikolonijalnim oslobodilačkim pokretom u Indiji.

Većina Minićevih članaka bavi se periodom 1998-99. na Kosovu. U pismu koje je Minić početkom 1998. godine uputio Slobodanu Miloševiću, tadašnjem predsedniku SRJ, traži od njega da odustane od ideje o referendumu protiv mešanja međunarodne zajednice u rešavanje kosovskog pitanja, jer nijedan sukob koji ugrožava mir i bezbednost drugih zemalja ne može biti isključivo unutrašnja stvar. U pismu je Miloševića upozorio i na intervenciju NATO-a, rekavši mu da će biti prinuđen da pristane da Kosovo dobije barem neki “poseban status” u okviru federacije, koji bi bio isti kao status Srbije i Crne Gore. Minić je bio uveren da kosovski Albanci neće prihvatiti ništa manje, jer je beskrupulozna desetogodišnja vladavina policijskog terora ostavila ozbiljne posledice u njihovom duševnom stanju i opredeljenju prema Srbiji i Jugoslaviji.

U skoro svim tekstovima Minić traži od Miloševića da preduzme korake da zaustavi eskalaciju situacije na Kosovu i da pregovorima sa predstavnicima kosovskih Albanaca pronađe političko rešenje. On smatra neozbiljnim i neodgovornim planove Srbije za rešavanje kosovskog pitanja, simulacije “dijaloga” koje uveravaju svetsku javnost da su predstavnici kosovskih Albanaca ti koji ne žele da rešavaju pitanja “dijalogom”. Za njega je neozbiljno i smešno da se kosovski Albanci smatraju nacionalnom manjinom po jalovim pravnim teorijama, pa zato predlaže poseban status Kosova, trećeg republičkog tipa u okviru Jugoslavije ili čak potpunu nezavisnost.

Minića zabrinjava činjenica da se, kada je Kosovo u pitanju, Miloševićevom režimu pridružuje gotovo cela opozicija, Srpska pravoslavna crkva, Akademija nauka i umetnosti, Udruženje književnika itd. S obzirom na to, on insistira da demokratske snage Srbije reše pitanje Kosova, jer za katastrofu koju Srbija proživljava odgovornost neće snositi samo aktuelni režim koji Srbiju gura u ambis, već i demokratske snage, ako se ne udruže da ponude potpuno suprotno rešenje za Kosovo, uprkos mogućim optužbama režima za “nacionalnu izdaju Srbije”. Minić čak ide toliko daleko da kaže da će moralna i politička odgovornost u svetu pasti i na srpski narod ako bude branio politiku Miloševićevog režima.

Najneobičniji deo Minićevog pisanja je suprotstavljanje okrutnim akcijama srpsko-jugoslovenskih policijskih i vojnih snaga na Kosovu, u kojima su stradale žene, deca, starije osobe i uopšte nedužno albansko civilno stanovništvo. Za Minića, Milošević je bio odgovoran za sve što se tokom rata dešavalo na Kosovu: ubistva, razaranja, pljačke i brutalna masovna proterivanja albanskog civilnog stanovništva od strane srpsko-jugoslovenskih policijskih i vojnih snaga. Oni su, tvrdi Minić, imali za cilj “da proteraju sve Albance sa Kosova i da Kosovo postane etnički čista srpska pokrajina”. On čak optužuje međunarodnu zajednicu za zakasnelu intervenciju na Kosovu, kao i pre toga u Bosni, kako bi se zločini zaustavili.

Minić navodi da je Milošević svojom politikom doveo srpski narod u tragičnu poziciju da prolazi kroz takvu patnju kakvu ne pamti u novijoj istoriji, a susednim narodima, sa kojima je skoro čitav vek živeo u zajedničkoj državi, prouzrokovao teške i nezaboravne rane, žrtve, razaranja i uvrede. Stoga postavlja mnoga pitanja: Zašto nam se dešava ova tragedija? Ko nam je naneo ovu nesreću? Ko snosi političku, istorijsku i krivičnu odgovornost za katastrofu koju proživljava Srbija i srpski narod? Zašto je ceo razvijeni svet na Zapadu protiv Srbije i srpskog naroda? Kada će srpski narod shvatiti da ide pogrešnim i opasnim putem i vratiti se politici kojoj je danas posvećena demokratska manjina u Srbiji, koja gleda napred u budućnost i nastoji da ostvari i obezbedi vitalne interese srpskog naroda?

Vrhunac njegovog protivljenja zločinima Minić dostiže otvorenim javnim pismom koje upućuje predsedniku Miloševiću odmah po završetku NATO bombardovanja 23. juna 1999, u kojem pokreće i važne teme za srpsko-albanske odnose: ko je izdao naređenje da Kosovo bude etnički očišćeno od kosovskih Albanaca kroz masovne deportacije i ubistva? Ko su bili ti koji su albanske porodice sa Kosova proterali iz njihovih domova, dajući im čitavih deset minuta da zgrabe najnužnije stvari, pljačkajući njihovu imovinu, paleći im kuće, rušeći im sela i gradove i uništavajući njihova lična dokumenta da se nikada više ne bi vratili na Kosovo?

Nakon objavljivanja stavova intelektualaca Bogdana Bogdanovića i sada Miloša Minića, u okviru projekta 'Druga Srbija' obuhvatićemo isečke iz članaka i intervjua nekoliko drugih srpskih intelektualaca kojih je, iako u malom broju, ipak bilo, a koji nažalost više nisu živi, kao što su: Srđa Popović [1937–2013], Lazar Stojanović [1944–2017], Bogdan Denić [1929–2016], Ilija Đukić [1930–2002], Ivan Đurić [1947–1997], Mihajlo Mihajlov [1934–2010], Mirko Kovač [1938–2013] i drugi.

Sve ove intelektualce su inspirisali srpski socijaldemokrate, kao što su Dimitrije Tucović, Kosta Novaković, Dušan Popović, Dragiša Lapčević, Triša Kaclerović i drugi koji su tokom 1912. i 1913. godine, kada

je Srbija zauzela Kosovo, bili protiv stravičnih zločina koje je srpska država na toj teritoriji činila nad nevinim albanskim stanovništvom. Primera radi, u jednom Tucovićevom članku, objavljenom u ondašnjim socijalističkim 'Radničkim novinama' iz Beograda, on piše: 'Mi smo pokušali da izvršimo ubistvo s predumišljajem jedne čitave nacije'. Jedan redakcijski članak ovih novina je tvrdio da je Tucović posedovao informacije o toliko gnusnim zločinima srpskih snaga nad Albancima da nije želeo uopšte da ih objavljuje. Nažalost, takvi zločini su se ponovili krajem Prvog svetskog rata 1918. i 1919. godine, zatim tokom perioda između dva svetska rata, krajem Drugog svetskog rata (1944–1945), pa nakon njega (1946–1966) i, na kraju, tokom poslednje decenije prošloga veka (1989–1999).

Projekat 'Druga Srbija' ima za cilj ne samo da pruži model jednog intelektualca koji se protivi nepravdi i zločinima počinjenim od strane državnih vlasti na čijem čelu su njegovi 'sunarodnici', bez obzira na njihova opravdanja, već i da oda počast takvom čoveku koji je na ovaj način često rizikovao svoj život, pokazujući neverovatnu hrabrost koja nikako ne sme da prođe bez zasluženog priznanja. Nažalost, ove ličnosti se u srpskom narodu smatraju izdajnicima, isključuju se iz društva, osuđuju, kleveću i napadaju, dok ih Albanci gledaju s nepoverenjem i zanemaruju.

Nadamo se da će ova publikacija služiti novinarima, političkim analitičarima i onim aktivistima civilnog društva koji se bave albansko–srpskim odnosima; političarima uključenim u pregovore koji se zalažu za normalizaciju ovih odnosa; studentima, akademikima i široj javnosti, uključujući i buduće generacije Kosova, Srbije, Albanije i čitavog Balkana, kao i svima onima u svetu koji su zainteresovani za ovo izdanje, pošto će ono biti dostupno onlajn i, osim na albanskom i srpskom, biće objavljeno i na engleskom jeziku.

Posleratno Kosovo nema nijednu ulicu, trg ili školu koja nosi ime diplomate i humaniste Miloša Minića, iako se on žestoko suprotstavljao državnom teroru Miloševićevog režima početkom 90-ih godina. Stoga, neka ovo izdanje bude jedno skromno priznanje izuzetnom intelektualcu Milošu Miniću za njegov ogroman doprinos u zaštiti ljudskih

prava kosovskih Albanaca, kao i za napore da se Albanci i Srbi prijateljski i u miru razidu, ali i da zasnuju suživot na toleranciji i međusobnom razumevanju.

Škeljzen Gaši

Miloš Minić (1914-2003)

Rođen je 1914. godine u selu Preljina kod Čačka, gde je pohađao osnovnu i srednju školu. Završio je studije prava na Univerzitetu u Beogradu. Od 1935. bio je član Saveza komunističke omladine Jugoslavije, a potom i Komunističke partije Jugoslavije. Za vreme narodnooslobodilačkog antifašističkog rata obnašao je partijske i vojne funkcije. Vodio je pregovore sa Dražom Mihailovićem i njegovim četničkim saborcima kako bi se zajednički borili protiv nacifašističkih okupatora. Posle oslobođenja Beograda bio je načelnik Odeljenja narodne zaštite za grad Beograd. Potom je obavljao funkciju javnog tužioca u Srbiji i zastupnika vojnog tužilaštva Jugoslovenske narodne armije. Minićev najveći pravni slučaj bio je "Beogradski proces" održan 1946. godine, u kojem je vođa Srpskog četničkog pokreta Draža Mihailović, zajedno sa nekoliko njegovih bliskih saradnika, osuđen na smrt, pa je slučaj poznat i kao 'Suđenje Draži Mihailoviću'. Minić je bio na raznim funkcijama u Vladi Srbije i Jugoslavije. Tokom 1970-ih bio je ministar inostranih poslova Jugoslavije. Tada je potpisao Osimski sporazum o demarkaciji granica između Italije i Jugoslavije. Tokom 1990-ih, bio je među retkim kritičarima režima Slobodana Miloševića, a najviše se zalagao protiv njegove zločinačke politike prema kosovskim Albancima. Umro je 2003. godine u Beogradu, u 89. godini života, a sahranjen je u Čačku.

Uvodne napomene

Od početka 1998. godine kosovska kriza nalazi se u središtu pažnje domaće i svetske javnosti. U proleće te godine kosovska kriza prerasla je u oružani sukob policijskih i vojnih snaga Srbije i SR Jugoslavije sa snagama Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), vojne organizacije nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca. Sukob se proširio i pretvorio u rat koji je trajao od marta do novembra 1998, kada je prestao i nastalo je primirje na osnovu sporazuma postignutog 12. oktobra 1998. između predstavnika međunarodne zajednice, američkog ambasadora Ričarda Holbruka i predsednika SR Jugoslavije Slobodana Miloševića.

Na osnovu tog sporazuma istoga meseca potpisan je sporazum između ministra inostranih poslova Poljske Bronislava Geremeka (u ime Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju - OEBS) i ministra spoljnih poslova SR Jugoslavije Živadina Jovanovića o misiji OEBS-a na Kosovu za nadzor nad sprovođenjem postignutog sporazuma. Potpisan je i sporazum između komandanta snaga NATO generala Klarka i načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije generala Perišića o tome kako će snage NATO iz vazduha nadzirati kako se sprovodi dogovor o vojnim pitanjima iz sporazuma Holbruk–Milošević.

Posle stupanja na snagu tih sporazuma rat širih razmera je prestao, ali su se nastavili veći i manji sukobi, a u prvim mesecima 1999. godine ponovo su počeli veći sukobi. Tako je postepeno na Kosovu, i pored pregovora između delegacije vlada Srbije i SR Jugoslavije, s jedne, i delegacije kosovskih Albanaca, s druge strane, uz međunarodno posredovanje - čija je prva runda održana u Rambujeu (kod Pariza) od 6. do 23. februara 1999, a druga u Parizu od 14-16. marta 1999, ponovo došlo do obnavljanja rata širokih razmera. Od 24. marta 1999, kada su

snage NATO-a počele da bombarduju SR Jugoslaviju, rat se rasplamteo i prerastao u brutalan obračun vojnih i policijskih snaga sa OVK kosovskih Albanaca i sa civilnim albanskim stanovništvom, a etničko čišćenje Albanaca sa Kosova, kao i bekstvo srpskog stanovništva i pripadnika ostalih nacionalnih zajednica u strahu od ratnih pustošenja, dostiglo razmere humanitarne katastrofe ravne onoj iz ratova u Bosni i Hrvatskoj, ako ne i veće.

Rat na Kosovu je opasno ugrozio mir i bezbednost, ne samo u Srbiji i SR Jugoslaviji, već i na Balkanu, u jugoistočnoj Evropi, u Evropi i u svetu.

I

Kosovski Albanci već deset godina vode borbu za oslobođenje ispod jarma režima koji im je nametnuo Slobodan Milošević, sadašnji predsednik SR Jugoslavije. On je taj režim, u svojstvu predsednika Socijalističke Republike Srbije, nametnuo Kosovu ukidanjem i poništavanjem, putem promena u Ustavu SFRJ i Srbije iz godine 1989 – autonomije koju je Kosovo imalo u sastavu Republike Srbije i SR Jugoslavije.

Taj status, sve do ukidanja, obezbeđivao je široka autonomna prava koja je ta Pokrajina imala na osnovu Ustava SFRJ i Ustava SR Srbije iz 1974. godine. Istim aktom ukinuta je i autonomija Vojvodine.

Režim je tim aktom pogazio kako građanska i ljudska, tako i nacionalna prava i slobode, posebno nacionalnih zajednica nersrpskih nacionalnosti, uključujući i nacionalnu zajednicu kosovskih Albanaca koji čine ogromnu većinu ukupnog broja stanovnika Kosova.

Deset godina traje režim represije, policijskih progona i državnog terora protiv kosovskih Albanaca i njihovog nacionalnog pokreta, pod optužbom za separatizam, otcepljenje od Srbije i Jugoslavije, priključenje Republici Albaniji i stvaranje "Velike Albanije".

Organizovane političke snage, političke partije i ostale organizacije kosovskih Albanaca deset godina uporno su nastojale da političkim nenasilnim otporom takvom režimu, poput nekadašnjeg

nenasilnog antikolonijalnog oslobodilačkog pokreta Mahatme Gandija u Indiji, povrate slobodu i prava koji su im oteni i pogaženi.

Poslednjih godina sve više pripadnika nacionalnooslobodilačkog pokreta kosovskih Albanaca gubilo je veru da se politikom nenasilnog otpora mogu ostvariti njihovi zahtevi i ciljevi; postepeno je gubilo i strpljenje i prešlo je na organizovane oružane akcije, sa stavom da se samo putem oružane borbe može osloboditi ispod nepodnošljivog režima i da može povratiti svoja izgubljena nacionalna prava i slobode koje je imao u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo u vreme postojanja SFR Jugoslavije.

Tako je nastala Oslobodilačka vojska Kosova koja je, od pojedinačnih terorističkih akcija u početku oružane borbe, ubrzo prešla na gerilski rat. Iz dana u dan OVK je oružanom borbom sticala sve više simpatija, podršku i pomoć svake vrste sve širih krugova narodnih masa kosovskih Albanaca i bila je na putu da postane njihova najuticajnija politička, a ne samo vojna, organizacija.

Režim je poveo rat jakim policijskim i vojnim snagama za ugušenje ove pobune kosovskih Albanaca, s ciljem uništenja njihovog nacionalnooslobodilačkog pokreta, a pre svega Oslobodilačke vojske Kosova.

Rat na Kosovu se brzo razbuktavao. Velika opasnost širenja tog rata pokrenula je međunarodnu zajednicu - Ujedinjene Nacije (UN), Kontakt grupu velikih sila (SAD, Rusija, Velika Britanija, Francuska, Nemačka i Italija), zatim OEBS (Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju), Evropsku uniju i NATO – da preduzmu sve neophodne korake i mere kako bi sprečile takav razvoj. Uticajem i pritiskom na beogradski režim i vođe kosovskih Albanaca, ove međunarodne organizacije imale su za cilj da dovedu ne samo do primirja nego i do konačnog prestanka rata i da putem pregovora između zaraćenih strana omoguće postizanje sporazuma o mirnom rešenju kosovske krize.

Ove organizacije međunarodne zajednice insistiraju, za sada, da se do takvog rešenja dođe bez promene granica, uz očuvanje teritorijalnog integriteta SR Jugoslavije.

II

U takvoj situaciji, pitanjem kosovske krize bave se danas vlade, političke stranke, naučni, novinarski, vojni i drugi politički i stručni krugovi, kako domaći tako i inostrani.

U traganju za uzrocima ove krize i mogućim rešenjima mnogi se vraćaju u bližu i dalju prošlost srpsko-albanskih odnosa, naročito na Kosovu.

Istorija tih odnosa posle balkanskih ratova 1912. i 1913. godine (da se ne osvrćemo na devetnaesti vek i početak dvadesetog do 1912. godine), posle kojih je Kosovo prisajedinjeno Kraljevini Srbiji, kao i od stvaranja Kraljevine Srbe, Hrvata i Slovenaca 1918. godine (sa nazivom Kraljevina Jugoslavija – od zavođenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. godine) pa sve do 1941. bila je obeležena bespravnošću i nacionalnim ugnjetavanjem kosovskih Albanaca, kao i, na kraju krajeva, svih Albanaca u Kraljevini.

Bio je to istorijski period uspona velikosrpskog hegemonizma, pobede njegovih nosilaca i predvodnika u liku kraljevskog dvora i najjače stranke Nikole Pašića (Srpske radikalne stranke) i njihove dugogodišnje vladavine. Tada je nastalo jedno od najtežih istorijskih nasleđa u istoriji srpsko-albanskih odnosa, koje se, kako to u istoriji biva (na primer u englesko-irskim odnosima ili rusko-poljskim i drugim), prenosi s generacije na generaciju i koje se nikada ne zaboravlja, isto kao što Srbi nikada nisu zaboravili petovekovno robovanje pod Turcima.

Istina je da u Kraljevini srpski hegemonisti nisu ugnjetavali i lišavali prava samo Albance, već i Makedonce, Hrvate i druge. Međutim, najteže nacionalno ugnjetavanje vršeno je nad Albancima, zajedno s Makedoncima. Njihovi nacionalni pokreti bili su oštro proganjani, slično kao i Komunistička partija Jugoslavije u ilegali.

Ali u sadašnjoj kosovskoj krizi i ratu na Kosovu ta prošlost nije ni glavni niti neposredni uzrok krize, pobune kosovskih Albanaca i rata na Kosovu. Glavni i neposredni uzrok treba tražiti u desetogodišnjem

režimu koji je nametnuo Slobodan Milošević Kosovu i kosovskim Albancima posle 1988. godine.

III

U Drugom svetskom ratu, u kome su Jugoslaviju bili okupirali i raskomadali nemački i italijanski fašistički okupatori, Kosovo je pripalo Musolinijevoj Italiji i bilo je pripojeno Albaniji. Fašistička Italija je tako stvorila "Veliku Albaniju" kao svoju koloniju na Balkanu. U takvoj Albaniji kvislinške albanske vlasti su Srbe i Crnogorce držali u položaju nacionalne obespravljenosti. I to je u srpsko-albanskim odnosima bilo jedno teško i nezaboravljeno istorijsko nasleđe.

Ali borba masovnog narodnooslobodilačkog pokreta albanskog naroda u Albaniji, kao i manje masovnog na Kosovu i Makedoniji, rame uz rame i u tesnoj povezanosti i koordinaciji sa narodnooslobodilačkom antifašističkom borbom naroda Jugoslavije, unela je u srpsko-albanske odnose u celini, pa i na Kosovu, nove sadržaje uzajamne pomoći, saradnje i poverenja, uz njihov stalni porast.

Pobedom u narodnooslobodilačkom ratu i stvaranjem nove federativne Jugoslavije, koja se razvijala kao socijalistička zemlja, nastala je nova epoha poboljšanih srpsko-albanskih odnosa. Ali i u tom četrdesetpetogodišnjem periodu bilo je kriza u tim odnosima.

Najteža kriza je zapretila u vreme kada se Albanija Envera Hodže 1948. pridružila napadu Staljinovog Sovjetskog Saveza i Informbiroa komunističkih partija na nezavisnost novonastale Jugoslavije. Bio je to ozbiljan izazov za kosovske Albance i sve Albance u Jugoslaviji. Ipak, oni su u velikoj meri izdržali taj izazov i nisu stali na stranu neprijateljske politike Hodžine Albanije prema Jugoslaviji, koju je on dosledno vodio sve do svoje smrti.

U početku kao autonomna pokrajina u sastavu Republike Srbije, Kosovo je krenulo svoj razvoj iz opšte zaostalosti koja je bila jednaka niskom stepenu razvijenosti afričkih kolonija. Kosovo je 1958. godine uključeno u program razvoja nerazvijenih republika Jugoslavije, zajedno

s Makedonijom, Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom, koji je finansirao Fond za podsticanje bržeg razvoja nerazvijenih republika i AP Kosovo i Metohija.

Autonomna prava pokrajine u prvim godinama su bila ograničena, kao, uostalom, i kompetencije saveznih republika i AP Vojvodine. Ustavom SFRJ od 1963. godine Kosovo dobija status autonomne pokrajine ravan Vojvodini i tada se proširuju njihova autonomna prava, kao i kompetencije republika. Ustavnim amandmanima na Ustav SFRJ od 1968. autonomna prava Kosova i Vojvodine dalje se proširuju i one, kao "elementi federacije", dobijaju pojačano učešće u predstavničkim telima i organima SFRJ. Ustavnim amandmanima na Ustav SFRJ od 1971. autonomna prava Vojvodine i Kosova dalje se značajno proširuju i pojačava se njihova samostalnost i odgovornost za svoj razvoj, kao socijalističkih autonomnih pokrajina u sastavu Socijalističke Republike Srbije, kao i za razvoj Srbije i SFRJ.

Veoma značajno se proširuju i kompetencije socijalističkih republika, a sužavaju kompetencije Federacije i njenih najviših državnih tela i organa, Ustavima SFRJ i SR Srbije od 1974, kao i ustavima Vojvodine i Kosova, autonomna prava iz ustavnih amandmana iz 1971. konkretizuju se i potpunije određuju.

Izvršena je velika reforma državnog uređenja SFR Jugoslavije linijom decentralizacije kompetencija Federacije, velikim proširenjem kompetencija republika i autonomnih pokrajina, istovremeno i linijom povećanja samostalnosti i odgovornosti društveno-demokratskog i socijalističkog samoupravljanja u svim zajednicama u privredi i svim ostalim oblastima društvenog života.

Ukratko rečeno, takav je bio put razvoja autonomnog statusa Kosova i Vojvodine u sastavu Republike Srbije i SFRJ.

U tom istorijskom razdoblju Kosovo, Vojvodina, kao i sve republike i SFRJ u celini, ostvarile su veoma brzi razvoj na područjima privrede, obrazovanja, kulture, nauke, zdravstva, socijalnog osiguranja i brz uspon životnog standarda naroda, Iz reda nerazvijenih zemalja SFRJ je ušla u osmu deceniju ovog veka kao srednje razvijena zemlja, a u

njenom sastavu i SAP Kosovo, iako je i tada bila na nižem stepenu razvijenosti od SAP Vojvodine i šest jugoslovenskih socijalističkih republika čiji stepen razvoja, uprkos brzom tempu izlaska iz teške zaostalosti, još nije bila dostigla.

IV

I u ovom istorijskom periodu (1945-1989) s vremena na vreme dolazilo je do poremećaja i negativnih posledica u srpsko-albanskim odnosima na Kosovu, koji predstavljaju sastavni deo lošeg istorijskog nasleđa koje se pamti i, naravno, prenosi sa jedne generacije na drugu.

Na primer: nakon oslobođenja Kosova, partizanske vojne jedinice i novouspostavljena vlast počinile su brojne akte nasilja nad mnogim Albancima koji su se protivili nasilnoj, politički nespremnoj mobilizaciji u vojsku, neposredno pred kraj rata, praćenoj šovinističkom netrpeljivošću prema kosovskim Albancima od strane pojedinih komandanta i boraca partizanskih jedinica. Zbog ovakvih događaja na Kosovu je uspostavljena šestomesečna vojna uprava. Na Osnivačkom kongresu Komunističke partije Srbije sve one neprihvatljive stvari koje su se tada dešavale Albancima na Kosovu bile su podvrgnute oštroj kritici.

Drugi primer: 1955. i 1956. godine na Kosovu je preduzeta akcija "prikupljanja oružja". Ovu akciju je izvela UDBA uz podršku rukovodstva SK Srbije i Kosova. Desetine hiljada kosovskih Albanaca maltretirane su u toj akciji. To je automatski moralo da ostavi, te je i ostavilo, ozbiljne dugoročne posledice po srpsko-albanske odnose na Kosovu.

Treći primer: dugo je postojalo, približno do polovine šezdesetih godina, u redovima Saveza komunista, uključujući i njegovo republičko i pokrajinsko rukovodstvo, pa i mnoga lokalna rukovodstva SK Srbije, određeno nepoverenje ili tačnije nedovoljno poverenje prema istaknutim ili manje istaknutim ličnostima (kadrovima) iz redova kosovskih Albanaca iz kruga komunista, intelektualaca i drugih sredina, kako prilikom izbora na odgovorne dužnosti u Savezu komunista ili u državnim telima i organima, tako i u oblasti privrede, kulture,

obrazovanja i ostalim oblastima. To nepoverenje je najviše podsticala služba državne bezbednosti (UDBA) kao i, malo ređe, pojedinci iz redova srpskih i crnogorskih članova pokrajinskog partijskog rukovodstva.

Glavni uzrok ove pojave, obično, nije bio u političkim stavovima i radnom ponašanju albanskih kadrova, već je ležao u ukorenjenom srpskom nacionalističkom i šovinističkom raspoloženju prema Albancima, koje nije bilo prisutno samo van redova Saveza komunista, nego i u njegovim sopstvenim redovima, a koje je, u zavisnosti od povoda, s vremena na vreme na očigledan način izbijalo na površinu. To se ogleдалo u prevlasti srpskih i crnogorskih kadrova na Kosovu, u rukovodstvima, kako partijskim tako i državnim, privrednim itd, kao i u službama državne i javne bezbednosti, kadrovskim službama i drugim.

Posle četvrtog plenuma poznatog kao Brionski plenum CK SKJ (1966), na kom su podvrgnute kritici nepravilnosti, prvenstveno u radu organa službe bezbednosti na raznim nivoima, a pogotovo na Kosovu, kao i u partijskom radu u mnogim organizacijama, došlo je do značajnih promena na Kosovu i do prodora albanskih kadrova sve do najodgovornijih funkcija u Pokrajini, na nivou Republike i na nivou Federacije.

Uticao službe bezbednosti na partijska rukovodstva, često na najuticajnije ljude u pojedinim rukovodstvima, i na politički život uopšte, porastao je u periodu pritiska Staljina i Informbiroa komunističkih partija na SKJ i Jugoslaviju. U tom periodu je ova služba odigrala jednu od najvažnijih uloga u odbrani nezavisnosti zemlje od opasne subverzije koju je vršio Sovjetski Savez i susedne zemlje pod njegovom dominacijom. To stoji i ne može se osporiti i pored poznatih preterivanja u sumnjičenju i lišavanju slobode mnogih nedužnih ljudi i neljudskog maltretiranja onih koji su na Golom otoku izdržavali kaznu.

Ta pojava, mešanje u partijski i uopšte politički i društveni život službe bezbednosti, nastavila se u praksi i posle prestanka tog pritiska, te je izazvala štetne i sve teže posledice, a najteža je bila ta što je služba državne bezbednosti stavila pod svoj nadzor i kontrolu ogroman broj ljudi, među kojima i ogroman broj članova Saveza komunista u osnovnim organizacijama i rukovodstvima, u državnim organima,

u privrednim preduzećima i drugim organizacijama i institucijama. Na Kosovu je to bilo daleko šire primenjivano, pogotovo prema albanskim kadrovima.

U izveštaju posebne komisije koji je bio podnet brionskom četvrtom plenumu CK SKJ 1966 - sve je to razotkriveno mnoštvom podataka i postalo predmet kritike, a donete su odluke o merama i koracima za ispravljanje te štetne prakse.¹

Posle tog skupa i njegovih odluka stanje se u tom pogledu brzo menjalo na bolje. Velike promene usledile su i na Kosovu u tom pogledu, a naročito proširivanjem autonomije Kosova i Vojvodine ustavnim amandmanima 1968. i 1971. i na osnovu ustava SFRJ, Srbije, Kosova i Vojvodine 1974. godine.

Posledice ovih događaja u sadašnjoj kosovskoj krizi, takođe, imaju svog značajnog udela, ali nemaju po sebi značaj jednog od glavnih uzroka izbijanja i razvoja kosovske krize. Međutim, i ti događaji spadaju u negativno nasleđe u srpsko-albanskim odnosima na Kosovu.

Polovinom sedamdesetih godina zaoštrili su se sporovi i politički sukobi u Srbiji između političkih tela i organa Republike i političkih tela i organa Kosova i Vojvodine zbog neslaganja u pogledu funkcionisanja državnih organa na liniji odnosa između republike i autonomnih pokrajina na osnovi odredaba ustava Federacije, Republike Srbije i pokrajina iz 1974. godine. Dolazi do, takoreći, svakodnevnih sporova, jalovih rasprava i porasta uzajamnog nepoverenja.

Istovremeno naglo jača uticaj srpskog nacionalizma, posebno u birokratizovanim strukturama komunista i partijskih i državnih rukovodstava na vlasti, u uzročnoj vezi sa sužavanjem vlasti najviših tela i organa, kao i upravnih organa Republike Srbije nad autonomnim

---

1 Nedugo nakon četvrtog plenuma CK SKJ, sekretar jednog opštinskog odbora mi je priznao da su organi Udbe te opštine, nakon što su dobili direktivu, predali svoju arhivu na ispitivanje i da su zaključili da je za svakog od tridesetak članova opštinskog komiteta Saveza komunista postojao dosije sa obaveštajnim podacima o svakom od njih, o njihovoj ličnosti i aktivnostima, kao i o mnogim privrednim i drugim rukovodiocima, intelektualcima i drugim ličnostima; tako su shvatili da su radili pod nadzorom tih organa.

pokrajinama Kosovom i Vojvodinom. To se prirodno podudarilo sa istovremenim širenjem nacionalističkog raspoloženja i u redovima kosovskih Albanaca. Širenje srpskog nacionalizma u odnosu na kosovske Albance podsticalo je širenje albanskog nacionalizma, i obrnuto, naročito velikosrpskog i velikoalbanskog šovinističkog ekstremizma.

Pojedini autori, koji su pisali o počecima razvoja akutne krize na Kosovu, s pravom i istinitošću su ocenili da su dva ekstremistička hegemoniistička nacionalizma poveli međusobnu borbu oko vlasti na Kosovu.

Istovremeno se zaoštravaju odnosi između republika i naroda Jugoslavije u toku sprovođenja ustavnih promena u federativnom uređenju Jugoslavije posle 1974. godine i dolazi do pojave ubrzanog širenja nacionalističkih raspoloženja i nacionalne netrpeljivosti u njihovim odnosima, te do naglog porasta uticaja nacionalističkih snaga na narod u gotovo svim republikama i pokrajinama.

Postepeno dolazi do odstupanja u politici rukovodstva Srbije od demokratskih principa i stavova programa Saveza komunista Jugoslavije o nacionalnom pitanju i razvoju međunacionalnih odnosa u SFRJ Jugoslaviji i SR Srbiji, kao i od principa federativnog ustrojstva SFRJ i Srbije na kojima su bili uspostavljeni ustavi Jugoslavije, Srbije i autonomnih pokrajina.

Ova pojava se najpre izrazila u vidu rastućeg nezadovoljstva u političkom rukovodstvu i među rukovodećim republičkim kadrovima u Srbiji širokom autonomijom Vojvodine i Kosova i uskim nadležnostima republičkih tela i organa vlasti nad ove dve autonomne pokrajine, a pogotovo nad Kosovom.

U tom procesu dolazi do prevage hegemonistički orijentisanih snaga u političkom i državnom rukovodstvu Srbije, koje su dovele na vlast Slobodana Miloševića.

Pojava naglog uspona velikosrpskog nacionalizma uopšte, posebno nacionalističke netrpeljivosti u srpsko-albanskim odnosima, najupadljivije dolazi do izražaja na Kosovu i u Srbiji posle demonstracija kosovskih Albanaca 1981. godine, na kojima je, uz ostale, bila istaknuta i parola "Kosovo republika".

Godine 1988. dolaze na vlast u Srbiji snage oličene u liku Slobodana Miloševića i njegovoj velikosrpskoj hegemonističkoj politici, koje prema Kosovu prelaze na kurs “olako obećane brzine” rešavanja problema i zavođenja reda na Kosovu.² Sa koracima i merama preduzetih Miloševićevom politikom na Kosovu, brzo zaoštavanje kosovske krize naglo dobija još veće ubrzanje.

Policijska represija postaje glavno sredstvo politike prema kosovskim Albancima. Ređaju se sudski procesi protiv niza intelektualaca, političkih aktivista, privrednih rukovodilaca i drugih iz redova kosovskih Albanaca, po pravilu pod optužbama za separatizam i iredentizam, te dolazi do izricanja teških kazni na višegodišnju robiju.

Tokom poznatog štrajka trepčanskih rudara, kao i nakon njega, taj kurs dostiže dotle da biva uhapšen i osuđen Azem Vlasi, raniji sekretar Pokrajinskog komiteta Saveza komunista, istaknuti Albanac - politički rukovodilac iz mlade generacije kosovskih članova Saveza komunista, a uz njega i direktor kombinata “Trepča” i još nekoliko drugih istaknutih kosovskih Albanaca.

Naglo se pojačalo i izbacivanje sa posla hiljada kosovskih Albanaca, najpre iz službi državne i javne bezbednosti, a zatim i iz mnogih preduzeća i ustanova. Posebna vrsta državnog terora postala je glavna karakteristika Miloševićevog režima i njegove politike prema Albancima na Kosovu.

Dolaskom na vlast Miloševićevog rukovodstva, srpska politika je otvoreno prešla na pozicije srpskog nacionalizma i hegemonije. Pre svega u politici prema Kosovu i kosovskim Albancima, zatim i prema drugim narodima i nacionalnim zajednicama, kao i prema drugim republikama u bivšoj Jugoslaviji. To je posebno došlo do izražaja u procesu raspada SFRJ i u ratovima u Hrvatskoj i Bosni.

---

² Pokojni Dragiša Pavlović, u vreme dok je bio sekretar Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda, rekao je to u svojoj kritici Miloševićevih javnih nastupa i izjava o Kosovu, nakon što je došao na vlast u Srbiji; iz tog razloga je otpušten i izbačen iz Saveza komunista.

Ta politika će 1989. godine dovesti do jednoglasnog ukidanja autonomije Vojvodine i Kosova, na osnovu novih odredbi ustava i zakona. Na dan usvajanja tih ustavnih amandmana, policija je otvorila vatru na albanske demonstrante na ulicama Prištine, ubivši i ranivši mnoge. Tog istog dana se u Beogradu uz kolo i pesmu slavilo donošenje novog ustava Srbije i “ujedinjenje Srbije” (pevalo se “Oj Srbijo iz tri dela, sad ćeš opet biti cela”).

Posle ovih promena, od autonomije nije ostalo ništa, mada su formalno, i to skoro samo po imenu, Kosovo i Vojvodina po svom statusu bile definisane kao autonomne pokrajine.

Državno uređenje Republike Srbije pretvorilo se u birokratsku i centralističku državnu mašinu, sa načelnicima okruga, policijom i pravosuđem kao okosnicama sistema, dok je lokalna samouprava opština svedena na nivo približan državama s najvećim birokratskim, centralističkim i unitarističkim uređenjem i sistemom, ali je nestao i svaki trag radničke i društvene samouprave.

V

Osim pomenutih perioda odstupanja od demokratskih principa u oblasti nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa, Kosovo je, kao i Vojvodina, imalo široku autonomiju u kojoj su kosovski Albanci, kao najbrojnija i najznačajnija nacionalna zajednica na Kosovu, imali najvažniju ulogu u upravljanju pokrajnom u granicama njenih autonomnih prava, kao i u njenom ekonomskom, društvenom, obrazovnom, kulturnom i socijalnom razvoju. U to vreme njihova nacionalna zajednica doživljava uspon u svim oblastima društvenog života.

Takvu autonomiju Kosova nisu mogle da dovedu u pitanje ili kompromituju ni pojave, u užim ili povremeno širim razmerama, pojedinačnih slučajeva nasilja i šovinističkog ponašanja, kao i kršenja ličnih ili nacionalnih prava pojedinih pripadnika srpskog i crnogorskog stanovništva i drugih nacionalnih zajednica na Kosovu od strane pojedinih

maloletnih i mladih Albanaca zavedenih uticajem albanskih ekstremističkih nacionalista i šovinista.³

Sve takve slučajeve srpski šovinisti su u vreme Miloševićeve vladavine u Srbiji, podsticani i podržavani od strane režima, široko propagandno i politički iskorišćavali i zloupotrebljavali za razbuktavanje šovinističke mržnje u redovima srpskog naroda prema kosovskim Albancima i za zadobijanje u srpskom narodu masovne podrške velikosrpskoj nacionalističkoj i hegemonističkoj politici u procesu razbijanja i raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Vreme i tok događaja su dali za pravo onima koji su u svojim izjavama ili spisima tvrdili da je sa Miloševićevom politikom na Kosovu počelo razbijanje i raspad SFRJ.

Miloševićev režim je u potpunosti napustio principe i pravac socijalističke i demokratske politike prema nacionalnom pitanju, kakvu je krajem prošlog veka zagovarao Svetozar Marković, a početkom ovog veka sve do Prvog svetskog rata Dimitrije Tucović i njegova Socijalistička partija u Srbiji, pre svega prema Kosovu i kosovskim Albancima, kao i srpsko-albanskim odnosima u celini. Okrenuo je leđa i politici prema nacionalnom pitanju Komunističke partije Jugoslavije, posebno u njenom skoro četrdesetogodišnjem delovanju, tokom kojeg je na njenom čelu stajao Josip Broz Tito.

VI

Svojom politikom na Kosovu i prema kosovskim Albancima posle 1988.

---

3 U knjizi "Izveštaj nezavisne komisije: Kosovski čvor - drešiti ili seći?" (izdanje: Beograd, 1990, Izdavačka kuća Hromos, Titograd, recenzenti - Rastko Močnik i Žarko Puhovski), grupa sociologa i politikologa - Srđa Popović, Ivan Janković, Vesna Pešić, Nataša Kandić i Svetlana Slapšak - objavila je svoja saznanja o stanju na Kosovu, na osnovu istraživanja koje su sprovedi i velikog broja statističkih i drugih podataka koje su prikupili, te su u ovom izveštaju, između ostalog, zaključili i da su krivična dela nasilja, silovanja i ostalog između etničkih zajednica i unutar etničkih zajednica na Kosovu po broju i vrsti relativno ista ili veoma slična kao i u drugim republikama bivše SFRJ, kao i da su, po pravilu, najmanje vršena iz političkih pobuda.

godine, kao i aktuelnim ratom na Kosovu, koju je poveo u cilju suzbijanja nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca, Milošević je postao verni naslednik velikosrpske hegemonističke politike Nikole Pašića i njegovih višedecenijskih političkih snaga u Srbiji, kao i kraljevskog dvorara Karađorđevića – u Srbiji pre Prvog svetskog rata i u Kraljevini Jugoslaviji posle 1918. godine, tokom čitavog vremena njenog postojanja.

U tom poduhvatu, u toj velikodržavnoj, velikosrpskoj, nacionalističkoj i hegemonističkoj politici u celini, a posebno prema Kosovu i kosovskim Albancima, leži, po mom najdubljem uverenju, kao i u skladu sa istorijskim činjenicama, glavni uzrok današnje krize i rata na Kosovu, koji je izbio u ovoj pokrajini i doveo u pitanje i sam opstanak Srbije i Jugoslavije kao suverenih država.

Kad je izbio rat na Kosovu, prirodno je došlo, i moralo je doći, do izražaja i to teško nasleđe iz istorije srpsko-albanskih odnosa, kao jedno od uzroka i faktora od nemalog značaja u razvoju kosovske krize i toka rata na Kosovu. Ta velikosrpska politika najteže je pogodila nacionalnu zajednicu kosovskih Albanaca, izloženu desetogodišnjim progonima i nacionalnom ugnjetavanju, koja je dosad već odnela žrtve i prouzrokovala tešku patnju.

Međutim, ona je prouzrokovala tragičnu štetu i žrtve i samom srpskom narodu, u čije ime se vodi Miloševićeva politika. Posebno su tom politikom teško pogođeni Srbi i Crnogorci na Kosovu. Izbijanjem rata doveden je u pitanje i sami njihov dalji opstanak na Kosovu. Preti im opasnost da dožive tragičnu sudbinu sličnu onoj prognanih Srba iz “Republike Srpske Krajine” odnosno iz Kninske krajine i Zapadne Slavonije u Hrvatskoj.

Miloševićev režim manipuliše njihovom sudbinom radi održavanja na vlasti, čemu u velikoj meri služi i njegova sadašnja politika prema kosovskoj krizi i problemu Kosova, koji je postao međunarodni problem prvog reda.

30. mart 1999.

Otvoreno pismo predsedniku SRJ, gospodinu Slobodanu Miloševiću

Gospodine predsedniče,

Vi sada tražite da se raspiše referendum na kome bi se građani Srbije izjasnili o pitanju koje ste Vi formulisali kako sledi: “Da li prihvatate učešće stranih predstavnika u rešavanju problema Kosova i Metohije?”

Pitam Vas: zašto niste postavili još jedno pitanje: “Da li ste spremni da učestvujete u ratu, ako kriza na Kosovu preraste u ratni sukob?”

Tek tada biste se putem referenduma tačnije obavestili o pravom raspoloženju naroda u Srbiji koji, siguran sam, nije spreman da izdrži još jedan rat i još jedne nove međunarodne sankcije.

Vaša politika na Kosovu je tamo i dovela do sadašnje teške opšte krize veoma opasne za mir i bezbednost na Balkanu, u Evropi i svetu, a takođe i za sam opstanak naše zemlje kao nezavisne i suverene države.

Vi odbijate posredovanje međunarodne zajednice u rešavanju problema Kosova, sa obrazloženjem da je Kosovo unutrašnje pitanje Srbije i da bi međunarodno posredovanje povredilo suverenitet naše zemlje. Zaista je teško razumeti šta hoćete da postignete odbijanjem da priznate i prihvatite da je kosovska kriza internacionalizovana i to odavno.

Nemoguće je da Vi ne znate da organizacija Ujedinjenih Nacija, nastala posle Drugog svetskog rata, ima, kao jedan od svojih najvažnijih ciljeva i zadataka, da se stara o očuvanju mira i bezbednosti u svetu, a njen Savet bezbednosti ima dužnost i pravo da se umeša svuda u svetu gde se pojavi pretnja za mir i bezbednost u svetu, a pogotovu gde izbiju

ratni sukobi ili nastane akutna opasnost od izbijanja ratnih sukoba. Tom pravu Ujedinjenih nacija nijedna zemlja nema pravo da se suprotstavi.

Nijedan spor ili sukob koji pretili ili može postati pretnja za mir i bezbednost drugih zemalja, kao što je to i kriza na Kosovu, nijedna zemlja nema pravo da proglašava za isključivo svoje unutrašnje pitanje, ako međunarodna zajednica oceni da se radi o međunarodnom pitanju.

U savremenim međunarodnim odnosima česta je praksa međunarodnog posredovanja i "dobrih usluga". I uvek je u interesu zemalja ili naroda koji su u sporovima ili sukobima. Neodgovorno je i štetno plašiti svoj narod da takva posredovanja mogu ići na štetu njegovog suvereniteta.

Ako Vam Vaši stručni ili politički savetnici savetuju drukčije, svesno ili nesvesno, oni Vas obmanjuju.

Za interes Srbije i srpskog naroda, kome je prvenstveno upućen Vaš poslednji apel, odustanite od ovog Vašeg referenduma i lično se uključite u pregovore sa predstavnicima kosovskih Albanaca i lično preuzmite odgovornost za rešavanje kosovske krize.

Teško je poverovati da i Vi lično danas ne pomišljate koliko je Vaša politika prouzrokovala pojavu separatizma i terorizma na Kosovu u sadašnjim razmerama.

Da je Vaša politika na Kosovu uspostavila demokratski poredak u kome bi se svi građani i sve nacionalnosti osećali da se njihove slobode i prava priznaju, poštuju i štite - umesto što ste u toj pokrajini uveli brutalni policijski režim, sa bezobzirnom represijom i progonima protiv velikog broja kosovskih Albanaca - ne bi ni separatizam ni terorizam na Kosovu dostigli razmere opasne za stabilnost i bezbednost zemlje.

Zbog svega ovoga, Vaš zahtev da se održi referendum u Srbiji, kakav sto predložili, nije "narodna politika", kako Vi to kažete u Vašim pismima Milutinoviću, Tomiću i Marjanoviću, već, očigledno, potpuno jasna manipulacija narodom, u cilju da izbegnete ili odložite stvarno rešavanje problema Kosova i, istovremeno, da putem referenduma dobijete pokriće za Vašu odgovornost zbog toga što je kosovska kriza

dostigla takav stepen zaoštrenosti da sada ugrožava i sami opstanak Srbije i SR Jugoslavije.

Od 1988. godine do danas sva vlast u Srbiji bila je u Vašim rukama. Vi ste bili do skora predsednik Republike Srbije. Vi ste 1989. godine uništili stvarnu autonomiju Kosova i Vojvodine, ostavljajući im "autonomiju" samo na papiru. Vi ćete, najverovatnije, uskoro doći u situaciju u kojoj nećete imati kud, nego da se pomirite s tim da Kosovo dobije barem "specijalni status" u SR Jugoslaviji, sličan onom koji je prema Dejtonskom odnosno Pariskom sporazumu dobila Republika Srpska u Bosni i Hercegovini.

To ne bi bila nikakva nesreća ni za Srbiju ni za srpski narod, već može značiti trajno rešenje kosovske krize i uspostavljanje političke i društvene stabilnosti i uslova za privredni oporavak i dalji napredak zemlje u svim oblastima.

Ali, zaista, to bi značilo novi teški poraz politike, pogrešne i fatalne za srpski narod u svakom pogledu, koju Vi poslednjih deset godina neprikosnoveno, sa izuzetnom upornošću, sprovodite. Posle takvog poraza Vi biste morali da pretrpите odgovarajuće konsekvence.

Ne služite se, molim Vas, tim Vašim referendumom, tim providnim i u isto vreme veoma opasnim manevrom. Vi morate biti svesni da time potpaljujete ne samo neprijateljska raspoloženja u srpskom narodu prema kosovskim Albancima, nego i neprijateljska raspoloženja prema velikim silama i svetskoj zajednici naroda u celini. Da li se ponekad upitate kuda će to odvesti srpski narod i Srbiju? Prestanite sa tim opasnim poslom da se bavite, dok još imate vremena.

I, zaustavite što pre besnu kampanju državnih i njima sličnih medija, kao i političkih ličnosti iz partija na vlasti, koji sve ljude koji misle drugačije od Vas i o krizi na Kosovu i o referendumu optužuju da nisu patrioti već da su "izdajnici srpskog naroda", jer to može dovesti do novih političkih sukoba u narodu u Srbiji.

Ne gurajte tim Vašim Referendumom⁴ Srbiju i nesretni srpski narod u nove nesreće. Dosta mu je bilo nesreća u toku ovih poslednjih deset godina, pogotovo u Bosni i Hrvatskoj, kad ste Vi imali glavnu reč u unutrašnjoj i spoljnoj politici Srbije, kao i SR Jugoslavije od njenog formiranja do danas.

Ne čekajte da izbije rat na Kosovu, pa da tek onda tražite međunarodne posrednike, već prihvatite odmah njihovu pomoć da biste u pregovorima s predstavnicima kosovskih Albanaca lakše došli do

---

4 Iz pisma predsednika SRJ predsednicima Republike, Vlade i Narodne skupštine Srbije. "Poznato je da smo odbili da prihvatimo učešće stranih predstavnika u rešavanju unutrašnjih pitanja naše zemlje, posebno u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji, koji predstavljaju unutrašnja pitanja Srbije."

Pa dalje: "Postoji rizik da naša zemlja bude izložena svim mogućim pritiscima". Pa dalje: "Smatramo da smo sve ovo vreme krize na prostorima bivše Jugoslavije vodili narodnu politiku, a ne ličnu niti partijsku. I da i u ovom slučaju naše odbijanje stranog faktora da učestvuje u rešavanju unutrašnjeg pitanja Republike Srbije – Kosova i Metohije, takođe predstavlja narodnu, a ne ličnu ili partijsku politiku".

Da li je to tačno ili ne, mogu da odgovore samo građani. Iz tog razloga predlažem da, kako je propisano Ustavnim zakonom u Srbiji, pokrenete procedure za raspisivanje referenduma koji bi odgovorio na pitanje: "Da li prihvatate učešće stranih predstavnika u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji?"

Milošević nije ni razmotrio moje otvoreno pismo, a Skupština Srbije raspisala je referendum 6. aprila 1998. Referendum je održan 23. aprila 1998. Evo informacija o referendumu: "Rezultati referenduma Na referendumu održanom 23. aprila 1998. godine glasalo je 5.297.776 građana ili 73,05 posto birača upisanih u biračke spiskove - protiv se izjasnilo 5.017.383 ili 94,73 odsto građana, dok je "za" glasalo 180.692 ili 3,41 posto glasača učesnika". Pa dalje: "Nakon prijema svih evidencija i obrade podataka, utvrđeno je da je na referendumu učestvovalo biračko telo od 7.252.304 građana koji su se izjasnili na 9.835 biračkih mesta. Na referendumu se 5.297.776 građana ili 73,05 posto izjasnilo o tome da li prihvata učešće stranih predstavnika u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji. Od ovog broja, 94,73 posto (ili 5.017.383 građana) je zaokružilo odgovor NE, dok je 3,41 posto (180.692) građana zaokružilo odgovor DA. Nevažećih listića bilo je 1,86 posto ili 98.498." (Svi delovi Miloševićevog pisma i delovi izveštaja Referendumske komisije citirani su iz publikacije Međunarodna politika, br. 1067, od 1.6.1998). Čitalac može sam da proceni ispravnost Miloševićevog pisma i Odluke Skupštine Srbije i vrednost održanog referenduma ako ih uporedi sa tokom događaja nakon održanog referenduma, posebno ako to uporedi sa odlukama Savet bezbednosti, Grupe za kontakt velikih sila i Saveta NATO od januara 1998.

određenog obostrano prihvatljivog rešenja krize i sprečili izbijanje rata na Kosovu.

S poštovanjem,
Miloš Minić

5. april 1998.

Ovo pismo je objavljeno 6. aprila 1998. u novinama: Danas, Dnevni telegraf, Večernje novosti, Svedok, Plus, Vijesti, Pobjeda itd.

“Vlada Narodnog Jedinstva” i “Treća Politička Snaga” u Srbiji

Politička situacija u Srbiji sada se kreće u znaku naglog zaoštavanja svih kriza, a naročito krize na Kosovu.

Politička kriza u Srbiji naglo se zaoštrila sa širokom oružanom akcijom policijskih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije u Drenici i drugim selima na Kosovu, gde su se kretale manje grupe OVK i vršile terorističke napade pre svega protiv policije. Ta akcija policije počela je 28. februara 1998, trajala je intenzivno mesec dana i još traje. U toj akciji poginulo je nekoliko pripadnika policije i nekoliko pripadnika oružanih grupa, a najveći broj poginulih su žene, deca i stariji Albanci.

Upravo u tome, u naglom zaoštavanju kosovske krize i pogoršavanju političke situacije u Srbiji i SR Jugoslaviji, nalaze se i glavni motivi i razlozi kursa Miloševićevog režima ka “narodnom jedinstvu”, što je dobilo oblik napora za stvaranje fronta ujedinjenih velikosrpskih nacionalističkih snaga i koalicije SPS i JUL sa političkim strankama te orijentacije u formiranju “vlade narodnog jedinstva”.

Ni u zemlji ni u svetu nema dvoumljenja da za taj veliki i unutrašnji, kao i već odavno i međunarodni problem dalje sudbine Kosova, mora najhitnije da se nađe rešenje, putem pregovaranja i sporazumevanja, da bi se predupredile očigledne opasnosti od izbijanja rata širih razmera na Kosovu i u bližem okruženju, a koji bi mogao dovesti u pitanje i opstanak ove zemlje kao suverene i nezavisne u evropskoj i svetskoj zajednici nezavisnih država i naroda.

Da je takav međunarodni značaj kosovske krize, potvrđuje činjenica da su se, zbog nastale opasnosti od izbijanja rata, pokrenule i

međunarodne organizacije (Kontakt grupa šest velikih sila, OEBS, EU, Savet bezbednosti UN, NATO) kao i vlade država neposredno zainteresovanih situacijom na Kosovu i u vezi sa Kosovom. Milošević, Srbija i SR Jugoslavija nalaze se pod velikim međunarodnim pritiskom.

Na redu je, najverovatnije, povratak mera međunarodne izolacije zemlje, a sasvim moguće i povratak ukinutih sankcija.

“Spoljni zid sankcija” neće biti uklonjen, jer vlada neće niti ima nameru da ispuni zahteve Kontakt grupe i Haškog suda za ratne zločine.

Milošević i režim će morati da prihvate neko rešenje problema Kosova. Biće to, verovatno, neki novi Dejton za Kosovo. Na kraju, on neće imati kud, nego da se sa tim pomiri. Ali će na sve moguće načine pružati otpor i braniti svoju dosadašnju politiku na Kosovu, koja je i stvorila kosovsku krizu, a narod Srbije, pre svega srpski narod, platiće izvanredno skupo takvo ponašanje Miloševića i njegovih sada najbližih saveznika - Šešelja i ostalih.

Mislim da velike sile neće dozvoliti da im kosovska kriza “izmakne iz ruku”, te da izbije rat na Kosovu, jer bi rat na Kosovu mogao izazvati lančano širenje ratnog požara na Balkanu, Velike sile se neće uzdržavati ni od kakve mere da bi sprečile izbijanje takvog rata.

Ne sme se zaboraviti da su Balkan - istočni Mediteran - Bliski istok - Srednji istok sve do Persijskog zaliva, bili oduvek, a ostaće i ubuduće, jedan geografski, ekonomski, politički i vojnostrateški region od najvećeg strateškog značaja za velike sile, kao i za mir i bezbednost u svetu. Pokazalo se to i u Prvom i u Drugom svetskom ratu, kao i u vreme Hladnog rata i konfrontacije SAD i Sovjetskog Saveza i zapadnog i istočnog vojnopolitičkog bloka u čitavom periodu posle Drugog svetskog rata, sve do prestanka Hladnog rata i raspada Sovjetskog Saveza i istočnog vojnopolitičkog bloka. Svaka dublja analiza sadašnjih međunarodnih odnosa mogla bi dokazati da taj značaj za velike sile ovaj region nije ni danas izgubio.

Na redu je, po svoj prilici, vraćanje međunarodnih mera izolacije, a moguće je i vraćanje ukinutih sankcija.

Milošević je koalicijom sa Šešeljem pokazao da neće ulaziti u ozbiljne pregovore sa kosovskim Albancima za rešenje kosovske krize i da je odlučan da se suprotstavi OEBS-u, Kontakt grupi, Savetu bezbednosti, Evropskoj uniji.

On računa, više je nego jasno, na nesuglasice unutar Kontakt grupe, kao i na podršku Rusije i Kine u Savetu bezbednosti.

Ovaj prvi će, uveren sam, uslediti, a rat niko ne bi smeo da isključi. Na osnovu mojih saznanja o kretanjima u međunarodnim odnosima, velike sile, kao što sam već rekao, neće dozvoliti izbijanje novog rata na Balkanu. Pre toga može uslediti intervencija novog tipa UNPROFOR-a, na osnovu odluke Saveta bezbednosti, ali je moguća, ukoliko preti neposredna ratna opasnost, i jednostrana intervencija NATO snaga, koje će preventivnom vojnom akcijom sprečiti izbijanje rata i nametnuti rešenje kosovske krize - na sličan način kao što su nametnuli Dejtonski, odnosno Pariski sporazum o Bosni i Hercegovini - a to znači rešenje koje je moguće u datim domaćim i međunarodnim uslovima.

Pošto odlično poznajem situaciju na Kosovu – imam saznanja koja sam stekao tokom proteklih decenija – očekujem da ovaj novi Miloševićev potez, mislim na njegovu “vladu narodnog jedinstva”, kao i o njegovom zloglasnom referendumu o “stranom mešanju” ili “nemešanju” u rešavanje kosovskog problema, ubrzaće produbljivanje krize na Kosovu.

Jedna od ozbiljnih posledica tog njegovog koraka biće, nažalost, masovno napuštanje Kosova od strane malobrojnih Srba i Crnogoraca koji su ostali na Kosovu. I to će biti nova tragična posledica “patriotskog” rata Miloševića i Šešelja za “srpstvo”, za “spas” srpskog naroda i Srbije.

Miloševićovo udruživanje sa Šešeljem zasniva se na njihovom identičnom odnosu prema krizi na Kosovu. U suštini, to je ista nacionalistička i velikosrpska politika koju je Milošević vodio u Hrvatskoj i Bosni, u čijoj realizaciji je učestvovao Šešelj sa svojim četničkim dobrovoljačkim odredima.

Drašković i Mihailović (Nova demokratija) rekli su da Milošević savez sa Šešeljom nije "ništa novo, jer je Milošević stvorio Šešelja, i kad god mu je trebalo pozivao ga je i ulazio s njim u zajedničke akcije".

Nemam razloga da im ne verujem. Oni su bolje od mene obavješteni.

Ali i meni je poznata sprega između njih dvojice još od pre početka rata u Hrvatskoj, od vremena kad se vršila široka kampanja - politička, psihološka, propagandna i oružana za pripreme Srba i van Srbije i u Srbiji za ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; i kasnije u tim ratovima, kad je Šešelj okupljao dobrovoljce i svoje četničke odrede obučavao na vojnim poligonima i od vojske dobijao naoružanje i svu ostalu vojnu opremu, pa potom uz pomoć vojske i policije ubacivao svoje odrede u Bosnu i Hrvatsku, gde su, kako je to opštepoznato, počinili teške ratne zločine nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom.

Cilj: Milošević i SPO udružuju snage, kako bi zauzeli čvršću poziciju u pregovorima za rešenje kosovskog problema, kako bi pružili jači otpor velikim silama (SAD, Kontakt grupa, Evropska unija) i sprečili nametanje njihovog rešenja kosovske krize, a time i rešenja problema statusa Kosova, što bi moglo da ugrozi moć Beograda na Kosovu, koja postoji već deset godina - što je za njih neprihvatljivo.

Milošević i njegov krug uz čiju pomoć drži svu vlast, nastojace da za Kosovo iznudi neko kompromisno rešenje najtežeg pitanja statusa Kosova, koje ne bi dovelo u pitanje vladavinu Beograda nad Kosovom ili, drukčije rečeno, "suverenitet i teritorijalni integritet Srbije i SRJ".

"Spoljni zid" sankcija neće biti uklonjen. Jer vlada neće niti imati nameru da ispuni zahteve Kontakt grupe. Na primer Milošević se ne usuđuje da pošalje u Hag osumnjičene za ratne zločine koje Haški sud traži, a nalaze se u Srbiji, kojih nije malo, a koji se slobodno kreću po Srbiji, a pre svega trojicu visokih oficira Vojske Jugoslavije koji su razorili Vukovar. Milošević ne sme to da učini i zbog sebe - ali ne zato što bi on mogao dospeti u Hag i kako to misle neki njegovi protivnici, već, pre svega, zato što će, sudeći ratnim zločincima iz Srbije, sud u Hagu žigosati i čitavu velikosrpsku agresivnu Miloševićevu politiku u ratovima u

Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a takođe i njega samog kao predvodnika te politike.”

U međuvremenu od 28. februara i izbora vlade Srbije u Skupštini 24. marta 1998, politička situacija se u Srbiji naglo zaoštrila sa širokom oružanom akcijom specijalnih policijskih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije u Drenici i drugim selima na Kosovu, gde su se kretale manje grupe OVK. Tim događajima kosovska kriza je ušla u samo središte događaja u Srbiji i SRJ i izbila među najznačajnije probleme koji okupiraju domaću i svetsku javnost. Ova akcija policijskih snaga počela je 18. februara, trajala je više od mesec dana i još traje.

U nastaloj situaciji, Milošević je izabrao put da se odupre po svaku cenu pritisku međunarodnih organizacija: odbacuje njihovo “mešanje u unutrašnje stvari Srbije”; proglašava da krizu na Kosovu treba da rešava samo Srbija kao “unutrašnje pitanje Srbije u okviru Ustava Srbije”, štaviše da ni SRJ ne treba da se bavi krizom na Kosovu; da se nikakvo međunarodno posredovanje u pregovorima vlade Srbije sa predstavnicima kosovskih Albanaca neće dopustiti; da je internacionalizacija kosovske krize neprihvatljiva, pošto bi to povredilo suverenitet i teritorijalni integritet SRJ i Srbije - i sve u tom duhu.

U Šešelju vidi pouzdanijeg saveznika u otporu protiv međunarodnog pritiska, ali, što je od posebno velikog značaja, i u mobilizaciji velikosrpskog nacionalizma i šovinizma u odnosu prema kosovskim Albancima, kako bi se izbegao kompromis u pregovorima s predstavnicima kosovskih Albanaca o takvom rešenju problema Kosova koje bi bilo prihvatljivo i za Srbiju i za SRJ s jedne, i za kosovske Albance s druge strane - i kako bi se na svaki način produžilo postojeće stanje na Kosovu, uz neke neizbežne sitne popravke.

Na taj način, može se pretpostaviti, Milošević se nada da bi mogao da izbegne i otvaranje pitanja: ko je odgovoran za desetogodišnju politiku na Kosovu koja je dovela do ove sadašnje kosovske krize?

Pozivajući se na “narodnu politiku” koju, kako kaže, on vodi, zatražio je od najviših državnih tela Srbije da raspišu referendum, pa neka “narod odluči” da li “prihvata međunarodne posrednike” u rešavanju

kosovske krize. Njegov zahtev je prihvaćen i Skupština Srbije je 6. aprila raspisala takav referendum.

Nemoguće je da Milošević nije razmislio o ozbiljnim štetnim i opasnim posledicama ovakvog rešenja pitanja sastava nove vlade Srbije po unutrašnje političke odnose u Srbiji i SRJ. Ali sve je to podredio cilju da ojača svoje snage za otpor protiv pritiska međunarodnih faktora, da bi "odbranio Kosovo"; za Srbiju čiji je Kosovo "nerazdvojni integralni deo", da bi sprečio eventualno nametanje rešenja problema Kosova od strane međunarodnih faktora, koje bi Kosovu obezbedilo maksimum samostalnosti unutar SRJ - u stvari da bi sprečio rešenje koje bi značilo još jedan težak poraz njegove velikosrpske nacionalističke politike.

10. april 1998.

Ovaj članak, skraćen i sa određenim izmenama u rasporedu teksta, objavljen je u listu "Danas", u brojevima od 14, 15. i 16. aprila 1998.

Prva odluka nove “Vlade arodnog Jedinstva” o Kosovu

Vlada očigledno voli da govori o “razgovorima” ili “dijalogu”, a ne o “pregovorima”. Razgovori ne obavezuju na sporazum - vodiće se razgovori, pa će Vlada ili Skupština odlučiti šta hoće. “Pregovori” obavezuju da dođe do sporazuma između strana koje pregovaraju i mora se pregovarati dok se ne dođe do sporazuma, jer inače nema rešenja spornog problema - postojeća kriza ostaje i nadalje.

Vlada u ovom saopštenju izbegava da kaže s kim postoji spor na Kosovu, a opšte poznato je da sporni problem sa kosovskim Albancima čini suštinu i sadržinu problema Kosova odnosno kosovske krize. Sa ostalim nacionalnostima nema spornih pitanja, ili su od nebitnog značaja. A Srbi i Crnogorci na Kosovu su delovi vladajućih nacija i nosioci gotovo svih državnih i društvenih funkcija; državna tela i organi Srbije posredstvom njih vladaju i upravljaju neprikosnoveno na Kosovu, bez učešća kosovskih Albanaca u upravljanju u pokrajini u kojoj čine 90 odsto ukupnog broja stanovnika. Ali sa predstavnicima kosovskih Albanaca, vlada, i to i Vlada Republike Srbije i Vlada SRJ, moraju pregovarati sve dok ne postignu sporazum o rešenju problema Kosova.

Predstavnicima kosovskih Albanaca vlada pripisuje da hoće da odlučuju “jednostrano”. Kad se radi o pregovorima, tad se odlučuje isključivo putem sporazuma dve ili više strana. U konkretnom slučaju znači da ne mogu odlučivati “jednostrano” ni predstavnici Albanaca ni vlada.

Svaka ozbiljna vlada u Srbiji razumela bi da se na Kosovu radi o moćnom masovnom nacionalnom pokretu kosovskih Albanaca, koji

se razvijao i sazrevao najmanje deset godina u uslovima bezobzirnog policijskog režima i progona.

Albanci jesu manjina u Srbiji, ali su većina na Kosovu, a čine i blizu 20 odsto ukupnog broja stanovništva Srbije. Oni su stvorili nacionalni pokret koji se bori za nezavisnost Kosova. Sa predstavnicima tog pokreta moraju pregovarati i sporazumeti se o statusu Kosova predstavnici najviših i najodgovornijih državnih tela i organa Republike Srbije i SR Jugoslavije.

Ili će taj status Kosova biti nezavisnost i otcepljenje od Srbije i SRJ ili određeni specijalni status, koji bi mogao zadovoljiti taj nacionalni pokret i interese kosovskih Albanaca i pružiti uslove koji će tom pokretu omogućiti da prihvati rešenje krize na Kosovu u postojećim državnim granicama SR Jugoslavije - kako to, zasad, kategorično zahtevaju i OEBS (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju), i Evropska unija, i sve velike sile.

Glavno je i najvažnije da to rešenje bude takvo da i u sadašnjosti i u budućnosti, odgovara podjednako i životnim interesima srpskog naroda, kao i svih ostalih narodnosti na Kosovu i u Srbiji, a takođe i interesima obe republike koje čine SR Jugoslaviju, ali i SR Jugoslavije kao zajedničke federativne države.

Takvom sporazumnom rešenju pružaće ogorčen otpor i pokušati da ga svim sredstvima onemoguće birokratije u političkim i državnim vrhovima Republike Srbije i SR Jugoslavije, zajedno sa svim još uvek snažnim i u širokim redovima srpskog naroda veoma uticajnim snagama velikosrpskog nacionalizma i šovinizma, rešene da po svaku cenu održe u svojim rukama vlast i postojeći režim u Srbiji - s tim se mora računati. Ali taj problem moraju rešiti demokratske snage srpskog naroda.

I u nacionalnom pokretu kosovskih Albanaca, s tim se takođe mora računati, ekstremno nacionalističke snage, prema mojim saznanjima o tom pokretu, pružaće takođe ogorčen otpor zahtevajući nezavisnost Kosova. Ali taj problem mora rešiti sam nacionalni pokret kosovskih Albanaca, težeći rešenju kosovske krize koje je u datim istorijskim okolnostima moguće postići.

Takvo sporazumno rešenje problema Kosova, uveren sam, i moguće je i realno postići i ostvariti u postojećim unutrašnjim - nimalo povoljnim - i spoljnim, međunarodnim, okolnostima - uprkos svim otporima na putu ka takvom rešenju gorućeg problema Kosova.

Stoga ne verujem da kod trezvenih i politički upućenih ljudi u ovoj našoj zemlji i u ovom času može da se nađe neko ko bi mogao da se nada da ova i ovakva "vlada narodnog jedinstva" može da ostvari sporazumno rešenje problema Kosova. To će ostati da rešava i reši neka nova vlada drukčijeg političkog sastava.

Opet su "krivi" za terorizam na Kosovu, kako vlada kaže, "strani predstavnici", a njima su pridruženi kao krivci "lideri" kosovskih Albanaca (vlada kaže "separatista"), Samo nije kriva desetogodišnja politika na Kosovu, koju neki, ne bez razloga, nazivaju i "državnim terorizom". Niti su krivi oni koji tu politiku sprovode, a pre svega najviša tela i organi Republike Srbije, odnosno oni koji su se u toku poslednjih deset godina smenjivali u tim telima i organima. Dok, uistinu, oni snose svu odgovornost za opšte stanje na Kosovu kakvo je ono danas, za ovu tešku i opasnu političku krizu sa kojom se sada na Kosovu suočava Republika Srbija i SR Jugoslavija.

Ovo je samo još jedna neodgovorna izjava i to vlade koja, ne samo da huška narod u Srbiji protiv država čiji su predstavnici posetili Kosovo, nego taj narod i obmanjuje da je za krizu na Kosovu krivo inostranstvo. Svi su krivi, samo ne vlada i vlasti u Srbiji!

20. april 1998.

Objavljeno u listu Danas, u brojevima od 21. i 23. aprila 1998.

Terorizam ili početak gerilskog rata Kosovskih Albanaca

Na Kosovu se, kako se moglo i predvideti, kriza naglo zaoštrava. Događaji su krenuli u tom pravcu pre “referenduma” u Srbiji 24. aprila 1998. Počeli su pojedinačnim terorističkim akcijama poslednjih nekoliko meseci, koje je izvodila posebna organizacija kosovskih Albanaca nastala izvan političkih partija i vanstranačkih organizacija u sastavu njihovog demokratskog nenasilnog nacionalnog pokreta.

Ona se pojavila i nastupila u kosovskoj krizi sa nazivom “Oslobodilačka vojska Kosova” (OVK) i prošle godine počela izvoditi oružane napade na pojedine policijske patrole i stanice, kao i na pojedine ličnosti srpske, crnogorske i albanske nacionalnosti.

Ta organizacija je odbacila politiku mirnog rešavanja krize na Kosovu i taktiku nenasilnog otpora postojećem režimu kao sredstva za ostvarenje političkog nacionalnog programa i ciljeva tog programa, koji su sažeti u zahtevu “nezavisno Kosovo”.

Politiku nenasilnog otpora vodio je i vodi Demokratski savez Kosova dr. Ibrahima Rugove, a s manjim razlikama u taktici i ciljevima slede i ostale partije i vanstranačke organizacije kosovskih Albanaca.

Desetogodišnja politika i taktika nenasilnog otpora tih njihovih organizacija nije uspela da prisili režim Slobodana Miloševića - čija se vladavina na Kosovu ostvaruje putem policijskog i svakog drugog pritiska i progona protiv velikog broja kosovskih Albanaca - na mimo rešavanje krize pregovaranjem i sporazumevanjem vlada u Srbiji i SR Jugoslaviji sa predstavnicima nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca. Vlada Srbije u toku proteklih već deset godina od poništavanja široke autonomije koju su imali Vojvodina i Kosovo - otkad je sva vlast u Srbiji

u rukama Miloševića - i vlada SRJ od uspostavljanja ove nove federativne države, nisu davale ni znaka da ozbiljno prihvataju taj put rešavanja kosovske krize.

Politika nenasilnog otpora kosovskih Albanaca, koja u toku deset godina nije mogla uticati na režim da prihvati mirno rešavanje kosovske krize, prestajala je postepeno da odgovara očekivanjima pripadnika albanske narodnosti na Kosovu. Mnoge od njih počelo je da izdaje strpljenje i da se širi radikalizacija u njihovom nacionalnom pokretu.

Iz tog procesa radikalizacije ponikla je i proširila se organizacija OVK, koja je krenula da oružanom borbom ostvari ciljeve koje političke organizacije kosovskih Albanaca u toku proteklih godina nenasilnog otpora režimu nisu uspele i to ne samo da ostvare ciljeve svog nacionalnog pokreta, nego ni da pomere s mrtve tačke rešavanje kosovske krize putem pregovaranja i sporazumevanja.

Krvavi događaji u Drenici koji su počeli 28. marta i ne manje krvavi događaji na granici i u graničnom pojasu prema Albaniji koji su počeli 24. aprila - sa velikim brojem ubijenih Albanaca i u Drenici iz dva prigranična sela (većina), označili su, očigledno, ulazak kosovske krize u rovu etapu u kojoj će se oružana borba kosovskih Albanaca, organizovanih u OVK, najverovatnije brzo proširiti i pridobiti podršku i naklonost u masama albanske narodnosti u selima i gradovima na Kosovu.

Masovni mirni protesti Albanaca u gradovima na Kosovu, koji traju više od dvadeset i pet dana, svedoče kako o tome da je krajnje vreme da se kosovska kriza Tešava, tako i o ogorčenju u masama zbog okrutnih oružanih akcija policijskih i vojnih snaga na Kosovu u kojima je stradalo daleko više žena, dece, starih i ostalog civilnog stanovništva, nego pripadnika OVK i policije.

Ti protesti predstavljaju veliko ohrabrenje za akcije organizacija OVK i izraz su solidarnosti sa žrtvama tih policijsko vojnih akcija.

Moralna i politička odgovornost u očima kosovskih Albanaca i u svetu pada na leđa srpskog naroda koji je u velikoj većini na nedavnom referendumu dao pokriće tim policijskim i vojnim akcijama i takvoj

politici režima i on, srpski narod, moraće to da otkajava od sada pa ko zna do kada.

Početak promene karaktera oružane borbe kosovskih Albanaca

Iz dana u dan ubrzano se množe događaji koji sve jasnije najavljuju da ima izgleda da oružane akcije koje izvodi OVK ubrzo izađu iz okvira pojedinačnih terorističkih akcija i prerastu u veće i šire oružane sukobe većih grupa ili jedinica OVK sa snagama policije i vojske.

Time bi nastupila i promena karaktera oružane borbe: od terorističkih akcija u gerilski rat širih razmera na Kosovu - kao i određene posledice u vezi s tim.

Terorizam, ma gde da se pojavi, podleže osudi međunarodne zajednice. Za terorizam svetsko demokratsko javno mnjenje nema razumevanja ni kad dolazi iz redova nacionalno obespravljene, ugnjetene nacije i kad je uperen protiv ugnjetačke nacije, odnosno nacije u čije ime vladajući režim vrši ugnjetavanje.

To se, po pravilu, menja, kad se svetska javnost suoči sa ratom ugnjetene nacije, gerilskim ili ratom širih razmera, protiv države ugnjetačke nacije. Takvi ratovi za nacionalne slobode i prava izazivaju uvek, a pogotovu u današnje vreme, solidarnost i podršku svetskog demokratskog javnog mnjenja i demokratskih vlada. Tada po pravilu dolazi i do intervencije međunarodne zajednice u cilju rešenja sukoba i uspostavljanja mira, mirnim sredstvima, putem posredovanja ili na drugi način, pa ako to ostane bez rezultata, sledi, uz političku, i vojna intervencija međunarodnih snaga.

U uslovima visokog stepena nacionalne homogenizacije masa albanske narodnosti takav rat, čiji se počeci već danas vide na Kosovu, ima sve izgleda da se proširi, bez obzira na to koliko će jake policijske i vojne snage režim uvesti u borbu za uništavanje grupa i jedinica OVK i ugušenje nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca u celini.

Na Kosovu je sve vidljivije da jača nacionalna homogenizacija odnosno jedinstvo kosovskih Albanaca u njihovoj rešenosti da istraju

u svom zalaganju da postojeće stanje na Kosovu mora da nestane i da mora da se iz osnove promeni, tako da se ostvare njihovi nacionalni zahtevi i interesi. I da se do takve promene dođe mirnim putem pregovaranja i sporazumevanja, pa ako to ne bude moguće, onda oružanom borbom i intervencijom međunarodne zajednice.

Što se mene tiče, neće me iznenaditi ako uskoro na Kosovu nastane više teritorija koje će policijske snage biti prisiljene da napuste i da se povuku u gradove iz kojih će kretati u oružane akcije protiv snaga OVK, koje će te teritorije kontrolisati.

Ako naponi za rešenje kosovske krize i predstavnika vlade Srbije i vlade SRJ i predstavnika nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca, kao i naponi Kontakt grupe, OEBS, Evropske unije, Saveta bezbednosti - ukratko međunarodne zajednice - ne dovedu, u što kraćem vremenu, do sporazuma o rešenju kosovske krize, postoje svi uslovi da ovakva bude perspektiva razvoja situacije na Kosovu, u Srbiji i SR Jugoslaviji.

Jedna istorijska analogija

U ovakvom mojem viđenju situacije u ovom momentu neodoljivo mi se nametnula jedna istorijska analogija. Naime, sadašnja oružana borba kosovskih Albanaca počinje da se razvija slično početku oružane borbe partizanskog narodnooslobodilačkog pokreta u bivšoj Jugoslaviji 1941. godine protiv nemačkih, italijanskih i ostalih fašističkih okupatora Jugoslavije. Ova misao mi se, svakako, sada javila zbog svega što sam proživeo kao borac jugoslovenskog partizanskog pokreta u vreme narodnooslobodilačkog rata 1941-1945.

U to vreme bio sam jedan od organizatora ustanka u Valjevskom okrugu, u svojstvu instruktora Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Srbiju pri Okružnom komitetu partije Okruga valjevskog, koji je rukovodio političkim i organizacionim pripremama ustanka.

Imam u vidu da su istorijske okolnosti 1941. godine bile bitno drukčije nego što su i unutrašnje i međunarodne okolnosti u kojima

kosovska kriza ulazi sada u novu etapu zaoštavanja i širenja oružane borbe OVK kosovskih Albanaca. Prema tome, jasno mi je da se ni u čemu ne može izjednačavati ova njihova sadašnja borba sa narodnim ustankom i narodnooslobodilačkim ratom u Srbiji i čitavoj bivšoj Jugoslaviji.

Ali sličnosti početaka, nastajanja, širenja i načina vođenja početnih oružanih akcija ove njihove sadašnje oružane borbe i one naše iz 1941. godine ne mogu da budu neprimećene.

Ne krijem moja ozbiljna strahovanja da razvoj na Kosovu sada vrlo brzo ne poprimi obeležja razvoja oružane borbe u vreme ustanka u Srbiji u leto i jesen 1941. godine.

Utoliko je to verovatnije što je sadašnje nacionalno jedinstvo kosovskih Albanaca na daleko višem nivou, nego što je bilo jedinstvo srpskog naroda u ratu protiv fašističkih okupatora,

Srpska nacija je tada bila pocepana na dva dela i to: jedan koji je ratovao u okupiranoj zemlji protiv nemačkih, italijanskih i ostalih fašističkih porobljivača srpskog i ostalih naroda bivše Jugoslavije za oslobođenje ispod fašističkog jarma; i drugi koji nije ratovao protiv tih okupatora, već je ratovao isključivo na strani okupatora i u saradnji s njima protiv onog prvog dela svoje nacije.

I danas je srpska nacija pocepana u vezi sa Kosovom i to: prvi, većinski deo, koji predvode velikosrpski nacionalisti i koji još daje podršku (ne može se znati do kada će to biti tako) politici tih snaga da milom ili silom zadrže na Kosovu postojeće stanje i odnose (sa nekim manjim popravkama), i na drugi, zasad manjinski deo, koji se zalaže za trajno demokratsko rešenje problema Kosova putem pregovora sa predstavnicima kosovskih Albanaca i obostrano prihvatljivog sporazuma i mogućeg i ostvarljivog rešenja u postojećim unutrašnjim i međunarodnim uslovima.

Nije takav slučaj danas sa kosovskim Albancima. Njihovo jedinstvo je zasad daleko čvršće u njihovoj borbi za rešenje problema Kosova u duhu njihovih stremljenja.

Milošević i vlada Srbije pozivaju kosovske Albance na razgovore a nisu spremni da stupe u ozbiljne pregovore

Milošević po završetku poznatog “referenduma” poručuje predstavnicima kosovskih Albanaca da stupe u razgovore sa predstavnicima vlade Srbije o rešenju problema Kosova. On sam, čija politika je stvorila kosovsku krizu, kako se vidi, hoće da ostane po strani i da ne preuzme ličnu odgovornost već da iz “pozadine” diriguje delegacijom vlade Srbije u razgovorima i pregovorima sa predstavnicima nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca.

A zašto samo sa predstavnicima vlade Srbije? Zar kosovska kriza ne ugrožava i Crnu Goru i opstanak SR Jugoslavije?

Koliko mogu da vidim, i pored toga ne pada im na pamet da stupe u ozbiljne pregovore s kosovskim Albancima koji bi imali izgleda da dovedu do sporazuma. Ako ništa drugo, to potvrđuje nedavni referendum u Srbiji. Taj referendum im je poslužio da potpire velikosrpska neprijateljska nacionalistička raspoloženja u srpskom narodu protiv Albanaca i protiv međunarodne zajednice.

A o tom istom svedoči i silovita propaganda u istom duhu putem svih državnih i drugih sredstava javnog informisanja, koja podržavaju, opravdavaju i brane politiku Miloševića i vlade Srbije prema krizi na Kosovu.

Bez posredovanja predstavnika međunarodne zajednice ne može doći do rešenja kosovske krize

Sada Milošević i njegovi glavni partneri u njegovoj politici prema Kosovu, Šešelj i Drašković (sa dodatkom JUL-a), zaklanjajući se iza “volje srpskog naroda” “iskazane” na “referendumu - jer to je zaista bio čisti srpski referendum - svi zajedno, u punom “nacionalnom jedinstvu”, udruženi u velikosrpski nacionalistički front, srljaju u sopstvenu propast i sa sobom na put propasti vuku, i mogu da odvuču, pre svega srpski narod, kao i Srbiju i SR Jugoslaviju u celini.

Propast će biti neizbežna ako se u poslednji čas ne trgnu i ne učine koreniti zaokret ka nužnom, hitnom sporazumu sa predstavnicima nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca o trajnom rešenju kosovske krize, uključujući i glavno u tom rešenju - pitanje statusa Kosova. I to o rešenju mogućem i realnom u postojećim opštim okolnostima, rešenju koje će biti obostrano prihvatljivo i odgovarati interesima i Srbije, i SR Jugoslavije, i Kosova, i kosovskih Albanaca, i svih nacionalnih zajednica i građana koji žive na Kosovu.

Bez posredovanja predstavnika međunarodne zajednice, duboko sam uveren, ne može u postojećim sveukupnim okolnostima doći ni do željenih pregovora, a kamoli do takvog rešenja kosovske krize, koje bi zadovoljilo istaknute uslove.

Moram da priznam, ne gajim nadu da će se trio Milošević–Šešelj–Drašković - toliko potonuo u velikosrpsko nacionalističko blato, iz toga blata iščupati. Može, kad bi ga unutrašnji i međunarodni pritisci priterali “uza zid” i primorali da postigne trajno rešenje kosovske krize. A pogotovu nema nade da to “trojstvo”, koje je tako složno nastupalo u “referendumu”, može jednim takvim rešenjem da otvori perspektive stabilnog demokratskog i progresivnog ekonomskog i društvenog razvoja višenacionalnih Srbi je, Kosova i SR Jugoslavije u celini.

Daleko više verujem da taj zadatak može izvršiti samo jedno novo političko vodstvo, i Srbije i SR Jugoslavije, drukčijeg političkog sastava od današnjeg - sastava koji bi činile udružene demokratske snage koje su sada razbijene i rasturene po usitnjenim političkim strankama i vans-tranačkim organizacijama. Samo one, udružene, bile bi kadre da dovedu do jedinstva većine srpskog naroda i to ne na nacionalističkoj osnovi, već na osnovi zalaganja za miroljubivu, u nacionalnim odnosima s drugim narodima tolerantnu i prema njima prijateljski raspoloženu, demokratsku i naprednu Srbiju i jednu federativnu državu u svemu ravnopravnih članica, otvorenu za svestranu miroljubivu saradnju sa svojim susedima i svetskom zajednicom država i naroda.

A u tom procesu i do pravednog i trajnog demokratskog rešenja kosovske krize.

8. maj 1998.

Objavljeno u listu Naša Borba, u broju od 8. maja 1998.

Kuda ide Kosovska kriza?

Kao još jedan poseban dokaz može da posluži i iskustvo sa sporazumom Milošević–Rugova o povratku u škole na Kosovu đaka i studenata Albanaca, potpisanim pre više od godinu i po dana. Taj sporazum nije sproveden u život sve do poslednjih dina, kad se kosovska kriza naglo zaoštrila. Tada je otpočeo pojačani pritisak na SR Jugoslaviju i Srbiju da hitno pređu na pregovore o rešavanju kosovske krize, kako ne bi došlo do šireg oružanog sukoba na Kosovu koji bi se mogao pretvoriti u novi rat na Balkanu, a koji bi neizbežno ugrozio mir i bezbednost u Evropi i svetu. Pod tim pritiskom režim se prihvatio sprovođenja u život sporazuma Milošević–Rugova o školama, kako bi izašao koliko-toliko u susret međunarodnoj zajednici i izbegao nove sankcije koje bi mogle uslediti sa daljim zaoštavanjem krize na Kosovu.

Zaključio sam da bez posredovanja predstavnika međunarodne zajednice neće biti moguće doći do otpočinjanja pregovora između vlade Srbije i SR Jugoslavije, s jedne, i predstavnika kosovskih Albanaca, s druge strane. Zato što su stavovi, zahtevi i ciljevi suprotstavljenih strana dijametralno različiti i, u stvari predstavljaju dve krajnosti, a nagomilano uzajamno nepoverenje između njih čini jednu od najvažnijih prepreka koja ih razdvaja i ne dozvoljava im da uspostave direktne veze, sastanu se i otpočnu ozbiljne pregovore koji bi imali izgleda da ih dovedu do sporazuma o rešenju problema Kosova.

U subotu 9. maja uveče iz televizijskih izveštaja saznali smo da je ministar spoljnih poslova Jovanović izvestio OEBS da vlada SR Jugoslavije, u stvari Milošević - vladu SRJ niko za to i ne pita - ne prihvata Felipea Gonzalesa za posrednika u rešavanju kosovske krize, bez obzira na to što mu je OEBS tu ulogu poverio.

Danas, 11. maja, iz informacija radija, televizije i štampe saznajemo da Milošević u razgovorima sa izaslanicima Predsednika SAD i državnog sekretara Medlin Olbrajt, gospodom Gelbardom i Holbrukom, odbija posredovanje predstavnika međunarodne zajednice u rešavanju problema Kosova, pozivajući se na nedavni "referendum" - uprkos tome što su njihovi razgovori u Beogradu i Prištini već, nedvosmisleno, određena forma "međunarodnog posredovanja" u kosovskoj krizi.

A kriza na Kosovu se dalje zaoštrava i produbljuje. Oružani sukobi se množe i šire, a grupe organizacije Oslobođilačka vojska Kosova (OVK) se povećavaju prilivom novih boraca. Došao sam do procene, koliko sam bio kadar da razumem pravac razvoja situacije, da oružani sukobi već izlaze iz uskog okvira terorističkih akcija i da prerastaju u početak gerilskog rata na Kosovu, koji organizuje i vodi onaj deo nacionalnog pokreta Albanaca - sve brojniji - koji je izgubio veru da se borbom putem nenasilnog otpora režimu, kakvu vodi Demokratski savez Kosova dr. Ibrahima Rugove i ostale političke stranke i druge organizacije u njihovom nacionalnom pokretu, može rešiti problem Kosova i da se mogu ostvariti zahtevi i ciljevi njihovog pokreta. Oni su povedli oružanu borbu sa verom da je jedino na taj način moguće to postići.

Za izlaz iz kosovske krize, pre nego što ona preraste u rat širokih razmera koji može, u današnjim međunarodnim okolnostima, dovesti i do vojne intervencije snaga međunarodne zajednice na Kosovu - ne vidim nikakav drugi put nego da Milošević i vlade Srbije i SR Jugoslavije, s jedne, i predstavnici kosovskih Albanaca, s druge strane, prihvate predstavnike međunarodne zajednice kao posrednike u pregovorima pre nego što bude kasno, pre nego što situacija izmakne svakoj kontroli i pretvori se di novi ratni požar na prostorima bivše SFR Jugoslavije i na Balkanu.

Samo vreme, i to uskoro, može pokazati da li će i kada Milošević i vrh Srbije biti primorani da, pod pritiskom međunarodne zajednice, promene svoje sadašnje ponašanje prema kosovskoj krizi, da prestanu da se izgovaraju na "volju srpskog naroda iskazanu na referendumu" i da prihvate ovaj sada jedino mogući put koji ima izgleda da se

spreči proširenje rata na Kosovu te da se problem Kosova reši na osnovu poštovanja interesa i kosovskih Albanaca, kao i svih ostalih nacionalnih zajednica koje žive na Kosovu, kao i interesa Srbije i SR Jugoslavije.

Ako se pokaže da oni to nisu kadri da učine, perspektivu vidim jedino u dolasku na vlast u Srbiji i SR Jugoslaviji udruženih političkih snaga demokratskog političkog sastava, koje bi bile sposobne da ovu zemlju izvedu iz krize rešavanjem gorućih problema, među kojima je na prvom mestu u sadašnjem trenutku problem Kosova. Bojim se, nažalost, da se ne pokaže da su u pravu oni koji misle da se to ne može desiti preko noći i da je potrebno vreme, neizvesno koliko dugo, dok do toga bude došlo. A rešavanje kosovske krize je hitno i neodložno. Tako sada vidim nastalu situaciju u ovom momentu i mogući dalji tok kosovske krize.

9. maj 1998.

Ovaj članak je, u kraćoj verziji, objavljen na albanskom jeziku u prištinskom časopisu ZËRI, u broju od 16. maja 1998. i u broju od 27. juna 1998. Takođe je objavljen i u listu Danas u celini izdanja od 20. i 21. juna do 29. juna 1998. I taj tekst je u ovoj knjizi.

Napomena u vezi sa člankom “Kuda ide kosovska kriza?”

Uz sve ovo, domaćoj i inostranoj javnosti nije poznato kakvi su predlozi za rešenje problema Kosova koje su ponudili Milošević i vlada Srbije i SR Jugoslavije, sa kojima delegacija, koju je Milošević odredio, ide na pregovore sa delegacijom rukovodstva kosovskih Albanaca.

Nacrt Statuta za autonomiju Kosova, objavljen od delegacije vlade Srbije kao predlog za pregovore sa predstavnicima kosovskih Albanaca, da nije žalostan primer neozbiljnosti njegovih tvoraca, bio bi smešan po tome koliko nema veze sa težinom i složenošću stvarne situacije na Kosovu danas.

Drugih predloga poznatih javnosti nema, osim raznih izjava političara iz vlada i vrhova vladajućih političkih stranaka kao: “nacionalne manjine na Kosovu imaju veća prava, nego prema međunarodnim standardima ali šiptari neće da ih koriste”, “Kosovu - autonomija prema međunarodnim standardima” (kojim, kakvim? U Evropi i svetu ima mnoštvo vrsta, tipova autonomija), “Kosovu - autonomija kakvu ima Vojvodina” (kao da Vojvodina ima nekakvu stvarnu autonomiju! - Kakva ironija!), “Kosovo je unutrašnja stvar Srbije”, “Kosovo je integralni deo Srbije i rešenje problema Kosova može biti samo na osnovi očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta Srbije i SR Jugoslavije”, i još, kurioziteta radi, “Kosovo treba proglasiti kao svetu srpsku zemlju” (“Crkveno-narodni sabor” u “Deklaraciji” 14. juna) i tome slično.

Političke organizacije kosovskih Albanaca imaju više određenih stavova i zahteva predstavnika političkih stranaka: “Nezavisnost Kosova i otcepljenje od Srbije i SR Jugoslavije”, “Kosovo - treća republika u SR Jugoslaviji”, “Najpre vratiti Kosovu status koji je imalo prema Ustavu

SFRJ iz 1974, pa potom pregovori o konačnom rešenju problema Kosova". Ciljevi i zahtevi OVK javnosti još nisu poznati.

Do kakvog je rešenja kosovske krize odnosno problema Kosova, sporazumno, moguće doći i da li je to moguće u pregovorima dve strane, nepoznato je. Ili će rešenje morati da bude nametnuto, slično kao što je Dejtonskim sporazumom nametnuto uspostavljanje mira i rešenje problema Bosne i Hercegovine posle četvorogodišnjeg rata?

Sve ovo dovoljno govori o tome: "Kud ide kosovska kriza?" Ide, u slučaju neispunjavanja poslednjih zahteva Kontakt grupe, svi su izgledi, širenju ratnog sukoba na Kosovu, širenju sankcija protiv Srbije i SRJ, porastu izgleda za vojnu intervenciju NATO-a na Kosovu, možda, i šire, pojačavanju međunarodne izolacije Srbije i SRJ, potpunom slomu privrede, daljem osiromašenju zemlje i naroda i daljem padu životnog standarda svih slojeva naroda, osim klase novih bogataša. I teškim iskustvenjima, pre svega za srpski narod, kao i za sve građane Srbije i SRJ, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Srpski narod apsolutno nikakvog interesa nema da ratuje protiv albanskog naroda na Kosovu niti da ga ugnjetava, već, naprotiv, ima istorijski interes da s tim narodom ubuduće živi u najboljem prijateljstvu. A upravo u ime srpskog naroda sprovodi se sadašnja politika na Kosovu i prema Kosovu od strane udruženih saveza Milošević–Šešelj–Drašković (SPS/JUL–SRS–SPO). Otpor roditelja vojnika u vojnim jedinicama na Kosovu, kao i odbijanje mnogih milicionera da ih šalju na Kosovo, dovoljno govori o masovnom raspoloženju u Srbiji protiv rata na Kosovu, protiv upućivanja vojnih obveznika i milicionera u rat protiv kosovskih Albanaca.

Za katastrofu koju zemlja može doživeti neće snositi istorijsku odgovornost samo savez Milošević–Šešelj–Drašković, koji vode narod i zemlju u sunovrat. Situacija u zemlji, koliko sam kadar da je u celosti sagledam, postala je sada takva da od udruživanja demokratskih snaga zemlje sve zavisi, kao i da na njih pada teška odgovornost za sudbinu i naroda i države, ako sada propuste da odgovore svom istorijskom zadatku.

16. juni 1998.

Kosovska kriza krajem 1998.

I

Rat besni na Kosovu - Savet bezbednosti zahteva da se prestane sa ofanzivama policijskih i vojnih snaga

Rat na Kosovu besni više od šest meseci i kraj mu se ne vidi, ako ne dođe do zaokreta od rata ka miru. Posledice Miloševićeve ratne politike vidimo mi svi u zemlji i ceo svet. Velike žrtve na obe strane, a daleko najveće na strani kosovskih Albanaca, razaranja sela i naselja granatiranjem od strane snaga srpske policije i jedinica jugoslovenske vojske ravna "sprženoj zemlji", stotine hiljada kosovskih Albanaca, kao i mnogi kosovski Srbi, izbačeni su iz svojih domova, u prvom redu žene, deca, stari i ostali.

Usledile su teške osude svetske javnosti i odluke najodgovornijih tela svetske zajednice, Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Saveta Evrope, Saveta NATO-a, sa zahtevima da Milošević i vlada Srbije prestanu sa ofanzivama policijskih i vojnih snaga po selima kosovskih Albanaca u poterama za oružanim grupama OVK, da se povuku trupe sa Kosova u mesta gde su bili pre ofanzivnih operacija na Kosovu, a da obe strane obustave oružane akcije i odmah pređu predstavnici vlade i kosovskih Albanaca na pregovore o rešenju problema Kosova i zaključenja odgovarajućih sporazuma.

Milošević je javno izjavio da će postupiti po odlukama međunarodne zajednice i sprovesti mere koje se od njega traže, a nastavio je sa operacijama policijskih i vojnih snaga, kao i pre donetih odluka. Računa, očigledno, da svojom izjavom može da prevari i svetsku i domaću

javnost, pa produžava surov i krvav rat protiv ne sarno oružanih formacija kosovskih Albanaca, nego i protiv civilnog stanovništva, pravdajući se da se borba vodi protiv “terorizma albanskih ekstremista”, isto “kao što i sve ostale zemlje vode borbu protiv terorizma”.

Tako je izgubio poverenje međunarodne zajednice, ako ga je i imao. I doveo je Srbiju i SR Jugoslaviju u celini, prema tome i Crnu Goru, na rub vojne intervencije snaga NATO-a radi prekidanja rata na Kosovu. Čitava zemlja je u opasnosti da doživi teška razaranja i pogibiju velikog broja ljudi i u vojsci i u civilnom stanovništvu. U ovom trenutku samo je pitanje kad, kroz nekoliko nedelja ili dana, ako se Milošević ne zaustavi i ne povinuje se odlukama međunarodne zajednice. Najveću odgovornost za stanje u koje su dovedeni Srbija i Crna Gora, što će reći SR Jugoslavija, nosi predsednik Milošević, a zajedno s njim snose odgovornost i sva vođstva stranaka i njihove vođe koji njegovu ratnu politiku na Kosovu sprovode ili joj daju svestranu podršku.

Ostajem u nadi da će opasnosti, koje im sada prete, pokrenuti otrežnjavanje u Širokim redovima srpskog naroda od nacionalističke i šovinističke ostrašćenosti, svih onih koji se još nisu otreznili, da će pogledati, trgnuti se i otvorenim očima pogledati u provaliju na čiju ivicu ih je dovela naopaka i krajnje opasna velikosrpska politika koju sprovodi Milošević zajedno sa savezničkom trojkom Šešelj–Drašković–Bulatović.

13. oktobar 1998.

II

Pregovori i sporazum Holbruk-Milošević o prestanku rata

Sjedinjene Američke Države preuzele su vođstvo u traženju rešenja za kosovsku krizu, u prvom redu za obustavljanje rata na Kosovu i otvaranje pregovora između srpske i albanske strane u cilju da dođu do sporazuma o izlasku iz krize i o položaju Kosova. U Beograd je 5. oktobra došao Ričard Holbruk, glavni posrednik i arhitekt Dejtonskog sporazuma o prestanku rata i uspostavljanju mira u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine.

U devetodnevnim pregovorima postignut je sporazum Holbruk-Milošević, na osnovu koga se Milošević obavezao da ispuni zahteve Saveta bezbednosti, Kontakt grupe šest velikih sila, OEBS-a, Evropske unije i Saveta NATO-a o prestanku vojnih operacija snaga srpske policije i jugoslovenske vojske na Kosovu i povlačenju u baze u kojima su bile pre upućivanja na Kosovo, kao i da sprovede ostale mere iz odluka ovih međunarodnih tela o kosovskoj krizi i ratu na Kosovu.

Juče je Holbruk podneo izveštaj Savetu bezbednosti o rezultatima pregovora sa Miloševićem.

Savet NATO-a, održan juče, doneo je odluku o aktiviranju vojne akcije NATO-a protiv SR Jugoslavije, s tim da su operacije odložene za četiri dana - te dao devedeset časova vremena Miloševiću da ispuni zahteve rezolucije Saveta bezbednosti broj 1199 i šest tačaka zaključaka Kontakt grupe sa poslednjeg sastanka u Londonu u oktobru.

Predsednik Klinton je izjavio da je Milošević pristao da povuče snage policije sa Kosova i da posmatrači OEBS-a dođu na Kosovo da bi proveravali izvršenje obaveza. Ali da pretnja vojnom akcijom NATO-a ostaje, jer "mnoga groblja znaju kako se Milošević drži preuzetih obaveza".

13. oktobar 1998.

III

Međunarodni aspekti i značaj sporazuma Holbruk-Milošević

Sgledišta stanja međunarodnih odnosa i razvoja međunarodne situacije u najnovije vreme, dogovori sporazum Holbruk-Milošević je višeznačan. Veoma mnogo znači za jačanje međunarodnog autoriteta i uticaja Ujedinjenih nacija, a posebno Saveta bezbednosti.

Povelja UN odredila je da ja Savet bezbednosti obavezan da se stara o očuvanju mira i bezbednosti u svetu. Gde god se pojavi pretnja koja može ugroziti svetski mir i bezbednost, Savet bezbednosti obavezan je da interveniše. Odluke Saveta bezbednosti obavezna je da Poštuje svaka država i nema prava da se suprotstavlja njegovim

odlukama pozivajući se na principe suvereniteta i nemešanja u unutrašnje poslove nezavisnih država članica UN.

Prema tom sporazumu, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) prvi put preuzima ulogu operativnog obezbeđivanja mira i bezbednosti u Evropi svojom akcijom na Kosovu sa verifikatorima koje šalje na Kosovo sa zadatkom da proveravaju poštovanje i izvršavanje sporazuma Holbruk–Milošević, koji je odobrio i Savet bezbednosti i OEBS. To je nov kvalitet u poređenju sa dosadašnjim delovanjem OEBS-a ili, tačnije, nova funkcija ove organizacije koju efektivno preuzima i vrši, stvarajući time presedan za njeno postupanje u slučaju pojave neke nove krize opasne za mir i bezbednost u regionu na kome se ona prostire. Nesumnjivo, ovim se pojačava međunarodni autoritet, uticaj i prestiž OEBS-a.

Vojni savez NATO, očigledno, evoluirao, posle uloge koju je imao i još ima u Bosni, sa ulogom u rešavanju kosovske krize i postaje oružana sila u službi UN-a i OEBS-a, koja se aktivira kad je nužno da se osigura sprovođenje u život odluka svih organizacija međunarodne zajednice kojima se obezbeđuju svetski mir i bezbednost.

Što se tiče Sjedinjenih Američkih Država koje pretenduju na vođstvo u svetu, na primeru kosovske krize se, verujem konačno, potvrdilo da moraju da uvažavaju da Evropa i svet ne prihvataju da SAD po svojoj volji i po svom nahođenju interveniše u konfliktima koji ugrožavaju mir i bezbednost u svetu ili u pojedinim regionima sveta. SAD, isto kao i ostale svetske velike sile, moraju svoju akciju koordinirati i uključivati u zajedničku akciju države članice UN-a, OEBS-a, NATO-a. Kad god pokušaju da se ponašaju suprotno tome, one izazivaju zategnutost u međunarodnim odnosima, koja je uvek bremenita opasnostima za svetski mir.

Iz kosovske krize i Kontakt grupa izlazi sa povećanim ugledom, jer se i na primeru kosovske krize pokazalo da je ova, s gledišta međunarodnog prava neformalna grupa država, nužan vid koordinacije velikih sila u akcijama u slučajevima sukoba i krizarizmeđu pojedinih država ili u pojedinim državama, koji mogu ugroziti mir u svetu. Nastanak Kontakt

grupe označava posebnu odgovornost velikih sila za očuvanje mira u svetu. Njeno postojanje i delovanje, kako se pokazalo, od velike je pomoći za usklađivanje stavova u pripremanju, donošenju i sprovođenju odluka, naročito u Savetu bezbednosti, ali i u OEBS-u.

Pažnju domaće i svetske javnosti privlači politika Rusije prema kosovskoj krizi i ratu na Kosovu. Iz predene etape kosovske krize Rusija i Jeljcin izlaze nepovređeni. Iz njihovih posebnih interesa, koji proizlaze iz duboke ekonomske, socijalne i političke krize u Ruskoj Federaciji, politika Jeljcina i Rusije prema kosovskoj krizi se razlikovala od politike ostalih sila iz Kontakt grupe o pitanju upotrebe sile da bi se Milošević i SR Jugoslavija primorali da ispune zahteve Rezolucije Saveta bezbednosti broj 1199 i zahteve Kontakt grupe. Rusija se upomo protivila upotrebi sile, dok je čvrst stav SAD i ostalih velikih sila bio da je to neophodno. Izbegnuta je situacija koja je bila na pomolu da se naruši partnerstvo SAD–Rusija i partnerstvo velikih sila u Kontakt grupi, te da, možda, dođe do dramatičnog pogoršanja evropske i globalne međunarodne situacije u pravcu obnavljanja Hladnog rata.

Stavovi ličnosti iz vlade i državnog vrha Rusije izrazito su u znaku podrške stavovima iz zajedničke moskovske Deklaracije Jeljcin–Milošević o problemu Kosova i odlučnog protivljenja vojnoj intervenciji NATO-a na Kosovu. U to su, izgleda, polagali velike nade Milošević i njegovi saveznici, i oni u vladi i neki drugi koji se izjašnjavaju kao opozicione stranke.

Ipak, Rusija nije iskoristila veto protiv rezolucije Saveta bezbednosti broj 1199, prihvatila je Šest tačaka Kontakt grupe o problemu Kosova i odobrila Sporazum Holbruk-Milošević po kome je Milošević morao da prihvati obavezu da prekine ofanzivu policijskih i vojnih snaga na Kosovu, povuče deo policijskih i vojnih snaga sa Kosova, kao i ostale uslove iz tog sporazuma.

Milošević i njegovi saveznici su, verujem, toliko razumni da znaju da je granica, do koje Rusija može i hoće da ide, njen vitalni interes, a on je danas – da ne ulazi u konfrontaciju sa SAD i silama NATO-a i ne dovede u pitanje svoje partnerstvo s njima, pogotovu zarad interesa

Miloševićeve politike na Kosovu, kao što to nije učinila ni u slučaju rata u Bosni i Hrvatskoj, zarad njegove ratne politike prema tim dvema bivšim republikama SFRJ, kad su proglasile nezavisnost i postale samostalne i suverene države. Ali Milošević i oni koji ga podržavaju šire i podgrevaju u narodu lažnu predstavu da Srbija i SR Jugoslavija nisu toliko izolovani u svetu, koliko su stvarno izolovani međunarodnim sankcijama do kojih je dovela velikosrpska ratna politika vrha Srbije u procesu raspada i posle raspada bivše SFR Jugoslavije. Oni hoće da im većina u narodu veruje da nisu bez saveznika, kao što jesu, da imaju podršku i zaštitu za svoju politiku Rusije, kao i Kine, iako je jasno da te dve velike sile, sve što čine, isključivo čine radi svojih interesa, pa ako im to koristi mogu i sa SR Jugoslavijom i Srbijom manipulirati. Vodeći ljudi režima to smišljeno čine u uverenju da im to služi kao jedna od poluga za održavanje na vlasti.

Sporazumom Holbruk–Milošević stvaraju se preliminarni uslovi za pregovore vlada Srbije i SRJ sa političkim predstavnicima kosovskih Albanaca o rešenju problema Kosova, zbog koga je i nastala kosovska kriza koja je prerasla u rat na Kosovu.

Srpski narod i albanski narod na Kosovu dolaze u položaj da rade na otklanjanju teških posledica i dugoročnog poraznog uticaja na odnose između ta dva naroda, koje su ostavili desetogodišnji policijski pritisak i progoni protiv kosovskih Albanaca i rat na Kosovu Miloševićevog režima. Otvara im se put za razvijanje uzajamnog poverenja i uređivanje uslova zajedničkog života i uzajamne saradnje u obostranom interesu.

Prelazni period “privremenog rešenja” problema Kosova pruža izgleda i Srbiji i kosovskim Albancima da u novim uslovima, kad putem izbora bude uspostavljena autonomna vlast na Kosovu, učine sve što je moguće učiniti da se dođe do konačnog rešenja problema Kosova i kosovske krize: ili autonomna pokrajina sa maksimalno mogućom autonomijom u sastavu Srbije i sa određenim položajem u ustavnom uređenju SR Jugoslavije, ili treća republika u sastavu preuređenog ustavnog uređenja SR Jugoslavije, ili nezavisnost Kosova odvojenog od Srbije i SRJ.

Ovo bi bili glavni međunarodni pokazatelji koji su se izrazili na primeru kosovske krize, rata na Kosovu i postignutog sporazuma Holbruk–Milošević o obustavljanju rata i prelasku na miran put pregovora strana u sukobu u traženju rešenja za probleme na Kosovu; oni, svi zajedno, čine pozitivne elemente u najnovijem kretanju međunarodnih odnosa u pogledu očuvanja mira i miroljubive saradnje u svetu.

13. oktobar 1998.

IV

Značaj sporazuma Holbruk-Milošević za Srbiju i SRJ

Bilo bi normalno da velikosrpski nacionalistički front Milošević–Šešelj–Drašković–Bulatović pukne. Ali ovde, u zemlji apsurdna, više ništa nije normalno kada je u pitanju problem Kosova. Zato što se širi srpski nacionalistički front u stvarnosti uvek pokreće kada kosovska kriza eskalira i odnosi se na pitanje: šta će biti sa Kosovom – “svetom srpskom zemljom”?

U ovakvim slučajevima, pomenutoj četvorici se pridružuju ne samo Koštunica i Mihailović (Nova demokratija), već i istaknute ličnosti poglavara Srpske pravoslavne crkve i poznati akademici iz Srpske akademije nauka i umetnosti, kao i većina intelektualne, ekonomsko–poslovne i birokratske elite, kao i komandne strukture vojske i policije.

Opozicione stranke udružene u Alijansu za promene do danas nisu izašle u javnost sa definisanim zajedničkim stavom o kosovskom problemu; oni samo ponavljaju generalizovani i nedefinisani stav da su za “pregovore i mirna politička rešenja”. Nisu izašle ili nemaju hrabrosti da izađu s konkretnim predlogom, iz samo njima poznatih razloga; predviđaju, izgleda, da će ih režim svim sredstvima optužiti za “nacionalnu izdaju srpstva”.

Po svemu sudeći, u sadašnjem trenutku na političkoj sceni u Srbiji dostignut je visok stepen homogenizacije srpske nacije o problemu Kosova i odbojnog, može se reći neprijateljskog stava prema kosovskim

Albancima, njihovim problemima i zahtevima, za koje se zalaže i bori nacionalni pokret Albanaca na Kosovu,

Još uvek, zaista, veoma malo ljudi misli i o budućnosti i daju prednost demokratskom rešenju problema Kosova, koje bi postavilo čvrstu osnovu za prijateljstvo između srpskog naroda i kosovskih Albanaca, kao i albanskog naroda u celini. Iako danas u manjini, oni se zalažu i bore za prave životne interese srpskog naroda i Srbije suprotstavljajući se “tiraniji većine”, koja stoji uz pogibeljnu politiku režima prema Kosovu i kosovskim Albancima, kojom režim pokušava da nametne takvo “rešenje” problema Kosova koje će ostaviti, u stvari, nerešenu kosovsku krizu i nestabilnost u zemlji, kao i neprijateljstvo u srpsko-albanskim odnosima u sledećem veku.

Današnji prizor političkog kretanja u Srbiji klasičan je primer kako se većina jednog naroda, u ovom slučaju srpskog, vodi putem u katastrofu na svim područjima njegovog života, putem koji upropašćuje budućnost i generacija koje tek stupaju u život i onih koje će tek doći. U ovom času neizvesno je kad će većina te “većine” početi da otvara oči, kad će uvideti da je vode pogrešnim i opasnim putem i okrenuti se, radi ostvarenja i osiguranja životnih interesa sopstvenih, svog naroda i svoje zemlje, politici za koju se danas zalaže demokratska manjina među političkim snagama Srbije, ona koja gleda dalje unapred.

18. oktobar 1998.

V

Kosovska kriza ušla je u novu etapu

Međunarodna zajednica je na Kosovu zakasnila, kao i ranije u Bosni, a nije ranije zaustavila šestomesečni rat (april–oktobar 1998) na Kosovu. Da je rat ranije zaustavljen, bilo bi manje mrtvih i ranjenih na obe strane. Bilo bi manje sela uništenih i opljačkanih od strane srpskih policijskih i vojnih snaga. Stotine hiljada pripadnika albanskog stanovništva ne bi bili primorani da napuste svoja razrušena sela da spasu svoje gole živote, što je dostiglo razmere “etničkog čišćenja”. Činilo se

kao da je “etničko čišćenje” jedan od ciljeva velike ofanzive policijskih i vojnih snaga na Kosovu, pored cilja istrebljenja snaga OVK kosovskih Albanaca i nasilnog gašenja njihovog nacionalnog pokreta protiv postojećeg stanja – režimske policije na Kosovu i progona kolosalnog broja kosovskih Albanaca.

18. oktobar 1998.

VI

Poraz Miloševićeve politike na Kosovu

Miloševićeva desetogodišnja politika na Kosovu je pretrpela potpuni poraz. Pretrpele su poraz i njegove ofanzive policijskih i vojnih snaga na Kosovu, iako su predstavnici režima udarili na velika zvona da su uništili OVK i uspostavili red na Kosovu, da su zahvaljujući tome mogli da prihvate sporazum Holbruk-Milošević, prema kome su povukli deo policijskih i vojnih snaga sa Kosova i prekinuli dalje policijske i vojne operacije.

U stvarnosti, OVK nije uništena, samo su policijske i vojne ofanzive prinudile vodstvo OVK da napusti taktiku odbrane sela od napada srpskih bolje organizovanih i bolje naoružanih snaga – taktiku sa kojom su snage OVK pretrpele velike gubitke – i da pređu na taktiku klasičnog gerilskog rata, sa kojom u stvari stiču određenu prednost u sukobima sa srpskim policijskim i vojnim snagama. Ovo potvrđuju informacije koje sa Kosova pristižu putem sredstava javnih informacija o tome da, kako se policijske i vojne snage povlače, tako se u sela vraća OVK, brojno se omasovljava i povećava naoružanje. U isto vreme u porastu je politički uticaj OVK među kosovskim Albancima na račun njihovih političkih stranaka, čiji uticaj je, izgleda, u opadanju.

Onaj deo nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca koji je oličen u političkim strankama i vanstranačkim organizacijama ostao je na političkoj sceni, uprkos policijskih i vojnih ofanziva koje su protutnjale Kosovom. Razlike i nejedinstvo između vrhova tih političkih organizacija ne postoje o pitanju konačnog cilja nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca; svi su za nezavisnost Kosova, a to znači odvajanje od Srbije

i SRJ u nezavisnu državu. Razlike koje između njih postoje su o pitanju kojim putem ići i kako stići do cilja.

Miloševićev režim pripisuje sebi kao uspeh da je prihvatajući sporazum sa Holbrukom spasio Srbiju bombardovanja od strane snaga NATO-a. Ali ne kaže istovremeno: ko je taj koji je doveo Srbiju u opasnost od takvog bombardovanja? Taj isti režim je svojom politikom prema Kosovu i na Kosovu tu opasnost izazvao i bio je prisiljen da je otkloni u zadnji čas. Bilo bi normalno da narod traži odgovornost režima za pretrpljeni strah, a ne da mu se zahvaljuje i odaje priznanje na “mudroj politici predsednika Miloševića”. Ali toga, što bi bilo normalno, za sada još nema.

Režim sebi može da pripiše kao uspeh jedino – uslovno bi se to moglo smatrati za “uspeh” – sledeće: privremeno rešenje – autonomija Kosova, a ne konačno rešenje koje albanska strana traži – nezavisnost Kosova. Tri godine su kratak period – bilo bi bolje da je nešto duži – ali to je vreme za Srbiju i SRJ dragoceno da nizom odgovarajućih praktičnih koraka i mera popravi štete nanete, pre svega, srpsko-albanskim odnosima u Srbiji i SRJ i poboljša opšte uslove za sporazum o konačnom rešenju problema Kosova, koje bi bilo prihvatljivo za obe strane – i za kosovske Albance i za sve ostale nacionalne zajednice na Kosovu, kao i za Srbiju i SRJ.

Ali, ne treba ni dokazivati da je glavni poraz Miloševićevog režima sledeći: postojeće stanje na Kosovu koje traje deset godina ne može se dalje održati; taj režim na Kosovu mora se likvidirati u interesu srpskog naroda, Srbije i SR Jugoslavije i u interesu kosovskih Albanaca i svih nacionalnih zajednica koje na Kosovu odvajkada žive zajedno.

Taj glavni poraz je i lični Miloševićev težak politički poraz, “goraka pilula” koju mora da proguta. On je uništio autonomiju Autonomne Pokrajine Kosovo i uspostavio na Kosovu poredak zbog kojeg je došlo do kosovske krize a sada taj poredak mora da se ukloni.

I ovog puta se pitam: da li je moguće da taj čovek nema dovoljno moralne hrabrosti da sebi i javnosti prizna da za sve što se događa sada na Kosovu on, u prvom redu, snosi najtežu odgovornost pred narodom i pred istorijom? Hoće li mu srpski narod oprostiti za sve poraze koje

je pod njegovim rukovodstvom pretrpeo u poslednjoj deceniji dvadesetog veka?

Ne verujem da je to moguće, ne verujem da će se ova i buduća pokolenja srpskog naroda pomiriti sa prevarom; da je za sve što ga je snašlo poslednjih deset godina kriv neko drugi, a ne njegove vođe, naročito da je za sve kriva “svetska zajednica koja je neprijateljski raspoložena prema srpskom narodu”, da su krive velike zapadne sile i “novi međunarodni poredak”. Verujem, naprotiv, da će njegova ličnost i njegovo delo naći mesto, ne na svetlim, već na mračnim stranicama istorije srpskog naroda.

18. oktobar 1998.

VII

Srbija slavi svoj težak poraz kao svoju veliku pobedu

Ričard Holbruk je 13. oktobra na konferenciji za štampu saopštio da su se pregovori koje je vodio sa Miloševićem završili sporazumom. Ukratko je rekao i koje su glavne tačke sporazuma: povlačenje policijskih i vojnih snaga sa Kosova u mesta u kojima su bile pre marta 1998, prestanak operacija tih snaga, međunarodno nadgledanje izvršavanja sporazuma, pregovori između albanske i srpske strane o političkom rešenju kosovske krize na osnovu predloga američkog posrednika u pregovorima, američkog ambasadora u Skoplju Kristofera Hila, sporazum se mora izvršiti (povlačenje policijskih i vojnih snaga) u roku od četiri dana (za toliko se odlaže vojna intervencija NATO snaga).

Istog dana, Milošević se “obratio narodu” i rekao da je otklonjena opasnost od vojne intervencije NATO-a, da se rešenje krize mora naći političkim putem, da je zemlja izložena ogromnom stranom pritisku, da je postignut sporazum u interesu naroda i tome slično.

Istog dana počele su da stižu Miloševiću čestitke na uspešno završenim pregovorima i što je “svojom mudrom politikom” odbranio teritorijalni integritet i suverenitet SR Jugoslavije i celovitost Srbije.

Od tada iz dana u dan svi kanali TV Srbije, radio, režimski dnevni listovi, naročito Politika, zatrpani su čestitkama Miloševiću, izjavama podrške, pismima iz opština, iz preduzeća, iz vladinih koalicionih stranaka, na uobičajeni i od strane režimske propagande uvežbani način.
18. oktobar 1998.

VIII

Zašto nema masovnijeg otpora protiv nasilja nad ljudskim i građanskim pravima za slobodu informisanja, zašto narod ćuti?

A, verovatno, jedan od glavnih, ako ne i glavni razlog je u tome što je Milošević, i svi koji zajedno s njim vode ili podržavaju njegovu politiku prema kosovskoj krizi i rešavanju problema Kosova, uspeo da ih, manipulišući patriotizmom i zloupotrebljavajući patriotska osećanja u srpskom narodu, uveri da nije vreme za bilo kakve proteste i “podele” i zaoštravanje unutrašnje političke situacije u Srbiji, da je neophodno “narodno jedinstvo” sve dok traje kosovska kriza, da protesti i podele “ne bi bili patriotski čin”, već bi to bilo ravno “nacionalnoj izdaji”, jer bi išlo na ruku samo “albanskim teroristima na Kosovu” – kako oni dosledno nazivaju OVK, a u poslednje vreme i ceo nacionalni pokret kosovskih Albanaca, uključujući i “umerenog” Ibrahima Rugovu.

Vodeće ljude režima neće zaboleti glava od njihovih “oštrih” izjava i pozivanja na borbu za uspostavljanje demokratije. A nisu kadri da daju bar jednu zajedničku izjavu ili predlog za rešenje najteže krize u zemlji, kosovske krize. I to ne bilo kakav predlog, već predlog koji bi, suprotno politici režima prema kosovskim Albancima i njihovom nacionalnom pokretu, mogao poslužiti kao osnova za sporazum sa političkim predstavnicima kosovskih Albanaca o takvom rešenju problema Kosova koje bi obezbedilo zajednički život u slobodi i ravnopravnosti svih nacionalnosti i svih ljudi na Kosovu i u Srbiji i SR Jugoslaviji, kao i izrastanje prijateljstva srpskog naroda i kosovskih Albanaca, posle teškog perioda kroz koji Kosovo prolazi poslednjih godina, a naročito danas.

IX

Istorijsko-političko polazište stava vrhova političkih krugova kosovskih Albanaca o konačnom rešenju problema Kosova

Sa istorijske tačke gledišta mogu se naći istorijske činjenice u prilog stavu političkih vođa kosovskih Albanaca. Pokušaću da ih navedem, u uverenju da se te činjenice teško mogu ozbiljnije osporavati i poricati.

1. U Jajcu novembra 1943. godine, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) proglasilo je stvaranje federativne države od bivše Kraljevine Jugoslavije. Ustavotvorna skupština je donela novembra 1945. Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ). Potom su sve republike donele svoje ustave. Kosovo, odnosno Pokrajinski odbor Kosova tada se izjasnio da ono bude autonomna pokrajina u sastavu Republike Srbije. Na isti način je postupila i Vojvodina, odnosno Pokrajinski odbor Vojvodine, odlučivši da Vojvodina bude autonomna pokrajina u sastavu Republike Srbije. Ustavom Srbije tako je i određeno.

Ni Vojvodina ni Kosovo nisu imale svoje samostalne delegacije na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu novembra 1943, pa nisu, prema tome, ni imali mogućnosti da učestvuju u donošenju odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a o uspostavljanju nove federativne Jugoslavije. Svojim odlukama o ulasku u sastav Srbije, Kosovo i Vojvodina, sa statusom autonomnih jedinica, odlučili su i da, preko Srbije, uđu i u sastav FNR Jugoslavije.

Istorijska je činjenica da su u donošenju odluka na Drugom zasedanju AVNOJ-a i odluka antifašističkih veća republika, kao i odluka narodnih odbora Kosova i Vojvodine odlučujuću ulogu imale odluke Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, organizovane na principu demokratskog centralizma i partijskih rukovodstava u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji. Odluke CK KPJ i partijskog rukovodstva u Srbiji bile su obavezne i za rukovodstva KPJ za Kosovo i za Vojvodinu. Nova jugoslovenska federativna država obrazovana je po zamisli Komunističke partije Jugoslavije,

kojoj su se pridružili i predstavnici ostalih političkih partija i struja koje su u sastavu narodnooslobodilačkog antifašističkog pokreta učestvovala u narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije 1941-1945. godine.

2. Kad se SFRJ raspala, prestale su da važe odluke kojima je formirana SFRJ.

Može li se analogno smatrati da su prestale i odluke kojima je konstituisana Republika Srbija, sa dve autonomne jedinice – Vojvodinom i Kosovom, pošto su imale status autonomnih pokrajina u Srbiji i u isto vreme određeni status u SFRJ – kao “elementi federacije”? Mislim da može i pored stava međunarodne zajednice i OEBS-a o nepromenljivosti granica između država, u konkretnom slučaju između bivših republika SFRJ. Ne bi bilo moguće da se dokaže da su Kosovo i Vojvodina morale da prihvate status kvo ante u pogledu svog statusa u Srbiji u novoj situaciji koja je nastala raspadom SFR Jugoslavije, a pogotovo da nemaju nikakav status u novoj federativnoj državi – SRJ – te je Ustavom SRJ poništen njihov status u federaciji koji su imali prema Ustavu SFRJ – a da im nije pružena mogućnost od strane najviših organa Srbije i Crne Gore, koje su konstituisale SRJ, da se izjasne o svom statusu u Srbiji i svom statusu u SRJ.

Njima to nije bilo omogućeno, Srbija je smatrala da su to njene teritorije čiji status ona svojim ustavom uređuje, odnosno koji je svojim Ustavom iz 1989. godine odredila. Miloševićeva Skupština Republike Srbije je te godine, u ime “jedinstva Srbije” s tim Ustavom, ukinula ustavna prava Kosova i Vojvodine i u stvarnosti postala unitarna birokratsko–centralistička država, bez stvarne autonomije obe pokrajine, zadržavajući samo naziv i formalno–pravni status ovih pokrajina bez ikakve zakonodavne i sudske vlasti, a zapravo i bez izvršne vlasti.

I posle tog Ustava Srbije iz 1989. autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina ostale su sa statusom “elementa federacije” sve do raspada SFRJ 1991. godine. Posle raspada, niko ih nije pitao da li prihvataju da ne budu “elementi federacije” i u novoj SRJ, sa pravima koje su imale na nivou federacije u SFRJ.

Uveren sam da se ne može tvrditi da su vrhovni organi Srbije i Crne Gore imali pravo da Vojvodini i Kosovu oduzmu pravo da se izjasne o statusu “kao elemenata federacije” u SRJ, koju su oni stvorili. Iako je bilo legitimno pravo Vojvodine i Kosova da se izjasne o tom pitanju, oni to svoje pravo nisu mogli da iskoriste. Ali, uprkos ovoj činjenici, ovo njihovo pravo nije ugašeno.

Iz stava Aganija da nikada nisu priznali novu državu, proizlazi da Kosovo, odnosno kosovski Albanci kao najbrojnija nacionalna zajednica na Kosovu, traže da se poštuje njihovo pravo da se izjasne o statusu Kosova u SRJ, kao i o statusu Kosova u Republici Srbiji.

Situacija nastala raspadom Jugoslavije sa gledišta međunarodnog prava, kao i sa gledišta ustavnog prava bivše SFRJ i sadašnje SRJ, otvorila je pitanje prava Kosova i Vojvodine da se stanovnici ove dve pokrajine izjasne o statusu pokrajina u SRJ i Republici Srbiji na najuobičajen demokratski način: ili referendumom ili odlukama svojih legalno izabраних skupština.

3. Političko značenje stava Fehmija Aganija svodi se na jedno: kad se raspala SFRJ Kosovo je steklo pravo na samoopredeljenje. Upravo je raspad SFRJ vratio sve odnose između federalnih republika i autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine na stanje kakvo je bilo 1945. godine pre Ustava FNRJ i Srbije, ili tačnije – na stanje kakvo je bilo još ranije – na stanje kakvo je, u pogledu novog državnog uređenja bivše Jugoslavije, bilo 1943. pre Drugog zasedanja AVNOJ-a novembra 1943. godine i istorijskih odluka tog zasedanja. A to znači da su svi, sve republike i dve pokrajine, stekle pravo da se izjasne o svom novom statusu. I svi su ga iskoristili, osim Kosova i Vojvodine, posle 1991. godine.

4. Sada se to pravo Kosova i Vojvodine sukobljava sa međunarodno priznatim stavom, posebno sa stavom usvojenim u Završnom aktu Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju 1975. godine: o nepromenljivosti granica između država. Nastaje problem: kako dovesti u sklad pravo na samoopredeljenje i princip nedopustivosti promene granica, tj. cepanja država?

Raspad SSSR, SFRJ i Čehoslovačke otvorio je problem: da li su tim raspadom, posle koga su priznate sve nove države, nastale od ove tri bivše države, stvoreni presedani odstupanja od principa nedopustivosti promene granica, pošto je raspad ovih država u stvarnosti značio odstupanje od tog principa?

Ako se prihvati da su ti presedani stvoreni, nastaje pitanje: da li na te presedane Kosovo ima pravo da se pozove, postavljajući svoj zahtev da se, posle tri godine od zaključenja sporazuma o privremenom rešenju problema Kosova (Sporazum Holbruk–Milošević), izjasni o konačnom rešenju pitanja svog statusa u Srbiji i SRJ ili izvan njih? O ovom pitanju može biti velikih političkih i pravnih sporova, ali malo je verovatno da se Kosovu to pravo može osporiti.

Imajući sve ovo u vidu, ključni značaj i za prelazno rešenje problema Kosova i za konačno rešenje državnog statusa Kosova imaće, sigurno, razvoj unutrašnje političke situacije u Srbiji i SRJ i kretanje odnosa snaga sukobljenih strana na Kosovu, kao i kretanje međunarodnih odnosa, posebno odnosa između velikih sila u Kontakt grupi šest velikih sila i njihovog uticaja na sukobljene strane da zakluče obostrano prihvatljiv sporazum o rešenju problem Kosova i okončanju kosovske krize i rata na Kosovu.

X

Krhko primirje na Kosovu

Dva teška događaja u istom danu desila su se 15. decembra. U Peći maskirana i naoružana lica upala su u kafić “Panda” i otvorila vatru iz automatskog oružja na srpsku omladinu, maloletne gimnazijalce, ubivši pet dečaka i ranivši trinaestoro dečaka i devojčica. Užasan i gnusan teroristički zločin! Zvanična saopštenja i sva sredstva informisanja saopštavaju imena ubijenih dečaka i govore da je taj zločin izvršila OVK. Odjek zločina u zemlji i svetu veoma je velik, a osude su najoštrije. Javnost u zemlji doživela je pravi šok od stravičnosti zločina; ređaju se protesti i osude sa svih strana iz cele zemlje i iz svih društvenih sredina. Gotovo

sve osude u Srbiji upućuju se na adresu OVK, koju svi bez izuzetka optužuju za terorizam.

Drugi događaj se desio na granici sa Albanijom. Zvanična saopštenja i sva sredstva informisanja saopštavaju da je oko dve stotine kosovskih Albanaca pokušalo da ilegalno pređe granicu i uđe na Kosovo, ali su naišli na vojsku koja na karauli čuva granicu i da je u pucnjavi ubijeno trideset i osam Albanaca, među kojima i dve žene. Saopštenja kažu da su ovi Albanci bili naoružani i da su bili u uniformama OVK, da je zaplenjeno dosta oružja i da je devet “terorista” zarobljeno. Imena ubijenih i zarobljenih se ne saopštavaju. Vojska je pozvala na lice mesta verifikatore OEBS-a i njihov predstavnik je izjavio da je vojska postupila na uobičajen način u slučajevima ilegalnih prelazaka granica i da se ne radi o prekomernoj upotrebi oružja od strane vojne jedinice. I ovu vest prenela su i domaća i inostrana sredstva informisanja.

Na dan 16. decembra na sahrani petorice dečaka u Peći opelo je držao patrijarh Pavle i na ispraćaju je bilo više od deset hiljada ljudi.

U Srbiji sve izjave i jaka propaganda zločin u Peći pripisuju OVK, optužuju tu organizaciju za terorizam i traže od međunarodne zajednice da OVK proglasi za terorističku organizaciju. Srpska propaganda bezobzirno iskorišćava ovu tešku tragediju za diskreditovanje u zemlji i svetu OVK i celog nacionalnog pokreta kosovskih Albanaca – sve do Ibrahima Rugove kao teroriste.

Ovaj zločin u Peći naneo je ogromnu moralnu i političku štetu kosovskim Albancima, a još više koristio Miloševiću i njegovoj politici na Kosovu, politici “pacifikacije” i nametanja svog “rešenja” problema Kosova.

Antialbansko raspoloženje u širokim redovima među Srbima, koje inače već dugo traje pod uticajem srpskog nacionalizma, ovim zločinom je još više raspaljeno.

Ništa ne menja to što su OVK i njihov politički predstavnik Adem Demači osudili zločin u Peći i odbacili optužbu da je taj zločin OVK izvršila. Ibrahim Rugova je takođe najoštrije osudio zločin u Peći. Vuk Drašković i Rugovu, i pored toga, optužuje kao inspiratora tog zločina.

Drašković gleda da samo nađe neku reč optužbe ili osude kosovskih Albanaca koja bi bila teža od teških reči kojima to isto čini Vojislav Šešelj, nadmećući se s njim u lažnom srpskom patriotizmu, slično kao što se s njima dvojicom nadmeću u tom istom pojedine poznate ličnosti iz rukovodstva JUL-a i SPS-a. Za sve njih je srpski patriotizam samo moneta za političko licitiranje u nadmetanju između njih u tome ko je veći srpski patriot, računajući da to najviše pali kod srpskog naroda.

Ovaj događaj doprineo je pogoršanju ionako teške situacije na Kosovu više od drugih slučajeva kidnapovanja i ubijanja pojedinih ljudi srpske ili druge nacionalnosti iz redova civilnog stanovništva ili policijskih i vojnih jedinica na Kosovu od strane naoružanih grupa kosovskih Albanaca, pripadnika OVK ili grupa van kontrole OVK.

Čovek ne može a da ne konstatuje činjenicu da sva domaća, pa i inostrana javnost i sredstva informisanja osuđuju samo zločin u Peći. A, osim što su samo javili da je na granici ubijeno 38 kosovskih Albanaca, o toj strašnoj pogibiji u jednoj noći sutradan su prestali da govore i čute kao da se i ne radi o ljudima, kao da se hoće reći: što su tražili to su i našli, sami su krivi za svoju pogibiju, nisu poštovali primirje, država je morala da brani svoj teritorijalni integritet. Ne pomišlja se da njih 38 ima 38 porodica i ko zna koliko rođaka i prijatelja i šta oni osećaju zbog gubitka svojih sinova i ćerki. I još na to, koliko će taj događaj pojačati i raspaliti antisrpska raspoloženja u širokim redovima kosovskih Albanaca.

Kao da niko ne pomišlja da, koliko je zločin u Peći silno zabrinuo i potresao kosovske i sve ostale Srbe, isto toliko je ubijenih 38 kosovskih Albanaca (od kojih su isto tako većina, verovatno, mladi ljudi) moralo silno zabrinuti i potresti kosovske Albance i sve Albance.

Zar ima neko ko nema toliko pameti da shvati da opravdavanje masakra kosovskih Albanaca na granici navedenim razlozima niko od kosovskih Albanaca i ostalih Albanaca u Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i Albaniji neće priznati, već će ga svi doživeti kao srpski zločin nad kosovskim Albancima? I kuda će to sve odvesti? U obnavljanje rata? U šta drugo?

Nema nijedne reči sumnje da je zločin u Peći izvršio neko ko se, možda, sveti za svoje ubijene? Zna se šta su uradile policijske i vojne snage po razorenim prigraničnim selima oko Peći i Dečana sa albanskim stanovništvom koje je bilo masovno izbeglo iz tih sela.

Nema, takođe, nijedne reči sumnje da je zločin u Peći, možda, mogla izvršiti neka naoružana grupa van kontrole OVK? U Čečeniji sada, prema informacijama u našoj štampi, dve godine posle prestanka rata “operiše” oko tri stotine naoružanih grupa koje su izvan kontrole čečenske vlade, policije i vojske. Na Kosovu, gde rat nije prestao, već je proglašeno samo primirje, svaki se zločin pripisuje OVK, a možda na desetine naoružanih “divljih” grupa, nad kojima OVK nema nikakvu kontrolu, izvode akcije “za svoj račun”. Ovakve grupe su prateće pojave takvih ratova kao što su ratovi u Čečeniji, na Kosovu, u Bosni i Hrvatskoj.

U političkom iskorišćavanju zločina u Peći Miloševićeva se propaganda usredsredila na to da što više diskredituje OVK, da zada što teži udarac tom glavnom neprijatelju njegove politike na Kosovu, da okrene domaću i svetsku javnost protiv OVK, da bi mogao da je konačno potpuno vojno i politički uništi.

Tužno je i strašno što se teški zločin nad dečacima u Peći, njihova smrt, koristi u političke svrhe jedne politike i jednog režima koji je toliko grešan i prema kosovskim Albancima, a takođe i prema Srbima, u ime kojih deset godina sprovodi na Kosovu politiku nacionalnog ugnjetavanja i progona kosovskih Albanaca.

A posledice? Samo novi talasi mržnje između Srba i kosovskih Albanaca.

Dok ovo beležim, spontano mi naiđe sećanje na 1989. godinu, na dan kada je proglašen Miloševićev Ustav Srbije kojim je poništena autonomija Kosova i Vojvodine. Dok se na Terazijama u Beogradu u narodnom veselju u čast tog ustava igralo kolo, na ulicama Prištine lila se krv - policija je pucala u demonstracije kosovskih Albanaca.

I pomislih da se na Kosovu sigurno već tada rađala OVK kosovskih Albanaca, koja se devet godina kasnije pojavila na sceni Kosova i Srbije.

XI

Karakteristična novogodišnja poruka predsednika SRJ Miloševića

Svi kanali televizije i radija i svi dnevni listovi preneli su novogodišnju poruku predsednika Miloševića. U toj poruci ima malo šta što nije već rečeno i mnogo puta ponavljano o situaciji u zemlji i posebno na Kosovu krajem 1998. godine i o politici, planovima, ciljevima, očekivanjima i obećanjima narodu u 1999. godini. Zbog toga takva poruka i ne zaslužuje da joj se posveti neka izuzetna pažnja. Ipak, deo zaslužuje izvestan osvrt; to su prva četiri stava na početku poruke koji glase:

Prvi: "Za nama ostaje teška i značajna godina".

Drugi: "Teška, jer su pritisci na našu zemlju u njoj bili najjači. A značajna, zato što su u njoj, kao odgovor na brutalnost tih pritisaka, ujedinjeni svi građani, sve stranke, sve institucije države u čvrstoj rešenosti da odbrane slobodu i dostojanstvo naroda i integritet zemlje".

Treći: "Pritisci, koji su svoju kulminaciju dostigli ove jeseni, vrše se sa ciljem da se Kosovo osamostali tako i toliko da njegovo oddvajanje od Srbije, odnosno Jugoslavije, bude lako i logično".

Smisao ovih poruka je toliko jasan da nije potrebno da se tu mače i objašnjava njihov značaj i to: protekla godina je bila teška zbog "brutalnih pritisaka na našu zemlju". Za sve su krivi ti "pritisci", dakle nije kriva državna politika na Kosovu niti iko pojedinačno, pa ni predsednik Milošević.

A zašto pritisci? Zato što im je cilj da osamostale i otcepe Kosovo od Srbije i Jugoslavije. Ne kaže kome je to u interesu: Savetu bezbednosti, Ujedinjenim nacijama, OEBS-u, NATO-u, Kontakt grupi velikih sila, koji u stvari vrše pritiske da bi sprečili proširenje rata na Kosovu.

U Miloševićevoj poruci govori se o "brutalnim pritiscima", a ne pominje se izuzetno brutalan rat na Kosovu koji je zahvaljujući pritiscima prekinut meseca oktobra i uspostavljeno primirje sporazumima Holbruka i Miloševića, generala Klarka i Perišića i sporazumom ministara spoljnih poslova Poljske Bronislava Geremeka, u ime OEBS-a, i Jugoslavije Živadina Jovanovića.

Nema reči ni o tome zašto jeste ili zašto bi bio ovim međunarodnim organizacijama cilj: “osamostaljenje” i “odvajanje Kosova od Srbije, odnosno Jugoslavije?” Milošević je dužan da javnosti pruži i obrazloži jasan odgovor na ovo pitanje. Ako to ne učini, hteo ili ne hteo, ispada da on svesno obmanjuje našu javnost. Jer od momenta naglog zaoštravanja kosovske krize februara-marta ove godine sve ove međunarodne organizacije su zauzele jasan stav: političko rešenje problema Kosova u granicama SRJ (prema tome, bez promena granica) i to mirnim putem u pregovorima između vlada Srbije i SRJ i predstavnika kosovskih Albanaca.

Značajnija je, mislim, poruka da su, “kao odgovor” na pritiske “ujedinjeni svi građani, sve stranke, sve institucije države” itd. Za Miloševića, očigledno, ujedinjeni su svi građani oko njegove politike prema Kosovu, ako je on uspeo da uspostavi “vladu narodnog jedinstva” u Srbiji (radi na tome da se ista takva vlada uspostavi i umesto sadašnje vlade SRJ), štaviše da se uspostavi jedinstven velikosrpski nacionalistički (oni to zovu “patriotski”) front: Miloševićevi SPS i JUL, Šešeljeva SRS, Draškovićev SPO i Bulatovićeva SNP.

To bi trebalo da bude nekakav savez “levice” (ukoliko u SPS, JUL i SNP još ima nešto od ideja, politike i prakse stvarne levice?), i desnice, ali ne onakve desnice kakva postoji u parlamentarnim sistemima, nego od Šešeljeve neofašističke stranke i Draškovićeve stranke opterećene ostrašćenim četništvom i antikomunizmom.

Taj velikosrpski nacionalistički i hegemonistički front je monstruoza politička kombinacija, odnosno koalicija kakvu posle Drugog svetskog rata nismo mogli da vidimo u Evropi, niti danas nešto tako postoji.

Posebno je značajan deo Miloševićeve poruke koji glasi:

“Izuzeci, u koje spadaju neke manje stranke i pojedinci, ostaće zapamćeni u budućnosti po tome što nisu bili uz svoju zemlju kad joj je bilo najteže, a gorko se varaju i uzalud se nadaju da će taj sud istorije i časti izbeći”.

Ovom porukom je Milošević otkrio javnosti ko je inicijator drskih, divljačkih i primitivnih propagandnih napada na demokratske opozicione stranke, nevladine organizacije i sve pojedince, građane, koji su više ili manje aktivni protivnici njegove katastrofalne politike poslednjih deset godina. Protivnici, zato što je ta njegova politika odigrala glavnu ulogu u razbijanju SFRJ i dovela Srbiju i SRJ, kao i srpski i cmogorski narod i sve ostale nacionalne zajednice koje zajedno s njima žive u zajedničkoj federativnoj državi, na ivicu potpune propasti, na sam rub opstanka kao slobodnih naroda i nezavisnih i suverenih država.

Kako su njegovi poslušnici i pokorne sluge razumeli ovu njegovu novogodišnju poruku kao direktivu posvedočili su na spektakularnoj konferenciji za štampu 12. januara 1999. tri potpredsednika srpske vlade (Šešelj, Bojić i Marković), na kojoj su najteže optužili SAD da hoće da obori Miloševićevu vlast finansiranjem od strane CIA-e opozicionih stranaka, nevladinih organizacija, nezavisnih novina i ostalih medija i istaknutih i javnosti poznatih pojedinih ličnosti sa univerziteta, kao i iz sudova i drugih institucija.

Nimalo se nisu ustručavali da prikažu to kao "tajni dokument"; koji, eto, oni otkrivaju, ustvari loš falsifikat jednog dokumenta koji se već mesec dana nalazi na Internetu kao predlog Kongresu SAD američkog Instituta za mir, u čije je ime dr Danijel Server istog dana izjavio da je dokument na Internetu njegov dokument, kao i da njegov Institut nema nikakve veze ni sa CIA-om ni sa vladom SAD. Taj Institut priprema i podnosi svoje predloge Kongresu SAD i za razne druge države, i to ne od juče, osobito one u kojima izbijaju krize i to nije nikakav novi kurs u američkoj politici. Inače, što se tiče politike SAD prema Srbiji i Jugoslaviji, od izbijanja jugoslovenske krize koja je dovela do raspada SFRJ, naročito počev od 1992. godine kad su pred izbore protiv SRJ uvedene međunarodne sankcije, SAD su napravile razne korake i preduzele razne mere koje su "terale vodu na mlin" Miloševića i pomagale mu da se učvrsti na vlasti kad je dospavao u kritične situacije; iako su ciljevi takvih američkih koraka i mera bili sasvim suprotni, tj: bili su sračunati na slabljenje pozicija Miloševića i njegovo uklanjanje sa vlasti. Naime,

SAD su više puta dokazale da ne poznaju istorijske, društvene i političke okolnosti i uslovi u kojima se kreću političke borbe u Srbiji i Jugoslaviji, kako onoj bivšoj tako i ovoj sadašnjoj.

Ali ovoga puta, po svemu sudeći, nije slučaj neke američke akcije za obaranje Miloševića sa vlasti, već se radi o neuspelom pokušaju podvale i vladi SAD i domaćoj i svetskoj javnosti, a u prvom redu prevare i podvale srpskom narodu.

Kakva je ova najnovija akcija režima protiv demokratskih snaga u našoj zemlji, mogao je da vidi svako ko je 12. januara u 19:30 časova gledao i slušao drugi dnevnik Televizije Srbije, u kojem je mogao da vidi i čuje jednu od najbesramnijih i najprljavijih propagandnih ofanziva sa optužbama na račun vanparlamentarnih demokratskih partija, nezavisnih medija, pojedinih ličnosti i drugih kao pripadnika pete kolone, za plaćeništvo i državnu izdaju.

U te sulude napade uključili su se i svi drugi televizijski kanali u rukama ili pod kontrolom režima. Od novina na čelu kolone marširaju, kao i uvek u sličnim situacijama, Politika i "crvena" Borba.

Od ličnosti koje su u toj hajci najdalje otišle na Televiziji jeste nekakav magistar Ivan Marković, portparol JUL-a, koji je kao strane plaćenike optužio i predsednika Demokratske stranke Zorana Đindića, i bivšeg generala Vuka Obradovića, i Vesnu Pešić, i Nebojšu Čovića itd. U toj televizijskoj emisiji taj "mladi lav" predstavio se kao u potpunosti čisti tip mladog krajnje agresivnog fašiste (svejedno što zauzima mesto u rukovodećem vrhu JUL-a Mire Marković) – spremnog da učini svaku gnusobu.

I Miloševićeva novogodišnja poruka i ta celokupna sramna propaganda otkrile su da je režim sada postavio kao jedan od glavnih ciljeva da diskredituje u narodu opozicione demokratske snage.

Zašto baš sad, kad su izbori daleko? To je, verujem, u prvom redu, podređeno mobilizaciji srpskog naroda da da podršku njegovoj sadašnjoj politici prema Kosovu i na Kosovu. Ali je i u funkciji održanja na vlasti po svaku cenu – i to se ne sme smetnuti s uma.

Svakog našeg građanina treba duboko da zabrine to što je sve ovo zloslutno, sva ta akcija koja je po svim glavnim obeležjima kriminalna, politička i propagandna. Jer može da znači političku i psihološku pripremu za obnavljanje rata širokih razmera na Kosovu i masovnu upotrebu, pored policijskih, i snaga regularne vojske, a možda i paravojnih formacija (čemu je vičan Šešelj, kao što je to u ratu u Bosni pokazao).

U potvrdu da može, da se upravo o tome radi, govore reči jednog generala koje pokazuju kako je on razumeo novogodišnju Miloševićevu poruku. Radi se o generalmajoru Ljubiši Stojimiroviću, načelniku štaba Treće armije Vojske Jugoslavije. Pročitao sam na prvoj strani lista Danas od 12. januara informaciju iz Niša o izjavama ovog generala, koja glasi:

“...optužio je zapadne zemlje da pružaju “maksimalnu podršku” albanskim teroristima i ocenio da je SRJ suočena sa “neposrednom ratnom opasnošću”.”

“Te zemlje pružaju maksimalnu pomoć i podršku šiptarskim teroristima jer u njima vide sredstva ostvarenja svojih ciljeva”, rekao je Stojimirović na polaganju zakletve vojnika decembarske klase u niškoj kasarni “Bubanjski heroji”. Ti ciljevi su, prema njegovim rečima, “da nas slome, razbiju i zavade da bi bile neprikosnoveni gospodari ovog dela Balkana”.

On je mladim vojnicima poručio da njihova generacija ima “najveću obavezu da se što pre i kvalitetnije obuči i pripremi za odbranu naše otadžbine, koja je suočena sa neposrednom ratnom opasnošću”.

On je tako samo protumačio Miloševićevu poruku, rečima na čijoj ošttrini mu može zavideti i Vojislav Šešelj koji je u poslednje vreme najgrlatiji tumač zvanične politike SRJ, posebno politike prema Kosovu. Ne mogu ni da pomislim, a kamoli da poverujem da su ovakva Šešeljevska ubeđenja rasprostranjena u starešinskom kadru Vojske Jugoslavije, jer bih morao, ako bi to bilo tako, da steknem uverenje da naša zemlja srlja u tragediju i propast još težu od ove današnje od koje se ne bi oporavila ni kroz više decenija.

Ali sve to istovremeno može da znači i nešto drugo, kao na primer, da režim priprema nove “demokratske” mere i zakone slične Zakonu

o informacijama, Zakonu o Univerzitetu ili sramnom Zakonu o privilegijama izabranih lica – kao dalje korake koji treba da dokažu da smo “najdemokratskija zemlja u Evropi”, kao što nešto slično, čini mi se, nedavno reče i Milošević u njegovom “čuvenom” intervjuu za Vašington post. Ili, možda i nešto još mnogo teže i gore: proglašenje vanrednog stanja po Ustavu ili u suprotnosti s Ustavom SRJ.

A, što se tiče “istorije i časti”, već danas se može reći da je Milošević najmanje pozvana ličnost u srpskom narodu koja ima iole prava da preti “sudom istorije i časti” onim, nažalost, danas razbijenim demokratskim snagama u srpskom narodu, koje su pružale otpor njegovoj za srpski narod, pre svega, pogubnoj politici, posebno u njegovim neslavnim ratovima (u kojima “Srbija nije učestvovala”) u Hrvatskoj i Bosni, kao i u sadašnjoj kosovskoj krizi i još neugašenom ratu na Kosovu.

Bolje bi za Miloševića bilo da razmisli da li će on, zajedno sa svim svojim najbližim saradnicima i saveznicima, “sud istorije i časti” izbeći, kao i koje će mu mesto pripasti na crnim stranicama istorije perioda njegove desetogodišnje vladavine u Srbiji i Jugoslaviji u osamdesetim i devedesetim godinama ovog veka.

Što se mene tiče, nepokolebljivo sam uveren da će Milošević, kao najodgovornija ličnost za sve što se događalo i što se događa, zauzeti prvo mesto na tim crnim stranicama našeg naroda, Srbije i Jugoslavije – i one bivše i ove sadašnje.

XII

Može li se izbeći obnavljanje rata na Kosovu?

Ne vidim skoro nikakve uslove da situacija krene ka uspešnim pregovorima i zaključenju sporazuma između dve sukobljene strane u ovoj etapi kosovske krize u kojoj još traje primirje uspostavljeno u oktobru, pošto nijedna od njih, i pored stalno ponavljanih izjava da su za “pregovore i političko rešenje problema Kosova”, koje povremeno daju, ne pokazuje spremnost da odustane od svojih maksimalističkih programa za

rešenje problema Kosova, ni za neko "prelazno" rešenje - a pogotovo za konačno rešenje.

Nema, za sada, na vidiku onog jedinog uslova koji bi neosporno mogao da spreči obnavljanje rata na Kosovu. Taj uslov je dolazak jakih vojnih snaga međunarodne zajednice na Kosovo u mirovnu misiju, slično kao u Bosni, gde se još nalaze i neizvesno je koliko dugo će još ostati.

Iskustvo stečeno u Bosni ubedljivo je pokazalo da veoma skupo košta i narode kojih se to tiče i međunarodnu zajednicu, oklevanje da se u Savetu bezbednosti takva odluka blagovremeno donese, a potom sprovede u kratkom roku. Na Kosovu, uveren sam, koštaće još skuplje nego u Bosni, naročito međunarodnu zajednicu, ako se i u kosovskoj krizi ponovi slično kolebanje i oklevanje.

U slučaju obnavljanja rata, međunarodna zajednica će, inače, morati da uputi vojne snage na Kosovo, da bi sprečila proširenje rata na druge balkanske zemlje. Kosovska kriza je već odavno intemacionalizovana, tj. postala je međunarodni problem, kao jedno od kriznih žarišta opasnih za mir u Evropi i svetu.

Može se sa sigurnošću računati da bi tek tada strane u sukobu sa potrebnom ozbiljnošću i odgovornošću ušle u pregovore i da bi, uz posredovanje međunarodne zajednice, došle do sporazuma o rešenju problema Kosova, kakvo je u datim unutrašnjim i međunarodnim uslovima moguće i ostvarivo. Neće imati kud, neće imati drugog izlaza, nego da u pregovorima učine neophodne ustupke od svojih sadašnjih krutih stavova i programa i krenu na kompromise. Tad će se doći do "prelaznog rešenja", uključujući i privremeni državni status Kosova u postojećim državnim granicama SR Jugoslavije - što je beskompromisan zahtev međunarodne zajednice sve do danas.

Što se tiče roka trajanja "prelaznog rešenja" od tri godine, prema dosadašnjim varijantama nacrtu sporazuma američkog ambasadora Kristofera Hila, smatram da je taj rok suviše kratak. Mislim da su gospodinu Hilu poznata međunarodna iskustva u slučajevima sličnim slučaju Kosova i da bi mudro postupio ako bi dve sukobljene strane privoleo da prihvate rok od najmanje pet godina.

Rok od pet godina bio bi dovoljan da svaka strana proveri kakvi bi odnosi između njih najbolje rešavali pitanja njihovih kratkoročnih i dugoročnih nacionalnih interesa. U tom roku one mogu nizom koraka i mera za razvoj uzajamnih veza i saradnje, posebno u pojedinim oblastima života od zajedničkih interesa, da provere na praktičnom iskustvu da li mogu ostati da žive u zajedničkoj državi i u kojem obliku države, savezne države ili saveza država.

Toliki rok bi omogućio da se, u odnosima između srpskog i albanskog naroda u prvom redu, ublaže netrpeljivosti i mržnje, da oslabe osećanja uzajamnog nepoverenja i neprijateljstva, da se u masama naroda na obe strane proširi svest o potrebi i značaju veza i saradnje u obostranom i zajedničkom interesu u sadašnjosti i budućnosti.

30. decembar 1998.

Kosovska kriza i rat na Kosovu

Januar–juni 1999.

I

Podsećam, takođe, da je kosovska kriza počela brzo da narasta sa dolaskom na vlast u Srbiji Slobodana Miloševića i snaga u Savezu komunista i u srpskom narodu koje su ga dovele na vlast i koje je on predstavljao. Ukidanjem stvarne autonomije Kosova, zajedno s tim i autonomije Vojvodine, kosovska kriza je ušla u period naglog zaoštavanja.

Na političkoj sceni Kosova krajem 1997. i početkom 1998. nastao je nagli zaokret u pravcu brze radikalizacije u nacionalnom pokretu kosovskih Albanaca. Njihove političke partije do tada su predvodile organizovani pasivni otpor režimu Miloševića na Kosovu, u kojem je učestvovalo gotovo celokupno kosovsko albansko stanovništvo. Tada se izvan političkih partija pojavila nova vojno–politička organizacija u njihovom nacionalnom pokretu, Oslobodilačka vojska Kosova (OVK ili na albanskom UČK). Organizovali su je kosovski Albanci mlađih generacija, koji su izgubili veru u mogućnost da će politika pasivnog otpora dovesti kosovske Albance do sloboda i prava ukinutih poništavanjem autonomije Kosova, koju je Pokrajina imala u vreme postojanja SFR Jugoslavije. Sa radikalizacijom u nacionalnom pokretu u prvi plan su isticani zahtevi i ciljevi borbe pokreta: “Kosovo-republika” i “nezavisno Kosovo”.

Ova nova organizacija pvela je oružanu borbu protiv srpskih i jugoslovenskih vlasti za ostvarenje tih ciljeva. Zapretila je opasnost izbijanja rata širih razmera na Kosovu. Svaki politički misleći čovek u Srbiji, koji se nije identifikovao sa Miloševićevim režimom i nije bio “oboleo”

od velikosrpske nacionalističke groznice zbog "svete zemlje" Kosova, mogao je da sluti i slutio je da se Srbija i SR Jugoslavija suočavaju sa velikom i opasnom krizom na Kosovu.

Samo politička zaslepljenost i nacionalistička preopterećenost mogle su da nateraju lidere Srbije i SRJ da na vreme ne shvate da se nad zemljom gomilaju kolosalne opasnosti i da ne preduzmu odgovorne korake i mere za zaustavljanje eskalacije krize i kroz pregovore sa predstavnicima kosovskih Albanaca da pronađu političko rešenje za kosovsku krizu.

Režim se orijentisao da isključivo silom i pojačanim terorom protiv albanskog stanovništva "reši" krizu, da silom uguši oružanu borbu OVK, koja je od kraja 1997. do marta 1998. imala prevashodno karakter terorističkih akcija protiv pripadnika policije na Kosovu i pojedinaca iz redova srpskog i albanskog stanovništva, a od aprila 1998. borba OVK je počela da prerasta u gerilski rat, uz široku podršku i sve šire učešće kosovskih Albanaca.

Takva politika Miloševićevog režima prema Kosovu morala je dovesti i dovela je do proširivanja oružanih sukoba i do rata širih razmera na Kosovu.

Jedan od glavnih razloga odluke NATO pakta da krene u ovu naročito za Srbiju pogubnu ratnu operaciju protiv SR Jugoslavije, jeste velika ofanziva vojnih, policijskih i paravojnih snaga pod vrhovnom komandom Miloševića (funkcija koju je uzurpirao proglašenjem ratnog stanja u zemlji suprotno odredbama postojećeg Ustava SRJ) protiv snaga OVK na Kosovu i, u toj ofanzivi, brutalno masovno proterivanje sa Kosova, to jest etničko čišćenje civilnog stanovništva kosovskih Albanaca.

Potpuno pogrešna i pogubna Miloševićeva velikosrpska nacionalistička politika na Kosovu, posebno prema nacionalnoj zajednici kosovskih Albanaca, zasnovana, pored ostalog, i na sasvim pogrešnim procenama mogućeg reagovanja međunarodnih faktora, pre svega velikih sila, dovela je do vojnog pritiska i bombardovanja SR Jugoslavije, Srbije, Crne Gore i Kosova od strane snaga NATO pakta. Zemlja i narod bili

su uvučeni istovremeno u dva rata, jedan snaga režima protiv kosovskih Albanaca na Kosovu, a drugi protiv NATO pakta.

Umesto da problem Kosova i kosovsku krizu reši mirnim putem političkim pregovorima i sporazumom sa predstavnicima kosovskih Albanaca – što je apsolutno bilo moguće i ostvarivo aprila 1998. godine – Milošević je politikom koju je vodio i koju vodi u kosovskoj krizi upropastio realnu šansu koja se tada pružala za mirno političko rešenje te krize.

Umesto toga prouzrokovao je svojom politikom tragediju Kosova i Srbije, tragediju nacionalne zajednice kosovskih Albanaca kakvu ona nikada u svojoj dugoj istoriji nije doživela, kao i tragediju srpskog naroda, naročito kosovskih Srba i Crnogoraca.

Takvom politikom, nastupajući na čelu hegemonističkih i Šovinističkih snaga velikosrpskog nacionalizma, ugrozio je opstanak SR Jugoslavije kao federativne države, njenu nezavisnost, suverenitet i teritorijalni integritet.

Ovo bi, ukratko i sasvim sumarno, bio pogubni bilans Miloševićeve dve politike od 6. aprila 1998. do 6. aprila 1999. godine.

II

Kratak pregled zbivanja na Kosovu i u vezi sa Kosovom u periodu januar-mart 1999.

12. april 1999.

Ubrzo posle početka bombardovanja 24. marta 1999. režim je svim sredstvima uveravao domaću i inostranu javnost da nepregledne kolone izbeglica sa Kosova beže od bombardovanja, dok je, zaklanjajući se iza bombardovanja, pojačavao iz dana u dan proterivanje albanskog civilnog stanovništva, sa sve jasnijim strategijskim ciljem da se prognaju svi Albanci sa Kosova i da Kosovo bude pretvoreno u etnički čistu srpsku pokrajinu.

Sprovođenju tog plana režima bombardovanje Kosova je išlo na ruku jer je i bombardovanje povećavalo strah albanskog stanovništva koje je bekstvom od terora vojske, policije i paravojnih bandi spasavalo goli život prelazeći u Makedoniju, Albaniju i Crnu Goru.

Istovremeno sa ratnim operacijama na Kosovu, Miloševićev režim prihvatio je pregovore sa političkim predstavnicima kosovskih Albanaca uz međunarodno posredovanje. Taktički, pregovaranje je imalo značaj “smokvinog lista” koji je trebalo da sakrije pravi karakter i glavne ciljeve ofanzive vojnih, paravojnih i policijskih snaga na Kosovu protiv kosovskih Albanaca u celini.

Delegacija Srbije, uz učešće predstavnika vlade Jugoslavije, postalo je to providno, nije išla na pregovore u Rambuje i Pariz da postigne sporazum putem kompromisa sa predstavnicima kosovskih Albanaca, već da pruži “dokaz” da je i Miloševićev režim za “mirno i političko rešenje” kosovske krize, kako to zahteva međunarodna zajednica. Stoga nije ta delegacija ništa ni učinila da dođe do stvarnog mogućeg sporazuma sa delegacijom kosovskih Albanaca.

Poseban slučaj je “posredovanje” međunarodne zajednice. Uz dužno poštovanje prema ministrima inostranih poslova Engleske i Francuske, Robinu Kuku i Iberu Vedrinu, koji su rukovodili organizacijom pregovora, ne može se zaobići, prema mojem zapažanju i na osnovu mog iskustva u oblasti inostranih poslova i međunarodnih odnosa je činjenica da su organizacija i rukovođenje pregovorima izvođeni na jedan diletantski, iznenađujuće neprofesionalan način (sa toliko profesionalnih diplomata), da to podleže oštroj kritici.⁵ Istovremeno sa ofanzivom vojnih, policijskih i paravojnih snaga, to je kosovsku tragediju

---

5 Prva činjenica koja to potvrđuje je neuspeh pregovora. Druga činjenica je da ni u Rambujeu ni u Parizu srpska i albanska strana nikada nisu sele za isti sto i upustile se u direktne razgovore i pregovore. Treća činjenica je da je ostao utisak da je organizatorima i učesnicima pregovora bilo više stalo do televizijskog spektakla nego do suštinskih razgovora i pregovora. Tako teški i složeni pregovori u tako dubokoj i zaoštrenoj krizi kao što je kosovska, mogu dovesti do uspeha i uspešni rezultati se mogu postići u prevashodno poverljivim razgovorima i pregovorima, kao što to potvrđuju iskustva iz rešavanja raznih drugih kriza u svetu (na primer, bliskoistočne krize, severnoirske krize, vijetnamskog rata, jugoslovensko-italijanskih teritorijalnih sporova i trvenja itd). Pred stotinama televizijskih kamera može da bude predstavljen kraj uspešnih pregovora, ali se ne mogu voditi pregovori sa očekivanjem da budu uspešni. U Rambujeu i Parizu postupano je upravo kako nije bilo svrsishodno, iako se to ne može nikako smatrati glavnim uzrokom neuspeha pregovora.

strahovito povećalo i kosovsku krizu zaoštrilo do tačke eskaliranja bombardovanja SR Jugoslavije, Srbije, Crne Gore, posebno bombardovanja Kosova sa posebnim intenzitetom, od strane borbene avijacije NATO pakta..

Bombardovanje je usledilo posle neuspešnog završetka pregovora u Rambujeu i Parizu. Miloševićovo rukovodstvo SR Jugoslavije, uz podršku poslušnog rukovodstva Srbije, odbilo je, kao što je poznato, da prihvati sporazum koji je prihvatila i potpisala delegacija kosovskih Albanaca, a naročito nije prihvatilo međunarodne mirovne snage na Kosovu, koje bi garantovale i nadgledale izvršavanje sporazuma. Takav stav je zauzelo sa obrazloženjem da neće prihvatiti ničije vojne snage na teritoriji SR Jugoslavije, zato što bi to bila povreda njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta.

Na pretnje NATO pakta bombardovanjem, odgovor je bio da će se Jugoslavija braniti svim sredstvima.

Tako je završen tromesečni period istovremene ofanzive vojnih i policijskih snaga širokih razmera na Kosovu protiv kosovskih Albanaca i pregovaranja predstavnika Srbije i predstavnika kosovskih Albanaca uz posredovanje u pregovorima predstavnika međunarodne zajednice (predstavnika SAD, Evropske unije i Rusije) u Rambujeu od 6. do 23. februara i u Parizu od 14. do 16. marta 1999.

Bombardovanjem SR Jugoslavije od strane NATO snaga kosovska kriza i rat na Kosovu ušli su u nov period bremenit nepredvidivim opasnostima za sudbinu Kosova, Srbije i SR Jugoslavije, kao i za mir i bezbednost na Balkanu, u Evropi i u svetu.

O značaju, posledicama i uzrocima ovakvog pravca razvoja ove krize, najgoreg od svih pravaca koje su mogli izabrati akteri kosovske krize i rata na Kosovu, svoje mišljenje izneo sam javno, u jednoj svojoj veoma kratkoj izjavi i u govoru na promociji moje knjige nedavno objavljene u Sarajevu.

Moja izjava (pismo listu Danas), u kojoj sam se pridružio ogorčenju i protestima u širokim redovima naroda u Srbiji i Crnoj: Gori protiv bombardovanja SR Jugoslavije od strane ratne avijacije NATO pakta,

objavljena je u tom listu u broju od 3. i 4. aprila 1999. pod naslovom “Bombe ne donose rešenje”.

Ta moja izjava glasi:

“Dragi Danas,

Vaše novine su objavile više mojih članaka u kojima sam predlagao kako bi trebalo da se mirnim putem pregovaranja i sporazumevanja reši problem Kosova, posebno otkad su počeli prvi oružani sukobi u toj pokrajini. Ne bih ni danas ništa menjao ili povukao od onoga što je u tim člancima rečeno. Bombardovanje Srbije i Crne Gore od snaga NATO-a korenito je promenilo situaciju u našoj zemlji, na Balkanu, u Evropi i svetu.

Najširi redovi ogorčenog naroda u našoj zemlji doživljavaju to nasilje kao agresiju i tešku nepravdu, najoštrije ga osuđuju i zahtevaju da se odmah prekine. Sa najdubljim ogorčenjem učestvujem u tim osudama i zahtevima. Bombardovanje je već izazvalo nesagledivo teške posledice u našoj zemlji, velike ljudske žrtve i strahovita razaranja, a demokratskim snagama i demokratizaciji u Srbiji zadalo izvanredno težak udarac.

Nezavisno od razloga i ciljeva koji su opredelili vlade zemalja članica NATO saveza, bombardovanje je već do sad zadalo poražavajuća stradanja našoj zemlji, srpskom i crnogorskom narodu i svim ostalim nacionalnim zajednicama, a najteža stradanja nacionalnoj zajednici kosovskih Albanaca. Ova vojna akcija NATO-a izazvala je pojačavanje rata na Kosovu i ogroman egzodus stanovništva sa Kosova, najviše albanskog stanovništva, što je dostiglo razmere humanitarne katastrofe. Bombardovanje je teško komplikovalo dalje napore za rešenje kosovske krize i vratilo na početak eventualne nove pregovore za rešavanje te krize.

Vojne operacije NATO-a protiv SR Jugoslavije dobile su karakter i vojne avanture, koja je izazvala najveću zategnutost u međunarodnim odnosima posle prestanka Hladnog rata i dovela u opasnost mir i bezbednost u Evropi i svetu. Ne znam tačno kakve strateške ciljeve hoće

da postigne NATO bombardovanjem naše zemlje, ali one koje javno ističe – sprečavanje širenja rata na Balkanu, zaustavljanje humanitarne katastrofe i prisiljavanje Miloševićevog vođstva SR Jugoslavije da prihvatiti sporazume o Kosovu iz Rambujea - već je očigledno, neće ostvariti bombardovanjem naše zemlje.

Bombardovanje neodložno mora da se prekine, istovremeno da se obustave oružane borbe na Kosovu, da se odmah povedu pregovori i hitno preduzmu odgovarajući politički i diplomatski koraci međunarodne zajednice za rešenje problema Kosova. Jedino tim putem može se rešiti kosovska kriza. Zemlje NATO-a moraju odustati od cilja da bombardovanjem naše zemlje nametnu rešenje ove duboke i izuzetno složene krize.”

31. mart 1999.

Miloš Minić

U razgovoru s jednim mojim bliskim prijateljem, on je ovaj moj postupak popratio opaskom: “U redu, bombardovanje snaga NATO je nemoguće odobriti, imaće strašne posledice i za našu zemlju i za međunarodne odnose; ali, zar nije, nažalost, jedino moguće da se na silu odgovori silom, da se silom prekine nasilje vojske i policije na Kosovu i spreči Miloševićev režim da sprovede svoj plan i ostvari očigledan cilj da protera sve kosovske Albance sa Kosova? Uostalom, i najoštrije inostrane osude vojne akcije NATO-a protiv SRJ, na primer osude od strane Rusije, Kine, Indije i nekih drugih, a glavni razlog svojih osuda na koji se pozivaju je da NATO nije smeo da preduzima tu kaznenu vojnu akciju bez odluke Saveta bezbednosti, jer je prema Povelji Ujedinjenih nacija jedino Savet bezbednosti dužan da se stara o očuvanju mira i bezbednosti u svetu i jedino je on ovlašćen da odluči kad treba upotrebiti silu protiv neke zemlje koja ugrožava svetski mir i bezbednost ili čini neke druge povrede Povelje Ujedinjenih nacija. Posledično: da je Savet bezbednosti ocenio da je nastala situacija predviđena Poveljom UN-a i odlučio da se upotrebi sila protiv SRJ, zbog vojnih operacija snaga SR Jugoslavije na Kosovu i genocida nad kosovskim Albancima, bombardovanje bi bilo

opravdano, kao nužno sredstvo da se spreči režim Miloševića da ostvari svoje ratne ciljeve na Kosovu. I to, bez obzira na žrtve i razaranja od bombardovanja naše zemlje. Pri svemu tome, on ima u vidu opasnosti za međunarodne odnose i mir u svetu koje proizlaze iz činjenice da je NATO napravio opasan presedan da grupa zemalja može da prema svom nahođenju upotrebi vojnu silu protiv neke suverene zemlje mimo Ujedinjenih nacija, mimo Saveta bezbednosti. Ali, i pored toga, sebi postavlja pitanje: kakve bi sve opasnosti za mir i bezbednost na Balkanu, u Evropi i svetu proizašle da je međunarodna zajednica ostala pasivna i dozvolila Miloševiću da na Kosovu ostvari svoje ratne ciljeve?”

Odgovorio sam na te njegove reči: postavljanje takvog pitanja potpuno je opravdano. Neće to biti ni prvi ni poslednji put da sila bude “babica istorije”. Ali, opravdani su, uveren sam, i protesti protiv bombardovanja kojima sam se pridružio, kao i upozorenja sadržana u mojoj izjavi u listu “Danas”. Svaki trezveniji čovek pitao se, kad je počelo bombardovanje, a pita se još i danas: zar je moguće da nije bilo drugog načina, drugih akcija i sredstava međunarodne zajednice, osim bombardovanja, da se predupredi proširenje rata na Kosovu i osujeti Milošević da ostvari svoje ratne planove na Kosovu? I to načina koji je manje opasan i za mir u našem regionu i u svetu? Štaviše, potpuno mi je jasno da, ako je opravdano pitanje koje moj prijatelj postavlja, u isto vreme opravdan je i moj postupak; opravdana su i pitanja koja mnogi ljudi ogorčeni zbog bombardovanja postavljaju. To dvoje jedno drugom protivrečni, a i efekti te ratne akcije NATO-a biće neminovno protivrečni, u stvari duboko oprečni. Zatim, hteli – ne hteli, s tim se moramo pomiriti i očekivati da kraj rata na Kosovu i kraj bombardovanja pokažu ukupne rezultate i posledice koje će iz tih nesretnih događaja, iz tog protivrečenog zbivanja proizaći u sadašnjici, a naročito za budućnost Kosova, Srbije, SR Jugoslavije, Balkana i Jugoistočne Evrope, a takođe i za dalje kretanje međunarodnih odnosa u celini.

PS: Sada, kad, osam dana kasnije, ovu moju zabelešku unosim u ovaj fragment, nastala je nova situacija na Kosovu, u Srbiji i SRJ, pa i u

međunarodnim odnosima. Mislim da neće biti izlišno da o ovom istom pitanju dodam još nekoliko reči.

Pitanje opravdanosti ili neopravdanosti bombardovanja SRJ od strane snaga NATO pakta, u vezi sa razvojem rata na Kosovu, masovnim proterivanjem albanskog stanovništva sa Kosova i masovnim pogubljenjima kosovskih Albanaca, izazvalo je ozbiljne podele u svetskoj javnosti i pored opšte osude Miloševićevog režima, Srbije i SR Jugoslavije, zbog pogroma nad kosovskim Albancima. Mislim da će te podele još potrajati i da će se još voditi rasprave i polemike o opravdavanju ili osudi akcije NATO pakta protiv SRJ. Kriterijumi i za jedno i za drugo su politički, vojni, etički, humanitarni, kao i s gledišta međunarodnog prava i međunarodnih odnosa.

Vojna akcija NATO pakta je neosporno onemogućila ostvarenje monstroznog plana Miloševićevog režima da etnički očisti Kosovo od kosovskih Albanaca. Isto tako ne može se poricati da je ta akcija za sada, a možda i trajnije, uklonila opasnost proširenja rata na Kosovu na šire područje Balkana. Ali kosovska kriza je ostala; i tek rezultati akcije međunarodne zajednice na Kosovu prema Srbiji i u okruženju mogu konačno rešiti dileme koje je ostavila vojna akcija NATO pakta protiv SR Jugoslavije. Kriterijum će biti: da li će se u doglednom vremenu uspostaviti uslovi za zajednički život Albanaca, Srba i ostalih nacionalnih zajednica na Kosovu, da li će se svi prognanici i izbeglice bilo koje nacionalnosti vratiti na Kosovo, da li će se ostvariti politička i društvena stabilnost i demokratska vlast ne samo na Kosovu, nego i u Srbiji, koja će moći da obezbedi sigurnost za sve i uz pomoć međunarodne zajednice brzu obnovu i progres i Kosova, i Srbije, i Crne Gore, i ostalih država Balkana i Jugoistočne Evrope.

Istovremeno gledamo i sve duže kolone unesrećenih dece, žena i muškaraca kosovskih Albanaca na graničnim prelazima sa Makedonijom, Albanijom i Crnom Gorom, kao i buktinje i dim širom Kosova od razorenih i spaljenih domova prognanika po kosovskim selima i naseljima (gledamo to na televiziji Crne Gore, BiH, BBC i SKAJ NJUZ (London) - ne na TV Srbije, čije dnevnik u ratnom stanju po strogom naređenju

istovremeno prenose sve druge TV, koja sve to prikrija, ne progovara ni reči niti daje bilo koji snimak o tome).

Gledamo svako veče i scene veselih protestnih hepeninga i koncerata na trgovima Beograda, Novog Sada i mnogih drugih gradova Srbije, na kojima se okuplja dosta sveta raznih generacija, a posebno iz redova omladine. Organizuju ih, kako izgleda, političke stranke i druge organizacije odane Miloševićevom režimu; govori se da se, u znak prkosa i kao poruke upućene svetu, Srbi ne plaše bombardovanja i da će do kraja izdržati u ovom ratu sa NATO paktom, kao i u znak podrške politici Miloševićevog režima; podrške i pored toga što je upravo ta politika prouzrokovala i rat na Kosovu i bombardovanje naše zemlje od strane snaga NATO pakta.

I ovom prilikom vladajuće političke snage zloupotrebljavaju patriotska osećanja u masama naroda i njihovo ogorčenje zbog bombardovanja od strane NATO pakta.

Nažalost, ovi ljudi (uključena su u to i deca), opravdano ogorčeni zbog bombardovanja od strane snaga NATO pakta, ne pokazuju znake ogorčenja i protesta zbog progona kosovskih Albanaca i ostalih zločina kojima su izloženi od strane vojske, policije i paravojnih bandi.

III

Dramatični razvrat rata na Kosovu i bombardovanje SRJ od strane NATO snaga

20. juni 1999.

Ratna histerija u Beogradu i Srbiji dostiže kulminaciju. Milošević je spreman, izgleda, da gurne zemlju u još jedan rat – rat sa NATO paktom, rat sa najmoćnijom svetskom silom.

Priteran uza zid potpisivanjem Sporazuma od strane kosovskih Albanaca, više nema kud, osim u rat protiv NATO pakta – ili promena stava, odustajanje od odbijanja da potpiše Sporazum; time bi spasao zemlju od bezumnog rata sa NATO paktom, katastrofalnih udara snaga NATO pakta, od razaranja i neizbežnih ljudskih žrtava.

Imamo posla, nažalost, sa političarem u čijim je rukama sva vlast u Srbiji, koji je preuzeo u svoje ruke komandovanje oružanim snagama zemlje, a sa kojim imamo tokom poslednjih deset godina iskustvo da mu nije mnogo stalo ni do ljudskih, ni do materijalnih gubitaka, ni do životnih interesa Srbije i srpskog naroda u čije ime je donosio i sproveo sve odluke u toku razaranja nekadašnje SFR Jugoslavije i ratova u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Stoga ništa drugo ne možemo očekivati, nego samo još jedan rat i to rat sa NATO paktom.

Posle svega što je učinio u odnosu na kosovsku krizu, njegovom politikom (ako se to uopšte može nazvati politikom) u toj krizi, taj novi rat sa NATO paktom biće, neizbežno, njegov politički kraj, a time i kraj stravičnih pustošenja koje je pod njegovim vođstvom velikosrpski nacionalizam hegemonističkog, šovinističkog i ksenofobičkog usmerenja počinio na prostorima bivše SFR Jugoslavije, uključujući sada i Kosovo. Sada treba očekivati da će i Srbija doživeti sličnu sudbinu.

IV

Kraj rata i početak mira za Kosovo, za Srbiju, za Crnu Goru, za SRJ

Dolaze na dnevni red izuzetno teški problemi i ogromne teškoće. Vraćaju se stotine hiljada proteranih i izbeglih kosovskih Albanaca iz Makedonije, Albanije i Crne Gore u svoja sela i gradove i svoje domove, tamo gde nisu granatirani, razoreni i spaljeni.⁶

Istovremeno desetine hiljada kosovskih Srba, Crnogoraca, Roma i nešto Muslimana i Goranaca, u dugačkim kolonama, zajedno i paralelno sa kolonama vojnih i policijskih jedinica, u strahu od osвете beže sa Kosova u unutrašnjost Srbije i u Crnu Goru.⁷ U strahu od osвете zbog

---

⁶ List "Danas" od 26. maja 1999. godine doneo je sledeću informaciju: "Ženeva – Visoki komesarijat za izbeglice saopštio je danas da je ukupno 957.913 osoba napustilo Kosovo od marta 1998. godine. UNHCR navodi da se 771.900 izbeglica nalazi u Albaniji, BiH, Makedoniji i Crnoj Gori. Dodaje da je oko 170.000 izbeglica napustilo Kosovo pre 24. marta kad je počelo NATO bombardovanje SR Jugoslavije.

⁷ Na dan 1. jula 1999. TV Crne Gore, u dnevniku u 19:30 časova, prenosi iz izvora pri Komesarijatu za izbeglice u Ženevi sledeću informaciju: Sa Kosova je izbeglo, posle

svega što su poslednjih deset godina, a naročito od početka rata na Kosovu, u ime srpskog naroda i kosovskih Srba, kosovskim Albancima učinile vlasti, vojska, policija i paravojne bande (kojima su se pridružili i neki od kosovskih Srba, Crnogoraca, Roma i drugi iz redova, kako strani novinski izveštaji javljaju, pristalica Ražnatovića Arkana i Vojislava Šešelja).

Sveti im se Miloševićeva ratna politika na Kosovu koju je velika većina njih podržavala proteklih deset godina (iz njihovih redova bila je formirana Miloševićeva “udama gardijska brigada” u njegovoj “antibirokratskoj revoluciji”, pod vođstvom dobro poznatih Šolevića, Kecmana, Bulatovića i drugih, koja je bila u prvim redovima svih mitinga u Srbiji i Crnoj Gori u vreme Miloševićevog pobedonosnog pohoda na vlast na čelu snaga velikosrpskog nacionalizma u bivšoj SFRJ). Imao je Milošević podršku većine njih i za rat i u ratu na Kosovu. Oni sada plaćaju cenu te njegove politike, koja je, pre njihove nesreće, prouzrokovala mnogo zla i unesrećila više od milion kosovskih Albanaca.

Pitam se, dok gledam ove nezaboravne prizore: da li još misle da je glavni krivac za njihovu nesreću NATO pakt ili se već osvešćuju i tek u bekstvu iz svojih domova sa Kosova shvataju da se glavni krivac nalazi u Miloševićevoj politici na Kosovu, u režimu policijske represije i nasilja koji je on zaveo na Kosovu i njime upravljao više od deset godina, kao i u nepoštednom ratu koji je vodio, ne samo protiv nacionalnog pokreta za slobodu kosovskih Albanaca, nego i protiv čitavog albanskog stanovništva na Kosovu.

Kosovski Albanci, posle strahota i žrtava koje im je nanela Miloševićeva Srbija i SR Jugoslavija – teško je zamislivo da će da se pomire da svoju budućnost grade “pod kapom” Srbije i SR Jugoslavije.

Pre ovog rata na Kosovu je to bilo realno i moguće ostvariti mirnim putem razgovora i pregovora predstavnika države Srbije i SRJ

---

povlačenja vojske i policije, 73.000 Srba i Crnogoraca i to oko 20.000 u Crnu Goru, a 50.000 u “ostatak” Srbije. Od ukupnog broja izbeglih Albanaca još se na Kosovo iz Albanije nije vratilo oko 170.000, a iz Makedonije i Crne Gore oko 100.000, dok se više od 500.000 vratilo.

sa političkim predstavnicima kosovskih Albanaca i obostrano prihvatljivog sporazuma.

Ne mogu sada da pretpostavim kako je moguće stvoriti uslove u kojima bi oni mogli da se odreknu zahteva za nezavisnošću Kosova zauvek. Novu stvarnost, stvorenu ratom na Kosovu danas tako vidim. Mislim da u tome ne grešim.

I pored toga što će kosovski Albanci biti primorani da uvažavaju međunarodna zajednica – Savet bezbednosti UN-a, OEBS, EU, sve velike sile za sada zahtevaju da se kosovska kriza i kosovski problem reše u vidu “široke autonomije Kosova u granicama SRJ”, uz poštovanje principa “nepromenljivosti granica i očuvanja teritorijalnog integriteta i suvereniteta (iako u stvarnosti samo formalnog) SR Jugoslavije. To je moguće ostvariti i to će, verovatno, tako morati da bude, ali, duboko sam uveren, samo kao prelazno rešenje problema statusa Kosova i to na kratko vreme, ali ne više kao trajno rešenje.

Još znatno pre izbivanja rata na Kosovu, a pogotovu pre ove poslednje etape rata na Kosovu, između više rešenja problema Kosova, verovao sam da bi dugoročno i trajno rešenje problema položaja kosovskih Albanaca i problema državnog statusa Kosova moglo biti ostvareno u zajednici sa Srbijom i Crnom Gorom, u kojoj bi Kosovo imalo status republike (ili neku vrstu “specijalnog statusa” sličnom statusu Republike Srpske u Bosni i Hercegovini – znači daleko više od “široke autonomije”).

Računao sam na to da raspon federiranja u federativnom uređenju jedne savezne države može biti veoma širok, tako da je moguće i takvo rešenje da kompetencije saveznih tela i organa budu ograničene samo na najuži krug interesa republika članica federacije, koje mogu bolje štiti zajednički savezni organi, nego svaka republika zasebno i samostalno. To je, verovao sam, bilo moguće postići, ali samo u jednoj istinski demokratskoj federaciji, suštinski drukčijoj i na drugim principima osnovanoj nego što je sadašnja SR Jugoslavija.

Sada posle ovog rata, izgleda mi, neće ni to biti moguće kao trajno rešenje. Takvo je sada moje mišljenje, iako, formalno, gotovo svi hoće rešenje u vidu "široke autonomije Kosova".

Sada bih smatrao da bi najbitniji interesi i srpskog i crnogorskog naroda i nacionalne zajednice kosovskih Albanaca i ostalih nacionalnih zajednica i na Kosovu, i u Crnoj Gori, i u Srbiji bili dugoročno, pa i trajno, obezbeđeni u jednom savezu republika, u jednoj konfederativnoj zajednici republika Srbije, Crne Gore i Kosova.

Mogao bih da spomenem mnoštvo razloga u prilog ovakvog razmišljanja: a jedan je, što se tiče Kosova, najvažniji i skoro sam za sebe dovoljno snažan: to je neoboriva činjenica da je teške posledice na području srpsko-albanskih odnosa na Kosovu ostavio rat vladajućeg Miloševićevog režima protiv nacionalne zajednice kosovskih Albanaca i njihovog nacionalnog pokreta i desetogodišnje nacionalno ugnjetavanje kome su oni bili izvrgnuti od strane tog režima.

U mojim razmišljanjima o ovom krajnje složenom i osetljivom problemu, i to ne samo za Kosovo i narod na Kosovu, već i za Srbiju i narod u Srbiji i za Crnu Goru i i narod u Crnoj Gori, došao sam do zaključka da bi takvo rešenje odgovaralo interesima i Kosova, i Crne Gore, i Srbije!

A naročito je ovo sada značajno pitanje za Crnu Goru i njene dugoročne interese, nakon krajnje loših i teških iskustava Crne Gore i inače, a naročito u vreme "ratnog stanja", sa predsednikom SRJ i vladom SRJ i njihovim merama u to vreme na štetu Crne Gore, a posebno sa nedopustivim ponašanjem vojnih komandi u Crnoj Gori koje su izvršavale njihova naređenja.

Uz sve ovo treba imati u vidu još i akutan problem statusa Vojvodine, kojoj bi se, u okviru takvog rešenja, kao najmanje, morao vratiti status koji je imala po Ustavu SFRJ od 1974, a koji je poništen u isto vreme kada je Milošević ukinuo autonomiju Kosova 1989. godine. Ali, do tog ne verujem da će doći bez odlučne borbe demokratskih snaga Vojvodine, koje se, prema mojem zapažanju, nisu čule koliko je moralo da se čuju u vreme rata na Kosovu, naročito u vreme "ratnog stanja".

Crna Gora, nezadovoljna stanjem odnosa u Federaciji, pokrenula je pitanje redefinisavanja odnosa u Federaciji i zaključenja novog sporazuma o zajednici sa Srbijom. To je, neosporno, zrelo pitanje. Ali, ne znam da li je moguće i da li to vodi dobrom i vrednom ishodu, ako samo predstavnici Srbije i Crne Gore pregovaraju o tom velikom i sudbonosnom pitanju, a da u to ne budu uključeni predstavnici Kosova i Vojvodine. Ako na tome ostane, posledice mogu biti teške za trajnost i stabilnost eventualne nove srpsko–crnogorske zajednice.

I poslednje po redu, moglo bi se reći i prvo po važnosti, jeste sledeće: da je i eventualno ovakvo rešenje moguće i ima izgleda da bude trajno, samo pod uslovom da velikosrpski hegemonistički nacionalizam i ideja i program o stvaranju “Velike Srbije” budu zauvek poraženi u redovima srpskog naroda, kao i da u redovima albanskog naroda, posebno u albanskoj nacionalnoj zajednici na Kosovu, bude poražen velikoalbanski nacionalizam i zauvek budu napušteni ideja i program stvaranja “Velike Albanije”.

7. juli 1999.

Svetska javnost u kosovskoj krizi - Podele u svetu u vezi sa bombardovanjem SRJ od strane NATO pakta

U ratnom stanju sva sredstva informisanja, dnevni i periodični listovi, radio, televizija, sve je bilo podvrgnuto ratnoj propagandi Miloševićevog režima. Najveći deo tih sredstava, svi kanali televizije u Beogradu, na primer, sprovodio je silovitu propagandu za “odbranu otadžbine”, a nezavisni listovi i radio–stanice su ili zabranjeni, ili eksproprisani ili tako cenzurisani da su ličili na dnevne ratne biltene Vrhovne komande Jugoslovenske vojske. Sudeći po toj propagandi, ceo svet je osuđivao NATO, a podržavao Srbiju, SRJ, prema tome i Miloševića i njegov rat na Kosovu i “herojsku odbranu u ratu protiv najjače svetske sile”, protiv NATO pakta.

Takvu je klimu u to vreme bila stvorila ratna propaganda Miloševićevog režima.

Jedini izvor objektivnijeg i potpunijeg informisanja za nas u Beogradu (ko je za to imao mogućnosti) bila je TV Crne Gore i TV Bosne i Hercegovine, preko satelita, kao i inostrane televizijske i radio stanice.

Pogled unazad na angažovanje međunarodnih činilaca u kosovskoj krizi

10. avgust 1999.

U kosovskoj krizi odlučujuću ulogu imala su tri faktora: prvi, Miloševićev režim i njegove vojne, policijske i paravojne snage, uz oslonac na Srbe na Kosovu i upravni aparat u pokrajini u kojem je najviše bilo kosovskog srpskog stanovništva; drugi, nacionalni pokret kosovskih Albanaca i njihova Oslobođilačka vojska Kosova (OVK); treći, međunarodni činoci.

Miloševićev režim nije imao nikakvih realnih uslova, osim vojne nadmoćnosti u broju i oružju, da ratom nametne po svojoj volji rešenje problema Kosova i na taj način "reši" kosovsku krizu.

OVK nije imao, ni po broju, ni po naoružanju, ni po vojnoj organizovanosti, snage da zavlada Kosovom.

Prema postojećim uslovima i odnosima snaga, rat na Kosovu je mogao da traje i, po svojoj prilici, trajao bi možda i pet, i deset, i više godina (kao, na primer, dvanaestogodišnji rat u Libanu), a da ni jedna ni druga strana u sukobu ne bi imala realne izgleda da pobedi i diktira neko trajnije rešenje problema.

Takva objektivna situacija iziskivala je da se međunarodna zajednica, posebno Evropa, neizostavno angažuju i uzmu u svoje ruke rešavanje kosovske krize ili da se pomire sa dugotrajnim ratom na Kosovu, za koji su postojali svi uslovi da se brzo proširi na Balkan i da ugrozi mir i bezbednost u Evropi, pa i u svetu.

Kosovska kriza je od samog početka imala sva glavna obeležja šire međunarodne krize, a ne samo "unutrašnjeg pitanja" Srbije i SR Jugoslavije.

Kategoričan zahtev da međunarodna zajednica uzme stvari u svoje ruke postajao je sve urgentniji zbog toga što je rat na Kosovu

potresao sve odnose u Jugoistočnoj Evropi, posebno na Balkanu. Istovremeno zadao je težak udarac privrednom razvoju u čitavom tom regionu, proizveo političku i ekonomsku nestabilnost u svim zemljama u okruženju Kosova, ugrozio i ekonomsku stabilnost u Evropskoj uniji i Evropi u celini, izazvao ogromne ekonomske štete na evropskom prostoru.

Prema tome, u datom razvoju situacije pokrenutom kosovskom krizom, evropski i međunarodni činilac je morao od početka da se angažuje da zaustavi opasni razvoj situacije u Evropi.

Ovo je moralo biti jasno svakom ko je nešto bolje poznao prirodu kosovske krize i odnosa u Jugoistočnoj Evropi, posebno na Balkanu, i to jasno od početka oružanog sukoba na Kosovu. S tim da se međunarodna zajednica angažuje na samo politički u posredničkoj ulozi u pregovorima između sukobljenih strana, nego i vojnim snagama.

Već u proleće, mart–juni 1998. godine, bilo je jasno da se rat širi, da od pregovora nema ništa, jer Miloševićev režim nije hteo nikakve promene na Kosovu, a nacionalni pokret kosovskih Albanaca i njegovi politički predstavnici nisu se mirili s takvim stanjem, već su odlučno zahtevali radikalne promene na Kosovu i u državnom statusu Kosova.

Međunarodna zajednica, UN, OEBS i Evropska unija morali su tada da učine, a nisu učinili, što je bilo nužno – a to je da što pre dođu do tačne procene stvarne situacije i da hitno izvrše najveći mogući pritisak na režim predsednika Miloševića i prisile ga da prihvati da međunarodne snage već tada dođu i zaposednu Kosovo, dok se u pregovorima između Miloševićevog režima i političkih predstavnika kosovskih Albanaca ne bi došlo do sporazuma o rešenju problema Kosova.

Rezultat propuštanja tog pravog momenta bio je: naglo proširenje rata na Kosovu, Miloševićeva letnja ofanziva širokih razmera (juli-oktobar 1998) i masovno bekstvo albanskog stanovništva iz svojih domova preko granice ili u druga mesta na Kosovu, masovna pljačka, granatiranje i spaljivanje sela sa pretežnim albanskim stanovništvom.

Drugi momenat je bio u vreme kad je Ričard Holbruk vodio pregovore sa Miloševićem u oktobru 1998. o sprovođenju Rezolucije

Saveta bezbednosti 1160 iz septembra 1998, kao i sa tom Rezolucijom saglasnih odluka i preporuka Kontakt grupe velikih sila.

Holbruk je prihvatio kompromis sa Miloševićem, sporazume na osnovu njihovog dogovora, primirje i ostalo – kao da nije znao s kim ima posla, kao da nije imao ranijih iskustava iz pregovora sa Miloševićem (na primer, iz pregovora u toku rata u Bosni 1992-1995. i u Dejtonu 1995). Bio je to truli kompromis kojega se Milošević nije uplašio i pored pret-nje bombardovanjem od strane NATO pakta.

To je bio momenat da se izvuce pouka iz neodlučnosti u periodu mart–juni i da se Milošević prisili da prihvati da međunarodne mirovne snage zaposednu Kosovo, ili da se to ostvari i bez njegovog pristanka.

Samo tako je moglo da se postigne da primirje, putem političkih pregovora i odgovarajućeg sporazuma, preraste u mir i određeno prelazno rešenje problema Kosova.

I taj momenat je propušten, i to se teško osvetilo svima, i Kosovu, i Srbiji, i SR Jugoslaviji, i međunarodnoj zajednici.

Treći momenat je bio krajem decembra 1998. Tada je Miloševićev režim stvarno odbacio sporazume potpisane u oktobru, iako ih se formalno nije odricao i počeo je da gomila trupe prema Kosovu i na Kosovu. General Klark, komandant snaga NATO-a u Evropi, u jednoj izjavi je rekao da je pokret trupa na Kosovu počeo 23. decembra. To je bio momenat kad je međunarodna zajednica morala vojnim snagama preseći plan Miloševićevog režima da obnovi rat na Kosovu i silom nametne svoje rešenje kosovskog pitanja.

Tada sam napisao članak “Može li se izbeći obnavljanje rata na Kosovu” (objavljen u listu “Danas” početkom januara 1999), u kome sam javno upozorio da samo hitan dolazak međunarodnih vojnih snaga na Kosovo može sprečiti obnavljanje rata.

Međunarodna zajednica nije preduzela taj korak, a Milošević je bacio u ofanzivu na Kosovu, u periodu januar-mart, sto do sto četrdeset hiljada odlično naoružanih ljudi u vojnim, policijskim i paravojnim jedinicama i prešao na ostvarivanje plana proterivanja sveg albanskog stanovništva na Kosovu i pretvaranja ove pokrajine u etnički čisto

“srpsko Kosovo”.⁸ Surovi rat je obnovljen proterivanjem stotina hiljada

8 Tim planom su se zanosili svi velikosrpski nacionalisti krajem devetnaestog i u toku dvadesetog veka. Oni se nikad nisu mirili sa onim što je istorija u toku više vekova učinila na Kosovu iznuđenim i neiznuđenim seobama srpskog življa na sever i prilivom albanskog življa na Kosovo, sa ogromnim demografskim promenama na Kosovu, i tim putem i putem visokog prirodnog priraštaja albanskog stanovništva na Kosovu.

Taj plan se svodio na “iseljavanje Arnauta” (savremenim jezikom se to kaže “etničko čišćenje”) sa Kosova i kolonizaciju Kosova, “svete srpske zemlje”, doseljavanjem srpskog življa, ukratko plan stvaranja “srpskog Kosova”, sa većinskim srpskim stanovništvom.

Prva takva “etnička čišćenja” odigrala su se krajem devetnaestog veka iz krajeva na jugu Srbije tek oslobođenim od vladavine Osmanskog carstva.

Izvesnog “etničkog čišćenja” bilo je posle kraja balkanskih ratova 1912. i 1913. godine. Ali je izbijanje Prvog svetskog rata koji je i počeo napadom Austrougarske na Srbiju, za Srbiju i srpski narod otvorilo sudbonosno pitanje borbe za opstanak.

Između 1918. i 1941. godine, u toku dve decenije postojanja Kraljevine Jugoslavije, pravljani su planovi za iseljavanja “muslimana” iz Bosne, Sandžaka, Kosova i Makedonije (“južne Srbije”) i delom su i ostvarivani i putem međudržavnih ugovora (pre svega sa Turskom). Pod imenom “muslimani” iseljavani su i “Arnauti”.

Pred Drugi svetski rat plan o “iseljavanju Arnauta” sa Kosova oživljava u redovima velikosrpskih nacionalista i to i u zvaničnim organima vlade i izvan tih organa. Tim planom bavili su se pobornici stvaranja “Velike Srbije” u “Velikoj Jugoslaviji”, iz krugova vladajuće buržoazije i vrhunske birokratije, naročito iz krugova visoke inteligencije, pretežno beogradske. U toku pripremanja ove Prve knjige “Kosovska kriza i rat na Kosovu 1998/1999” prelistao sam, ne znam po koji put, jedno strogo poverljivo predavanje pokojnog akademika profesora dr Vase Čubrilovića, održano u Srpskom kulturnom klubu 7. marta 1937. godine, pod naslovom “Plan za iseljavanje Arnauta i kolonizacija Kosova”. U tom predavanju veoma podrobno je izložen taj plan: i clijevi, i obrazloženja, i preporuke o metodima, mehanizmu, sredstvima i merama za ostvarenje plana, uključujući i međudržavne ugovore; i način finansiranja kako iseljavanja, tako i kolonizacije; ima kratka preporuka o upotrebi određenih pritisaka radi podsticanja Albanaca da se iseljavaju sa Kosova. Ali ni pomena nema o prisilnom proterivanju i masovnim pogubljenjima kosovskih Albanaca, pljačkanju i spaljivanju njihovih sela i domova, kakvim se sredstvima i merama poslužio Miloševićev režim u ostvarivanju ciljeva istih ili sličnih planovima velikosrpskih nacionalista u ranijim vremenima i u vreme postojanja Kraljevine Jugoslavije. U Drugom svetskom ratu program četničkog pokreta Draže Mihailovića bio je stvaranje “homogene Velike Srbije” u “Velikoj Jugoslaviji” (“Projekat Stevana Moljevića o homogenoj Srbiji” od 30. juna 1941. godine i “Program četničkog pokreta Draže Mihailovića”, koji je napisao Beogradski odbor tog pokreta, a dr Miloš Sekulić (iz Zemljoradničke stranke Joce Jovanovića i Milana Gavrilovića) predao vladi Simovića u Londonu septembra 1941). Osnova obadve verzije tog programa bio je proširenje teritorija Srbije i Jugoslavije na račun susednih država, “etničko čišćenje” i “razmena stanovništva” itd. Milošević je pokušao silom i ratovima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu da ostvari upravo ciljeve tih velikosrpskih hegemonističkih programa. Ne verujem da su toga svesni mnogi njegovi sledbenici. (Akademik Vasa Čubrilović (1897-1990) bio je poznati istoričar, koji je svojim delima zadužio i istorijsku nauku i Univerzitet; bio je učesnik u istorijskom sarajevskom atentatu 1914. (osuđen na 16

kosovskih Albanaca i njihovim masovnim pogubljenjem, pljačkanjem i paljenjem njihovih kuća u selima, a mnogih i u gradovima.

Sve je to srovodio dok su trajali pregovori u Rambujeu i Parizu u februaru i martu 1998. godine. Bombardovanje SRJ od strane snaga NATO-a iskoristio je da silno pojača proterivanja i masovna pogubljenja, kako bi što brže i što uspešnije “etnički očistio” Kosovo od kosovskih Albanaca.

Prevario se u proceni da će postavljeni plan neometano ostvariti i staviti pred svršen čin međunarodnu zajednicu, tako “etnički očistiti” “južnu srpsku pokrajinu” i uspostaviti svoj “mir” na Kosovu i tako “rešiti” kosovsku krizu. Kad bi to ostvario, sigurno je računao da ništa neće stajati na putu “kolonizaciji” Kosova naseljavanjem srpskog stanovništva ili izbeglica iz Hrvatske i Bosne u vreme ratova u ove dve nezavisne države u periodu 1991-1995. godine.

Prema izjavi Ričarda Holbruka o poslednjem razgovoru sa Miloševićem, koji je odbio sve zahteve međunarodne zajednice, kada mu je rekao da će NATO bombardovati SRJ, on je odgovorio da to zna, ali zahteve Kontakt grupe i NATO-a neće prihvatiti.

Kad sam video tu izjavu Holbruka, pomislio sam: slagao je Holbruka kad mu je rekao da zna da će NATO bombardovati ako ne prihvati zahteve koje mu je Holbruk preneo; uveren sam da je to samo bio još jedan blef u njegovom stilu. U stvari ovog puta se prevario i pogrešno je opet procenio da će sve ostati na pretnjama NATO-a kao i u oktobru 1998, a da do bombardovanja neće doći zbog otpora Rusije, Kine, Indije i drugih političkih protivnika SAD-a i NATO-a u kosovskoj krizi.

Do bombardovanja je došlo i, posle 74 dana bombardovanja Srbije i SRJ, usledila je kapitulacija (stvarna) Miloševića i njegovog režima.

---

godina robije) i dao je veliki doprinos u izgradnji zemlje posle 1945. godine i sve do svoje smrti. Njegovo predavanje, prema mom shvatanju, bilo je samo izraz velikih zabluda i nacionalizmom opterećene svesti onih srpskih nacionalista koji su se – pogrešnim i nerealnim putem, opasnim i po srpski narod i po narode s kojima je zajedno živio na istom prostoru, u stvari po zamislima velikosrpskih hegemonista – zalagali za rešenje srpskog nacionalnog pitanja.)

I, na kraju, tek posle teške tragedije Kosova, Srbije, SRJ, kosovskih Albanaca, kosovskih Srba i ostalih nacionalnih zajednica, međunarodne snage se od 13. juna nalaze na Kosovu kao mirovne snage UN-a.

A ta strašna tragedija mogla je biti izbegnuta u zadnji čas decembra 1998, samo da je međunarodna zajednica dejstvovala odlučno i na vreme, da nije propuštala momente kad je mogla preduprediti srljanje u ovakvu tešku tragediju.

Drugo otvoreno pismo predsedniku SRJ Slobodanu Miloševiću

Beograd, 23. juni 1999.

Gospodine predsedniče,

Obraćam Vam se ovim otvorenim pismom pošto ste još predsednik SR Jugoslavije.

Podsećam Vas da sam Vam 6. aprila 1998. godine uputio otvoreno pismo povodom krize na Kosovu i Vaše politike prema Kosovu koja je tu krizu prouzrokovala. Mojim upozorenjima i predlozima iz tog pisma, naravno, niste posvetili nikakvu pažnju.

Nastavili ste Vašu katastrofalnu politiku prema Kosovu, prema kosovskoj albanskoj nacionalnoj zajednici i kosovskoj krizi. I doveli ste do teške katastrofe i Srbiju, i SR Jugoslaviju, i Kosovo, i albanski i srpski narod, i ostale nacionalne zajednice na Kosovu.

Bilans te Vaše velikosrpske hegemonističke politike je nezapamćeno stradanje naroda ove naše nesretne zemlje.

Do pre nekoliko dana gledali smo na televizijskim ekranima stravične prizore izbegličkih kolona kosovskih Albanaca. Smenile su ih, od početka povlačenja vojske i policije sa Kosova, izbegličke kolone kosovskih Srba i Crnogoraca. Istovremeno su počele da se vraćaju na Kosovo kolone prognanih kosovskih Albanaca. Na dan 19. juna izveštaji štampe i domaće i inostrane televizije govore da se dotad vratilo na Kosovo oko pedeset hiljada Albanaca, a da je izbeglo u Srbiju i Crnu Goru oko pedeset hiljada Srba i Crnogoraca.

Podsećale su nas ove izbegličke kolone na one, njima slične, etnički očišćenih prognanika i izbeglica Muslimana, Hrvata i Srba u ratovima u Bosni i Hrvatskoj 1991-1995.

Sada, otkako su stigle međunarodne snage na Kosovo, a povukla se vojska, policija i paravojne bande sa Kosova, preko TV Crne Gore i TV Bosne i pojedinih evropskih TV gledamo snimke masovnih grobnica u koje su bacani pobijeni kosovski Albanci oko Peći, Đakovice i drugih mesta: još se ne zna koliko je sahranjenih u tim grobnicama, a međunarodni istražitelji procenjuju da ih može biti oko deset hiljada. Slušamo reportere TV i radio-stanica iz Prištine i drugih kosovskih mesta kako govore da gotovo svaka albanska porodica ima bar jednog svoga koji se nalazi u tim grobnicama.

Mnogima od nas navirale su suze dok smo gledali te prizore, zbog zle sudbine ovih nedužnih ljudi, i onih ranije i ovih sada na Kosovu, i Albanaca, i Srba, i Crnogoraca, i ostalih, a obuzimao nas nesuzdržani gnev protiv onih kojih su svojom politikom doveli do ovih tragičnih događaja.

Pitam se: koliko nas ima, od onih koji su krizu na Kosovu doživljavali kao veliku ljudsku i nacionalnu tragediju svih prognanika i izbeglica i, pre svega, onih nedužnih ljudi u masovnim grobnicama, koji bar jedanput nije silno osetio potrebu da postavi javno nekoliko vrlo krupnih pitanja. I to izuzetno krupnih pitanja od sudbonosnog značaja za sadašnjost i budućnost našeg srpskog naroda, kao i odnosa između Srba i Albanaca, Kosova i Srbije i SRJ, te za dalji razvoj odnosa između naroda Balkana i Jugoistočne Evrope. Ta pitanja su:

Ko je naredio da se Kosovo etnički očisti od kosovskih Albanaca, da se u tom cilju vrše masovna proterivanja sa Kosova i masovna pogubljenja kosovskih Albanaca?

Koje starešine vojske i policije su izvršavale ili naređivale da se izvršavaju ili nisu sprečavale izvršavanje takvih nezakonitih i protivustavnih naređenja, a imale su moć i pravo da te ratne zločine spreče?

Koje su paravojne grupe operisale po selima i gradovima Kosova? Da li su to Arkanovi "tigrovi" ili Šešeljevi četnici ili bande sastavljene od grupa kosovskih Srba ili drugih nacionalnosti?

Ko su bili izvršioci koji su izgonili iz kuća porodice kosovskih Albanaca, ostavljajući im po deset minuta da uzmu najnužnije stvari, pljačkali njih i njihove domove, spaljivali njihove kuće u selima i gradovima, razarali i spaljivali njihova sela i naselja, oduzimali i spaljivali njihova lična dokumenta, kako se nikad ne bi mogli vratiti na Kosovo?

Radi se o ratnim zločinima i ratnim zločincima i nijedna vlast nema pravo da uskrati odgovor na ta pitanja, a pogotovu da prikriva te zločine i naredbodavce i izvršioce, čiji su ti zločini delo.

Za te zločine nadležan je Međunarodni sud u Hagu, ali i pre Suda u Hagu njima moraju suditi nadležni domaći sudovi.

Iz TV i radio izveštaja saznali smo da je Komandant KFOR-a na Kosovu Majkl Džekson primio pismen izveštaj od komande vojnih snaga da su se vojska, policija i paravojne snage povukle sa Kosova, izvršavajući taj zahtev Rezolucije Saveta bezbednosti od 9. juna ove godine.

Prema tome, sada su u Srbiji ili Crnoj Gori i slobodno se kreću svi pojedinci ili grupe iz redova vojske, policije i paravojnih bandi koji su izvršioci ratnih zločina na Kosovu.

Najhitnija je potreba da se ratni zločinci što pre otkriju i izvedu pred sud. Ako takvi ljudi ostanu nekažnjeni, mogli bismo doživeti masovne grobnice po užoj Srbiji, Vojvodini i Beogradu, u koje će biti bacani pogubljeni Srbi na koje bi bile napujdane organizovane paravojne fašističke, četničke i druge bande, koje su pobegle u Srbiju posle prestanka ratova u Bosni i Hrvatskoj, slobodno živele i kretale se i ponovo: upotrebljene u ratu na Kosovu za izvršenje najprljavijih poslova i najtežih zločina nad kosovskim Albancima.

Rat i ratni zločini izvršeni u ratu na Kosovu produbili su netrpeljivost, nepoverenje i mržnju između Srba i Albanaca.

U očima kosovskih Albanaca i evropske i svetske javnosti biće kriv celokupan srpski narod sve dok se nalogodavci izvršioci ratnih zločina ne otkriju i ne izvedu pred sudove (koliko je to tačno, može se videti iz izjave predsednika vlade Velike Britanije Tonija Blera na nedavno održanom sastanku lidera Grupe 8 najrazvijenijih zemalja sveta u Kelnu, u kojoj je približno rečeno: deo krivice za sve što se dešavalo na Kosovu

pada i na srpski narod, koji je davao podršku Miloševićevom režimu i njegovom ratu na Kosovu).

I suprotno, isto važi za ratne zločine izvršene nad Srbima i pripadnicima drugih nacionalnih zajednica na Kosovu od strane pojedinaca ili grupa iz redova OVK ili onih izvan sastava OVK, ma koliko da je broj tih zločina bio neuporedivo manji od zločina izvršenih nad kosovskim Albancima. U slučaju da ostanu neotkriveni i nekažnjeni izvršioc i tih ratnih zločina, u očima srpskog naroda biće za te zločine kriva celokupna OVK i svi kosovski Albanci.

Javnost ima pravo da od najviših državnih organa zahteva da odgovore na ova pitanja.

I ne samo to, nego i da preduzmu praktične mere i korake da se ratni zločinci otkriju, pronađu i izvedu pred sud, ma gde bili i na ma kako visokim funkcijama se nalazili.

Neće biti ozdravljena ni Srbije ni srpskog naroda, koga je zavela i prevarila ratna propaganda vladajućeg režima, ako ratni zločinci ostanu sakriveni u narodu i nekažnjeni. Ako bi se to desilo, ako to dopuste oni u čijim je rukama državna vlast u Srbiji i SR Jugoslaviji, na njih će pasti teška istorijska odgovornost što će krivica za ratne zločine izvršene na Kosovu nad pripadnicima kosovske nacionalne zajednice pasti na vojne i policijske snage u celini i na celokupan srpski narod.

A tada će i buduće generacije srpskog naroda, a ne samo ove sadašnje, biti primorane da žive pod teretom nepoverenja, neprijateljstva i mržnje prema sebi od strane kosovskih Albanaca i čitavog albanskog naroda. I ne samo to, nego i nepoverenja i podozrenja prema srpskom narodu i Srbiji i vladajućih faktora i najvećeg dela javnog mnjenja u velikom broju zemalja sveta, pre svega Evrope i Amerike.

Uz sve to, zar bi u tom slučaju bio moguć zajednički život jednih i drugih na Kosovu i u Srbiji? I kako se može zamisliti povratak života naroda u normalno stanje?

A pogotovo, zar je moguće ostvarenje sve snažnijih zahteva demokratskih grupacija i organizacija Srbe, čiji je uticaj u porastu sa prestankom rata, da se odlučno krene u demokratizaciju u zemlji, da se,

na prvom mestu, hitno ukine ratno stanje kojim je u zemlji uvedena vojnopolitička diktatura i ponište sve odluke, uredbe i druga akta državnih tela i organa, kojima je to stanje proglašeno i narodu nametnuto?

Zar je bez demokratizacije i izlaska iz međunarodne izolacije – u kojoj se naša u ratu razorena, opustošena i osiromašena zemlja nalazi počev od 1992. godine zbog politike Miloševićevog režima – može uopšte očekivati rešavanje pitanja od životnog interesa za svakog građanina, za život njihov i njihovih porodica u sadašnjosti i budućnosti, za zadovoljenje njihovih osnovnih potreba?

Zar je sve ovo moguće očekivati bez neodložnog podnošenja ostavki predsednika SRJ i vlade SRJ, kao i predsednika republike i vlade Srbije, koji snose u prvom redu odgovornost, i to najveću odgovornost, pred narodom i pred istorijom za stanje u koje su svojom politikom u procesu razbijanja SFR Jugoslavije, a posebno u kosovskoj krizi, doveli svoju zemlju i narod?

Gospodine predsedniče,

Vi ste najpotpunije obaveštena ličnost u zemlji o svemu šta se na Kosovu događalo. Predsednik ste SRJ, a prisvojili ste (ilegalno ili legalno – svejedno) prava i dužnosti vrhovnog komandanta oružanih snaga zemlje. Pod Vašom vrhovnom komandom ratovala su na Kosovu i protiv NATO pakta vojne, policijske i paravojne snage. Dakle, na vama je, pre svih, najveća odgovornost i obaveza da našoj i svetskoj javnosti date objašnjenja i odgovore na pitanja iz ovog mogla otvorenog pisma Vama.

Ostajem u nadi, bojim se uzaludanoj, da ćete to i učiniti i tako odgovoriti na ovo moje pismo, na koje bih, uveren sam, mogao lako i brzo sakupiti potpise stotina hiljada građana naše zemlje.

Miloš Minić

Nema odgovora na moje “Drugo otvoreno pismo predsedniku Miloševiću”

Uzalud čekam odgovor na moje “Drugo otvoreno pismo predsedniku SRJ Slobodanu Miloševiću” od 23. juna 1999. Tome se nimalo ne čudim niti me to iznenađuje. Jer, i kad sam ga pisao, verovao sam da odgovor od njega neću ni dobiti. Ali, ipak sam ga napisao i dao da se objavi radi skretanja pažnje naše javnosti na pitanja koja sam u tom pismu postavio.

I meni, a verujem, i svakom građaninu, ma i najmanje kadrom da razabere šta nam se događalo i dogodilo, moglo je biti jasno da od Miloševića ne možemo očekivati da odgovori na postavljena pitanja, jer on je lično u svojstvu Vrhovnog komandanta, samovlasno prisvajajući tu vlast i funkciju, izdavao naređenja ili odobravao ili nije sprečavao, a mogao je sprečavati, i prema tome odgovoran je za sve što se na Kosovu događalo u vreme rata koji je on vodio na Kosovu.

On zna najbolje, jer bio je najpotpunije obaveštena ličnost u zemlji o svemu; o etničkom čišćenju proterivanjem kosovskih Albanaca sa Kosova u vojnim i policijskim operacijama širom Kosova; o masovnim pogubljenjima Albanaca; o masovnoj pljački, spaljivanju i razaranju domova Albanaca po selima i gradovima; o smišljenom planu da se tim putem i na taj način izazove takav strah kod albanskog stanovništva, od starih ljudi i žena do dece, da svi kako znaju beže sa Kosova i spavaju svoje glave. I do toga je i došlo i pre početka bombardovanja od strane NATO-a, a bombardovanje je iskorišćeno da se sve to pojača u najširim razmerama.

Sve je to njemu vrlo dobro poznato, kao što mu je poznato i koje su starešine vojnih, policijskih i paravojnih jedinica, kao i politički i državni rukovodioci na Kosovu i u Srbiji, usmeravali i rukovodili izvršavanjem tih zločinačkih dela. Njihov broj je poveliki, nisu to samo pe-torica protiv kojih je Haški sud za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji već podigao optužnice.

I

Što nema odgovora na moje Drugo otvoreno pismo Miloševiću, isto kao što odgovora nije bilo ni na ono Prvo otvoreno pismo od 6. aprila 1998, ne iznenađuje.

Ali donekle, i samo donekle, iznenađuje, što oni koji sami sebe svrstavaju u opoziciju Miloševićevom režimu, ni u posebnim izjavama ni na mitinzima, koji se u poslednje vreme održavaju po gradovima Srbije, ne pominju teške ratne zločine izvršene nad albanskim stanovništvom Kosova. Iznenađuje i zabrinjava, jer “zaboravljanje” ili zaobilaženje tog pitanja ima veoma štetne posledice za proces demokratizacije u Srbiji i na odnose između srpskog i albanskog naroda na Kosovu i u celini.

Neposredna takva štetna posledica već utiče, usporavajući sazrevanje svesti u redovima srpskog naroda o tome šta se stvarno na Kosovu događalo, zašto se to događalo i ko je za to odgovoran. Bez oslobađanja svesti od nacionalističkih zabluda i prevara; kojima je narodna svest trovana, naročito poslednjih deset godina, od strane Miloševićevog režima i njegovih pomagača, nezamisliv je proces demokratizacije Srbije, a kamoli brze demokratizacije i velikih društvenih promena.

Najbolji primer za potvrdu da se na opozicionim mitinzima i u izjavama čuti o ratnim zločinima nad Albancima na Kosovu je ponašanje Vuka Draškovića i njegovog SPO (za koji on kaže da je najveća opoziciona stranka u Srbiji). On je ulazio u vladu Momira Bulatovića u jeku masovnih proterivanja Albanaca sa Kosova i masovnih pogubljenja i izbačen je iz te vlade zbog nekih svojih izjava koje se toj vladi nisu dopadale.

On sada “grmi” u svojim vrlo čestim izjavama na njegovoj televiziji Studio B u Beogradu o zločinima Albanaca nad Srbima, koji, otako je KFOR stigao na Kosovo, ubijaju pojedine Srbe, upadaju u kuće, pljačkaju i pale, vršeći pritisak na Srbe, Rome i pripadnike drugih nacionalnosti da beže sa Kosova, a koji najčešće te zločine vrše iz osвете za pogubljene svoje u masovnim grobnicama ili ih vrše albanski ekstremisti koji takođe hoće “etnički čisto albansko Kosovo” i “Veliku Albaniju”.

On optužuje međunarodne mirovne snage – KFOR da ne štite nealbansko stanovništvo, a ne seća se da bar pomene, ako ne optužuje, one među Srbima koji su teške zločine počinili nad hiljadama nedužnih Albanaca i izazvali osвете i revanše koji se sada, nažalost, odigravaju – nanoseći veliku moralnu i političku štetu stvari za koju se borio i bori nacionalni pokret kosovskih Albanaca.

Nije, opet, u redu, što je jedan britanski političar uputio prekor Srbima, povodom optužbi sličnim onim Vuka Draškovića, prekor zaslužen njihovim ponašanjem i stavovima, sa opomenom da su neuporedivo manji broj zločina Albanaca nad Srbima nego zločini Srba nad kosovskim Albancima. Smatram da je takav način razmišljanja neispravan, jer su zločini, ma koliko da ih je, zločini ma ko da ih je počinio.

II

Ali je zaista zaprepašćujuće da se događaju i ovakve stvari: na dan 23. jula u selu Staro Gracko na Kosovu grupa Albanaca ubila je četrnaest srpskih seljaka na poljima na kojima su završavali žetvu žita; isto večer sve beogradske televizije, i režimske i “nerežimski” Studio B, silovito su osuđivali kosovske Albance, OVK u prvom redu, za taj strašan zločin, a ni pomenuli nisu da su istražitelji Haškog suda tog dana otkrili još jednu novu masovnu grobnicu, u nizu masovnih grobnica u kojima su sahranjivani ubijeni Albanci, u kojoj su pronašli posmrtnе ostatke više od sedamdeset ubijenih Albanaca, među kojima imamo i staraca i žena od oko 70 godina i dece od 3 godine.

Tu vest je isto več, u istoj večernjoj emisiji kad je obavestila o ubijenim Srbima u Starom Grackom, objavila televizija Crne Gore u večernjem dnevniku preko satelita.

Kakvu svetlost to baca na stanje duhova koje, nažalost, još prevladava u redovima srpskog naroda? Zar to nije dovoljno da se čoveku ledi krv u žilama, od čega može, zbog ovakvog stanja, da naslućuje o tome šta se još strašno može dogoditi u ovoj našoj zemlji i šta sve još može doživeti ovaj naš narod i zajedno s njim i susedni narodi od srpskih nacionalističkih snaga.

Čemu može čovek da se u Srbiji nada? Od koga da očekuje da izvuče zemlju iz katastrofalnog položaja, izolovanu od sveta, u šta je dospela tokom desetogodišnje vladavine Slobodana Miloševića?

Među srpskim narodom samo su se kosovski mitropolit Amfilohije i kosovski političar Momčilo Trajković javno izvinili za zločine koje su ubice iz jedinica vojne i paravojne policije pod vrhovnom komandom Slobodana Miloševića počinile albanskom narodu na Kosovu, kao i pod direktnom komandom generala Treće armije Pavkovića i komandanta Prištinskog korpusa generala Lazarevića, ministra Stojiljkovića i drugih javnosti nepoznatih oficira? Zar u tom srpskom narodu nema drugih istaknutih ličnosti iz vrhova demokratskih stranaka u Srbiji da učine isto što su ove dve istaknute ličnosti iz reda kosovskih Srba učinile?

Neshvatljivo je i neprihvatljivo još i to da opozicioni lideri u Srbiji do sada nisu podigli glas i najodlučnije zahtevali da režim pusti na slobodu nekoliko hiljada Albanaca sa Kosova osuđenih na mnogo godina teške robije, u ogromnoj većini političkih zatvorenika, pod optužbama za separatizam, pripadništvo OVK-u i ko zna za šta još.

III

Srećom, iz dana u dan množe se znaci da ovakvo stanje u Srbiji neće dugo potrajati. Narasta nezadovoljstvo miliona ljudi u svim slojevima naroda u Srbiji, koji žive od svog rada i onih koji su svoj radni vek završili

i u ogromnoj većini žive na ivici gladi ili gladuje. Masovni protesti su izraz tog nezadovoljstva.

Narasta širok pokret koji će, možda, u ne tako dugom vremenu postati društvena snaga sposobna da preuzme u svoje ruke sudbinu Srbije i srpskog naroda.

U tom pokretu izuzetno mesto su zauzele nevladine i nestranačke organizacije u Beogradu i Srbiji.

Svojim istupanjima još u vreme trajanja rata na Kosovu i bombardovanja zemlje, te organizacije su pokazale najviše hrabrosti i istinskog patriotizma, za razliku od samohvalisavih lažnih patriota, koji su se u Srbiji namnožili i zagadili skoro sve sredine.

One su usred rata uputile "Pismo albanskim prijateljima iz nestranačkih organizacija" sa osudama Miloševićevog rata na Kosovu i apelima za prijateljstvo između srpskog i albanskog naroda na Kosovu.

One poslednjih dana (od 23 organizacije u početku sada ih je okupljeno već 57 organizacija) zahtevaju da se obustave krivični postupci pokrenuti protiv preko dvadeset hiljada rezervista koji se nisu odazvali pozivu za mobilizaciju, jer nisu hteli da idu u prljavi Miloševićev rat na Kosovu.

Udružene nevladine i vanstranačke organizacije su postale velika moralna snaga društva u Srbiji, koja će, uveren sam, odigrati važnu ulogu u spasavanju Srbije iz beznadežne situacije u kojoj se danas nalazi.

IV

Uprkos svemu, istina o ratnim zločinima i o svemu što je na Kosovu učinio Miloševićev režim izlazi postepeno i izaći će potpuno na videlo.

Verujem da će – ne znam kad – i domaća i svetska javnost sve znati i da ništa neće ostati skrivena tajna. I tada će svak morati da položi račune za sve što je učinio u vreme tragedije Kosova, Srbije i SR Jugoslavije, u vreme rata na Kosovu i rata sa silama NATO pakta. Uveren sam da niko neće moći da izbegne da odgovara za svoja dela, u prvom redu svom narodu, koji je u sve što se događalo uvukao, a koji će sada

i nekoliko sledećih decenija morati da plaća za sva zla u njegovo ime i samom njemu počinjena.

Ovo pitanje je jedno od ključnih pitanja demokratizacije političkih, društvenih i ekonomskih reformi u Srbiji. Zato verujem da ono u procesu promena u Srbiji mora biti rešeno, da ne može biti zaobiđeno, niti ga može ma ko ćutanjem zataškavati, čak ni u interesu nacionalnog "pomirenja" Srba i Albanaca, između kojih je zavládala mržnja, produbljena ratom na Kosovu. A o tome, ratnim zločinima izvršenim u ime srpskog naroda nad Albancima na Kosovu, uskoro će morati da govore srpskom narodu javno, naročito demokratske stranke i ostale demokratske organizacije i njihove istaknute ličnosti, a takođe i intelektualna "elita" u Srbiji, koja još o tome ćuti, osim ćasnih izuzetaka; tako istina neće od srpskog naroda ostati skrivena.

Ovim je, za sada, završeno moje kazivanje o kosovskoj krizi i ratu na Kosovu.

A kosovska kriza ostaje i dalje i još dugo će se čekati na njeno konačno rešenje i prevazilaženje teških i tragićnih posledica najširih razmera koje je ostavio rat na Kosovu. O tome će, ipak, neko nekad morati da kazuje i da piše.

5. avgust 1999.

THE OTHER SERBIA 2

MILOŠ MINIĆ

publisher:

ADMOVERE

(transitional justice |
education | peacebuilding)

editor:

Shkëlzen Gashi

english translation:

Gazmend Bërlajolli

proof reading:

Justin Elliott

cover design and layout:

Jetë Dobranja

printing:

Iliri

print run:

150 copies

March 2024

Prishtina

research and publication were supported
by: KFOS (Kosovo Foundation for Open
Society)

This material/production has been fi-
nanced by the KFOS (Kosovo Founda-
tion for Open Society). Responsibility for
the content rests entirely with the cre-
ator. KFOS does not necessarily share ex-
pressed views and interpretations.

THE OTHER SERBIA 2
MILOŠ MINIĆ

Introduction

“The Other Serbia” project has compiled a collection of the attitudes of Serbian intellectuals who opposed the Serbian authorities’ severe violations of the human rights of the Albanians in Kosovo in the period from the abolition of Kosovo’s autonomy by Serbia, on 23 March 1989, up to NATO’s entry into Kosovo, on June 12, 1999, and later still. These violations reached their culmination in 1998 and 1999 with the killing of almost 10,000 Albanian civilians, the raping of thousands of women, the deportation or displacement of almost one million Albanians, and the burning and destruction of 100,000 homes, buildings, and heritage sites.

In “The Other Serbia” project, we have extensively researched articles and interviews published over three decades in the daily press and weekly publications in Kosovo, Serbia and further afield. This volume includes excerpts from the articles and interviews of the diplomat Miloš Minić [1914–2003], one of the most prominent of these intellectuals, in which he talks about the brutal violation of the human rights of Albanians in Kosovo in the 1990s. In addition, we thought it was important to include excerpts in which Minić provides his views not only on the independence of Kosovo and its relations with Serbia, but also on relations between Albanians and Serbs overall.

From the outset, Minić clearly, precisely and correctly sequences all the main historical events concerning the relations between Albanians and Serbs, starting with the Balkan Wars 1912-1913, continuing with the interwar period 1918-1941. Minić, who himself participated in the antifascist National Liberation War, says that after the Second World War, “the partisan units and the new regime installed in Kosovo committed numerous acts of violence, sustained by a chauvinist attitude towards Kosovo Albanians.”

As a functionary in Serbian republican and federal bodies, Minić adds that “in the period 1955-1956 during the “action for the collection of guns” in Kosovo, carried out by the State Intelligence Service

(UDBA), thousands of Kosovo Albanians were persecuted.” There is no doubt that after the Second World War there was distrust towards Albanians, which according to Minić was fueled mainly by UDBA because of entrenched Serb nationalist and chauvinist attitudes, manifested through the domination of Serb and Montenegrin officials all over Kosovo. Following the “Brioni Agreement” in 1966, some crucial changes were initiated in Kosovo, changes that during the 1970s culminated with Kosovo’s full autonomy within Serbia and Yugoslavia. With the easing of the political tension, Albanians succeeded in reaching the highest offices in Kosovo, Serbia, and Yugoslavia.

Nevertheless, with the rise to power of Slobodan Milošević at the end of 1980s, Serbia annulled Kosovo’s autonomy, killing dozens of Albanian protesters, dismissing thousands of Albanians, and heavily punishing Albanian intellectuals and political activists. Minić sees the Serbian state’s terror against Albanians in Kosovo as the main tenet of Milošević’s regime and policy towards Kosovo. In addition to calling it out as a regime of repression, police persecution and state terror against Kosovo Albanians, Minić even compares it to the hegemonic policy of Pašić and the Karađorđević kingdom. In contrast, he compares the national movement of Kosovo Albanians and their peaceful nonviolent resistance against the regime to Gandhi’s nonviolent, anti-colonial movement for the liberation of India.

The majority of Minić’s writings deal with the 1998-1999 period in Kosovo. In letter that he would send to the then president of the FRY [Federal Republic of Yugoslavia], Slobodan Milošević, early in 1998, he implored him to abandon the idea of a referendum against the interference of international community in resolving the problem of Kosovo, because no conflict that threatens peace and security of other countries can be an exclusively internal issue. In the letter, he warned Milošević about NATO intervention, telling him that he would be forced to accept that Kosovo would gain some form of “special status” within the federation, similar to the status of Serbia and Montenegro. Minić was convinced that Kosovo Albanians would accept nothing less, because the

imposition of unscrupulous police terror that had lasted for ten years had caused heavy damage to their psychological state and their attitude towards Serbia and Yugoslavia.

In almost all of his articles, Minić asks Milošević to undertake measures to stop the escalation of violence in Kosovo and to find political solutions by negotiating with Kosovo Albanian representatives. He considers Serbia's plans to solve the Kosovo issue as irresponsible and frivolous, simulations of "dialogue" for the sake of persuading the international public that it is the Kosovo Albanian representatives who do not want a solution through "dialogue." For him, it was laughable that Kosovo Albanians be considered a national minority by reference to dubious judicial theories; he therefore proposes a special status for Kosovo, some type of third republic within Yugoslavia, or even fully fledged independence.

Minić is disturbed by the fact that when it comes to Kosovo, Milošević is joined by the entire spectrum of opposition parties, the Orthodox Church, the Academy of Arts and Sciences, the Writers' Association, and so on. Having this in mind, he insists that the democratic forces of Serbia resolve the issue of Kosovo, because responsibility for the catastrophe that Serbia is experiencing will be borne not only by the current regime, but also by the democratic forces should they decide not to join forces to offer a completely different solution for Kosovo, regardless of the potential accusations of "national treason" that the regime would hurl against them. Minić even goes as far as to say that if it decides to acquiesce with Milošević's regime, the moral and political responsibility would fall on the entire Serbian people.

The most extraordinary part of Minić's writings consists of his opposition to the cruel acts of Serbian and Yugoslav police and military forces in Kosovo that targeted mostly women, children, and elderly, and the innocent Albanian civilian population in general. For Minić, Milošević was responsible for everything that happened in Kosovo during the war: the brutal and massive killings, destructions, looting and deportations against the Albanian civilian population committed by the Serbian and

Yugoslav military and police forces. Minić says that these were done with the aim of “ethnically cleansing all Albanians from Kosovo and transforming Kosovo into an ethnically cleansed Serb province.” He even accuses the international community of intervening late in stopping the crimes in Kosovo, just as they had done in Bosnia.

Minić concludes that Milošević’s politics had brought the Serbian people to the tragic situation of experiencing suffering the like of which they had never experienced in their modern history; whereas to neighboring peoples, with whom they had lived for almost a century in the same administrative union, his politics has caused destruction, victims, and severe and unforgettable humiliation. With this in mind, he asks many questions: Why is this tragedy happening to us? Who got us into this mess? Who bears the political, historical, and criminal responsibility for the catastrophe that Serbia and the Serb people are experiencing? Why is the West against Serbia and the Serb people? When will the Serb people ever understand that it has chosen a mistaken and dangerous path and return to politics only embraced by a democratic minority in Serbia, which is more far-sighted with the aim of realizing and securing the vital interests of the Serb people?

The apogee of Minić’s opposition to crimes in Kosovo is found in an open letter to President Milošević on June 23, 1999, following the NATO bombing, where he sets out some important issues for Serbian-Albanian relations: who gave the orders for the ethnic cleansing of Kosovo Albanians through mass deportations and executions? Who were the people that expelled Albanian families from their homes, giving them ten minutes to grab what they could, the ones who pillaged their belongings and their homes by burning their villages and towns, that destroyed and burned their livelihoods, that destroyed their personal documents so that they would never return to Kosovo?

Following on from the studies of Bogdan Bogdanović and now Miloš Minić, forthcoming volumes of “The Other Serbia” project will include excerpts from articles and interviews of several other Serbian intellectuals (which although few, still do exist), who are unfortunately

no longer alive, such as Srđa Popović [1937–2013], Lazar Stojanović [1944–2017], Bogdan Denitch [1929–2016], Ilija Đukić [1930–2002], Ivan Đurić [1947–1997], Mihajlo Mihajlov [1934–2010], Mirko Kovač [1938–2013], and others.

All these intellectuals were inspired by Serbian social democrats such as Dimitrije Tucović, Kosta Novaković, Dušan Popović, Dragiša Lapčević, Triša Kaclerović, and others. Between 1912 and 1913, when Serbia occupied Kosovo, they opposed the horrendous crimes perpetrated by the Serbian state on the innocent civilian Albanian population there. An article by the social democrat Tucović in the Belgrade socialist paper of the time, *Radničke novine*, illustrates this: “...we attempted a premeditated murder of a whole nation”. An editorial in the paper stated that it possessed data on crimes by Serb forces against the Albanians so horrendous that they chose to not publish them. Unfortunately, these crimes were repeated: at the end of the World War I; in 1918 and 1919; then in the period between the two World Wars; at the end of the World War II (1944–1945); between 1946 and 1966; and finally in the last decade of the 20th century (1989–1999).

“The Other Serbia” project aims not only to offer examples of the intellectuals who opposed the injustices and crimes committed by state authorities, led by their own “compatriots,” whatever their justification, but also to honor the intellectual who puts his own life in danger by showing amazing courage that ought to receive well-deserved acclaim. Unfortunately, these personalities were viewed by large sections of the Serbian nation as traitors and were prejudged, branded, defamed, and attacked. Albanians viewed them with mistrust and scorn.

We hope that this publication will benefit journalists, political analysts and civil society activists who deal with Albanian–Serb relations; politicians involved in negotiations aiming to normalize these relations; students, academics; and the public at large. This also includes future generations in Kosovo, Serbia, Albania, and the Balkans, as well as those who are interested all over the world. The project will be published online in Albanian, Serbian, and English.

Postwar Kosovo does not have a street, square or school named after the diplomat and humanitarian Miloš Minić, even though he strongly opposed the state terror of the Milošević regime at the start of the '90s. So, let this publication be a modest recognition of the great contribution of this extraordinary intellectual, for his defense of the human rights of Albanians in Kosovo, and for his contribution to a peaceful and amicable solution between Albanians and Serbs, and their coexistence based on mutual tolerance and understanding.

Shkëlzen Gashi

Milos Minić 1914-2003

He was born in 1914 on the village of Prelina near Čačak where he was educated at elementary and secondary level. He completed his law studies at the University of Belgrade. From 1935 he was a member of the Communist Party Youth of Yugoslavia and then the Communist Party of Yugoslavia. During the antifascist National Liberation War he held party and military positions. He led the negotiations with Draža Mihailović and his Chetnik fighters and reached an agreement of to collaborate in fighting the Nazis. Following the liberation of Belgrade, he was the chief of the Department for the Protection of the People in the city of Belgrade. Afterwards, he served as a public prosecutor in Serbia and as a representative of the military in the People's Army of Yugoslavia. The biggest legal case he led was the so-called "Belgrade Trial," held in 1946, in which the leader of Chetniks Draža Mihailović and his associates received the death penalty; this case is also known as "The Trial of Draža Mihailović." Minić held different offices in the governments of Serbia and Yugoslavia. During the 1970s, he was the Foreign Minister of Yugoslavia. During this time, he signed the Osimo Agreement for the demarcation of borders between Italy and Yugoslavia. During the 1990s, he was among the few critics of Slobodan Milošević's regime, especially of his criminal politics towards Kosovo Albanians. He died in Belgrade at the age of 89 in 2003 and is buried in Čačak.

Initial remarks

Since the beginning of 1998, the Kosovo crisis has been at the center of attention, both domestically and globally. In the spring of that year, the Kosovo crisis escalated into an armed conflict between the military and police forces of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia and the forces of the Kosovo Liberation Army (KLA), a military organization of the national movement of Kosovo Albanians. The conflict expanded and turned into a war that lasted from March to November 1998, when it stopped and a ceasefire was established based on an agreement reached on October 12, 1998, between representatives of the international community, the American Ambassador Richard Holbrooke, and the President of the Federal Republic of Yugoslavia Slobodan Milošević.

On the basis of that agreement, that same month saw another protocol signed between the Polish Foreign Minister Bronisław Gerecht (representing the Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) and his Yugoslav counterpart Živadin Jovanović, which established an OSCE mission in Kosovo to monitor the implementation of the Holbrooke-Milošević agreement. Another agreement was signed between the commander of NATO forces, General Wesley Clark, and Yugoslav Chief of Staff General Perišić, authorizing NATO aerial surveillance to ensure compliance with the military aspects of the Holbrooke-Milošević agreement.

While these agreements brought an end to full-scale war, sporadic clashes continued, escalating back into major conflict by early 1999. Despite ongoing talks between delegations from the Serbian and Yugoslav governments on one side, and Kosovo Albanian representatives on the other, facilitated by international mediators (with the first

round held in Rambouillet near Paris from February 6-23, 1999, and the second in Paris from March 14-16, 1999), full-blown war erupted once again. When NATO forces began bombing Yugoslavia on March 24, 1999, the conflict flared up, turning into a brutal showdown between Yugoslav military and police forces, the Kosovo Albanian KLA, and the Albanian civilian population. The ensuing ethnic cleansing of Albanians from Kosovo, coupled with the flight of Serbs and members of other ethnic groups fearing the ravages of war, spiraled into a humanitarian catastrophe on par with, if not exceeding, the wars in Bosnia and Croatia.

The war in Kosovo severely jeopardized peace and security not only in Serbia and Yugoslavia, but also across the Balkans, in Southeast Europe, in Europe and all over the world.

I

For ten years Kosovo Albanians have waged a fight for liberation, shaking off the yoke of a regime imposed on them by Slobodan Milošević, the current president of Yugoslavia. As president of the Socialist Republic of Serbia, Milošević effectively annulled Kosovo's autonomy through changes to the Yugoslav and Serbian constitutions in 1989. Until it was abrogated, this status assured the broad autonomous rights that Kosovo had on the basis of under the 1974 Yugoslav and Serbian constitutions. The same move also revoked Vojvodina's autonomy.

By this act, the regime trampled on both civil and human rights, as well as the national rights and freedoms of non-Serb ethnic groups, including those of the national community of Kosovo Albanians, who are the overwhelming majority of the population of Kosovo. For ten years there has been repression, police persecution, and state terror against the Albanians of Kosovo and their national movement, under accusations of separatism, secession from Serbia and Yugoslavia, union with Albania and the creation of a "Greater Albania."

For ten years, Kosovo Albanian organized political forces, political parties, and other organizations have persistently pursued a non-violent path of resistance against this regime, similar to the non-violent, anti-colonial liberation movement of Mahatma Gandhi in India, so as to reclaim the freedoms and rights that were stripped away and violated.

As time wore on, increasing numbers in the Kosovo Albanian national liberation movement lost faith in non-violent resistance achieving their demands and goals. Gradually, their patience wore thin and they turned to organized armed action, in the belief that only an armed struggle could liberate them from the intolerable regime and restore the lost national rights and freedoms that they enjoyed under the Socialist Autonomous Province of Kosovo within the SFR [Socialist Federal Republic] of Yugoslavia.

Thus the Kosovo Liberation Army (KLA) emerged. Starting with sporadic acts of violence, they quickly escalated to guerrilla warfare. Day by day, the KLA's armed fight garnered increasing sympathy, support, and of aid of all kinds from ever broader segments of the Kosovo Albanian masses, and was on its way to becoming their most influential political, not just military, organization.

The regime responded with a heavy hand, deploying powerful military and police forces to put down the revolt of the Kosovo Albanians, with the aim of annihilating their national liberation movement, especially the KLA.

The Kosovo war quickly escalated, raising serious concerns about a wider conflict. This prompted the international community – the United Nations (UN), the Contact Group (US, Russia, UK, France, Germany, and Italy), the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), the European Union (EU), and NATO – to take every step necessary to prevent such a development. Through the exercise of influence and pressure on both the Belgrade regime and Kosovo Albanian leaders, these international organizations aimed at achieving not just a ceasefire but an end to the war altogether, paving the way for

negotiations between the belligerent parties, facilitating an agreement for the peaceful solution of the Kosovo crisis.

For now, these international organizations are insisting on a solution that respects current borders and maintains the territorial integrity of the FRY.

II

The Kosovo crisis has captured the attention of governments, political parties, academics, journalists, military experts, and other specialists, both domestically and internationally. In their search for the causes of this crisis and potential solutions, many delve into the history of Serbian-Albanian relations, particularly in Kosovo.

Focusing on the period after the Balkan Wars of 1912 and 1913 (without going back into the 19th and early 20th century before 1912), when Kosovo was annexed by the Kingdom of Serbia, and continuing through the creation of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in 1918 (renamed the Kingdom of Yugoslavia with the establishment of King Aleksandar Karađorđević's dictatorship in 1929) up to 1941, is marked by the lack of rights and national oppression of Kosovo Albanians, indeed, all Albanians within the Kingdom.

This period marked the rise of "Greater Serbian" hegemonization, of the victory of its supporters and champions in the royal court and in the most powerful party, Nikola Pašić's Radical Party. Their decades-long rule left a complex legacy in Serbian-Albanian relations, one that, as often happens in history, for example in Anglo-Irish or Russo-Polish relations, endures across generations. It is never forgotten, just as Serbs have never forgotten their five centuries under Ottoman rule, and this historical narrative plays a role in shaping their perspective.

It is true that, under the Kingdom, the Albanians were not the only people oppressed from a national perspective and deprived of their rights by Greater Serbian hegemonists, but also Macedonians, Croats,

and others. However, the harshest oppression fell upon the Albanians alongside the Macedonians. Their national movements were brutally suppressed, as was the illegal Communist Party of Yugoslavia.

However, the past is not the main or direct cause of the current crisis, the Albanian uprising, or the war in Kosovo. The chief, direct reason must be sought in the decade-long regime imposed on Kosovo and its Albanian population by Slobodan Milošević after 1988.

III

During the Second World War, when Yugoslavia was occupied and partitioned by German and Italian fascist invaders, Kosovo came under Mussolini's Italy and was absorbed into Albania. This led to the creation of "Greater Albania" as a colony of fascist Italy in the Balkans. Under such circumstances, Albanian quisling authorities deprived Serbs and Montenegrins of their national rights. This historical legacy cast a dark and enduring shadow over Serb-Albanian relations. However, the mass struggle of the Albanian people's liberation movement in Albania, alongside smaller movements in Kosovo and Macedonia, worked in close coordination with the people's liberation anti-fascist struggle of the peoples of Yugoslavia. This collaboration brought about new dynamics of a steady growth in mutual assistance, cooperation, and trust in Serb-Albanian relations overall, including in Kosovo.

With the victory in the National Liberation War and the establishment of the new federative Yugoslavia, which evolved as a socialist country, a new era of improved Serb-Albanian relations emerged. However, even in that forty-five-year period, crises emerged in those relations.

The worst crisis threatened when Enver Hoxha's Albania joined the attack by Stalin's Soviet Union and the Cominform of communist parties against the independence of the new Yugoslavia in 1948. This was a serious challenge for Kosovo Albanians and all Albanians in Yugoslavia. Nonetheless, they largely withstood it and did not align with

the hostile policies of Hoxha's Albania towards Yugoslavia, which he consistently pursued until his death.

Initially an autonomous province within the Republic of Serbia, Kosovo embarked on its development from a state of general backwardness, akin to the low level of development seen in African colonies. In 1958, it was included in the development program for underdeveloped republics of Yugoslavia, along with Macedonia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, funded by the Fund for the Advancement of Underdeveloped Republics and the Autonomous Province of Kosovo and Metohija.

In the early years, the autonomous rights of the province were limited, much like the competencies of the federal republics and the Autonomous Province of Vojvodina. With the Yugoslav Constitution of 1963, Kosovo gained the status of an autonomous province equal to Vojvodina. The autonomous rights of the two provinces were expanded along with the competencies of the republics. Through amendments to the Yugoslav Constitution in 1968, the autonomous rights of Kosovo and Vojvodina were expanded further, and, as "elements of the federation," they gained increased representation in the bodies and organs of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

With the amendments to the Yugoslav Constitution of 1971, the autonomous rights of Vojvodina and Kosovo were significantly strengthened, enhancing their autonomy and responsibility for their own development as socialist autonomous provinces within the Socialist Republic of Serbia, as well as for the development of Serbia and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

The competencies of the socialist republics were also significantly broadened, while those of the Federation and its highest state bodies were narrowed down. The Yugoslav and Serbian Constitutions of 1974, as well as the constitutions of Vojvodina and Kosovo, made the autonomous rights from the constitutional amendments of 1971 more concrete and more fully defined.

A radical overhaul of the SFR Yugoslavia's governmental structure was undertaken in line with the decentralization of competencies from the Federation, while republics and autonomous provinces gained substantial autonomy. At the same time, the autonomy and responsibility of social, democratic, and socialist self-management was bolstered in all economic and social spheres across the country.

In short, this marked the path of development for Kosovo and Vojvodina's autonomous status within Serbia and the SFR Yugoslavia.

During this historic period, Kosovo, Vojvodina, as well as all the republics, and the SFRY as a whole, witnessed rapid growth in the economy, education, culture, science, healthcare, social security, and living standards. By the 1970s, the SFRY had transitioned from an underdeveloped nation to a middle-income country, including SAP Kosovo. However, Kosovo still lagged behind SAP Vojvodina and the six socialist republics of Yugoslavia, despite significant progress from its initial disadvantaged position.

IV

Even within this historic period (1945-1989), Serb-Albanian relations in Kosovo were marked by periodic disruption with negative consequences. These incidents form an integral part of a problematic historical legacy that continues to be remembered and, of course, passed down through generations.

Some examples:

After Kosovo's liberation, Partisan military units and the newly-established authorities committed numerous acts of violence against many Albanians who opposed politically ill-prepared, compulsory war-time mobilization shortly before the end of the war. This was accompanied by chauvinistic intolerance towards Kosovo Albanians by some Partisan commanders and fighters. These events triggered the imposition of martial law in Kosovo for months. At the founding congress of the Communist Party of Serbia, there was heavy criticism of these

unacceptable actions taking place against Kosovo Albanians.

Second example: In 1955-1956, the UDBA (Yugoslav secret police), with the support of the leadership of the League of Communists (SK) of Serbia and Kosovo, undertook an operation to “collect weapons.” Tens of thousands of Kosovo Albanians were mistreated during this action. This inevitably left, and continues to leave, significant long-term consequences for Serbian-Albanian relations in Kosovo.

Third example: For a long time, roughly until the mid-1960s, there existed within the ranks of the League of Communists, including its republican and provincial leadership, as well as many local branch leaders of the League of Communists of Serbia, a certain distrust or, more accurately, a lack of confidence in prominent and less prominent figures (cadres) among Kosovo Albanians, whether communists, intellectuals, or others. This was manifested in the selection for positions of responsibility within the Party and government bodies, as well as in the areas of economy, culture, education, and others. This distrust was most strongly fueled by the State Security Service (UDBA) and, to a lesser extent, by some individuals among the Serb and Montenegrin members of the provincial Party leadership.

The main cause of this phenomenon, typically, did not lie in the political views or work performance of Albanian cadres, but rather in entrenched Serb nationalist and chauvinistic sentiment toward Albanians. This sentiment was not only present outside the Party, but also within its own ranks, and it surfaced openly from time to time depending on the circumstances. This was reflected in the predominance of Serb and Montenegrin cadres in Kosovo, in leadership positions both within the Party and the government, the economy, etc., as well as in the state and public security services, personnel services, and others.

Following the fourth plenum of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia (SKJ), known as the Brioni Plenum (1966), where irregularities were criticized, primarily in the work of the security services at various levels, especially in Kosovo, and also in the party work of many organizations, significant changes occurred in

Kosovo. This led to the advancement of Albanian cadres to the highest positions in the Province, the Republic, and the Federation.

The influence of the security services on the Party leadership, often on the most influential figures in particular governing bodies, and on political life in general, increased during the period of pressure from Stalin and the Informburo on the SKJ and Yugoslavia. During this period, the service played a crucial role in defending the country's independence from dangerous subversion by the Soviet Union and neighboring countries under its domination. This cannot be denied, despite the well-known excesses of suspicious behavior, the deprivation of freedom of many innocent people, and the inhumane treatment of those serving sentences on Goli Otok.

This practice of interference by the security services in Party and general political and social life continued even after the pressure ceased, leading to harmful and increasingly severe consequences. The most serious consequence was that the state security service placed a vast number of people under its surveillance, including a huge number of League of Communists members in base organizations and their governing bodies, as well as state bodies, economic enterprises, and other organizations and institutions. In Kosovo, this was done much more widely, particularly towards Albanian cadres.

In the report of a special commission presented at the fourth Bri-
oni Plenum of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia in 1966, all of this was exposed through a plethora of data, becoming the subject of criticism, and decisions were made regarding measures and steps to rectify such harmful practices.¹

---

1 Shortly after the fourth plenum of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia, the secretary of a municipal committee told me that, after receiving a directive, the local State Security Service (UDBA) handed over their archives for examination. They discovered that files with intelligence information existed for each of the thirty members of the municipal committee of the League of Communists, detailing their personal lives, activities, and those of many other leaders in the economic, intellectual, and other spheres. This realization left them feeling they had been operating under the surveillance of UDBA.

Following that assembly and its decisions, the situation rapidly improved in this regard. Significant changes also occurred in Kosovo, particularly through the expansion of autonomy for Kosovo and Vojvodina through constitutional amendments in 1968 and 1971, as well as on the basis of the 1974 constitutions of Yugoslavia, Serbia, Kosovo, and Vojvodina.

The consequences of these events in the current Kosovo crisis also play a significant role but do not in themselves constitute one of the main causes of the outbreak and development of the Kosovo crisis. However, these events contribute to the tarnished legacy in Serb-Albanian relations in Kosovo.

By the mid-1970s, tensions in Serbia had escalated into political clashes between the Republic's political bodies and organs and their counterparts in Kosovo and Vojvodina, over disagreements centered on the functioning of state bodies, specifically arising from conflicting interpretations of the 1974 constitutions of the Federation, Serbia, and the autonomous provinces, particularly regarding the relationship between the Republic and the provinces. Arguments took place almost daily, along with unproductive debates, and a growing atmosphere of mutual distrust.

At the same time, the influence of Serb nationalism quickly gained ground, particularly within bureaucratic communist structures and of the leadership of the Party and state. This trend contributed to a decline in the power of the Republic of Serbia's highest structures and administrative bodies over the autonomous provinces of Kosovo and Vojvodina. Unsurprisingly, this mirrored a concurrent growth in nationalist sentiment among Kosovo Albanians. The rise of Serb nationalism directed towards Kosovo Albanians fueled a corresponding rise in Albanian nationalism, and vice versa. This was especially true of extreme chauvinist elements, particularly those advocating for Greater Serbia and Greater Albania.

Several authors who have written about the early stages of the grave crisis in Kosovo have rightly and accurately assessed the situation

as a power struggle between two extremist and hegemonic nationalisms for control of Kosovo.

At the same time, tensions between the republics and peoples of Yugoslavia escalated during the implementation of constitutional changes in the federal structure of Yugoslavia after 1974. This led to a rapid spread of nationalist sentiments and national intolerance in their relations, along with a sudden increase in the influence of nationalist forces on the people in almost all republics and provinces.

Gradually, there was a departure in the policy of Serbia's leadership from democratic principles and the positions outlined in the program of the League of Communists of Yugoslavia on the national question and the development of interethnic relations in the SFRY and the Socialist Republic of Serbia, as well as from the principles of the federal organization of the SFRY and Serbia established in the constitutions of Yugoslavia, Serbia, and the autonomous provinces.

This phenomenon was initially manifested in growing dissatisfaction within the political leadership and among leading republican cadres in Serbia with the broad autonomy granted to Vojvodina and Kosovo and the limited powers of republican bodies and authorities over these two autonomous provinces, especially over Kosovo.

During this process, forces oriented toward hegemony gained dominance in the political and state leadership of Serbia, leading to the rise of Slobodan Milošević to power.

The rapid growth of Greater Serb nationalism, particularly of nationalist intolerance in Serb-Albanian relations, became most pronounced in Kosovo and Serbia after the protests of Kosovo Albanians in 1981, during which, alongside others, the slogan "Kosovo Republic" was prominent.

In 1988, forces represented by Slobodan Milošević and his Greater Serbian hegemonic policy came to power in Serbia, shifting towards a "quick fix" approach to addressing issues and imposing order in

Kosovo.² With the steps and measures taken in pursuance of Milošević's policy in Kosovo, the rapid escalation of the Kosovo crisis gained unexpected momentum.

Police repression became the primary tool of the policy towards Kosovo Albanians. Legal proceedings were initiated against numerous intellectuals, political activists, economic leaders, and others from the ranks of Kosovo Albanians, typically on charges of separatism and irredentism, resulting in severe sentences of lengthy imprisonment.

During the famous Trepča miners' strike, as well as afterward, this approach escalated to the point where Azem Vllasi, the former secretary of the Provincial Committee of the League of Communists and a prominent Albanian political leader from the younger generation of Kosovo Albanian Communist Party members, was arrested and jailed. Alongside him, the director of the Trepča combine and several other prominent Kosovar Albanians were also targeted.

The dismissal of thousands of Kosovar Albanians from their jobs rapidly intensified, starting with state and public security services, and then extending to many enterprises and institutions. A particular form of state terror became the primary characteristic of Milošević's regime and its policies towards Albanians in Kosovo.

As Milošević's leadership came to power, Serbian politics openly shifted towards positions of Greater Serbian nationalism and hegemony. This was evident primarily in the policies toward Kosovo and the Kosovo Albanians, as well as other nations and national communities, and other republics in the former Yugoslavia. This particularly manifested itself during the process of the breakup of the SFRY and the wars in Croatia and Bosnia.

In 1989, this policy led to the actual revocation of autonomy for Vojvodina and Kosovo, based on new provisions in the constitution and

---

² The late Dragiša Pavlović, during his tenure as secretary of the City Committee of the League of Communists of Belgrade, voiced this criticism of Milošević's public appearances and statements about Kosovo after he came to power in Serbia. As a result, he was dismissed and expelled from the League of Communists.

laws. On the day these constitutional amendments were adopted, the police opened fire on Albanian demonstrators in the streets of Prishtina, killing and injuring many. That same day in Belgrade, there were celebrations with dancing and singing over the adoption of the new constitution of Serbia and the “reunification of Serbia,” with the refrain “Oj Srbijo iz tri dela, sad ćeš opet biti cela” (“O Serbia split in three, whole again now you’ll be.”).

Following these changes, autonomy ceased to exist, although formally, and almost only in name, Kosovo and Vojvodina were defined as having the status of autonomous provinces. The state organization of the Republic of Serbia transformed into a bureaucratic and centralistic state machine, with district chiefs, police, and a pliant judiciary as the backbone of the system, while local self-government of municipalities was reduced to a level resembling states with the most bureaucratic, centralistic, and unitaristic organization and system, erasing any trace of workers’ and social self-management.

V

Apart from the periods of deviation from democratic principles in the field of the national question and interethnic relations touched upon above, Kosovo, like Vojvodina, enjoyed broad autonomy. Within this autonomy, Kosovo Albanians, as the largest and most significant national community in Kosovo, played a crucial role in governing the province within the boundaries of its autonomous rights, as well as in its economic, social, educational, cultural, and societal development. During this time, their national community experienced growth in all areas of social life.

This autonomy that Kosovo enjoyed could not be called into question or compromised by occurrences, in narrower or occasionally broader scope, of individual cases of violence and chauvinistic behavior, or violations of personal or national rights of certain members of the Serb and Montenegrin population and other national communities

in Kosovo by certain teenage and young Albanians influenced by Albanian extremist nationalists and chauvinists.³

During Milošević's rule in Serbia, Serb chauvinists, supported and encouraged by the regime, widely exploited and manipulated all such cases in order to escalate chauvinistic hatred among the Serb people towards Kosovo Albanians. They aimed to garner mass support for Greater Serbian nationalist and hegemonic policies in the process of dismantling and disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

The timing and course of events vindicated those who asserted in their statements or writings that Milošević's policy in Kosovo marked the beginning of the breakup and collapse of the SFRY.

Milošević's regime completely abandoned the principles and direction of socialist and democratic policies with regard to the national question, as advocated by Svetozar Marković at the end of the last century and by Dimitrije Tucović and his Socialist Party in Serbia until the outbreak of the First World War. This abandonment particularly affected Kosovo, Kosovo Albanians, and Serb-Albanian relations as a whole. The regime turned its back on the policies of the Communist Party of Yugoslavia on the national question, especially during its nearly forty years of operation under the leadership of Josip Broz Tito.

VI

With his policies in Kosovo and towards the Kosovo Albanians after 1988, as well as the ongoing war in Kosovo, which he initiated to quell

---

3 In the book Report of the Independent Commission: The Kosovo Knot - Untie or Cut It? (published: Belgrade, 1990, Hromos Publishing House, Titograd, reviewers - Rastko Močnik and Žarko Puhovski), a group of sociologists and political scientists - Srđa Popović, Ivan Janković, Vesna Pešić, Nataša Kandić, and Svetlana Slapšak - published their findings on the situation in Kosovo. They based their conclusions on extensive research and a wealth of statistical and other data they had gathered. Among their findings, they noted that criminal acts of violence, rape, and other offenses between and within ethnic communities in Kosovo were, in number and nature, proportionally the same or similar to those in other former Yugoslav republics. As a rule, these acts were least likely to be politically motivated.

the national movement of the Kosovo Albanians, Milošević has become the faithful heir to Nikola Pašić's policy of Greater Serbian hegemony and to the political forces in Serbia which Pašić led for several decades, along with the royal court of the Karađorđević dynasty – both in Serbia before the First World War and, after 1918, throughout the existence of the Kingdom of Yugoslavia.

I most firmly believe, and this is in accordance with the historical facts, that in this enterprise, in this expansive, Greater Serbian, nationalist, and hegemonic policy as a whole, particularly when it comes to Kosovo and the Kosovo Albanians, lies the primary cause of today's crisis and war in Kosovo. This crisis erupted in the province and cast doubt upon the survival of Serbia and Yugoslavia as sovereign states.

When war broke out in Kosovo, it was only natural, and indeed inevitable, for the grave legacy of the history of Serb-Albanian relations to come to the forefront as one of the causes and significant factors in the evolution of the Kosovo crisis and the trajectory of the war in Kosovo. This Greater Serbian policy hit the Kosovo Albanian national community very hard, subjecting them to a decade of persecution and national oppression, resulting in heavy loss of life and immense suffering.

However, it has also caused tragic damage and loss of life to the Serb people themselves, in whose name Milošević's policies are conducted. In particular, this policy has dealt a heavy blow to the Serbs and Montenegrins in Kosovo. The outbreak of war has placed their very survival in Kosovo in jeopardy. They face the danger of experiencing a fate similar to that of the displaced Serbs from the "Republic of Serbian Krajina," that is from the regions of Knin and Western Slavonia in Croatia.

Milošević's regime manipulates their fate to stay in power, greatly aided by its current policy on the crisis in Kosovo and the Kosovo issue, which has become an international problem of the highest order..

March 30, 1999

Open letter to the President of the Federal Republic of Yugoslavia, Mr. Slobodan Milošević

Dear Mr. President,

You are now calling for a referendum in which the citizens of Serbia would express their opinion on an issue you have formulated as follows: “Do you accept the involvement of foreign representatives in resolving the issue of Kosovo and Metohija?”

I ask you: why have you not posed another question: “Are you willing to take part in a war if the crisis in Kosovo escalates into armed conflict?”

Only then would you be more accurately informed about the true sentiments of the people in Serbia, who, I am certain, are not ready to endure another war and face new international sanctions.

Your policy in Kosovo has led to the current, severe crisis there, one that is highly dangerous for peace and security in the Balkans, Europe, and the world, as well as for the survival of our country as an independent and sovereign state.

You reject international community mediation in resolving the Kosovo issue, arguing that Kosovo is Serbia’s internal affair and that international mediation would violate our country’s sovereignty. In truth, it is difficult to understand what you aim to achieve by refusing to recognize and accept the fact that the Kosovo crisis has long been internationalized.

It is impossible to believe that you do not know that the United Nations, established after World War II, has, as one of its primary goals

and tasks, the preservation of peace and security worldwide. Its Security Council has the duty and the right to intervene anywhere in the world where there is a threat to peace and security, especially in situations of armed conflict or where there is serious danger of it. No country has the right to oppose this UN prerogative.

No dispute or conflict that threatens or could become a threat to the peace and security of other countries, such as the crisis in Kosovo, can be declared exclusively an internal issue by any country if the international community deems it an international issue.

In contemporary international relations, international mediation and “good offices” are common practices. They are always in the interest of countries or nations involved in disputes or conflicts. It is irresponsible and harmful to frighten your people that such mediation may infringe their sovereignty.

If your advisors, whether expert or political, advise you otherwise, consciously or unconsciously, they are misleading you.

In the interests of Serbia and the Serbian people, to whom your most recent appeal was primarily addressed, abandon this referendum and personally engage in negotiations with representatives of the Kosovo Albanians, taking personal responsibility for resolving the Kosovo crisis.

It is hard to believe that today you have no thought of the extent to which your policy has caused the rise of separatism and terrorism in Kosovo in its current dimensions.

If your policy in Kosovo had established a democratic order where all citizens and nationalities felt that their freedoms and rights were recognized, respected, and protected — instead of imposing a brutal police regime with ruthless repression and persecution against a large number of Kosovo Albanians — neither separatism nor terrorism in Kosovo would have reached proportions dangerous to the stability and security of the country.

Because of all this, your demand to hold a referendum in Serbia, as you have proposed, is not “a people’s policy,” as you claim in your

letters to Milutinović, Tomić, and Marjanović; it is quite plain that it is an obvious manipulation of the people to avoid or postpone the actual resolution of the Kosovo problem and, at the same time, to gain cover for your responsibility for the Kosovo crisis reaching such a level of escalation that it now threatens the very survival of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia.

From 1988 until now, all power in Serbia has been in your hands. You were the president of the Republic of Serbia until recently. In 1989, you destroyed the real autonomy of Kosovo and Vojvodina, leaving them with “autonomy” only on paper. You will most likely soon find yourself in a situation where you have no choice but to accept that Kosovo receives at least a “special status” in the Federal Republic of Yugoslavia, similar to the one the Republika Srpska in Bosnia and Herzegovina received according to the Dayton-Paris agreement.

That would not be a disaster for Serbia or the Serb people, but it could mean a permanent solution to the Kosovo crisis and the establishment of political and social stability and conditions for economic recovery and further progress in the country in all areas.

In truth, however, it would mean another heavy defeat for the policy, mistaken and fatal to the Serb people in every respect, which you have treated as sacrosanct and pursued with exceptional persistence for the past ten years. After such a defeat, you would have to suffer the appropriate consequences.

Please refrain from using this referendum, this transparent yet very dangerous maneuver. You must be aware that, by doing so, you are not only fueling hostile sentiments among the Serb people toward Kosovo Albanians but also hostile sentiments toward the great powers and the global community of nations as a whole. Have you ever wondered where this will lead the Serb people and Serbia? Stop engaging in this dangerous business while you still have time.

And please, stop the furious campaign of state and parastate media, as well as political figures from ruling parties, who label anyone who thinks differently from you about the Kosovo crisis and the

referendum as not patriots but “traitors to the Serb people,” as it could lead to new political conflicts among the people in Serbia.

Don’t push Serbia and the unfortunate Serbian people into new misfortunes with your Referendum.⁴ They have had enough misfortunes during these past ten years, especially in Bosnia and Croatia, when you had the main say in Serbia’s internal and foreign policies, as well as in the Federal Republic of Yugoslavia from its formation until today.

---

4 From the letter of the President of the FRY to the Presidents of the Republic, the Government, and the National Assembly of Serbia: “It is well-known that we have refused to accept the participation of foreign representatives in resolving internal issues of our country, especially in resolving the issues in Kosovo and Metohija, which represent internal matters of Serbia.” Further on: “There is a risk that our country will be subjected to all possible pressures.” Further on: “We believe that throughout this crisis in the former Yugoslav territories, we have pursued a policy for the people, not for a person or party. And that in this case, our refusal of foreign involvement in resolving the internal issue of the Republic of Serbia – Kosovo and Metohija, also represents a policy or the people, not a personal or party policy.” Whether or not this is true, only the citizens can answer. For this reason, I propose that, as prescribed by the Constitutional Law in Serbia, you initiate procedures to hold a referendum that would address the question: “Do you accept the participation of foreign representatives in resolving the issues in Kosovo and Metohija?” Milošević did not even consider my open letter, and the Assembly of Serbia called for a referendum on April 6, 1998. The referendum was held on April 23, 1998. Here is information about the referendum: “Referendum Results: In the referendum held on April 23, 1998, 5,297,776 citizens or 73.05 percent of registered voters voted - 5,017,383 or 94.73 percent of citizens voted against, while 180,692 or 3.41 percent of participating voters voted for.” Further on: “After receiving all records and processing the data, it was determined that 7,252,304 citizens participated in the referendum at 9,835 polling stations. In the referendum, 5,297,776 citizens or 73.05 percent expressed their opinion on whether to accept the participation of foreign representatives in resolving the issues in Kosovo and Metohija. Of this number, 94.73 percent (or 5,017,383 citizens) circled the word NO, while 3.41 percent (180,692) of citizens circled the word YES. There were 1.86 percent or 98,498 invalid ballots.” (All parts of the Milošević letter and excerpts from the Referendum Commission report are quoted from the publication *International Politics*, No. 1067, dated June 1, 1998). The reader can assess the correctness of the Milošević letter and the Decision of the Assembly of Serbia and the value of the referendum held by comparing them with the course of events after the referendum, especially when compared with the decisions of the UN Security Council, the Contact Group of major powers, and the NATO Council since January 1998.

Don't wait for war to break out in Kosovo and only then seek out international mediators; rather, accept their help immediately to facilitate negotiations with representatives of the Kosovo Albanians and reach a mutually acceptable solution to the crisis, thus preventing war from breaking out in Kosovo.

With respect,

Miloš Minić

April 5, 1998

This letter was published on April 6, 1998 in the following newspapers: Danas, Dnevni telegraf, Večernje novosti, Svedok, Plus, Vijesti, Pobjeda etc.

“The Government of National Unity” and “The Third Political Force” in Serbia

The political situation in Serbia is currently marked by a rapid escalation of all crises, especially the crisis in Kosovo.

The political crisis in Serbia has sharply intensified with the extensive armed action of the police units of the Ministry of Internal Affairs of Serbia in Drenica and other villages in Kosovo, where small groups of the KLA were operating and conducting attacks primarily against the police. This police action began on February 28, 1998, was at its most intensive for a month, and is still continuing. In this operation, several members of both the police and armed groups have been killed, with the majority of casualties being women, children, and elderly Albanians.

It is precisely in this, in the rapid escalation of the Kosovo crisis and the worsening political situation in Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, that we find the main motives and reasons for the course of Milošević’s regime towards “national unity,” which has taken the form of efforts to create a front of united Greater Serbian, nationalist forces and a coalition of the SPS and JUL, together with political parties of that persuasion, in forming a “government of national unity.”

There is no doubt either at home or abroad that for this great internal, and for a long time international, problem of the future of Kosovo, a solution must be urgently found through negotiation and agreement to prevent the obvious dangers of a larger-scale war in Kosovo and in surrounding regions, which could also jeopardize the survival of this country as a sovereign and independent state in the European and world community of independent states and peoples.

The international significance of the Kosovo crisis is confirmed by the fact that, due to the danger of war breaking out, international organizations (the Contact Group of the six great powers, OSCE, EU, UN Security Council, NATO) and the governments of states with a direct interest in the situation in Kosovo and with links to Kosovo have been mobilized. Milošević, Serbia, and the Federal Republic of Yugoslavia are under great international pressure.

It is more than likely that measures for the international isolation of the country will soon return, and quite possibly the reimposition of lifted sanctions.

The “outer wall of sanctions” will not be removed because the government neither desires nor even plans to meet the demands of the Contact Group and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.

Milošević and the regime will have to accept some solution to the Kosovo problem. It will probably be some new Dayton for Kosovo. In the end, he will have no choice but to accept it. But he will, in every possible way, resist and defend his policy on Kosovo to date, which has created the Kosovo crisis, while the Serbian people, especially the Serb people, will pay an exceptionally high price for the behavior of Milošević and his now closest allies – Šešelj and the others.

I believe that the great powers will not allow the Kosovo crisis to “slip out of their hands,” so that war breaks out in Kosovo. Because a war in Kosovo could trigger a chain reaction of warfare in the Balkans. The great powers will not forgo any measure to prevent the outbreak of such a war.

One dare not forget that the Balkans – the Eastern Mediterranean – the Near East – the Middle East as far as the Persian Gulf have always been, and will remain in the future, a geographical, economic, political, and geostrategic region of the greatest strategic importance for the great powers, as well as for peace and security in the world. This was demonstrated in the First and Second World Wars, as well as during the Cold War and the confrontation between the USA and the

Soviet Union, together with the Western and Eastern politico-military blocs, throughout the period after World War II until the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union and the Eastern politico-military bloc. Any deeper analysis of current international relations could prove that this region has not lost its significance for the great powers even today.

Next in line, in all probability, is the reinstatement of measures for international isolation, and it is possible that lifted sanctions may be reimposed.

By forming a coalition with Šešelj, Milošević has shown that he will not engage in serious negotiations with the Kosovo Albanians to resolve the Kosovo crisis and is determined to oppose the OSCE, the Contact Group, the Security Council, and the European Union.

He is clearly counting on disagreements within the Contact Group, as well as on the support of Russia and China in the Security Council.

The former is, I am convinced, will happen, and war should not be ruled out. Based on my knowledge of developments in international relations, the great powers, as I have already mentioned, will not allow a new war to break out in the Balkans. Prior to that, there may be a new intervention of the UNPROFOR type, based on a Security Council decision, but if there is an immediate threat of war, unilateral NATO intervention is possible, which would prevent war through preventive military action and impose a solution to the Kosovo crisis – similar to the Dayton-Paris agreements on Bosnia and Herzegovina – a solution that is feasible given the current domestic and international conditions.

Having a thorough understanding of the situation in Kosovo – based on information I have acquired over the past decades – I expect that this new move by Milošević, I am referring to his “government of national unity,” as well as his notorious referendum on “foreign interference” or “non-interference” in the resolution of the Kosovo issue, will accelerate the deepening crisis in Kosovo.

One of the serious consequences of this step by Milošević will be, unfortunately, the mass exodus of the few remaining Serbs and Montenegrins from Kosovo. And this will be another tragic consequence of the “patriotic” war of Milošević and Šešelj for “Serbdom,” for the “rescue” of the Serb people and Serbia.

Milošević’s alliance with Šešelj is based on their identical approach to the crisis in Kosovo. Essentially, it is the same nationalist and Greater Serbian policy that Milošević pursued in Croatia and Bosnia, in which Šešelj participated with his Chetnik volunteer units.

Drašković and Mihailović (New Democracy) have said that Milošević’s alliance with Šešelj is “nothing new, as Milošević created Šešelj, and whenever he needed him, he called on him and entered into joint actions with him.”

I have no reason not to believe them. They are better informed than I am.

But I have also been aware of the alliance between the two of them since before the start of the war in Croatia, from the time when a wide campaign - political, psychological, propaganda, and armed - was conducted to prepare Serbs both outside Serbia and inside Serbia for wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina; and later in those wars when Šešelj recruited volunteers and trained his Chetnik units on military training grounds, received weapons and all other military equipment from the army, and then, with the help of the army and police, deployed his units in Bosnia and Herzegovina, where, as is well known, they committed serious war crimes against the Croatian and Muslim population.

The objective: Milošević and the SPO are joining forces to secure a stronger position in negotiations to resolve the Kosovo problem, to offer stronger resistance to the great powers (USA, Contact Group, European Union), and to prevent the imposition of their solution to the Kosovo crisis, and thus the resolution of the issue of Kosovo’s status, which could jeopardize Belgrade’s power in Kosovo, which has existed for ten years – something which is unacceptable to them.

Milošević and his circle which helps him wield all power, will strive to achieve a compromise solution for Kosovo's thorniest issue, one that would not jeopardize Belgrade's control over Kosovo, or, in other words, "the sovereignty and territorial integrity of Serbia and FR Yugoslavia."

The "outer wall" of sanctions will not be dismantled. Because the government neither wants to nor has any plans to fulfill the demands of the Contact Group. To take an example, Milošević is hesitant to send those in Serbia suspected of war crimes and sought by the Hague Tribunal, of which there are quite a few who move freely around Serbia, particularly three high-ranking Yugoslav Army officers who ravaged Vukovar. Milošević dares not do so, not for fear of ending up in The Hague as some of his opponents think, but primarily because, if war criminals from Serbia are put on trial, the Hague Tribunal will condemn both the entire aggressive Greater Serbian policy of Milošević in the wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina, as well as himself as the leader of that policy.

Meanwhile, from February 28 to the election of the government of Serbia in the Assembly on March 24, 1998, the political situation in Serbia quickly deteriorated with a broad armed action by special police units of the Ministry of Internal Affairs of Serbia in Drenica and other villages in Kosovo, where small groups of the KLA were operating. With these events, the Kosovo crisis moved to the forefront of events in Serbia and the FRY, becoming one of the most significant issues occupying both domestic and international public. This police operation began on February 18, has lasted more than a month, and is still going on.

In this situation, Milošević has chosen the path of resisting international organizations at all costs: he rejects their "interference in Serbia's internal affairs"; he proclaims that the Kosovo crisis should be resolved only by Serbia as an "internal issue of Serbia within the framework of the Serbian Constitution," and furthermore, that the Federal Republic of Yugoslavia should not deal with the crisis in Kosovo at all; that no international mediation in negotiations between the

government of Serbia and representatives of the Kosovo Albanians will be allowed; that the internationalization of the Kosovo crisis is unacceptable, as it would violate the sovereignty and territorial integrity of the FRY and Serbia – and everything else to that effect.

He sees Šešelj as a more reliable ally in resisting international pressure, but, of particular importance, also in mobilizing Greater Serbian nationalism and chauvinism with respect to the Kosovo Albanians, and so avoid a compromise in negotiations with representatives of the Kosovo Albanians on a solution to the Kosovo problem that would be acceptable both for Serbia and the FRY on the one hand, and for the Kosovo Albanians on the other – and to prolong the existing situation in Kosovo in any way possible, with some inevitable minor adjustments.

In this way, it can be assumed, Milošević hopes to avoid raising the question: who is responsible for the ten-year policy in Kosovo that led to the current Kosovo crisis?

Citing the “people’s policy” he claims to lead, he requested that the highest state bodies of Serbia call for a referendum, allowing the “people to decide” whether to “accept international mediators” in resolving the Kosovo crisis. His request was accepted, and the Assembly of Serbia called such a referendum on April 6.

It is impossible that Milošević has not considered the serious, harmful, and dangerous consequences of such a solution to the question of the composition of the new government of Serbia for internal political relations in Serbia and the FRY. But he has subordinated everything to the goal of strengthening his forces to resist the pressure of international factors, to “defend Kosovo”; for Serbia, of which Kosovo is an “integral and inseparable part,” to prevent the eventual imposition of a solution to the Kosovo problem by international actors, which would provide Kosovo with maximum autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia - in fact, to prevent a solution that would mean yet another severe defeat for his nationalist Greater Serbian policy.

April 10, 1998

This article, abbreviated and with certain changes in the arrangement of the text, was published in the newspaper Danas, in the issues of April 14, 15 and 16, 1998.

The first decision of the new “Government of National Unity” about Kosovo

The government clearly prefers to talk about “discussions” or “dialogue” rather than “negotiations.” Discussions do not commit to reaching an agreement - discussions will be held, and then the government or the Assembly will decide what they want. “Negotiations,” on the other hand, commit parties to reaching an agreement between the negotiating parties, and negotiations must continue until an agreement is reached, as otherwise there is no solution to the contentious problem - the existing crisis persists.

In this statement, the government avoids saying who the dispute is with in Kosovo, but it is widely known that the contentious issue with the Kosovo Albanians constitutes the essence and substance of the Kosovo problem or crisis. There are no disputed issues with other nationalities, or they are not of fundamental importance. Serbs and Montenegrins in Kosovo are parts of the ruling nations and holders of almost all state and social functions; state bodies and organs of Serbia govern and manage Kosovo through them by absolute rule, without the participation of Kosovo Albanians in governance in the province where they constitute 90 percent of the total population. But the government, that is both the Government of the Republic of Serbia and the Government of the FRY, must negotiate until they reach an agreement on solving the Kosovo problem with the representatives of the Kosovo Albanians. The government paints the representatives of Kosovo Albanians as wanting to decide “unilaterally.” When it comes to negotiations, decisions are made exclusively through agreements between

two or more parties. In this particular case, it means that representatives of Albanians or the government cannot decide “unilaterally.” Any serious government in Serbia would understand that Kosovo is about a powerful, mass national movement of Kosovo Albanians, which has developed and matured for at least ten years under the conditions of persecution and an unscrupulous police regime.

Albanians are a minority in Serbia, but they are the majority in Kosovo and constitute nearly 20 percent of the total population of Serbia. They have created a national movement fighting for the independence of Kosovo. Representatives of the highest and most responsible state bodies and organs of the Republic of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia must negotiate and agree on the status of Kosovo with representatives of this movement. Either the status of Kosovo will be independence and secession from Serbia and the FRY or a particular special status, which could satisfy that national movement and the interests of Kosovo Albanians and provide conditions that would allow that movement to accept a solution to the Kosovo crisis within the existing state borders of the Federal Republic of Yugoslavia - as demanded categorically, for now, by the OSCE, the European Union, and all the major powers. The principal and most important thing is that this solution should be such that, both now and in the future, it equally serves the vital interests of the Serb people and all the other nationalities in Kosovo and Serbia, as well as the interests of both the republics that constitute the FRY, but also of the FRY as a common federal state. Such an agreed solution would face bitter resistance and attempts to prevent it by all means from the bureaucracy in the political and state leadership of the Republic of Serbia and the FRY, together with all the forces of Greater Serbian nationalism and chauvinism that are still powerful and widely influential with the broad mass of the Serb people, determined to maintain power and the existing regime in Serbia at all costs - this must be taken into account. But this problem must be solved by the democratic forces of the Serb people.

Extreme nationalist forces in the national movement of Kosovo Albanians, from my knowledge of that movement, will also offer fierce resistance, demanding independence for Kosovo. But this problem must be solved by the Kosovo Albanian national movement itself, seeking a solution to the Kosovo crisis that is achievable under the given historical circumstances. I am convinced that such an agreed solution to the Kosovo problem is both possible and realistic to achieve and conclude in the existing internal - by no means favorable - and external, international circumstances - despite all the resistance on the way to such a solution to the burning problem of Kosovo.

For this reason, I do not believe that, among sober and politically-informed individuals at this moment in our country, there could be anyone who hopes that this kind of "government of national unity" can achieve an agreed solution to the Kosovo problem. That will remain to be resolved by a new government of a quite different political composition.

Once again, "foreign representatives," the government says, are blamed for terrorism in Kosovo, and they are joined as culprits by the "leaders" of the Kosovo Albanians (the government calls them "separatists"). Yet, the ten-year-old policy in Kosovo, which some, not without reason, call "state terrorism," is not to blame. Nor are those who implement that policy, primarily the highest bodies and organs of the Republic of Serbia, or those who have been part of those bodies and organs over the past decade. The truth is that they bear full responsibility for the general situation in Kosovo as it stands today, for this serious and dangerous political crisis now facing the Republic of Serbia and the FRY.

This is just another irresponsible statement from a government that not only incites the people in Serbia against the states whose representatives have visited Kosovo but also deceives the people into believing that foreign countries are to blame for the crisis in Kosovo. Everyone is to blame except the government and authorities in Serbia!

April 20, 1998

Published in the newspaper Danas, in the issues of April 21 and 23, 1998.

Terrorism or the beginning of the Kosova Albanian guerrilla war

As could have been predicted, the crisis is rapidly escalating in Kosovo. Events have been heading in that direction since before the “referendum” in Serbia on April 24, 1998. They began with individual acts over the past few months, carried out by a special organization of Kosovo Albanians, formed outside of political parties and non-party organizations as part of their democratic, nonviolent national movement.

This organization emerged during the Kosovo crisis under the name “Kosovo Liberation Army” (KLA) and began launching armed attacks last year on selected police patrols and stations, as well as on individuals of Serb, Montenegrin, and Albanian nationality.

This organization rejected the policy of peaceful resolution of the Kosovo crisis and the tactic of nonviolent resistance to the existing regime as a means of achieving the national political program and its goals, which are summarized in the demand for an “independent Kosovo.”

The policy of nonviolent resistance has been led by the Democratic League of Kosova of Dr. Ibrahim Rugova; this is also pursued by the other Kosovo Albanian political parties and non-party organizations with very minor differences in tactics and aims.

The policy and tactics of nonviolent resistance by these organizations has not succeeded in compelling the regime of Slobodan Milošević - whose rule in Kosovo is enforced through police and other kinds of pressure, as well as persecution of a large number of Kosovo Albanians - to resolve the crisis through negotiation and agreement

between the governments of Serbia and the FRY and representatives of the Kosovo Albanian national movement. The government of Serbia, over the past ten years since the annulment of the broad autonomy enjoyed by Vojvodina and Kosovo - since when all power in Serbia has been in the hands of Milošević - and the government of the FRY since the establishment of this new federal state, have not shown any indication of seriously considering that path to resolving the Kosovo crisis.

The policy of nonviolent resistance by Kosovo Albanian organizations, which in ten years has not been able to influence the regime into accepting a peaceful resolution of the Kosovo crisis, gradually ceased to meet the expectations of members of the Albanian community in Kosovo. Many of them began to lose patience, and radicalization spread within their national movement.

The organization the KLA emerged and spread through this process of radicalization. It embarked on an armed struggle to achieve the goals that the political organizations of Kosovo Albanians over the past years of nonviolent resistance to the regime have failed to achieve, be that in achieving the goals of their national movement, or making any progress toward the resolution of the Kosovo crisis through negotiation and agreement.

The bloody events in Drenica that began on March 28 and the no less bloody events on the border and in the area of the border with Albania that began on April 24 - with a large number of Albanians killed in Drenica and in two border villages (the majority) - have quite clearly marked the start of a new stage in the Kosovo crisis, in which the armed struggle of the Kosovo Albanians, organized in the KLA, will most likely rapidly expand and gain the support and sympathy of the Albanian masses in the villages and towns of Kosovo.

Mass peaceful protests by Albanians in towns in Kosovo, lasting more than twenty-five days, testify to the fact that it is the last chance to resolve the Kosovo crisis, as well as to address the outrage among the masses over the cruel armed actions of military and police forces in

Kosovo, in which far more women, children, elderly, and other civilians have perished than members of the KLA and police.

These protests exemplify great encouragement for the actions of the KLA and are an expression of solidarity with the victims of these police actions.

The moral and political responsibility in the eyes of Kosovo Albanians and the world falls on the shoulders of the Serb people, who, by a vast majority in the recent referendum endorsed these military and police actions and the policy of the regime. The Serb people will have to atone for it from now on, until who knows when.

The beginning of a change in the character of the armed struggle of the Kosovo Albanians

Day by day, events are rapidly accelerating, clearly indicating the likelihood that the armed actions carried out by the KLA will soon escalate beyond individual acts and evolve into larger and wider armed conflict involving larger KLA groups or units against military and police forces. This would signify a change in the character of the armed struggle: from terrorist actions to a broader guerrilla war in Kosovo, with particular consequences.

Terrorism, wherever it emerges, is subject to condemnation by the international community. There is no understanding from global democratic public opinion for terrorism, even when it comes from the ranks of an oppressed nation, whose national rights are being violated, even when it is directed against the oppressing nation, that is the nation in whose name the ruling regime violates their rights. However, this generally changes when world public opinion is faced with a war of an oppressed nation, whether guerrilla warfare or a broader conflict, against the state of the oppressing nation. Such wars for national rights and freedoms, particularly nowadays, invariably elicit support and solidarity from democratic public opinion and democratic governments. Typically, this leads to intervention by the international

community aimed at resolving the conflict and establishing peace by peaceful means, such as mediation or other methods. If these efforts prove futile, military intervention by international forces may follow.

As the masses of the Albanian population exhibit a high degree of national homogeneity, such a war, whose beginnings are already visible in Kosovo today, has every likelihood of spreading, regardless of the strength of the military and police forces the regime deploys to suppress KLA groups and units and to quell the national movement of the Kosovo Albanians as a whole.

It is becoming increasingly evident in Kosovo that the national homogeneity or unity of the Kosovo Albanians is growing stronger in their determination to persist in their commitment to transcend and fundamentally change the existing situation in Kosovo, so as to achieve their national demands and interests. Moreover, such a change should come about peacefully through negotiation and agreement, and if that proves impossible, then through armed struggle and intervention by the international community.

I would not be surprised if soon there were many areas in Kosovo from which police forces were forced to withdraw and retreat to cities, launching armed actions against KLA forces controlling those territories.

If efforts to resolve the Kosovo crisis by representatives of the governments of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, as well as representatives of the Kosovo Albanian national movement, and the efforts of the Contact Group, the OSCE, the European Union, the Security Council - in short, the international community - do not lead, within a short time, to an agreement to resolve the Kosovo crisis, then all the conditions exist for this to be the trajectory of how the situation in Kosovo, Serbia, and the Federal Republic of Yugoslavia develops.

A historical analogy

In my current assessment of the situation, I cannot help but draw a historical analogy. Specifically, the ongoing armed struggle of the Kosovo

Albanians is beginning to unfold similarly to the beginning of the armed resistance movement of the Yugoslav Partisans in 1941 against the German, Italian, and other fascist occupiers of Yugoslavia. This thought occurred to me because of my own experiences as a fighter in the Yugoslav partisan movement during the National Liberation War from 1941 to 1945.

At that time, I was one of the organizers of the uprising in the Valjevo District, serving as an instructor for the Provincial Committee of the Communist Party of Yugoslavia for Serbia at the District Committee of the Communist Party of the Valjevo District, which oversaw the political and organizational preparations for the uprising.

I am aware that historical circumstances in 1941 were fundamentally different from the internal and international conditions under which the Kosovo crisis is now entering a new phase of escalation and expansion of the armed struggle by the Kosovo Liberation Army of the Kosovo Albanians. Therefore, it is clear to me that there can be no equivalence between their current struggle and the people's uprising and national liberation war in Serbia and the former Yugoslavia.

However, the similarities in the beginnings, emergence, expansion, and conduct of the initial armed actions of their current armed struggle and ours in 1941 cannot go unnoticed.

I do not conceal my serious concerns that developments in Kosovo may soon take on the characteristics of the armed struggle during the uprising in Serbia in the summer and autumn of 1941.

This is all the more probable because the current national unity among the Kosovo Albanians is far stronger than the unity among the Serb people during the war against the fascist occupiers.

At that time, the Serbian nation was divided in two: one part fought within the occupied country against the German, Italian, and other fascist occupiers of Serbia, and the other part, in collaboration with the occupiers, fought against the former, against the liberation of the country from the fascist yoke.

Even today, the Serb nation is divided about Kosovo: the majority, led by Greater Serbian nationalists, still supports (it remains uncertain for how long) the policy of these forces to maintain the existing situation and relationships in Kosovo (with some minor adjustments) by all means necessary. There is also, for now, a minority committed to a permanent, democratic solution to the Kosovo problem through negotiations with the representatives of the Kosovo Albanians and a mutually acceptable agreement, a solution that is possible and achievable in the existing internal and international conditions.

Such is not the case today with the Kosovo Albanians. For now, their unity is currently much stronger in their struggle to resolve the Kosovo issue in line with their aspirations.

Milošević and the Serbian government invite the Kosovo Albanians to talks, yet they are not ready to enter into serious negotiations

Since the conclusion of the famous “referendum,” Milošević has been urging representatives of the Kosovo Albanians to engage in talks with representatives of the Serbian government to resolve the Kosovo issue. It’s evident that he, whose policies have created the Kosovo crisis, wants to remain on the sidelines and avoid personal responsibility, instead preferring to direct the Serbian government delegation from behind the scenes in talks and negotiations with representatives of the Kosovo Albanian national movement.

But why only with representatives of the Serbian government? Does the Kosovo crisis not also threaten Montenegro and the survival of the Federal Republic of Yugoslavia?

Despite this, from what I can see, they have no intention of entering into serious negotiations with the Kosovo Albanians that could lead to an agreement. If nothing else, this confirms the recent referendum in Serbia. That referendum served to stoke inimical, nationalist and Greater Serbian sentiments among the Serb people against the Albanians and the international community. This can be seen in the

powerful propaganda in the same vein through all state and other media of public information, which support, justify, and defend Milošević's and the Serbian government's policies towards the crisis in Kosovo.

Without the mediation of representatives of the international community, there can be no solution to the Kosovo crisis

Now Milošević and his main partners in his Kosovo policy, Šešelj and Drašković (with the addition of JUL), hiding behind the "will of the Serbian people" "expressed" in the "referendum" - because it was truly a narrowly Serbian referendum - all together, in complete "national unity," united in the Greater Serbian nationalist front, are rushing into their own downfall and dragging, and could drag, primarily the Serb people, as well as Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia as a whole, along with them.

Failure will be inevitable unless at the last moment they they come to their senses and make a radical turn towards an imperative and urgent agreement with representatives of the Kosovo Albanian national movement on a permanent solution to the Kosovo crisis, including the main aspect of that solution - the issue of Kosovo's status. And in order for this solution to be practicable and realistic in the current general circumstances, it should be mutually acceptable, and in line with the interests of Serbia, the Federal Republic of Yugoslavia, Kosovo, the Kosovo Albanians, and all national communities and citizens living in Kosovo.

Without the mediation of representatives of the international community, I am firmly convinced that desired negotiations cannot take place in the current overall circumstances, let alone reach a solution to the Kosovo crisis that would satisfy the stated conditions.

I must admit, I harbor no hope that the trio of Milošević-Šešelj-Drašković - so deeply steeped in Greater Serbian nationalist mire - can extricate themselves from that swamp. It might happen if domestic and international pressures push their "backs to

the wall” and force them to reach a permanent solution to the Kosovo crisis. But there is especially no hope that this “trojka,” which acted with such accord during the “referendum,” can, with such a long-term solution, open up prospects for stable, democratic, and progressive economic and social development for multiethnic Serbia, Kosovo, and the Federal Republic of Yugoslavia as a whole.

I am much more persuaded that this task can only be accomplished by a new political leadership, both of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, with a quite different political composition than the current one - a configuration of united democratic forces that are now shattered and scattered among fragmented political parties and non-party organizations. Only they, united, would be able to secure the unity of the majority of the Serb people, not on a nationalist basis, but based on a commitment to a peaceloving, democratic and progressive Serbia, tolerant in its national relations with other peoples, with a friendly attitude towards them, and a federal state of members who are equal in all aspects, open to comprehensive peaceful cooperation with its neighbors and the global community of states and peoples. And in that process, to a just and lasting democratic solution to the Kosovo crisis.

May 8, 1998

Published in the newspaper Naša Borba, in the issue of May 8, 1998.

Where is the Kosovo crisis going?

As further evidence, consider the experience with the agreement between Milošević and Rugova regarding the return of Albanian students to schools in Kosovo, signed over a year and a half ago. That agreement remained dormant until recently, with the rapid escalation of the Kosovo crisis. It was then that intense pressure began to be exerted on the FRY and Serbia to begin negotiations to resolve the Kosovo crisis, to prevent the outbreak of a wider conflict in Kosovo which could turn into a new war in the Balkans and unavoidably imperil the peace and security of Europe and the world. Under such pressure, the regime agreed to implement the Milošević-Rugova agreement on schools so as to go at least some way to fulfilling the demands of the international community and avoid new sanctions which could result from further escalation of the crisis in Kosovo.

I have come to the conclusion that, without the intervention of representatives from the international community, it will be impossible to initiate negotiations between the government of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia on one side, and the representatives of the Kosovo Albanians on the other. This is because the positions, demands, and objectives of the opposing parties are diametrically contrasting, representing two extremes. The accumulated mutual distrust is one of the most important obstacles dividing them, hindering direct communication, meetings, and the start of substantive negotiations with a chance of reaching an agreement to resolve the Kosovo issue.

According to televised reports, on Saturday, May 9, we learned that Foreign Minister Jovanović had informed the OSCE that the government of the Federal Republic of Yugoslavia – effectively Milošević

himself, given that no formal consultation with the government of the FRY took place - rejected Felipe González as a mediator in resolving the Kosovo crisis, despite the OSCE entrusting him with this role.

Today, on May 11, we learn from reports on the radio and television and in the press that Milošević, during discussions with envoys of the president of the United States, Secretary of State Madeleine Albright and Messrs. Gelbard and Holbrooke, rebuffed the involvement of international community representatives in resolving the Kosovo issue, referring to the recent "referendum," despite the fact that their discussions in Belgrade and Prishtina were already undoubtedly considered a form of "international mediation" in the Kosovo crisis.

Meanwhile, the situation in Kosovo continues to escalate and deteriorate. Armed clashes are becoming more frequent and more widespread, and the ranks of the KLA are swelling with new recruits. From what I've been able to understand of the trajectory of the situation, I have reached the conclusion that armed confrontations are already transcending the narrow confines of isolated terrorist acts, and are evolving into the early stages of a guerrilla war in Kosovo. This is organized and led by a growing faction within the Albanian national movement that has lost faith that the Kosovo issue can be resolved and the demands and aims of their movement can be achieved through non-violent resistance against the regime, as practiced by the Democratic League of Kosovo of Dr. Ibrahim Rugova, other political parties and other organizations in their national movement. They have taken to armed struggle in the belief that only in this way can those aims be achieved.

I do not see any other way of ending the Kosovo crisis before it turns into a full-scale war, which might prompt military intervention in Kosovo by forces of the international community forces in today's global context, but for Milošević and the governments of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, on one side, and the representatives of Kosovo Albanians, on the other, to accept representatives from the international community as mediators in negotiations. This must happen before it's too late, before matters spiral out of control,

spreading to a new theater in the former territories of the SFR Yugoslavia and the Balkans.

However soon that might be, only time will tell whether Milošević and the Serbian leadership will, under pressure from the international community, be compelled to alter their current approach to the Kosovo crisis, abandon reliance on the “will of the Serbian people expressed in the referendum,” and embrace what is already the only way that would probably prevent the spread of war in Kosovo and resolve the issue in a manner that respects the interests of Kosovo Albanians, as well as all the other national communities that live in Kosovo, and serves the interests of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia.

If it is seen that they are incapable of doing any such thing, I see hope only in the coming to power in Serbia and the FRY of united political forces of a democratic nature, which could extricate this country from crisis by resolving urgent problems, the most important of which at the moment is the problem of Kosovo. Unfortunately, I am afraid that it will be seen that those who believe that such change cannot occur overnight, that time is needed, and that it is uncertain how long it will be before such a possibility could happen, are correct. Nonetheless, resolving the Kosovo crisis cannot be postponed; it demands immediate attention. This is my current assessment of the situation and the potential trajectory of the Kosovo crisis.

May 9, 1998

This article, in a shorter version, was published in the Albanian language in the Prishtina magazine ZËRI, in the issues dated May 16, 1998, and June 27, 1998. It was also published in its entirety in the newspaper Danas, in the issues from June 20 to June 29, 1998. That text is included in this book as well.

Note regarding the article 'Where is the Kosovo crisis going?'

Despite everything, domestic and international public opinion remains unaware of the proposals for resolving the Kosovo issue put forward by Milošević and the government of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, with which the delegation appointed by Milošević is heading into negotiations with the delegation of leaders of the Kosovo Albanians. The Draft Statute for the Autonomy of Kosovo, published by the Serbian government delegation as a proposal for negotiations with the representatives of Kosovo Albanians, would be comical in its lack of connection to the gravity and complexity of the actual situation in Kosovo today were it not such a sad example of its creators' lack of seriousness.

There are no other proposals known to the public, apart from various statements by politicians from governments and ruling political parties such as: "national minorities in Kosovo have greater rights than provided for by international standards, but the Albanians refuse to use them," "For Kosovo - autonomy according to international standards" (what standards? In Europe and the world, there are numerous types of autonomy), "For Kosovo - autonomy like Vojvodina's" (as if Vojvodina has any real autonomy! - what irony!), "Kosovo is an internal matter for Serbia," "Kosovo is an integral part of Serbia and the resolution of the Kosovo problem can only be based on preserving the sovereignty and territorial integrity of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia," and, for curiosity's sake, "Kosovo should be declared sacred Serb

land” (in the “Declaration” of the “Church and People’s Assembly” on June 14), and similar sentiments.

The political organizations of the Kosovo Albanians have various positions and demands specified by representatives of political parties: “Independence of Kosovo and secession from Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia,” “Kosovo - the third republic in the Federal Republic of Yugoslavia,” “First restore Kosovo to the status it had under the SFRY constitution of 1974, then negotiate a final solution to the Kosovo problem.” The goals and demands of the KLA are still unknown to the public.

It is unknown whether a mutually agreed solution to the Kosovo crisis can be achieved or whether it is possible through negotiations between the two sides. Or will the solution have to be imposed, similar to how the Dayton Agreement imposed peace and resolved the problems of Bosnia and Herzegovina after a four-year war?

All of this speaks volumes about the question “where is the Kosovo crisis going?” In the event of the last demands of the Contact Group not being met, there is every likelihood that the conflict will escalate into war in Kosovo, further sanctions against Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, increased prospects of NATO military intervention in Kosovo, and possibly beyond, intensified international isolation of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, complete economic collapse, the further impoverishment of the country and its people, and a further decline in the living standards of all strata of the population, except for the class of the new rich. This poses serious challenges, primarily for the Serb people, as well as for all the citizens of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, regardless of nationality.

The Serb people have absolutely no interest in waging war against the Albanian people in Kosovo or in oppressing them; on the contrary, they have a historical interest in living in the best of friendships with that people in the future. Yet, it is precisely in the name of the Serb people that the current policy in Kosovo and towards Kosovo is being pursued by the united coalition of Milošević–Šešelj–Drašković

(SPS/JUL–SRS–SPO). The resistance of the parents of soldiers in military units in Kosovo, as well as the refusal of many police officers to send them to Kosovo, speaks volumes about the widespread sentiment in Serbia against war in Kosovo, against sending conscripts and police officers to war against Kosovo Albanians.

The alliance of Milošević–Šešelj–Drašković, who are leading the people and the country to ruin, will not be alone in bearing the historical responsibility for the catastrophe that the country may experience. The situation in the country, as far as I can fully understand it, has now become such that everything depends on the unity of the democratic forces in the country. It is these forces that will bear a heavy responsibility for the fate of both the people and the state if they now fail to respond to their historical task at this moment.

June 16, 1998

The Kosovo crisis at the end of 1998

I

The war is raging in Kosovo - the Security Council demands an end to offensives by military and police forces

The war in Kosovo has been raging for over six months, and there seems to be no end in sight unless there is a shift from war to peace. The consequences of Milošević's war policy are evident to all of us in the country and around the world. There have been many victims on both sides, with the great majority on the side of the Kosovo Albanians, villages and settlements have been destroyed by shelling from Serbian police forces and units of the Yugoslav army, tantamount to "scorched earth" tactics. Hundreds of thousands of Kosovo Albanians, as well as many Kosovo Serbs, have been displaced from their homes, primarily women, children, the elderly, and others.

This has been followed by harsh condemnations by world opinion and decisions by the most responsible bodies of the international community, such as the United Nations Security Council, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the Council of Europe, and the NATO Council, demanding that Milošević and the Serbian government cease offensives by military and police forces in Kosovo Albanian villages in pursuit of armed KLA groups, withdraw troops from Kosovo to their pre-offensive positions, and that both sides cease armed action and immediately proceed to negotiations on resolving the Kosovo problem and concluding appropriate agreements.

Milošević publicly stated that he would comply with the decisions of the international community and implement the measures

demanded of him, yet he continued with police and military operations, just as before the decisions were made. It is quite clear that he reckons his statement can deceive both the world and domestic opinion, so continuing the brutal and bloody war not only against armed formations of Kosovo Albanians but also against the civilian population, justifying it as a fight against “Albanian extremist terrorism,” similar to “how all other countries fight terrorism.”

In doing so, he has lost the trust of the international community, if he ever had it. He has brought Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia as a whole, including Montenegro, to the brink of NATO military intervention to stop the war in Kosovo. The entire country is at risk of experiencing severe destruction and the loss of a large number of lives, both in the military and civilian population. At this moment, it is only a matter of whether this will happen in a few weeks or days if Milošević does not stop and comply with the decisions of the international community. The greatest responsibility for the state of affairs to which Serbia and Montenegro, meaning the Federal Republic of Yugoslavia, have been brought lies with President Milošević, and along with him, all the leaderships of the parties and their leaders who implement or provide comprehensive support for his war policy in Kosovo.

I remain hopeful that the dangers now facing them will sober up the wide ranks of the Serb people from nationalist and chauvinistic fanaticism, for all those who have not yet sobered up to see, to awaken, and to look with open eyes into the abyss to the edge of which the backward and extremely dangerous Great Serbian policy pursued by Milošević, together with the allied trio of Šešelj–Drašković–Bulatović, has brought them.

October 13, 1998

II

Negotiations and the Holbrooke-Milošević agreement on the end of the war

The United States has taken the lead in seeking a solution to the Kosovo crisis, primarily aimed at halting the war in Kosovo and initiating negotiations between the Serbian and Albanian sides to reach an agreement to resolve the crisis and address Kosovo's status. Richard Holbrooke, the chief mediator and architect of the Dayton Agreement for ending the war and establishing peace in Bosnia and Herzegovina in 1995, arrived in Belgrade on October 5th.

During nine days of negotiations, the Holbrooke-Milošević agreement was reached, whereby Milošević committed to fulfilling the demands of the Security Council, the Contact Group of six major powers, the OSCE, the European Union, and NATO regarding the cessation of military operations by Serbian police forces and the Yugoslav army in Kosovo, the withdrawal to their pre-Kosovo deployment bases, and the implementation of other measures set out in the decisions of these international bodies regarding the Kosovo crisis and war in Kosovo.

Yesterday, Holbrooke submitted a report to the Security Council on the results of his negotiations with Milošević.

The NATO Council, held yesterday, took the decision to activate NATO's military action against the Federal Republic of Yugoslavia, with operations postponed for four days, giving Milošević ninety hours to comply with the demands of Security Council Resolution 1199 and the six-point conclusions of the Contact Group from its last meeting in London in October.

President Clinton stated that Milošević had agreed to withdraw police forces from Kosovo and allow OSCE observers to come to Kosovo to verify compliance with obligations. However, the threat of NATO military action remains, as "many graveyards know how Milošević holds to his commitments."

October 13, 1998

III

International aspects and significance of the Holbrooke-Milošević agreement

From the perspective of international relations and recent developments in the international arena, the Holbrooke-Milošević agreement has many implications. This has very great significance for the strengthening of international authority and the influence of the United Nations, particularly the Security Council.

The UN Charter mandates that the Security Council is responsible for maintaining peace and security worldwide. Whenever there is a threat to global peace and security, the Security Council is obliged to intervene. Every state is required to respect the decisions of the Security Council without opposing them on the grounds of sovereignty or non-interference in the internal affairs of independent UN member states.

In this agreement, for the first time, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) assumes the role of operational peacekeeping in Europe through its action in Kosovo with verifiers dispatched to ensure respect for and implementation of the Holbrooke-Milošević agreement which has been approved by the Security Council and the OSCE. This is a new attribute compared to the previous actions of the OSCE or, more precisely, a new function of this organization, that it effectively assumes and performs, setting a precedent for its actions in the event of a new crisis threatening peace and security in the region it encompasses. Undoubtedly, this enhances the international authority, influence, and prestige of the OSCE.

The NATO military alliance is evidently evolving, following the role that it still has in Bosnia, with a role in resolving the Kosovo crisis and becoming an armed force in the service of the UN and OSCE, activated when necessary to ensure the implementation of the decisions of all international organizations ensuring global peace and security.

As for the United States, which aspires to global leadership, the Kosovo crisis has finally demonstrated that it must acknowledge that

Europe and the world do not accept unilateral intervention by the United States in conflicts that threaten peace and security globally or in specific regions of the world. The US, like other major world powers, must coordinate its actions and involve them in joint actions with member states of the UN, the OSCE, and NATO. Whenever they attempt to behave contrary to this, they create tension in international relations, which is always fraught with dangers to global peace.

The Contact Group emerges with increased prestige from the Kosovo crisis, because the example of the Kosovo crisis has shown that this grouping of states, informal from the point of view of international law, plays a necessary role in coordinating the actions of major powers in cases of conflict and crises between or within particular states that may threaten global peace. The establishment of the Contact Group signifies the special responsibility of major powers in maintaining peace worldwide. Its existence and operation, as demonstrated, are of great help in coordinating positions in preparing, adopting, and implementing decisions, particularly in the Security Council but also in the OSCE.

The attention of domestic and international public is drawn to Russia's policy towards the Kosovo crisis and the war in Kosovo. Russia and Yeltsin emerge from the previous stage of the Kosovo crisis unscathed. From their specific interests arising from the deep economic, social, and political crisis in the Russian Federation, Yeltsin's and Russia's policy towards the Kosovo crisis differs from the policies of other Contact Group members regarding the use of force to compel Milošević and the Federal Republic of Yugoslavia to comply with the demands of UN Security Council Resolution 1199 and the demands of the Contact Group. Russia strongly opposed the use of force, while the firm stance of the US and other major powers was that it was necessary. A situation looming on the horizon – disrupting the US-Russia partnership and the partnership of major powers in the Contact Group – was avoided, which could have led to a dramatic deterioration in the European and global international situation towards a return to the Cold War.

The views of personalities in the Russian government and leadership are powerful in support of the positions outlined in the joint Moscow Declaration of Yeltsin and Milošević on the Kosovo issue and in strong opposition to NATO military intervention in Kosovo. Milošević and his allies, both in the government and others who identify themselves as opposition parties, seemed to place great hope in Russia's support for their positions. However, Russia did not use its veto against UN Security Council Resolution 1199, accepted the six points of the Contact Group on the Kosovo issue, and approved the Holbrooke-Milošević Agreement, under which Milošević had to accept the obligation to cease the offensive of military and police forces in Kosovo, withdraw some military and police forces from Kosovo, and fulfill the other conditions of that agreement.

Milošević and his allies are, I believe, sensible enough to know that the limit to which Russia can and will go is its vital interests, which today is not to engage in confrontation with the US and NATO forces and not to jeopardize its partnership with them, especially for the sake of Milošević's policy on Kosovo, just as it did not do in the case of the wars in Bosnia and Croatia, for the sake of his war policy towards those two former republics of the SFRY when they declared independence and became independent and sovereign states. However, Milošević and those who support him propagate and sustain the false notion among the people that Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia are not as isolated in the world as they actually are due to the international sanctions resulting from the Greater Serbian war policy of the Serbian leadership during and after the dissolution of the former SFRY. They want the majority of the people to believe that they are not without allies, though in fact they are, that they have support and protection for their policy from Russia and China, even though it is clear that these two great powers, in everything they do, act exclusively in their own interests, so if it serves them, they can manipulate the Federal Republic of Yugoslavia and Serbia. The leaders of the regime do

this deliberately, convinced that it serves as one of the mechanisms for maintaining power.

The Holbrooke-Milošević agreement establishes the preliminary conditions for negotiations between the governments of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia with the political representatives of the Kosovo Albanians on the resolution of the Kosovo problem, which caused the Kosovo crisis that escalated into war in Kosovo.

The Serbian and Albanian peoples in Kosovo are now in a position to work to overcome the serious consequences and long-term detrimental effects on relations between these two peoples, left by ten years of police pressure and persecution against Kosovo Albanians and the war in Kosovo by Milošević's regime. This opens the way to building mutual trust and regulating the conditions of common life and mutual cooperation in the interest of both sides. In the new conditions, when autonomous government will be established in Kosovo through elections. This transitional period of a "temporary solution" to the Kosovo problem offers the chance for both Serbia and Kosovo Albanians to do everything possible to achieve a final solution to the Kosovo problem and the Kosovo crisis: either as an autonomous province with the maximum possible autonomy within Serbia and with a special position in the constitutional system of the Federal Republic of Yugoslavia; or a third republic within the framework of the reorganized constitutional system of the Federal Republic of Yugoslavia; or independence for Kosovo separated from Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia.

These would be the main international indicators that have come to the fore in the example of the Kosovo crisis, the war in Kosovo, and the concluded Holbrooke-Milošević agreement on ceasing the war and transitioning to a peaceful path of negotiations between the conflicting parties to find a solution to the problems in Kosovo. Together, they constitute positive elements in the latest trends in international relations concerning the preservation of peace and peaceful cooperation in the world.

October 13, 1998

IV

The significance of the Holbrooke-Milošević agreement for Serbia and the FRY

It would be normal for the Greater Serbian nationalist front of Milošević-Šešelj-Drašković-Bulatović to fall apart. But here, in the land of absurdity, nothing is normal anymore when it comes to the Kosovo issue. Because in reality the broader Greater Serbian nationalist front is always set in motion whenever the Kosovo crisis escalates, addressing the question: what will happen to Kosovo, the “sacred Serb land”?

In such cases, the aforementioned four are joined not only by Koštunica and Mihailović (New Democracy), but also by prominent figures of the Serbian Orthodox Church and renowned academicians from the Serbian Academy of Sciences and Arts, as well as the majority of the intellectual, economic, business, and bureaucratic elite, along with the command structures of the military and police.

Opposition parties united in the Alliance for Change have not yet come forward with a defined common stance on the Kosovo issue; they only repeat a generalized and indeterminate stance that they are for “negotiations and peaceful political solutions.” They have not come forward or lack the courage to come forward with a specific proposal, for reasons known only to themselves; apparently, they anticipate that, using all the means at their disposal, the regime will accuse them of the “national betrayal of Serbia.”

At the present moment, it seems very likely that there is a high degree of homogeneity in the Serbian nation on the Kosovo issue and a repulsive, one might say hostile, attitude toward the Kosovo Albanians, their problems and demands, to which the national movement of Albanians in Kosovo is committed and for which it fights.

Still, very few people indeed think about the future and prioritize a democratic solution to the Kosovo problem, which would establish a solid foundation for friendship between the Serb people and the Albanians of Kosovo, as well as the Albanian people as a whole. Although

today a minority, they advocate and fight for the genuine vital interests of the Serbian people and Serbia, opposing the “tyranny of the majority,” which stands by the regime’s dangerous policy towards Kosovo and the Kosovo Albanians, through which the regime seeks to impose a “solution” to the Kosovo problem that will, in fact, leave both the Kosovo crisis unresolved and instability in the country, as well as hostility in Serb-Albanian relations during the next century.

Today’s political scene in Serbia is a classic example of how the majority of a people, in this case the Serb people, is led down a path to catastrophe in all spheres of life, a path that ruins the future for generations just entering life and those yet to come. At this moment, it is uncertain when the majority of that “majority” will start to open their eyes, when they will realize that they are being led down a mistaken, dangerous path and turn to the policy advocated by the democratic minority among the political forces of Serbia today, which is more far-sighted and progressive, with the aim of realizing and securing its own vital interests, the interests of its people and its country,.

October 18, 1998

V

The Kosovo crisis has entered a new stage

The international community arrived late to the scene in Kosovo, as it had in Bosnia, having failed to halt the six-month-long conflict (April-October 1998) sooner. Had the conflict been stopped earlier, there would have been fewer dead and wounded on both sides, with fewer villages razed and pillaged by Serbian military and police forces. Hundreds of thousands of Albanian civilians wouldn’t have been compelled to abandon their ravaged villages with nothing to save their lives, as the situation reached the scale of “ethnic cleansing.” It appeared that “ethnic cleansing” was one of the objectives of the great police and military offensive in Kosovo, alongside the goal of annihilating the Kosovo Albanian KLA and forcibly suppressing their national movement against

the current situation – the police state in Kosovo and the persecution of a colossal number of Kosovo Albanians.

October 18, 1998

VI

The defeat of Milošević's policy in Kosovo

Milošević's decade-long policy in Kosovo has suffered a complete defeat. Despite the regime's claims of destroying the KLA and restoring order, his police and military offensives in Kosovo were defeated and that, thanks to this, they have been able to accept the Holbrooke-Milošević agreement, in accordance with which they have withdrawn some of the military and police forces from Kosovo and have suspended further police and military operations.

In reality, the KLA has not been annihilated; rather, the police and military offensives have forced the KLA leadership to abandon their tactic of defending villages against better-organized and better-armed Serbian forces – a tactic which has caused the KLA major losses. The KLA has shifted to a classic guerrilla warfare strategy, with which they have gained a particular advantage in clashes with Serbian forces. Public media reports from Kosovo indicate that as police and military forces withdraw, the KLA is returning to villages, gaining in numbers and enlarging their armory. At the same time, the political influence of the KLA among Kosovo Albanians is growing at the expense of their political parties which seem to be losing influence.

The segment of the Kosovo Albanian national movement represented by political parties and non-party organizations remains on the political scene, despite police and military offensives causing catastrophe in Kosovo. There are no differences and no lack of unity among the leadership of these political organizations on the ultimate goal of the national movement of the Kosovo Albanians, which is secession from Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia in an independent state.

The differences that exist between them are about which path to follow and how to achieve it.

Milošević's regime attributes to itself the success of averting NATO bombing by accepting the Holbrooke-Milošević agreement. But at the same time it fails to explain who it is that has led Serbia to the danger of such bombings. With its policies toward Kosovo and in Kosovo, the regime has precipitated this danger, and has been forced to avert it at the last minute. It would be normal for the people to demand accountability from the regime for the fear they endured, rather than expressing gratitude for what they term "President Milošević's wise policies." However, such normality is currently lacking.

The regime can only claim the following as a success, and then only if it can be considered a "success": a temporary solution (Kosovo's autonomy), rather than the definitive solution sought by the Albanian side (Kosovo's independence). Three years is a short period – it would be better if it were a little longer – but it is precious time for Serbia and the FRY to take a series of appropriate measures and practical steps to repair the damage, above all in Serb-Albanian relations in Serbia and the FRY and to improve the overall conditions for reaching a definitive solution to the problem of Kosovo, acceptable to both sides – to the Albanians of Kosovo and all the other national communities in Kosovo, as well as to Serbia and the FRY.

However, it goes without saying that the main defeat of Milošević's regime is the existing situation in Kosovo, which has lasted for ten years and cannot be sustained any longer. This regime in Kosovo must be dismantled in the interest of the Serb people, Serbia, the Federal Republic of Yugoslavia, and the Kosovo Albanians, as well as all other national communities who have coexisted in Kosovo for centuries.

This main defeat also represents a heavy personal and political defeat for Milošević - a bitter pill he must swallow. He dismantled the autonomy of the Autonomous Region of Kosovo and installed an order that caused to the Kosovo crisis; now that order has to be removed.

Once again, I wonder: Is it possible that this man lacks the moral courage to admit to himself and to the public that he bears the greatest responsibility before the people and before history for everything happening in Kosovo now? Will the Serbian people forgive him for all the defeats that it has suffered under his leadership in the last decade of the 20th century? I don't believe that such a thing is possible.. I do not believe that this generation and future generations of the Serb people will assent to deception; that it would blame someone else, rather than its leaders, for all the events of the past decade, particularly that everything is the fault of "the international community, which is hostile to the Serb people," that the Western great powers and the "new world order" are responsible. On the contrary, I believe that his persona and his deeds will find a place, not in the radiant, but the dark pages of the history of the Serb people.

October 18, 1998

VII

Serbia celebrates its heavy defeat as a great victory

At a press conference on October 13, Richard Holbrooke announced that the negotiations he conducted with Milošević had concluded with an agreement. He briefly outlined the main points of the agreement: the withdrawal of military and police forces from Kosovo to their positions before March 1998; the cessation of operations by these forces; international monitoring of the agreement's implementation; negotiations between the Albanian and Serbian sides on a political solution to the Kosovo crisis based on the proposal of the American mediator in the talks, the US Ambassador in Skopje, Christopher Hill; the agreement must be implemented (the withdrawal of military and police forces) within four days, delaying NATO military intervention by that same duration.

On the same day, Milošević "addressed the nation" and said that the threat of NATO military intervention had been averted, that the crisis

must be resolved by political means, that they country was exposed to immense foreign pressure, and that the agreement had been reached in the interest of the people, etc.

Congratulations poured in to Milošević that very day for successfully concluding the negotiations and for defending the territorial integrity and sovereignty of the Federal Republic of Yugoslavia and the integrity of Serbia with his “wise policy.”

From then on, every day, every Serbian TV channel, radio station, regime-controlled daily newspaper, especially Politika, were inundated with congratulations to Milošević, with declarations of support, letters from municipalities, from companies, from government coalition parties, in the now well-known and well-practiced of regime propaganda.

October 18, 1998

VIII

Why is there no mass resistance to violence against human rights and civil rights for the freedom of information? Why are the people silent?

It's likely that one of the main reasons, if not the main reason, is that Milošević, along with those who lead or support his policy on the Kosovo crisis and its resolution, has managed to convince the Serb people, by manipulating their patriotism and exploiting their patriotic sentiments, that it is not the time for any kind of protest, “division,” or exacerbation of the domestic political situation in Serbia, that “national unity” is necessary for as long as the Kosovo crisis persists, that protests and splits would “not be a patriotic act” but tantamount to “national betrayal,” as they would benefit the “Albanian terrorists in Kosovo” – the consistent label for the KLA, and lately, the entire national movement of Kosovo Albanians, including the “moderate” Ibrahim Rugova.

The leading figures of the regime will not suffer headaches because of their “harsh” statements and calls for the establishment of democracy. However, they are not capable of making a joint declaration

or a proposal for resolving the most serious crisis in the country, the Kosovo crisis. And not just any proposal, but one that, contrary to the regime's policy towards Kosovo Albanians and their national movement, could serve as a basis for an agreement with the political representatives of the Kosovo Albanians on a solution to the Kosovo problem that would ensure the coexistence in freedom and equality of all nationalities and all people in Kosovo and in Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia, as well as the profession of friendship between the Serb people and the Albanians of Kosovo, after the difficult period Kosovo has been going through in recent years, especially today.

IX

The historical and political starting point in the position of Kosovo Albanian top political circles on the final solution to the Kosovo problem

From a historical perspective, there are historical facts that support the stance of the political leaders of the Kosovo Albanians. I will attempt to list them, convinced that these facts are difficult to seriously dispute or deny.

1. In Jajce in November 1943, the Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia (AVNOJ) declared the creation of a federal state from the former Kingdom of Yugoslavia. In November 1945, the Constituent Assembly adopted the Constitution of the Federal People's Republic of Yugoslavia (FPRY). Subsequently, each republic adopted its own constitution. Kosovo, represented by the Provincial Council of Kosovo, was then declared to be an autonomous province within the Republic of Serbia. In the same way, Vojvodina, through the Provincial Council of Vojvodina, decided that Vojvodina should be an autonomous province within the Republic of Serbia. This was also set down in the Constitution of Serbia.

Neither Vojvodina nor Kosovo had their own independent delegations at the Second Session of AVNOJ in Jajce in November 1943, so

they did not have the opportunity to participate in the decision-making of the Second Session of AVNOJ on the establishment of the new Yugoslav federation. Through their decisions to join Serbia as autonomous units, Kosovo and Vojvodina, as autonomous entities, also decided to join the FPR of Yugoslavia through Serbia. It is a historical fact that the decisions made at the Second Session of AVNOJ and the decisions of the anti-fascist councils of the republics, as well as the decisions of the people's councils of Kosovo and Vojvodina, were decisively guided by the decisions of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia, organized on the principle of democratic centralism and party leadership in Serbia, Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and Macedonia. The decisions of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia and the party leadership in Serbia were binding for the leaderships of the CPY for Kosovo and Vojvodina. The new Yugoslav federal state was formed according to the vision of the Communist Party of Yugoslavia, which was joined by representatives of other political parties and factions that had taken part in the Anti-Fascist National Liberation Movement and the national liberation war of the peoples of Yugoslavia from 1941 to 1945.

2. When the SFRY dissolved, the decisions that formed the SFRY ceased to be valid. In the same way, can it be argued that the decisions that constituted the Republic of Serbia, with two autonomous units – Vojvodina and Kosovo, given that they had the status of autonomous provinces in Serbia and at the same time held a special status in the SFRY as “elements of the federation” – also ceased to be valid? I believe that it can, despite the position of the international community and the OSCE on the inviolability of borders between states, particularly in this case, between the former republics of the SFRY. It is not possible to argue that Kosovo and Vojvodina are required to accept the status quo ante regarding their status in Serbia in the new situation created by the dissolution of the SFRY, particularly when they have no status in the new federal state, the FRY – as their status in the federation, which they had in accordance with the Constitution of the SFRY, was annulled

in the constitution of the FRY – and not be offered the opportunity by the highest organs of Serbia and Montenegro, which constituted the FRY, to make a declaration about their status in Serbia and in the FRY. They have not been given this opportunity; Serbia considered them its territories whose status it regulated through its constitution, as determined by the 1989 Constitution. In that year, Milošević’s Assembly of the Republic of Serbia, in the name of “Serbian unity” under that Constitution, abolished the constitutional rights of Kosovo and Vojvodina, essentially creating a unitary bureaucratic, centralist state, with no real autonomy for both provinces, retaining only the name and the formal, legal status of these provinces without any legislative, judicial, or executive power.

Even after the 1989 Constitution of Serbia, the autonomous provinces of Kosovo and Vojvodina remained with the status of “elements of the federation” until the dissolution of the SFRY in 1991. After the dissolution, nobody asked them if they accepted not being “elements of the federation” in the new FRY, with the rights they had at the federal level in the SFRY. I am convinced that it cannot be argued that the supreme organs of Serbia and Montenegro had the right to deprive Vojvodina and Kosovo of the right to express themselves on the status of being “elements of the federation” in the FRY that they had created. Although it was the legitimate right of Vojvodina and Kosovo to express themselves on this issue, they were unable to exercise this right. Despite this fact, their right was not extinguished.

From [Fehmi] Agani’s stance, which asserts that they have never recognized the new state, it follows that Kosovo, or the Kosovo Albanians as the largest ethnic group in Kosovo, seek to have their right respected to determine Kosovo’s status within the FRY, as well as within the Republic of Serbia.

The situation arising from the dissolution of Yugoslavia, both from the perspective of international law and the constitutional law of the former SFRY and the current FRY, has raised the question of the right of Kosovo and Vojvodina’s inhabitants to express their views on

the status of these provinces in the FRY and the Republic of Serbia in the most common democratic way: either through a referendum or by decisions made by their legally elected assemblies.

3. The political significance of Agani's stance can be reduced to this: when the SFRY was dissolved, Kosovo gained the right to self-determination. The collapse of the SFRY essentially returned all relations between federal republics and the autonomous provinces of Kosovo and Vojvodina to the state they were in in 1945, before the adoption of the Constitutions of the FPRY and Serbia, or more precisely – to the state they were in even earlier – to the situation, from the point of view of the new regulation of the state of the former Yugoslavia, in 1943, before the Second Session of AVNOJ in November 1943 and the historical decisions of that session. This implies that all the republics and both provinces acquired the right to declare their new status. And, after 1991, all of them exercised this right except Kosovo and Vojvodina.

4. Now, this right of Kosovo and Vojvodina clashes with the internationally accepted position, particularly with the position adopted in the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe in Helsinki in 1975 on the inviolability of borders between states. The problem arises of how to reconcile the right to self-determination with the principle of the inadmissibility of changing borders, i.e., state fragmentation.

The dissolution of the USSR, the SFRY, and Czechoslovakia has created a problem: by those dissolutions, were precedents created that deviated from the principle of the inadmissibility of changing borders, as the recognition of all new states emerging from these three former states essentially meant a departure from that principle? If these precedents are accepted, it leads to the question of whether Kosovo has the right to invoke these precedents, thereby demanding, three years after the conclusion of the agreement on a temporary solution to the Kosovo problem (the Holbrooke-Milošević Agreement), to make a declaration on the final resolution of its status within Serbia and the FRY or

outside them. While this issue may spark significant political and legal disputes, it is scarcely credible that this right could be denied to Kosovo.

In light of all these considerations, the development of the internal political situation in Serbia and the FRY, as well as the dynamics of the relations between the conflicting parties in Kosovo and the international community, especially between the six major powers in the Contact Group, and their influence on the conflicting parties to reach a mutually acceptable agreement on resolving the Kosovo issue and ending the crisis and war in Kosovo, will undoubtedly play a crucial role in both the transitional solution to the Kosovo problem and the final resolution of Kosovo's statutory status.

X

Fragile truce in Kosovo

Two significant events occurred on the same day, December 15th. In Peja, armed, masked individuals stormed the Panda Café, opened fire on young Serbs, including teenage high school students, killing five boys and injuring thirteen boys and girls. It was a horrifying and atrocious act of terrorism! Official statements and all media outlets reported the names of the murdered boys and said that the crime was committed by the KLA. The impact of the crime was immense both nationally and internationally, eliciting the strongest condemnations. Public opinion in the country was shocked by the horrific nature of the crime, leading to protests and condemnations from all sides and from all social groups throughout the country. Almost all condemnations in Serbia were directed at the KLA, which everyone unanimously accused of terrorism.

The other event took place on the border with Albania. Official statements and all media outlets reported that around two hundred Kosovo Albanians attempted to illegally cross the border and enter Kosovo but encountered the military guarding the border outpost, resulting in an exchange of fire that left 38 Albanians dead, including two women. The statements indicated that these Albanians were armed

and wearing KLA uniforms, that a significant amount of weapons had been seized, with nine “terrorists” taken prisoner. The names of those killed and taken prisoner were not disclosed. The military invited OSCE verifiers to visit the scene, and their representative said that the military had acted in a conventional manner in cases of illegal border crossings, and that there was no question of excessive use of force by the military units. This news was also reported by both domestic and foreign media outlets.

On December 16th, at the funeral of the five boys in Peja, the service was conducted by Patriarch Pavle, and more than 10,000 people attended the burial.

In Serbia, every statement and powerful propaganda attribute the crime in Peja to the KLA, accusing the organization of terrorism and calling on the international community to declare the KLA a terrorist organization. Serbian propaganda unscrupulously exploits this terrible tragedy to discredit the KLA and the entire national movement of Kosovo Albanians in Serbia and abroad, going as far as labeling Ibrahim Rugova as a terrorist.

The crime in Peja caused immense moral and political damage to the Kosovo Albanians, while further benefiting Milošević and his policy of “pacification” in Kosovo, and imposing his own “solution” to the Kosovo problem. Anti-Albanian sentiment among Serbs, which has long been fueled by Serbian nationalism, was further inflamed by this crime.

Nothing changes the fact that the KLA and their political representative Adem Demaçi condemned the crime in Peja and dismissed the accusation that the KLA had committed it. Ibrahim Rugova also strongly condemned the crime in Peja. Despite this, Vuk Drašković accuses Rugova of being the instigator of that crime. Drašković only cares about finding some accusation or condemnation of Kosovo Albanians that would be even harsher than the strong words used by Vojislav Šešelj, competing with him in false Serb patriotism, just as these two compete in the same way with some well-known personalities from the JUL and SPS leaderships. For all of them, Serbian patriotism

is merely a bargaining chip in their political bidding war to prove who is the greater Serbian patriot, calculating what is most inflammatory to the Serb people.

This event has worsened the already dire situation in Kosovo more than other cases of kidnapping and killing of individuals of Serb and other ethnicities from the civilian population or from police and military units in Kosovo by armed groups of Kosovo Albanians, be they members of the KLA or groups beyond the KLA's control.

One cannot help noting that both domestic and international public opinion and media outlets only condemn the crime in Peja. Apart from reporting that 38 Kosovo Albanians were killed at the border, they stopped mentioning this horrifying calamity the next day, remaining silent as if these were not human lives, as if to say: they got what they deserved, they themselves are responsible for their deaths, they did not respect the ceasefire, and the state had to defend its territorial integrity. There is no consideration for the fact that those 38 individuals have 38 families and countless relatives and friends who must be grieving the loss of their loved ones. Furthermore, how much will this event fortify and inflame anti-Serb feelings among Kosovo Albanians?

Does anyone fail to understand that just as the Peja massacre distressed and shook the Serbs of Kosovo and everywhere else, the killing of 38 Kosovo Albanians (most of whom were certainly young) must have equally worried and shaken Kosovo Albanians and all Albanians? Is there anyone who does not have the brains to understand that justifying the massacre of Kosovo Albanians at the border with the reasons given will not be accepted by Kosovo Albanians and other Albanians in Serbia, Montenegro, Macedonia, and Albania, but will be perceived as a Serb crime against Kosovo Albanians? And where will all this lead? To a resumption of war? What else?

There is not a word of doubt that perhaps the crime in Peja was committed by someone seeking revenge for their own dead? We know what the military and police forces did in the devastated border villages

around Peja and Deçani with Albanian populations that had fled those villages en masse.

Likewise, there is not a word of doubt that maybe a group outside the control of the KLA could have committed the crime in Peja? According to information in our press, in Chechnya, two years after the end of the war, around 300 armed groups “operate” outside the control of the Chechen government, military, and police. In Kosovo, where the war is not over but only a ceasefire has been declared, every crime is attributed to the KLA, while perhaps dozens of armed “wild” groups, over which the KLA has no control, carry out actions “on their own account.” Such groups are attendant features of wars like those in Chechnya, Kosovo, Bosnia, and Croatia.

In the political exploitation of the Peja crime, Milošević’s propaganda focuses on discrediting the KLA as much as possible, delivering a severe blow to the main enemy of his Kosovo policy, turning domestic and global public opinion against the KLA, to finally be able to eradicate it militarily and politically.

It is sad and terrible that the heinous crime against the boys in Peja, their deaths, are being used for the political purposes of a policy and regime that has been so unjust to Kosovo Albanians, as well as to Serbs, in whose name it has been implementing a policy of national oppression and persecution of Kosovo Albanians for ten years in Kosovo.

And the consequences? Only new waves of hatred between Serbs and Kosovo Albanians.

As I write these notes, memories of 1989 spontaneously surface, of the day Milošević’s Constitution of Serbia was proclaimed, nullifying the autonomy of Kosovo and Vojvodina. While on Terazije Square in Belgrade, people celebrated with folk dances in honor of that constitution, the streets of Prishtina were flowing with blood - the police were shooting at Kosovo Albanian demonstrations.

And at that time I thought that in Kosovo the KLA of the Kosovo Albanians would have to come into being, and it appeared on the scene of Kosovo and Serbia nine years later.

XI

Characteristic New Year's message of the President of the FRY, Milošević

All television and radio channels, along with all daily newspapers, broadcast President Milošević's New Year's message. In that message, there is little that has not already been said and repeated many times about the situation in the country and especially in Kosovo at the end of 1998, as well as about the policies, plans, goals, expectations, and promises to the people in 1999. For this reason, such a message does not deserve particular attention. Nevertheless, a certain reflection is warranted, particularly on the first four statements at the beginning of the message:

First: "We leave behind us a difficult and significant year."

Second: "Difficult because this year the pressures on our country were at their strongest. And significant because, in response to the brutality of those pressures, all citizens, all parties, all state institutions have united in firm resolve to defend the freedom and dignity of the people and the integrity of the country."

Third: "Pressures, which reached their climax this autumn, are aimed at Kosovo becoming independent to the extent that its separation from Serbia, and Yugoslavia, is easy and logical."

The meaning of these messages is so clear that their significance does not need to be interpreted or explained: the past year was difficult due to "brutal pressures on our country." Those "pressures" are to blame for everything, so neither the state policy in Kosovo nor anyone individually, not even President Milošević, is at fault.

And why these pressures? Because their aim is to make Kosovo independent and detach it from Serbia and Yugoslavia. He does not specify whose interest that serves: the Security Council, the United Nations, the OSCE, NATO, or the Contact Group of major powers, which are indeed exerting pressure to prevent the escalation of war in Kosovo.

In Milošević's message, there is talk of "brutal pressures," but there is no mention of the extremely brutal war in Kosovo, which, thanks to the pressures, was halted in October and a ceasefire was established through agreements between Holbrooke and Milošević, Generals Clark and Perišić, and the foreign ministers Bronisław Geremek of Poland, on behalf of the OSCE, and Yugoslavia's Živadin Jovanović.

There is also no mention of why the "independence" and "separation of Kosovo from Serbia, and Yugoslavia" is or would be the goal of these international organizations. Milošević is obliged to provide a clear and reasoned answer to this question to the public. If he fails to do so, whether intentionally or not, it appears that he is deliberately deceiving our public. Because from the moment the Kosovo crisis suddenly escalated in February-March of this year, all these international organizations have taken a clear position: a political solution to the Kosovo problem within the borders of the FR Yugoslavia (thus, without border changes) and peacefully, through negotiations between the governments of Serbia and the FRY and the representatives of the Kosovo Albanians.

More significant, I think, is the message that "in response" to the pressures, "all citizens, all parties, all state institutions," etc., have united. For Milošević, it is obvious that all citizens are united around his policy toward Kosovo if he has managed to establish a "government of national unity" in Serbia (he is working to establish the same kind of government instead of the current government of the FRY), and moreover, to establish a united, nationalist Greater Serbian (they call it a "patriotic") front: Milošević's SPS and JUL, Šešelj's SRS, Drašković's SPO, and Bulatović's SNP.

This should be some kind of alliance of the "left" (if the SPS, JUL, and SNP still have any ideas, policies, and practices of the actual left) and the right, but not the kind of right that exists in parliamentary systems, but rather Šešelj's neo-fascist party and Drašković's party burdened with fanatical Chetnik chauvinism and anticommunism.

This nationalist and hegemonic Greater Serbian front is a monstrous political combination, or coalition of a kind we have not seen in Europe since World War II, nor does anything like it exist today.

A particularly notable segment of Milošević's message reads:

"Exceptions, which include some smaller parties and individuals, will be remembered in the future for failing to stand by their country in its most difficult times. They are sorely mistaken if they hope to evade the judgment of history and honor."

With this message, Milošević has publicly revealed who has been instigating bold, savage, and primitive propaganda attacks on democratic opposition parties, non-governmental organizations, and all individuals, who, to a greater or lesser extent, have been active opponents of his catastrophic policies over the past decade. Opponents, because Milošević's policy has played a leading role in the dissolution of the SFRY, has brought Serbia and the FRY, along with the Serb and Montenegrin peoples and every other national community living together in a common federal state, to the brink of complete collapse, teetering on the edge of survival as free nations and independent, sovereign states.

That Milošević's followers and compliant servants understood this New Year's message as a directive was demonstrated at a remarkable press conference on January 12, 1999, by three vice-presidents of the Serbian government (Šešelj, Bojić, and Marković). They leveled the gravest accusations against the United States, alleging that it sought to overthrow Milošević's government by financing opposition parties, non-governmental organizations, independent newspapers, and other media, as well as prominent and publicly known individuals from universities, courts, and other institutions through the CIA.

They did not hesitate to present this as a "secret" document that they were revealing, when it was actually a poor forgery of a document that had been circulating on the internet for a month as a proposal to the US Congress by the American Peace Institute. That same day, Dr. Daniel Serwer, speaking for the Institute, said that the document on the internet was indeed his, and that his Institute had no connections

to either the CIA or the US government. This Institute has been preparing and submitting proposals to the US Congress and other countries for quite some time, especially for those facing crises, and this is not a new direction in US policy. On the subject of US policy towards Serbia and Yugoslavia since the outbreak of the Yugoslav crisis leading to the dissolution of the SFRY, especially since 1992 when international sanctions were imposed on the FRY before elections, the US has taken various steps and measures that have been “grist to the mill” for Milošević and helped him strengthen his grip on power when he faced critical situations, even though the objectives of such US steps and measures were completely the opposite, calculated to weaken Milošević’s positions and remove him from power. Indeed, the US has repeatedly shown that it does not understand the historical, social, and political circumstances and conditions in which political struggles take place in Serbia and Yugoslavia, either now or in the past.

However, this time, in all likelihood, we are not dealing with any American action to eject Milošević from power. Instead, it seems to be an unsuccessful attempt to bamboozle both the US government and domestic and world opinion, and primarily to bamboozle and defraud the Serb people.

Anyone who watched and listened to the second news program on Serbian Television at 7:30 p.m. on January 12 could see this latest action by the regime against democratic forces in our country. They were able to witness one of the most shameless and dirty propaganda offensives with accusations against extraparliamentary democratic parties, independent media, individuals, and others as members of a fifth column, of mercenary work and treason against the nation.

All the other television channels under the regime’s control also joined in these insane attacks. Of the newspapers, as always in similar situations, Politika and the “red” Borba march at the front of the column.

One of the personalities who went furthest in this persecution on television was a certain Ivan Marković, the holder of a master’s degree

and the spokesperson of JUL, who accused President of the Democratic Party Zoran Đinđić, former General Vuk Obradović, Vesna Pešić, Nebojša Čović, etc., of being foreign mercenaries. In that television program, this “young lion” presented himself as a immaculate sort of young, extremely aggressive fascist (regardless of his position in the leadership of Mira Marković’s JUL) and ready to commit any atrocity.

Milošević’s New Year’s message and all this shameful propaganda have revealed that the regime has now set discrediting opposition democratic forces in the eyes of the people as one of its main objectives.

Why right now, when elections are far away? I believe this is primarily aimed at mobilizing the Serb people to support his current policy towards Kosovo and in Kosovo. But it also serves the purpose of maintaining power at all costs - and this must not be overlooked.

Every one of our citizens should be deeply concerned by all this ominous activity, which, in all its main characteristics, is criminal, political, and propagandistic. Because it may signify political and psychological preparation for the renewal of large-scale war in Kosovo and the massive deployment, alongside police forces, of regular army units, and perhaps even paramilitary formations (something at which Šešelj is accomplished, as he demonstrated during the war in Bosnia).

Confirming that we are dealing with something like this, one general’s words show how he understood Milošević’s New Year’s message. This concerns Major-General Ljubiša Stojimirović, Chief of Staff of the Yugoslav Third Army. On the front page of the newspaper *Danas* of January 12, I read about statements made by this general in Niš, which read:

“...he accused Western countries of providing ‘maximum assistance’ to Albanian terrorists and assessed that the FRY is facing the ‘imminent danger of war’.”

“These countries are providing maximum aid and assistance to the Albanian terrorists because they see them as a means to achieve their goals,’ Stojimirović said at the swearing-in ceremony of the soldiers of the December class at the Bujanjski heroji barracks in Niš.”

These goals, according to him, are “to break us, shatter us, and sow discord among us to become the undisputed masters of this part of the Balkans.”

He told the young soldiers that their generation has the “highest obligation to train and prepare for the defense of our homeland, which is facing the imminent danger of war.”

In this way, he simply interpreted Milošević’s message, in words as sharp as those that even Vojislav Šešelj, who has been the most vocal interpreter of the official policy of the FRY, especially the policy towards Kosovo, might envy. I cannot even imagine, let alone believe, that such Šešelj-like convictions are so widespread among the senior cadre of the Yugoslav Army, because if that were the case, I would have to conclude that our country is plunging into a tragedy and catastrophe even worse than today’s, from which it would not recover for many decades.

But all of this could also mean something else, such as the regime preparing new “democratic” measures and laws similar to the Law on Information, the University Law, or the shameful Law on the Privileges of Elected Officials - as further steps to prove that we are the “most democratic country in Europe,” – I believe Milošević himself said something like that in his “famous” interview for The Washington Post. Or, perhaps, something far even more serious and sinister: the declaration of a state of emergency under the Constitution or in violation of the Constitution of the FRY.

As for “history and honor,” it can already be said today that Milošević is the least competent figure among the Serbian people to have any right to threaten the “judgment of history and honor” on those, now unfortunately overwhelmed democratic forces among the Serb people, which resisted his devastating policy – particularly for the Serbian people – especially during his inglorious wars (in which “Serbia did not participate”) in Croatia and Bosnia, as well as in the current Kosovo crisis and the still unfinished war in Kosovo.

It would be better for Milošević to consider whether he, along with all his closest associates and allies, will avoid the “judgment of

history and honor,” and what place will be reserved for him on the black pages of the history of his ten-year rule in Serbia and Yugoslavia in the 1980s and 1990s.

As far as I am concerned, I have an unshakeable conviction that Milošević, as the most responsible figure for everything that has happened and is happening, will occupy the first place on those black pages of our people, Serbia, and Yugoslavia - both of former times and of the present age.

XII

Can the renewal of the war in Kosovo be avoided?

I see almost no conditions for the situation to move towards successful negotiations and reaching an agreement between the two conflicting sides in this stage of the Kosovo crisis, in which the ceasefire established in October is extended, as neither of them, despite the repeated statements which they occasionally make that they are for “negotiations and a political solution to the Kosovo problem,” shows readiness to abandon their maximalist programs for solving the Kosovo problem, not even for a “transitional” solution - let alone for a permanent one.

There is, for now, no sight of the only condition that could unquestionably prevent the renewal of war in Kosovo. That condition is the deployment of strong military forces by the international community to Kosovo in a peacekeeping mission, similar to Bosnia, where they still are and it is uncertain how long they will remain.

The experience gained in Bosnia has convincingly shown that hesitating during the decision-making process in the Security Council and then implementing it in a short timescale comes at a very high price, both for the affected nations and the international community. I am convinced that in Kosovo, the price would be even higher than in Bosnia, especially for the international community, should a similar wavering and hesitation occur in the Kosovo crisis.

If the war begins again, the international community will, in any case, have to deploy military forces to Kosovo to prevent the spread of war to other Balkan countries. The Kosovo crisis has long been internationalized, i.e., it has become an international problem, as one of the trouble spots threatening peace in Europe and the world.

It can be confidently expected that only then would the parties to the conflict enter into negotiations with the necessary seriousness and responsibility and that, with the mediation of the international community, they would reach an agreement on solving the Kosovo problem, which is feasible and achievable in current internal and international conditions. They will have no choice, no other way out, but to make the necessary concessions from their current rigid positions and programs and embark on compromise. Then, a “transitional solution” will be reached, including the temporary statutory status of Kosovo within the existing state borders of the FRY, which has been an uncompromising demand of the international community until today.

As for the duration of three years for the “transitional solution,” according to the previous versions of Ambassador Christopher Hill’s draft agreements, I consider that period to be too short. I believe that Mr. Hill is aware of international experiences in cases similar to that of Kosovo and he would be acting wisely if he could persuade the two conflicting parties to accept a period of at least five years.

A five-year period would be sufficient for each party to determine which kind of relations between them would best address the issues of their short-term and long-term national interests. During this period, they can, through a series of steps and measures for the development of mutual relations and cooperation, especially in areas of shared interest, determine on the basis of practical experience whether they can continue to live in a common state and in what form of state, a federal state or a union of states.

Such a period would enable the alleviation of intolerance and hatred between the Serb and Albanian peoples primarily, weaken feelings of mutual distrust and enmity, and expand awareness among the

masses of both sides of the need and significance of links and cooperation in common and mutual interests in the present and future.

December 30, 1998

The Kosovo crisis and the war in Kosovo

January–June 1999

I

I would also point out that the Kosovo crisis began to escalate rapidly with the rise to power in Serbia of Slobodan Milošević and the forces within the League of Communists and the Serbian people who brought him to power and whom he represented. By abolishing the real autonomy of Kosovo, along with the autonomy of Vojvodina, the Kosovo crisis entered a period of accelerated escalation.

On the political scene of Kosovo in late 1997 and early 1998, there was a sudden turn towards rapid radicalization in the national movement of the Kosovo Albanians. Until then, their political parties had led organized passive resistance to the Milošević regime in Kosovo, in which almost the entire Kosovo Albanian population participated. Then, a new military and political organization in their national movement emerged, aside from political parties, the Kosovo Liberation Army. It was organized by younger generations of Kosovo Albanians who had lost faith in the possibility of the policy of passive resistance bringing Kosovo Albanians the freedom and rights abolished by the revocation of Kosovo's autonomy, which the Province had enjoyed during the existence of the SFRY. With the radicalization in the national movement, the demands and goals of the movement's struggle were highlighted: "Kosovo Republic" and "independent Kosovo."

This new organization embarked on an armed struggle against the Serbian and Yugoslav authorities to achieve these goals. There was

a threat of a wider war breaking out in Kosovo. Any politically-minded individual in Serbia, who did not identify with Milošević's regime and was not "afflicted" with the Greater Serbian nationalist fever over the "sacred soil" of Kosovo, sensed that Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia were facing a significant and dangerous crisis in Kosovo.

Only political blindness and nationalist self-absorption could have driven the leaders of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia to fail to realize in time that colossal dangers were gathering over the country and to not take responsible steps and measures to stop the escalation of the crisis and find a political solution to the Kosovo crisis through negotiations with representatives of the Kosovo Albanians.

The regime was oriented towards solving the crisis exclusively by force and increased terror against the Albanian population, to forcefully suppress the armed struggle of the KLA, which from the end of 1997 to March 1998 primarily consisted of terrorist actions against police officers in Kosovo and individuals from both the Serb and Albanian communities, and from April 1998, the KLA's fight began to evolve into guerrilla warfare, with the broad support and increasing participation of Kosovar Albanians.

That policy of Milošević's regime towards Kosovo had to lead and did lead to the escalation of armed conflicts and to a wider war in Kosovo.

One of the main reasons for the NATO alliance's decision to embark on this particularly disastrous military operation against the Federal Republic of Yugoslavia is the large-scale offensive of military, police, and paramilitary forces under the supreme command of Milošević (a function he usurped by declaring a state of war in the country contrary to the provisions of the constitution in force in the Federal Republic of Yugoslavia) against the forces of the KLA in Kosovo and, in that offensive, brutally conducting mass expulsions from Kosovo, i.e., the ethnic cleansing of the civilian population of Kosovar Albanians.

Milošević's completely erroneous and catastrophic Greater Serbian nationalist policy in Kosovo, particularly towards the Albanians

of Kosovo, based, among other things, on entirely mistaken assessments of possible reactions from international actors, especially major powers, led to military pressure and the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia, Serbia, Montenegro, and Kosovo by NATO forces. The country and its people were simultaneously drawn into two wars: one against the the Albanians of Kosovo, and the other against the NATO alliance.

Instead of resolving the Kosovo issue and crisis peacefully through political negotiations and an agreement with the representatives of the Kosovar Albanians — something that was absolutely possible and achievable in April 1998 — Milošević, with the policy he pursued and continues to pursue on the Kosovo crisis, squandered the real opportunity that then existed for a peaceful political solution to the crisis.

Instead, with his policy he brought about a tragedy for Kosovo and Serbia, a tragedy for the Albanians of Kosovo such as they had never experienced in their long history, as well as a tragedy for the Serbian people, especially the Serbs and Montenegrins of Kosovo.

With such a policy, at the helm of the hegemonistic and chauvinistic forces of Greater Serbian nationalism, he jeopardized the survival of the Federal Republic of Yugoslavia as a federal state, as well as its independence, sovereignty, and territorial integrity.

This, to put it briefly and concisely, would be the disastrous balance sheet of Milošević's two policies from April 6, 1998, to April 6, 1999.

II

A brief overview of events in Kosovo and related to Kosovo in the period January-March 1999

April 12, 1999

Soon after the beginning of the bombing on March 24, 1999, with all the means at its disposal, the regime assured both domestic and

international public opinion that the interminable columns of refugees from Kosovo were fleeing the bombing. Meanwhile, hiding behind the bombing, day by day the regime intensified the expulsion of the Albanian civilian population, with an increasingly clear strategic goal of expelling all Albanians from Kosovo and turning it into an ethnically pure Serb province.

The regime's implementation of this plan was facilitated by the bombing of Kosovo because it heightened the fear of the Albanian population, which, in fleeing the terror of the army, the police, and the paramilitary gangs, saved their unprotected lives by crossing into Macedonia, Albania, and Montenegro.

At the same time as the military operations in Kosovo, Milošević's regime undertook negotiations with political representatives of the Kosovar Albanians under international mediation. Tactically, the negotiations had the significance of a "fig leaf," intended to conceal the true nature and main objectives of the offensive by military, paramilitary, and police forces against the Kosovar Albanians as a whole.

The Serbian delegation, with the participation of representatives of the Yugoslav government, transparently did not attend the negotiations in Rambouillet and Paris to reach a compromise agreement with the representatives of the Kosovar Albanians but to provide "evidence" that Milošević's regime was for a "peaceful and political solution" to the Kosovo crisis as well, as demanded by the international community. So, that delegation did nothing to reach a possible, genuine agreement with the delegation of the Kosovar Albanians.

A special case is the "mediation" of the international community. With due respect to the foreign ministers of England and France, Robin Cook and Hubert Védrine, who led the organization of the negotiations, in my observation and based on my experience in foreign affairs and international relations, it cannot be escaped that the organization and conduct of the negotiations were carried out in a dilettante, surprisingly

unprofessional manner (given the presence of so many professional diplomats), subject to heavy criticism.⁵

Coming at the same time as the offensive of military, police, and paramilitary forces, this greatly increased the Kosovo tragedy and exacerbated the Kosovo crisis to the point of escalating the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia, Serbia, Montenegro, especially the bombing of Kosovo with particular intensity by NATO combat aircraft.

The bombing followed the unsuccessful conclusion of negotiations in Rambouillet and Paris. As is known, Milošević's leadership of the Federal Republic of Yugoslavia, with the support of the obedient leadership of Serbia, refused to accept the agreement accepted and signed by the delegation of the Kosovar Albanians, and especially did not accept international peacekeeping forces in Kosovo, which would have guaranteed and monitored the implementation of the agreement. Such a stance was taken with the explanation that they would not accept anyone's military forces on the territory of the Federal Republic of Yugoslavia because that would violate its sovereignty and territorial integrity.

In response to threats from the NATO alliance to bomb, the response was that Yugoslavia would defend itself by all means.

Thus ended a three-month period of simultaneous large-scale offensives against the Kosovo Albanians by military and police forces in Kosovo and negotiations between representatives of Serbia and

---

5 The first fact that confirms this is the failure of the negotiations. The second fact is that neither in Rambouillet nor in Paris did the Serbian and Albanian sides ever sit at the same table and engage in direct talks and negotiations. The third fact is that there was an impression that the organizers and participants of the negotiations were more concerned about the television spectacle than about substantive discussions and negotiations. Such difficult and complex negotiations in such a deep and intense crisis as that in Kosovo can lead to success, and successful results can be achieved through discussions and negotiations that are, above all, confidential, as confirmed by experiences in resolving various other crises in the world (for example, the Middle East crisis, the Northern Ireland crisis, the Vietnam War, Yugoslav-Italian territorial disputes, and conflicts, etc.). The end of successful negotiations can be presented in front of hundreds of television cameras, but one can't conduct negotiations that way and expect them to be successful. In Rambouillet and Paris, the approach was completely inappropriate, although this cannot be considered the main cause of the failure of the negotiations.

representatives of the Kosovo Albanians with mediation by representatives of the international community (representatives of the USA, the European Union, and Russia) in Rambouillet from February 6 to 23 and in Paris from March 14 to 16, 1999.

With the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia by NATO forces, the Kosovo crisis and the war in Kosovo entered a new period fraught with unpredictable dangers for the fate of Kosovo, Serbia, and the FRY, as well as for peace and security in the Balkans, Europe, and the world.

I expressed my opinion publicly on the significance, consequences, and causes of this course of development of this crisis, the worst of all the courses that the actors in the Kosovo crisis and the war in Kosovo could have chosen, in one of my very brief statements and in a speech at the promotion of my book recently published in Sarajevo.

My statement (a letter to the newspaper *Danas*), in which I joined the indignation and protests of broad sections of the population in Serbia and Montenegro against the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia by the warplanes of the NATO alliance, was published in that newspaper in the issue of April 3 and 4, 1999, under the headline "Bombs Do Not Bring Solutions."

My statement reads:

"Dear *Danas*,

Your newspaper has published several of my articles in which I proposed how the issue of Kosovo should be resolved peacefully through negotiations and dialogue, especially since armed conflict first began in that province. I would not change or retract anything from what I wrote in those articles. The bombing of Serbia and Montenegro by NATO forces has fundamentally changed the situation in our country, in the Balkans, Europe, and the world.

The broadest ranks of our enraged people view this violence as aggression and a grave injustice, denouncing it in the bitterest terms and demanding an immediate cessation. With the deepest bitterness, I

share in these demands and condemnations. The bombing has already caused grave, unimaginable consequences: significant loss of life and devastating destruction, while a crippling blow has been dealt to democratic forces and democratization in Serbia.

Whatever the reasons and goals that motivated the governments of NATO member countries, so far the bombing has inflicted devastating suffering on our country, the Serb and Montenegrin people, as well as all the other national communities, with the Albanian community in Kosovo suffering the most. This NATO military action has escalated the war in Kosovo and triggered a colossal exodus of people from Kosovo, mostly Albanian, reaching the proportions of a humanitarian catastrophe. The bombing has greatly complicated further efforts to resolve the Kosovo crisis and has set any potential new negotiations to address this crisis back to the beginning.

NATO military operations against the Federal Republic of Yugoslavia have taken on the character of a military adventure, causing the greatest tension in international relations since the end of the Cold War and jeopardizing peace and security in Europe and the world. I do not know exactly what strategic goals NATO aims to achieve by bombing our country, but those it declares in public - preventing the spread of war in the Balkans, halting the humanitarian catastrophe, and forcing Milošević and the leadership of the Federal Republic of Yugoslavia to accept the Rambouillet agreements on Kosovo - it is already plain, will not be achieved by bombing our country.

The bombing must be stopped immediately, while armed combat in Kosovo must be halted, negotiations must be begun at once, and appropriate political and diplomatic steps must be taken urgently by the international community to resolve the Kosovo issue. This is the only way that the Kosovo crisis can be resolved. NATO countries must abandon the goal of imposing a solution to this deep and extremely complex crisis by bombing our country.”

March 31, 1999

Miloš Minić

In a conversation with one of my close friends, he responded to my actions with a comment: “All right, approving of NATO’s bombardment is impossible; it will have dreadful repercussions for both our nation and international relations. However, unfortunately, isn’t responding with force the only option to firmly halt the military and police violence in Kosovo and prevent the Milošević regime from executing its plan and achieving his clear aim of expelling all Kosovo Albanians from the region? Furthermore, even the harshest foreign denunciations of NATO’s military intervention against the Federal Republic of Yugoslavia, such as those from Russia, China, India, and others, cite the primary reason for their condemnations: that NATO should not have initiated this punitive military action without a decision from the Security Council. According to the United Nations Charter, only the Security Council is mandated to maintain global peace and security and is the sole authority to decide when to employ force against a country jeopardizing world peace and security or committing other violations of the UN Charter. Consequently, if the Security Council had determined that the situation outlined in the UN Charter had arisen and resolved to employ force against the Federal Republic of Yugoslavia due to the military operations of Yugoslav forces in Kosovo and the genocide against Kosovo Albanians, the bombardment would have been justified as a necessary measure to prevent the Milošević regime from achieving its wartime objectives in Kosovo. This holds true regardless of the casualties and devastation caused by the bombing in our country. Throughout all this, I consider the risks to international relations and global peace stemming from NATO’s establishment of a dangerous precedent allowing a group of countries to employ military force against a sovereign nation at their discretion, bypassing the United Nations and the Security Council. However, despite this, I ask myself the question: what would be the repercussions for peace and security in the Balkans, Europe, and the world if the international community remained passive and allowed Milošević to achieve his wartime objectives?”

I responded to his words: posing such a question is entirely warranted. It won't be the first or last time when force acts as the "midwife of history." However, I am convinced that the protests against the bombardment, which I joined, as well as the warnings articulated in my statement in Danas, are justified. When the bombing began, and still today, every sensible individual asks himself: can it be possible that there was no other way, action, or mechanism available to the international community besides bombing, to forestall the escalation of war in Kosovo and thwart Milošević's wartime plans there? And ways that would pose less danger to peace in our region and the world? Furthermore, it's abundantly clear to me that if my friend's question is warranted, then my actions are also warranted; the questions posed by many people outraged by the bombardment are also warranted. These two aspects stand in contradiction to each other, and the consequences of NATO's war action will inevitably be contradictory, in fact deeply conflicting. Hence, whether we like it or not, we must come to terms with this and anticipate that the end of the war in Kosovo and the bombing will reveal the overall results and consequences arising from these unfortunate events, what repercussions there will be from this contradictory episode for the present and especially for the future of Kosovo, Serbia, the Federal Republic of Yugoslavia, the Balkans, and Southeast Europe, as well as for the further trajectory of international relations as a whole.

PS: Now, eight days later, as I incorporate this note into this piece, a new situation has arisen in Kosovo, Serbia, and the Federal Republic of Yugoslavia, as well as in international relations. I believe it would not be superfluous to add a few more words on this issue.

The question of the justification or lack thereof of NATO's bombing the Federal Republic of Yugoslavia over the Kosovo war, the mass expulsion of the Albanian population from Kosovo, and the mass executions of Kosovo Albanians has sparked serious divisions in global public opinion despite the widespread condemnation of the Milošević regime, Serbia, and the Federal Republic of Yugoslavia for the pogrom against Kosovo Albanians. I think these divisions will persist, and there

will continue to be debates and polemics justifying or condemning NATO's action against the Federal Republic of Yugoslavia. The criteria for both sides are political, military, ethical, humanitarian, as well as from the perspective of international law and international relations.

NATO's military action unquestionably prevented the realization of the monstrous plan of the Milosevic regime to ethnically cleanse Kosovo of Kosovo Albanians. Likewise, it cannot be denied that this action has, for now, and perhaps for the long term, removed the danger of the Kosovo war spreading to a wider area of the Balkans. However, the Kosovo crisis remains, and only the results of the international community's actions in Kosovo towards Serbia and its neighbors can ultimately resolve the dilemmas left by NATO's military action against the Federal Republic of Yugoslavia. The criterion will be whether conditions for the coexistence of Albanians, Serbs, and other national communities in Kosovo will be established in the foreseeable future, whether all refugees and displaced persons of whatever nationality will return to Kosovo, whether political and social stability and democratic governance will be achieved not only in Kosovo but also in Serbia, which can guarantee security for all and, with the assistance of the international community, facilitate a basis for rapid progress in Kosovo, Serbia, Montenegro, and other Balkan and Southeast European countries.

At the same time, we witness increasingly long columns of distressed children, women, and men of Kosovo Albanian descent at border crossings with Macedonia, Albania, and Montenegro, as well as fires and smoke across Kosovo from the destroyed and burnt homes of refugees in Kosovo villages and settlements (we observe this on TV stations from Montenegro, Bosnia and Herzegovina, the BBC, and Sky News (London) - but not on Serbian TV, whose news bulletins on the state of the war which, under strict orders, are simultaneously broadcast by all other TV channels, which cover it up, say nothing, and provide no footage about it). Every evening, we see scenes of joyful protest happenings and concerts in the squares of Belgrade, Novi Sad, and many other cities in Serbia, attended by crowds of people of different generations,

especially from the ranks of young people. They are organized, it seems, by political parties and other organizations loyal to the Milošević regime; it is said that, in a sign of defiance and a message to the world, Serbs are not afraid of the bombing and will endure to the end in this war with NATO. It is also a sign of support for the policy of the Milošević regime, of support despite the fact that this very policy caused the war in Kosovo and the bombing of our country by NATO forces.

Once again, the ruling political forces are exploiting the patriotic sentiments of the masses and their outrage over the bombing by NATO forces. Unfortunately, these people (including children) who are rightly outraged by the bombing by the NATO alliance do not show any sign of anger and protest over the persecution of Kosovo Albanians and other crimes perpetrated by military, police, and paramilitary groups.

April 12, 1999

III

The dramatic depravity of the war in Kosovo and the bombing of the FRY by NATO forces

The war hysteria in Belgrade and Serbia is reaching its peak. It seems that Milošević is ready to plunge the country into yet another war – a war with NATO, the most powerful force in the world.

Snared by the signing of the agreement by the Kosovo Albanians, there seems to be no way out except for war against NATO – or a change in stance, abandoning the refusal to sign the agreement; that would save the country from a deranged war with NATO, catastrophic strikes by NATO forces, and the inevitable destruction and loss of human lives.

Unfortunately, we are dealing with a politician who holds all the power in Serbia, who has taken command of the country's armed forces, and who, over the past ten years, has shown little regard for human or material losses, or for the life interests of Serbia and the Serb people on whose behalf he made and implemented every decision during the destruction of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia and

the wars in Croatia, Bosnia, and now Kosovo. Therefore, we can expect nothing but another war, a war with NATO.

After everything he has done regarding the Kosovo crisis, with his policy (if it can even be called that) during that crisis, this new war with NATO will inevitably be his political end, and thus the end of the horrific devastation that under his leadership, hegemonic, chauvinistic, and xenophobic Greater Serbian nationalism has inflicted on the territories of the former SFRY, including Kosovo. Now it is to be expected that Serbia will suffer a similar fate.

June 20,1999

IV

The end of the war and the beginning of peace for Kosovo, for Serbia, for Montenegro, for the FRY

The agenda is now filled with exceptionally difficult problems and enormous challenges. Hundreds of thousands of displaced and refugee Kosovo Albanians are returning from Macedonia, Albania, and Montenegro to their villages, towns, and homes, wherever they haven't been shelled, destroyed, or burned.⁶

At the same time, tens of thousands of Kosovo Serbs, Montenegrins, Roma, and some Muslims and Gorani, in long columns, together and parallel with columns of military and police units, are fleeing Kosovo to the interior of Serbia and Montenegro, fearing retaliation.⁷ They

---

6 On May 26, 1999, the newspaper Danas conveyed the following information: "Geneva – the High Commissioner for Refugees announced today that a total of 957,913 people have left Kosovo since March 1998. The UNHCR says that 771,900 refugees are in Albania, Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro. It adds that about 170,000 refugees had left Kosovo before March 24 when NATO began its bombardment of the FRY."

7 On July 1, 1999, Montenegrin TV, in its news bulletin of 7:30pm, presented the following information from sources close to the High Commissioner for Refugees in Geneva: After the withdrawal of the army and police, 73,000 Serbs and Montenegrins have left Kosovo, of which about 20,000 went to Montenegro and 50,000 to "the remaining part" of Serbia. Of the total number of Albanian refugees from Kosovo,

fear retaliation for everything that the authorities, the army, police, and paramilitary groups (some of whom were joined by Kosovo Serbs, Montenegrins, Roma, and, as reported by foreign news outlets, others who were followers of Arkan Ražnatović and Vojislav Šešelj) have done in the name of the Serbian people and Kosovo Serbs over the past ten years, especially since the start of the war in Kosovo.

They now face revenge for Milošević's war policy in Kosovo, which the vast majority of them backed over the past decade (Milošević's "brigade of assault guards" was formed from their ranks during his "anti-bureaucratic revolution," led by well-known figures like Šolević, Kecman, Bulatović, and others, who were at the forefront of all the rallies in Serbia and Montenegro during Milošević's triumphant march to power at the helm of the Greater Serbian nationalist forces in the former SFRY). Milošević had the support of most of them for the war and during the war in Kosovo. They are now paying the price for his policy, which, before their misfortune, caused much harm and misery to more than a million Kosovo Albanians.

As I observe these unforgettable scenes, I wonder: Do they still think that the main culprit for their misfortune is the NATO alliance, or are they becoming aware, only as they flee from their homes in Kosovo, that the main culprit lies in Milošević's policy in Kosovo, in the regime of police repression and violence that he established in Kosovo and ran for over ten years, as well as in the cruel war he waged not only against the national movement for the freedom of the Kosovo Albanians but also against the entire Albanian population in Kosovo?

After the atrocities and sacrifices inflicted upon them by Milošević's Serbia and FRY, it is difficult to imagine that the Kosovo Albanians will reconcile to building their future "under the umbrella" of Serbia and the FRY.

---

about 170,000 have yet to return from Albania and about 100,000 from Macedonia and Montenegro, while more than 500,000 others have returned.

Before this war in Kosovo, this was realistic and possible to achieve through peaceful dialogue and negotiations between representatives of the state of Serbia and the FRY and the political representatives of the Kosovo Albanians with a mutually acceptable agreement.

I cannot now suppose how it is possible to create conditions in which they could forever relinquish their demand for Kosovo's independence. This is how I perceive the new reality created by the war in Kosovo today. I believe I am not mistaken here.

Despite the fact that the Kosovo Albanians will be forced to accept that the international community - the UN Security Council, OSCE, EU, all the major powers - currently demand that the Kosovo crisis and the Kosovo problem be resolved in the form of "broad autonomy for Kosovo within the borders of FR Yugoslavia," respecting the principle of "inviolability of borders and preservation of the territorial integrity and sovereignty (although in reality only formal) of the FRY." This can be achieved and will likely have to be, but I am strongly convinced, it will only be a temporary solution to the Kosovo status problem and only for a short period, not as a permanent solution.

Long before the outbreak of the war in Kosovo, and especially before this last stage of the war in Kosovo, among several solutions to the Kosovo problem, I believed that the long-term and permanent solution to the position of Kosovo Albanians and the problem of Kosovo's statutory status could be achieved in a union with Serbia and Montenegro, where Kosovo would have the status of a republic (or some kind of "special status" similar to the status of Republika Srpska in Bosnia and Herzegovina - meaning far more than "broad autonomy").

I counted on the fact that the breadth of a federation in the federal system of a federal state could be very wide, so that it would be possible to achieve a solution such that the competencies of federal bodies and organs would be limited only to the narrowest circle of interests of the member republics of the federation, which could better protect the common federal organs than each republic separately and independently. I believed this was possible, but only in a truly democratic

federation, fundamentally different and based on different principles than the current FRY.

Now, after this war, it seems to me that even this will not be possible as a permanent solution. That is my opinion now, although, formally, almost everyone wants a solution in the form of “broad autonomy for Kosovo.”

Now I would consider the most important interests of both the Serb and Montenegrin people and the national community of Kosovo Albanians and other national communities in Kosovo and in Montenegro and Serbia would be in the long-term, even permanently, secured through a federation of republics, in a confederal community of the republics of Serbia, Montenegro, and Kosovo.

I could mention many reasons in favor of this line of thinking: one of the most important, and almost sufficient in itself, is the indisputable fact that the war of the ruling Milošević regime against the national community of Kosovo Albanians and their national movement and ten years of national oppression to which they were subjected by that regime left serious consequences for Serb-Albanian relations in Kosovo.

In my thinking about this extremely complex and sensitive problem, not only about Kosovo and the people in Kosovo but also for Serbia and the people in Serbia and for Montenegro and the people in Montenegro, I have come to the conclusion that such a solution would be in the interests of Kosovo, Montenegro, and Serbia.

This is particularly relevant now for Montenegro and its long-term interests, after the extremely harrowing and difficult experiences of Montenegro, especially during the “state of war,” with the President of the FRY and the government of the FRY and their measures during that period to the detriment of Montenegro, and particularly with the unacceptable behavior of military commands in Montenegro who executed their orders.

With all this in mind, there is also the acute problem of the status of Vojvodina, which, in such a solution, must at the very least be restored to the status it had under the 1974 SFRY Constitution, which was

annulled at the same time as when Milošević abolished the autonomy of Kosovo in 1989. But, I do not believe that this will happen without a determined struggle by the democratic forces of Vojvodina, which, according to my observation, did not raise their voice as much as they needed to during the war in Kosovo, especially during the “state of war.”

Montenegro, dissatisfied with the state of relations in the Federation, has raised the issue of redefining relations in the Federation and concluding a new agreement on the partnership with Serbia. This is undoubtedly a question that needs resolving. But, I do not know if it is possible or whether it might lead to a good and worthwhile outcome if only representatives of Serbia and Montenegro negotiate on this great and fateful issue without the representatives of Kosovo and Vojvodina being included. If it remains at that, the consequences could be severe for the permanence and stability of any new Serbian-Montenegrin union.

Last but not least, maybe one could say the most important point is the following: even such a solution is possible and has the potential to be permanent, only on the condition that Greater Serbian hegemonic nationalism and the idea and program of creating a “Greater Serbia” are forever defeated among the Serbian people, as well as Greater Albanian nationalism being defeated and the idea and program of creating a “Greater Albania” forever abandoned among the Albanian people, especially in the Albanian national community in Kosovo,.

July 7, 1999

The world public in the Kosovo crisis - Divisions in the world on the bombing of the FRY by the NATO alliance

During the state of war, all means of information, daily and periodical newspapers, radio, television, everything was subjected to the war propaganda of Milošević’s regime. Most of these media, all television channels in Belgrade, for example, ran frenzied propaganda for the “defense of the homeland,” while independent newspapers and radio stations were either banned, expropriated, or so heavily censored that

they resembled daily war bulletins of the Supreme Command of the Yugoslav Army. Judging by this propaganda, the whole world condemned NATO and supported Serbia, the FRY, and therefore Milošević and his war in Kosovo and the “heroic defense in the war against the strongest world power,” against the NATO alliance.

Such was the atmosphere created at that time by the war propaganda of Milošević’s regime.

The only source of more objective and comprehensive information for us in Belgrade (for those who had access to it) was the TV of Montenegro and the TV of Bosnia and Herzegovina, via satellite, as well as foreign television and radio stations.

A look back at the involvement of international actors in the Kosovo crisis

During the Kosovo crisis, three factors played a decisive role: first, Milošević’s regime and its military, police, and paramilitary forces, relying on Serbs in Kosovo and the provincial administration in which was from the Kosovo Serb population; second, the national movement of the Kosovo Albanians and the Kosovo Liberation Army (KLA); third, international actors.

Milošević’s regime had no realistic conditions, except military superiority in numbers and weaponry, for imposing a solution to the Kosovo problem by war and thus “resolving” the Kosovo crisis.

The KLA did not have the strength, in numbers, weaponry, or military organization, to dominate Kosovo.

Given the existing conditions and power dynamics, the war in Kosovo could have lasted, and probably would have lasted, perhaps five, ten, or more years (like, for example, the twelve-year war in Lebanon), with neither side in the conflict having real prospects of winning and dictating a more lasting solution to the problem.

Such a situation inevitably required the international community, especially Europe, to engage and take control of resolving the Kosovo

crisis or come to terms with a long-term war in Kosovo, which had all the conditions for quickly spreading to the Balkans and jeopardizing peace and security in Europe, even worldwide.

From the very beginning, the Kosovo crisis had all the main characteristics of a broader international crisis, not just an “internal issue” of Serbia and the FRY.

The categorical demand for the international community to take matters into its own hands became increasingly urgent because the war in Kosovo shook all relationships in Southeast Europe, especially in the Balkans. At the same time, it dealt a severe blow to economic development in the entire region, produced political and economic instability in all the countries neighboring Kosovo, and endangered economic stability in the European Union and Europe as a whole, causing enormous economic damage in the European area.

Therefore, as the situation created by the Kosovo crisis developed, European and international actors had to engage from the beginning to stop the perilous development of the situation in Europe.

This had to be clear to anyone who had a better understanding of the nature of the Kosovo crisis and relations in Southeast Europe, especially in the Balkans; indeed, it was very obvious from the beginning of the armed conflict in Kosovo. It was also plain, however, that the international community should engage not only politically in a mediating role in negotiations between the conflicting parties but also with military forces.

As early as spring, March–June 1998, it was clear that the war was spreading, that nothing was coming from negotiations, because Milošević’s regime did not want any changes in Kosovo, and the national movement of the Kosovo Albanians and their political representatives did not reconcile themselves with such a situation but resolutely demanded radical changes in Kosovo and in the statutory status of Kosovo.

The international community, the UN, OSCE, and the European Union, had to, but failed to, do what was necessary at the time – and

that was to quickly make an accurate assessment of the actual situation and urgently exert the greatest possible pressure on the regime of President Milošević and force him to accept that international forces come and take over Kosovo while negotiations between Milošević's regime and the political representatives of the Kosovo Albanians had not reached an agreement on solving the Kosovo problem.

The result of missing that opportune moment was the rapid expansion of the war in Kosovo, Milošević's large-scale summer offensive (July–October 1998), and the mass exodus of the Albanian population from their homes across the border or to other places in Kosovo, and the mass looting, shelling, and burning of villages largely inhabited by Albanians.

The second moment was when Richard Holbrooke led negotiations with Milošević in October 1998 on the implementation of UN Security Council Resolution 1199 of September 1998, as well as the decisions and recommendations of the Contact Group of great powers in line with that Resolution.

Holbrooke accepted a compromise with Milošević, agreements based on their agreement, a ceasefire, and other things – as if he did not know who he was dealing with, as if he had no previous experience of negotiating with Milošević (for example, from negotiations during the war in Bosnia 1992-1995 and in Dayton 1995). It was a rotten compromise that did not frighten Milošević, despite the threat of bombing by the NATO alliance.

That was the moment to draw a lesson from the indecision in the period March–June and to force Milošević to accept that international peacekeeping forces occupy Kosovo, or to bring this about even without his consent.

This was the only way in which it could have been managed so that a ceasefire, through political negotiations and an appropriate agreement, would grow into peace and a particular transitional solution to the Kosovo problem.

That moment also was missed, and it came back hard on everyone: Kosovo, Serbia, the FRY, and the international community.

The third moment was at the end of December 1998. At that time, Milošević's regime in reality rejected the agreements signed in October, although he did not formally disown them, and began to deploy troops in the direction of and inside Kosovo. General Clark, the commander of NATO forces in Europe, said in a statement that the movement of troops to Kosovo had begun on December 23. This was the moment when the international community had to militarily intercept the plan of Milošević's regime to renew the war in Kosovo and forcibly impose its own solution to the Kosovo issue.

At that time, I wrote an article "Can the Renewal of the War in Kosovo Be Avoided" (published in the newspaper *Danas* in early January 1999), in which I publicly warned that only the urgent arrival of international military forces in Kosovo could prevent the renewal of war.

The international community did not take that step, and Milošević launched an offensive in Kosovo in the period from January to March, with 100-140,000 well-armed individuals in military, police, and paramilitary units, and proceeded to implement the plan of expelling all the Albanian population from Kosovo and transforming this province into an ethnically pure "Serbian Kosovo."⁸ The brutal war was resumed

---

8 All Serbian nationalists at the end of the nineteenth and throughout the twentieth century were captivated by this plan. They never accepted what history had brought about over several centuries in Kosovo through both forced and unforced migrations of the Serb population to the north and the influx of Albanians to Kosovo, resulting in significant demographic changes in Kosovo, besides the high birth rate of the Albanian population in Kosovo. This plan boiled down to the "expulsion of the Arnauts" (in modern terms, referred to as "ethnic cleansing") from Kosovo and the colonization of Kosovo, "holy Serbian land," by settling Serbs. In short, it was a plan to create a "Serbian Kosovo" with a predominantly Serb population. One of the first such incidents of "ethnic cleansing" occurred at the end of the nineteenth century from the areas in southern Serbia just liberated from Ottoman rule. There was some "ethnic cleansing" after the end of the Balkan Wars in 1912 and 1913. However, the outbreak of World War I, which began with Austria-Hungary's attack on Serbia, posed a fundamental problem for Serbia and the Serb people in their struggle for survival. Between 1918 and 1941, during the two decades of the Kingdom of Yugoslavia's existence, plans were made for

with the expulsion of hundreds of thousands of Kosovo Albanians and their mass execution, the looting and burning of their homes in villages as well as in towns.

---

the expulsion of “Muslims” from Bosnia, the Sanjak, Kosovo, and Macedonia (“southern Serbia”) and were partly implemented through agreements between state (primarily with Turkey). Under the name “Muslims,” “Arnauts” were also expelled. Before World War II, the plan for the “expulsion of Arnauts” from Kosovo was revived among the ranks of Greater Serbian nationalists, both in official government organs and outside them. Advocates for the creation of a “Greater Serbia” within a “Great Yugoslavia” from the circles of ruling bourgeoisie and top bureaucracy, especially from circles of the upper intelligentsia, predominantly from Belgrade, were engaged with this plan. During the preparation of this First Book *The Kosovo Crisis and War in Kosovo 1998/1999*, I revisited, I don’t know how many times, a strictly confidential lecture by the late academician Professor Vasa Čubrilović, held at the Serbian Cultural Club on March 7, 1937, entitled “Plan for the Expulsion of the Arnauts and the Colonization of Kosovo.” This lecture detailed the plan in great detail: its objectives, rationale, and recommendations on methods, procedures, means, and measures to realize the plan, including agreements between states; the method of financing both expulsion and colonization; there is also a brief recommendation on the use of certain pressures to encourage Albanians to leave Kosovo. However, there is no mention of forced expulsion and mass executions of Kosovo Albanians, looting and burning of their villages and homes, means and measures employed by Milošević’s regime in achieving goals identical or similar to the plans of Serb nationalists in earlier times and during the existence of the Kingdom of Yugoslavia. During World War II, the program of Draža Mihailović’s Chetnik movement was the creation of a “homogeneous Greater Serbia” within a “Great Yugoslavia” (“The Project of Stevan Moljević on Homogeneous Serbia” dated June 30, 1941, and “The Program of the Chetnik Movement of Draža Mihailović,” written by the Belgrade Committee of that movement, and Dr. Miloš Sekulić (from the Peasant Party of Joce Jovanović and Milan Gavrilović) handed over to the Simović government in London in September 1941). The essence of both versions of this program was the expansion of the territory of Serbia and Yugoslavia at the expense of neighboring states, “ethnic cleansing,” “population exchange,” etc. Milošević attempted, through force and wars in Croatia, Bosnia, and Kosovo, to achieve precisely the goals of these Greater Serbian hegemonistic programs. I doubt that many of his followers were aware of this. (Academician Vasa Čubrilović (1897-1990) was a well-known historian who contributed significantly to the discipline and the University; he took part in the historic Sarajevo assassination of 1914 (he was sentenced to 16 years in prison) and made a great contribution to the country’s development after 1945 until his death. In my view, his lecture was merely an expression of the great delusions and frames of reference, burdened by nationalism, of those Serb nationalists who were committed to the resolution of the Serb national issue – down a mistaken and unrealistic path, dangerous both for the Serb people and for the peoples together with whom they lived in the same region, in line, if truth be told, with the ideas of Greater Serbian hegemonists.)

All of this was happening while negotiations were under way in Rambouillet and Paris in February and March 1998.

The NATO bombing of the Federal Republic of Yugoslavia was exploited to greatly intensify expulsions and mass executions, aiming to swiftly and successfully “ethnically cleanse” Kosovo of its Albanian population. He miscalculated in assuming that the set plan would be smoothly executed, so presenting the international community with a *fait accompli*, thus “ethnically cleansing” the “southern Serbian province” and establishing its own “peace” in Kosovo, thus “solving” the Kosovo crisis. If achieved, he surely calculated that nothing would hinder the “colonization” of Kosovo by settling displaced Serbs or refugees from Croatia and Bosnia during the wars in these two independent states in the period 1991-1995.

According to Richard Holbrooke’s statement about his last conversation with Milošević – who rejected all the demands of the international community – when Holbrooke told him that NATO would bomb the FRY, he replied that he knew, but he would not accept the demands of the Contact Group or NATO.

When I saw Holbrooke’s statement, I thought: Holbrooke lied when he told him that he knew NATO would bomb if he did not accept the demands conveyed by Holbrooke; I am convinced that it was just another bluff in his style. In fact, this time he was again mistaken and incorrectly assessed that everything would remain at the level of threats by NATO, just as in October 1998, and that bombing would not occur because of the resistance of Russia, China, India, and other political opponents of the USA and NATO in the Kosovo crisis.

The bombing took place, and after 74 days of bombing Serbia and FR Yugoslavia, Milošević and his regime capitulated (for real). And finally, only after the dire tragedy of Kosovo, of Serbia, of the FRY, of Kosovar Albanians, of Kosovo Serbs, and of other national communities, international forces have been present in Kosovo since June 13 as UN peacekeeping forces. And that terrible tragedy could have been avoided at the last moment in December 1998, if only the international

community had acted promptly and decisively, not squandering moments when it could have prevented the plunge into such a serious tragedy.

August 10, 1999

Second open letter to the President of the
Federal Republic of Yugoslavia, Slobodan
Milošević

Belgrade
June 23, 1999

Mr. President,

I am addressing you with this open letter while you are still the President of the Federal Republic of Yugoslavia.

I remind you that on April 6, 1998, I sent you an open letter regarding the crisis in Kosovo and your policies towards Kosovo, which caused this crisis. Naturally you paid no attention to my warnings and suggestions in that letter.

You continued your catastrophic policy towards Kosovo, towards the national community of Kosovo Albanians, and the Kosovo crisis. And you have brought about a terrible catastrophe for Serbia, the FRY, Kosovo, the Albanian and Serb people, and other national communities in Kosovo.

The bottom line of your Greater Serbian hegemonistic policy is unprecedented suffering of the people of our unfortunate country.

Until a few days ago, we watched horrific scenes of Kosovo Albanian refugee columns on television screens. They were replaced, from the beginning of the withdrawal of the army and police from Kosovo, by refugee columns of Kosovo Serbs and Montenegrins. At the same

time, columns of displaced Kosovo Albanians began to return to Kosovo. On June 19, 1999, reports from the press and domestic and foreign television stated that about 50,000 Albanians had returned to Kosovo by then, while about 50,000 Serbs and Montenegrins had fled to Serbia and Montenegro.

These refugee columns reminded us of the ones of ethnically cleansed Muslim, Croat, and Serb refugees during the wars in Bosnia and Croatia from 1991 to 1995.

Now, since international forces arrived in Kosovo, and the army, police, and paramilitary gangs withdrew from Kosovo, we have been watching, through Montenegrin TV, Bosnian TV, but also some European TV stations, footage of mass graves where murdered Kosovo Albanians were thrown around Peja, Gjakova, and other places. It is still unknown how many are buried in those graves, but international investigators estimate there may be around 10,000. We hear reports from radio and TV stations in Prishtina and other places in Kosovo saying that almost every Albanian family has at least one of their own in those graves.

Many of us were unable to contain our tears while watching these scenes, because of the cruel fate of these innocent people, both those earlier and those now in Kosovo, Albanians, Serbs, Montenegrins, and others, while we felt uncontrollable anger against those whose policies led to these tragic events.

I wonder how many of us, among those who have experienced the crisis in Kosovo as a great human and national tragedy of all refugees and displaced persons, and above all, of those innocent people in mass graves, which of us has not at least once felt the need to publicly pose some very major questions. And it is precisely these major questions that are of vital importance for the present and future of our Serb people, as well as for relationships between Serbs and Albanians, Kosovo and Serbia and the FRY, and for the further development of relations between the peoples of the Balkans and Southeast Europe. These questions are:

Who gave the orders that Kosovo be ethnically cleansed of Kosovo Albanians, to carry out mass deportations and mass executions of Kosovo Albanians?

Which army and police officers carried out or ordered to carry out or did not prevent the carrying out of such illegal and unconstitutional orders, when they had the power and right to prevent these war crimes?

Which paramilitary groups operated in the villages and towns of Kosovo? Were they Arkan's "Tigers" or Šešelj's Chetniks or gangs composed of groups of Kosovo Serbs or other nationalities?

Who were the perpetrators who expelled Kosovo Albanian families from their homes, leaving them ten minutes to take the most essential things, robbing them and looting their homes, burning their houses in villages and towns, destroying and burning their villages and settlements, confiscating and burning their personal documents so they could never return to Kosovo?

These are war crimes and war criminals, and no government has the right to withhold answers to these questions, let alone cover up these crimes and their perpetrators, because these crimes are their handiwork.

The International Criminal Court in The Hague has jurisdiction over these crimes, but even before the Court in The Hague, competent domestic courts must prosecute them.

From radio and TV reports, we have learned that the Commander of KFOR in Kosovo, Michael Jackson, has received a report written by the military command that the army, police, and paramilitary forces have withdrawn from Kosovo, in compliance with the demands of the Security Council Resolution of June 9 this year.

So, now all individuals or groups from the ranks of the army, police, and paramilitary bands who are perpetrators of war crimes in Kosovo are in Serbia or Montenegro and can move freely.

The most urgent need is to identify war criminals as soon as possible and bring them to justice. If such individuals remain unpunished, we could experience mass graves throughout Serbia, Vojvodina, and

Belgrade, into which executed Serbs would be thrown, attacked by organized paramilitary fascist, Chetnik, and other bands, which fled to Serbia after the end of the wars in Bosnia and Croatia, who have lived and moved freely and, have been used again in the war in Kosovo to carry out the dirtiest tasks and the most heinous crimes against Kosovo Albanians.

The war and war crimes committed in the Kosovo war have deepened intolerance, distrust, and hatred between Serbs and Albanians.

In the eyes of Kosovo Albanians, and European and world opinion, the entire Serb people will be guilty until the instigators and perpetrators of war crimes are identified and brought to court (how true this is can be seen from the statement of the Prime Minister of Great Britain, Tony Blair, at a recently held meeting of the leaders of the G8 of the world's most developed countries in Cologne, in which he said something like: part of the blame for everything that happened in Kosovo also falls on the Serb people who supported Milošević's regime and his war in Kosovo).

Conversely, the same applies to war crimes committed against Serbs and members of other national communities in Kosovo by individuals or groups from the ranks of the KLA or those outside the KLA, no matter how small the number of these crimes compared to the crimes committed against Kosovo Albanians. If the perpetrators of these war crimes remain undiscovered and unpunished, the entire KLA and all Kosovo Albanians will be held responsible for these crimes in the eyes of the Serbian people.

The public has the right to demand answers to these questions from the highest state authorities.

And not only that, but also to take practical measures and steps to identify, find, and bring war criminals to justice, wherever they may be and whatever high positions they may hold.

There will be no healing for Serbia or the Serb people, who were seduced and deceived by the war propaganda of the ruling regime, if war criminals remain hidden among the people and unpunished. If that

were to happen, if those in control of state power in Serbia and the FRY allowed it, they would bear a heavy historical responsibility as the blame for war crimes committed in Kosovo against the Albanians would fall on the military and police forces as a whole and on the entire Serb people.

And then future generations of the Serb people, not just the present ones, will be forced to live under the burden of distrust, enmity, and hatred from Kosovo Albanians and the entire Albanian people. Not only that, but also distrust and suspicion towards the Serb people and Serbia from the ruling actors and most of public opinion in a large number of countries in the world, primarily Europe and America.

Besides all that, would a common life of both groups be possible in Kosovo and Serbia? And how can one imagine the return of the life of the people to normality?

Is it possible to fulfill the increasingly powerful demands of Serb democratic groups and organizations, whose influence has been growing since the end of the war, to move decisively towards democratizing the country by, first of all, urgently annulling the state of war through which the military-political dictatorship was installed and invalidating all decisions, regulations, and other acts of state bodies and organs through which it was declared and imposed on the people?

Without democratization and a way out of international isolation – in which our country, devastated, desolate and impoverished by war, has found itself since 1992 thanks to the policies of the Milošević regime – can we expect to resolve issues of vital interest to every citizen, to their and their families' lives, now and in the future, in meeting their basic needs?

Is it possible to expect all this without the immediate resignation of the President of the FRY and the government of the FRY, as well as the President of the Republic and the government of Serbia, who first and foremost, bear responsibility, the greatest responsibility, to the people and to history for the state to which they have brought their country and people with their policy in the process of dismantling the SFR Yugoslavia, and especially in the Kosovo crisis?

Mr. President,

You are the most informed person in the country about everything that has happened in Kosovo. You are the President of the FRY, and you have assumed (illegally or legally - it is all the same) the rights and duties of the Supreme Commander of the Armed Forces of the country. Under your supreme command, military, police, and paramilitary forces fought against NATO in Kosovo. Consequently, more than anyone else, you bear the greatest responsibility and obligation to provide explanations and answers to the questions from this open letter addressed to you to domestic and world opinion.

I remain hopeful, though I fear in vain, that you will do so and thus respond to this open letter of mine, to which, I am convinced, I could easily and quickly gather the signatures of hundreds of thousands of our country's citizens.

Miloš Minić

No response to my ‘Second Open Letter to President Milošević’

I have been waiting in vain for a reply to my “Second Open Letter to the President of the Federal Republic of Yugoslavia Slobodan Milošević” of June 23, 1999. I am neither surprised nor astonished by this. Because even when I wrote it, I believed that I would not receive a response from him. But still, I wrote it and had it published to draw the attention of our public to the questions I raised in that letter.

To me, and I believe to every citizen, however capable of understanding what happened and what happened to us, it ought to be clear that we cannot expect Milošević to answer the questions posed because he personally, in his capacity as Supreme Commander, arbitrarily arrogating that power and function to himself, issued orders or approved them or did not prevent them, although he could have prevented them, and therefore is responsible for everything that happened in Kosovo during the war he waged there.

He knows best because he was the most informed person in the country about everything: about the ethnic cleansing by expulsion of the Kosovo Albanians from Kosovo in military and police operations throughout Kosovo; about the mass executions of Albanians; about the massive looting, burning, and destruction of Albanian homes in villages and towns; about the deliberate plan to provoke such fear among the Albanian population, from the elderly and women to children, that everyone, as they knew how, fled Kosovo and to save their lives. And all this happened even before the NATO bombing began, while the bombing was exploited to intensify all of this to the greatest extent.

All of this is very well known to him, just as he knows which leaders of military, police, and paramilitary units, as well as political and state leaders in Kosovo and Serbia, directed and managed the carrying out of these criminal acts. Their number is considerable; they are not just the five against whom the Hague Tribunal for War Crimes in the Former Yugoslavia has already issued indictments.

I

The absence of a response to my “Second Open Letter to President of the Federal Republic of Yugoslavia Slobodan Milošević” of June 23, 1999, is not surprising, just as there was no response to the First Open Letter from April 6, 1998. However, it is somewhat, and only somewhat, surprising that those who consider themselves in the opposition to Milošević’s regime, do not mention the terrible war crimes committed against the Albanian population of Kosovo, either in special statements or at recent rallies held in cities across Serbia. It is surprising and concerning because “forgetting” or avoiding this issue has very harmful consequences for the process of democratization in Serbia and for relations between the Serb and Albanian peoples in Kosovo and as a whole.

One immediate harmful consequence is already affecting the maturing of consciousness among the Serb people about what really happened in Kosovo, why it happened, and who is responsible for it. Without liberating consciousness from nationalist delusions and deceptions, with which Milošević’s regime and its accomplices poisoned the national consciousness, especially in the last ten years, the process of democratization in Serbia is inconceivable, let alone rapid democratization and major social changes.

The best example confirming the silence on war crimes against Albanians in Kosovo at opposition rallies and in statements is the behavior of Vuk Drašković and his Serbian Renewal Movement (SPO), which he claims is the largest opposition party in Serbia. He entered Momir Bulatović’s government at the height of the mass expulsion of

Albanians from Kosovo and the mass executions and was ousted from that government because some of his statements did not sit well with that government.

He now “thunders” in his frequent statements on his television station Studio B in Belgrade about crimes committed by Albanians against Serbs, who, since KFOR arrived in Kosovo, have been killing individual Serbs, raiding homes, looting, and burning, while pressuring Serbs, Roma, and members of other nationalities to flee Kosovo. These crimes are most often committed out of revenge for those executed in mass graves or by Albanian extremists who also want an “ethnically pure Albanian Kosovo” and a “Greater Albania.”

He accuses the international peacekeeping forces, KFOR, of not protecting the non-Albanian population, but he fails to remember to at least mention, if not accuse, those among the Serbs who have committed serious crimes against thousands of innocent Albanians and provoked retaliations and reprisals that are now, unfortunately, taking place - causing great moral and political harm to the cause for which the national movement of Kosovo Albanians fought and is fighting.

Again, it is not right that a British politician has reproached the Serbs, on accusations similar to those of Vuk Drašković, a reproach deserved for their attitudes and behavior, with the observation that the number of crimes committed by Albanians against Serbs is incomparably smaller than the crimes committed by Serbs against Kosovo Albanians. I believe that such thinking is incorrect because crimes, no matter how few there are, are crimes, no matter who commits them.

II

But it is truly astonishing that such things are happening: on July 23, in the village of Gracka e Vjetër in Kosovo, a group of Albanians killed fourteen Serbian villagers in the fields as they were finishing the wheat harvest. That same evening, all Belgrade television stations, both regime and “anti-regime” Studio B, vehemently condemned the Kosovo

Albanians, primarily the KLA, for this terrible crime, without even mentioning that investigators from the Hague Tribunal had discovered yet another new mass grave that day, in a series of mass graves where murdered Albanians were buried, where they found the remains of more than 70 murdered Albanians, including elderly people around 70 years old and children as young as 3 years old.

That news was also broadcast that same evening by the television station of Montenegro in the evening news via satellite, in the same evening bulletin as the news about the murdered Serbs in Gracka e Vjetër.

What light does this shed on the state of mind that, alas, still prevails among the Serb people? Isn't this enough to chill one's blood, leading one to conjecture what other horrendous things might happen in our country and what our people and neighboring nations might still experience from Greater Serbian nationalist forces?

What can one hope for in Serbia? Who can one expect to lift the country out of the catastrophic position it has found itself in, isolated from the world, during the ten-year rule of Slobodan Milošević?

Among the Serbian people, only the Kosovo Metropolitan Amfilohije and the Kosovo politician Momčilo Trajković have publicly apologized for the crimes committed by killers from police, military and paramilitary units under the supreme command of Slobodan Milošević against the Albanian people in Kosovo, as well as under the direct command of General Pavković of the Third Army and General Lazarević, commander of the Prishtina Corps, Minister Stojiljković, and other officers unknown to the public. Why are there no other prominent figures from the leadership of the democratic parties in Serbia who have done the same as these two prominent figures from the ranks of the Kosovo Serbs?

It is incomprehensible and unacceptable that opposition leaders in Serbia have not raised their voices until now and demand with the greatest resolution that the regime release several thousand Albanians from Kosovo who have been sentenced to many years of hard labor,

the vast majority of them political prisoners, charged with separatism, membership in the KLA, and who knows what else.

III

Fortunately, signs are multiplying day by day that this state of affairs in Serbia will not last long. Dissatisfaction is growing among millions of people in all strata of society in Serbia, those who live from their labor and those who have completed their working lives and in the vast majority are starving or are living on the brink of starvation. Mass protests are an expression of this dissatisfaction.

A broad movement is growing that may, perhaps, in not too long a time become a social force capable of taking the fate of Serbia and the Serbian people into its own hands. In this movement, non-governmental and non-party organizations in Belgrade and Serbia have taken a special place.

With their actions during the Kosovo war and the bombing of the country, these organizations have demonstrated the greatest courage and genuine patriotism, unlike the self-aggrandizing, false patriots who have proliferated in Serbia and polluted nearly every sphere.

In the midst of war, they sent a "Letter to Albanian Friends from Non-Party Organizations" condemning Milošević's war in Kosovo and appealing for friendship between the Serb and Albanian peoples in Kosovo.

In recent days (from 23 organizations initially, now 57 organizations have gathered), they have been demanding the suspension of criminal proceedings initiated against over 20,000 reservists who did not respond to the call for mobilization because they did not want to go to Milošević's dirty war in Kosovo.

United non-governmental and non-party organizations have become a great moral force in Serbian society, which, I am convinced, will play an important role in saving Serbia from the hopeless situation in which it finds itself today.

IV

Despite everything, the truth about war crimes and everything that the Milošević regime did in Kosovo is gradually being revealed and will come out completely. I believe that - I don't know when - both domestic and international public opinion will know everything, and nothing will remain a hidden secret. And then everyone will have account for everything they did during the tragedy of Kosovo, Serbia, and the Federal Republic of Yugoslavia, during the Kosovo War and the war with the NATO forces. I am convinced that no one will be able to avoid answering for their actions, primarily to their own people, who were dragged into everything that happened and who will now have to pay for all the evils committed in their name and against them for several decades to come.

This issue is one of the key issues of democratization of political, social, and economic reforms in Serbia. For this reason, I believe that it must be resolved in the process of changes in Serbia, that it cannot be bypassed, nor can anyone stifle it with silence, even in the interest of national "reconciliation" between Serbs and Albanians, between whom hatred reigns, deepened by the war in Kosovo. On this subject, the war crimes committed in the name of the Serbian people against Albanians in Kosovo will soon have to be publicly addressed to the Serbian people, especially by democratic parties and other democratic organizations and their prominent figures, as well as by the intellectual "elite" in Serbia, which is still silent on the issue, except for honorable exceptions; accordingly, the truth will not remain hidden from the Serbian people.

For now, this concludes my account of the Kosovo crisis and the war in Kosovo.

While the Kosovo crisis continues, over time its final resolution and the overcoming of the severe and tragic consequences of the wider dimensions of the war in Kosovo will be expected. Even so, someone will have to talk and write about it someday.

August 5, 1999

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

32(497.11:496.51)(046)

Minić, Miloš

Sërbia tjetër 2 = Druga Srbija 2 = The Other Serbia 2 / Miloš Minić ; përgatiti për botim Shkëlzen Gashi ; përkthimi nga sërbishtja Anton Berishaj. - Prishtinë : Admovere, 2024. - 127, 107, 119 f. ; 21 cm.

Titulli dhe teksti paralel në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze

1. Gashi, Shkëlzen 2. Berishaj, Anton

ISBN 978-9951-9174-2-1

Për katastrofën që po përjeton Sërbia, përgjegjësinë nuk do ta bartë vetëm regjimi aktual që po e shpie Sërbinë në theqafje, por edhe forcat demokratike, madje përgjegjësia morale dhe politike në botë do të bjerë edhe mbi popullin sërb nëse i jep mbulesë politikës së regjimit të Slobodan Milošević-it.

Za katastrofu koju Srbija proživljava odgovornost neće snositi samo aktuelni režim koji Srbiju gura u provaliju, već i demokratske snage, štaviše moralna i politička odgovornost će u svetu pasti i na srpski narod ako bude branio politiku režima Slobodana Miloševića.

Responsibility for the catastrophe that Serbia is experiencing will be borne not just by the current regime but also by the forces of democracy. Moreover, moral and political responsibility would fall on the entire Serb people if it acquiesces to the policy of the regime of Slobodan Milošević.

ISBN 978-9951-9174-2-1

